

Dragutin Grgurević

PRVI RADNIČKI SAVJET

Radni primjeraš

INSTITUT ZA HISTORIJU RADNIČKOG POKRETA DALMACIJE

U VIJEĆU SAVEZA SINDIKA-TA DALMACIJE

Promocija „Prvog radničkog savjeta“

SPLIT, 26. VI — Predsjedavajući Međuopćinskog vijeća Saveza sindikata Dalmacije Marijano Smoljan predstavio je danas javnosti drugo dopunjeno izdanie knjige Dragutina Grgurevića „Prvi radnički savjet“. Prve primjerke knjige na svečanosti u Skupštini Zajednice općina autor je uručio članovima prvog radničkog savjeta u Jugoslaviji koji je u solinskoj tvornici cementa „Prvoborac“ formirao krajem 1949. godine. Knjigu je objavio Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije.

(T. P.)

ПРЕДСТАВЉЕНА КЊИГА „ПРВИ РАДНИЧКИ САВЈЕТ“

Слипт, 26. јуна (Танјуг) Поводом обележавања Дана самоуправљача Југославије данас је у Сплиту представљено друго допуњено издање књиге „Први раднички савјет“ чији је аутор новинар и публицист Драгутин Гргуревић. Друго издање ове књиге штампано је на иницијативу Института за историју радничког покрета Далмације које је допуњено неким новим сазнањима о почецима самоуправљања у Југославији. Тежиште је бачено на Далмацију, јер све индиције говоре да је идеја о почецима самоуправљања настала управо у Далмацији.

Књигу је представио Маријано Смољан, предсједавајући Међуопćинској вијећа Савеза sindikata Хрватске за Далмацију.

DVOLIČNE VIJESTI

REPRIZA

Na Festivalu djeteta u Šibeniku sve se mijenja: repertoar, ansambl, teme za okrugli stol...

Jedino se Drago PUTNIKOVIĆ reprizira već dvadesetak godina.

PROMOCIJA

U Međuopćinskom vijeću saveza sindikata Dalmacije promovirana je knjiga „Prvi radnički savjet“.

Autor knjige Dragutin Grgurević zvani DANDE nije znao odgovoriti na pitanje: „Koja je ovo promocija po redu?“

B I B L I O T E K A   M O N O G R A F I J E

Uredništvo

**Marko Andrijić, Miroslav Ćurin, Petar Krolo, Vladimir Sabolić, Slavenka
Tomašević, Gordana Tudor, Vlasta Višić**

Urednik

GORDANA TUDOR

Glavni i odgovorni urednik

MIROSLAV ĆURIN

Recenzija

RAJKO DOBRIJEVIĆ

D R A G U T I N   G R G U R E V I Ć

PRVI RADNIČKI SAVJET

D R U G O   D O P U N J E N O   I Z D A N J E

I N S T I T U T
Z A H I S T O R I J U R A D N I Č K O G P O K R E T A D A L M A C I J E
S P L I T , 1984.

*Formiranje prvog radničkog savjeta u
tvornici „Prvoborac“ u Solinu označilo
je početak nove etape u razvoju našeg
društva i borbi za ostvarivanje nepo-
sredne vlasti radničke klase*

T I T O

*Josip Broz Tito u Narodnoj skupštini FNRJ podnosi ekspoze o
uvodenju radničkog samoupravljanja u Jugoslaviji, 27. lipnja 1950.
godine*

PREDGOVOR DRUGOM IZDANJU

Drugo dopunjeno i, u manjoj mjeri, prerađeno izdanje ove knjige, nastalo je kao potreba da se osigura nova naklada i zadovolji interes novog broja čitalaca i korisnika ove grade. Prvo izdanje ove monografije o pionirima samoupravljanja u našoj zemlji, objavljeno je u izdanju Marksističkog centra u Splitu 1974. godine, u nakladi od pet tisuća primjeraka. Naročiti interes za ovo popularno štivo pokazali su radnici »Dalmacijacementa«, sindikalne organizacije, studenti i đaci visokih škola, fakulteta društvenih i političkih nauka, kružoka i svi oni koji proučavaju ili se interesiraju za razvoj našeg društva i samoupravnog sistema u Jugoslaviji. Zapažen interes pokazale su sindikalne organizacije iz mnogih zemalja svijeta, novinari i publicisti koji prate jugoslavensku praksu već decenijama.

Autor je u ovom drugom izdanju upotpunio neke dijelove teksta koje je sakupio u međuvremenu i smatrao da su neophodni u osvjetljavanju izvjesnih perioda kako iz početaka samoupravne prakse u nas tako i ocjena i analiza iz prakse prvih radničkih savjeta. Time će se upotpuniti neke praznine kako u pisanoj riječi tako i fotografijama koje su najbolje svjedočanstvo nekih zbivanja u počecima razvoja naše zemlje i praksi upravljanja radnika svojim tvornicama.

Uvodni tekst dra Ivana Perića sinteza je prakse koja je postala neoboriva stvarnost u našoj zemlji.

IZDAVAČ

RADNIČKO SAMOUPRAVLJANJE — IZRAZ PRAKSE, HISTORIJSKE USMJERENOSTI I OSTVARENJA SOCIJA- LISTIČKE REVOLUCIJE U JUGOSLAVIJI

I UVODNE NAZNAKE

Prvi radnički savjet formiran u tvornici cementa »Prvoborac« u Solinu 29. XII 1949. godine, označava početak prakse radnika kojom se nadilazi prosto izvršavanje radnih zadataka i preuzima odgovornost za ukupno funkciranje i razvoj u tvornici. Ovaj čin za tadašnje radnike »Prvoborca«, nije bio ništa izuzetan. Smatrali su da kolektivni rad u tvornici, koja više nije vlasništvo kapitalista, zahtjeva od njih angažiranje na onim pitanjima koja su im zajednička i od čijeg rješavanja zavisi budućnost sviju. Ipak, ovaj čin, na širem, općejugoslvenskom planu, otvara proces uključivanja proizvođača, koji rade na društvenim sredstvima za proizvodnju, u nov i historijski vid neprekidne revolucionarne aktivnosti koji je označen skupnim nazivom — samoupravljanje. Kao što je poznato šest mjeseci kasnije donesen je zakon o radničkom samoupravljanju. Od tada se cijelokupni društveni i politički razvoj u Jugoslaviji zasniva na samoupravnoj koncepciji.

Samoupravljanje i kao društveni odnos i trajna orijentacija razvoja u Jugoslaviji, postalo je historijska činjenica, bitna karakteristika jugoslavenskog društva. Više se ne može isključiti iz društvenog bića Jugoslavije, a da se ne dovede u pitanje i sama Jugoslavija. Bilo koja druga alternativa za Jugoslaviju i njen unutarnji razvoj više nije moguća, a da se ne dovede u pitanje i sam opstanak Jugoslavije. Ostaje trajno otvoreno pitanje — sve potpunijeg razvijanja i ostvarivanja samoupravljanja.

U ovom sklopu samoupravljanje zahtjeva i svoje što jasnije pojmovno određenje. Zašto? Ako nije moguća druga alternativa unutrašnjeg

razvoja Jugoslavije, moguće je da se formalno prihvata samoupravljanje, ali da se u praksi uspostavljaju i brane odnosi, koji su suprotni njegovoj prirodi i da se usporava ili onemogućava razvoj jugoslavenskog društva kao socijalističkog i samoupravnog.

Naime, u našem dosadašnjem razvoju aktivirale su se i djelovale različite društvene snage koje su nametale nesocijalističke koncepcije razvoja i bile u sukobu sa osnovnim vrijednostima socijalističkog samoupravljanja. Aktivirale su se i djelovale snage koje su nametale konцепцију vlasti poslovnih struktura u privredi. Druge su inzistirale na jačanju državne organizacije. U određenim fazama našeg razvoja nametao se je nacionalizam kao rješenje društvenih problema. No, sve ove snage su isticale ne samo da prihvataju samoupravljanje, nego da baš koncepцијe koje one zastupaju jesu samoupravne i da omogućuju samoupravljanje.

Samoupravljanje trebamo pojmovno odrediti i radi našeg razmatranja, odnosno ocjenjivanja dosadašnjeg razvoja. Ako smo načisto što je samoupravljanje i u svojim historijskim relacijama i u našem sadašnjem djelovanju i življenju onda ćemo moći bolje da ocjenujemo: dostignuća u dosadašnjem razvoju, daljnje mogućnosti i perspektive kao i probleme koji nastaju u praktičnom funkcioniranju samoupravljanja u radnim i životnim sredinama.

Iako samoupravljanje u samom nazivu sadrži mogući odgovor na pitanje o kakvoj se društvenoj pojavi radi ipak je na ovo pitanje mogućno i višezačno odgovoriti. Neki samoupravljanje označavaju kao oblik organizacije rada, drugi u njemu vide mrvljenje društvene cjeline na niz samostalnih dijelova, neki ga vraćaju natrag u stare, patrijarhalne oblike života npr. u porodičnim zadugama, starim komunalnim zajednicama itd. U ovakvima poimanjima samoupravljanja nije teško prepoznati površno i parcijalno određivanje jedne društvene pojave koja je i po svojem utemeljenju i po mogućim učincima na ukupan razvoj krupna i složena. Organizacija rada jeste jedna od kvaliteta samoupravljanja pošto je utemeljeno u društvenom radu i otvara mogućnosti temeljničkog mijenjanja položaja ljudi u radu u smislu njihovog pretvaranja faktora proizvodnje, sa kojima se manipulira, u aktivni subjekt, samoupravljanje mora mijenjati i naslijedenu organizaciju rada. To mijenjanje je njegova funkcija, a ne i bitna karakteristika. Pošto uključuje ljude u društvenom radu i u drugim oblicima zajedništva, u procese odlučivanja samoupravljanje pretpostavlja uže, osnovne, dijelove društvenog rada i oblika života u koje je takvo neposredno uključivanje moguće. Ali to nije mrvljenje društvene cjeline nego utemeljivanje te cjeline na aktivnoj poziciji radnika i ostalih radnih ljudi, stvaranja ljudske zajednice odozdo od neposrednih interesa i stremljenja ljudi.

Patrijarhalni oblici života su prevladani i sve se više prevladavaju. Samoupravljanje kao društvena pojava koja nastaje i djeluje na ostvarenjima modernog radničkog pokreta i usmjereno je na razvijanje tekovina ljudske civilizacije, najmanje se može poistovjećivati s onim što je društvo u svojem ukupnom razvoju prevladalo. Međutim, samoupravljanje sadrži i razvija određene kvalitete zajedništva kao što su: rav-

nopravnost u odlučivanju, uzajamnost i solidarnost i sl. što se može uka-zivati na izvjesne sličnosti s naprijed pomenutim patrijarhalnim oblicima.

U samoupravljanju treba prvenstveno sagledavati samoorganiziranje i samodjelatnost ljudi u radu i ostalim oblicima zajedništva. Ono označava uspostavljanje i razvijanje takvog odnosa u kojem ljudi, ne pojedinci nego udruženi, sami preuzimaju funkcije koje su od njih bile otuđene, bile su izvan njih i djelovale su nasuprot njima. Nosioci tako otuđenih funkcija bili su vlasnici kapitala odnosno njihovi opunomoćenici, kasnije država i njena organizacija. Ovdje se radi o upravljanju radom i odlučivanju o upotrebi rezultata zajedničkog rada. Nastajanjem kapitalizma kao načina proizvodnje, tu funkciju vrši vlasnik kapitala. Kasnjim razvojem, kada nastaju akcionarska društva, funkcija vlasništva nad kapitalom se razdvaja od funkcije upravljanja radom i poslovanjem. Za vršenje ove funkcije formira se poseban sloj plaćenih stručnjaka. Oni tu funkciju obavljaju u ime i u interesu kapitalističkih vlasnika — akcionara. Kada se akcionarski kapital pretvara u državni, funkciju općeg upravljanja radom i odlučivanja o upotrebi rezultata zajedničkog rada preuzima država odnosno njen aparat, a operativno vođenje poslova (upravljanje radom) u poduzećima i dalje vrše plaćeni stručnjaci u službi države. Samoupravljanjem se otvara proces u kojem odlučivanje o angažiranju radnih i tehničkih (materijalnih) potencijala, prisvajanju i upotrebi rezultata zajedničkog rada prelazi na udružene radnike. Vraćanje ovih funkcija udruženim radnicima, odnosno pripadnicima društvene zajednice nije trenutni akt, nego trajniji proces, koji se odvija u historijskim razmjerima i nosi ga niz generacija, koje se smjenjuju.

Daljnje pitanje koje se u vezi s ovim postavlja je: gdje i u čemu je utemeljenost samoupravljanja? Može se reći da su dva vida njegove utemeljenosti: 1. u dostignućima u razvoju društva tj. podruštvljenom radu kojeg je izvršio kapitalizam. Naime, kapitalizam je u svojem razvoju izvršio koncentraciju sredstava i tehnologije i na tome izvršio takvu organizaciju rada i međuljudskog saobraćaja da više nije moguće drugačije angažiranje ljudi u radu nego u kolektivima. Sabirajući ljude, kao radnike, na jedinstvenoj tehnologiji i organizaciji kapital ih je doveo sve zajedno u zavisnost prema sebi, ali ih je ujedno doveo i u trajnu međusobnu zavisnost. Ova međuzavisnost ostaje i poslije izvlašćenja kapitalista i pretvaranja sredstava i uvjeta rada u društvena. Radnici-pojedinci ostaju trajno upućeni jedni na druge i svoj rad na sredstvima, razvijenim u kapitalizmu, mogu vršiti samo zajednički — udruženo. Subjektivnim snagama društva — koje djeluju u podruštvljenom radu — i u njihovim historijskim streljenjima za oslobođenjem rada i stvaranjem zajednice međusobno zavisnih i ravноправnih ljudi. Uvjeti u kojima ljudi rade i žive, a koji su rezultat cjelokupnog prethodnog razvoja, upućuje ih na međusobnu komunikaciju. Saznanje da se njihov rad zbog prirode sredstava za proizvodnju, suvremene tehnologije i organizacije ne može vršiti pojedinačno, izolirano od drugih, nego zajedno s drugima, da ako se i vrši pojedinačno (zanatlige, individualni poljoprivrednici i sl.) mora se valorizirati u tržišnoj komunikaciji, da se različiti vidovi pod-

mirivanja životnih potreba mogu ostvarivati u socijaliziranim oblicima, upućuje na zajednički aktivitet kojim se razrješavaju pitanja koja u tim ukupnim životnim kretanjima nastaju. U tome je potencijalno sadržana trajna motivacija osnovnih socijalnih snaga u društvu, a prvenstveno pripadnika radničke klase, da djeluju kao subjekt samoupravljanja.

Izražavanje samoupravljanja je u takvom djelovanju osnovnih socijalnih snaga društva koje sjedinjuje sve funkcije kojima se stvaraju i neprekidno obnavljaju uvjeti ljudskog življenja. Rad je trajan uvjet ljudske egzistencije, ali su u prethodnom razvoju upravo u njemu razdvojene funkcije upravljanja i izvršavanja. Sada se one počinju spajati i izražavati kao jedinstveni proces. Spajanje funkcija upravljanja i izvršavanja vrši se na pitanjima na kojima se ukupnost radnih i poslovnih procesa u kojima se izražava zajednički rad i njegovi rezultati. Bitan sadržaj ovog procesa je uključivanje sviju u odlučivanju o angažiranju materijalno-tehničkih sredstava i ljudi na radne funkcije, uređivanje međusobnih odnosa u radu i s naslova rada, poslovnom saobraćaju i ukupnom razvoju radnih sredina.

Proces spajanja funkcija upravljanja i izvršavanja na pitanjima u kojima je sadržan zajednički interes sviju, koji djeluju u određenim radnim asocijacijama, ne ukida unutrašnju tehničku podjelu rada putem koje se realiziraju cijelokupni tehnološki i poslovodni procesi. U toj podjeli su radne funkcije kojima se organiziraju i usmjeravaju tehnološki procesi uključivo i kontrola rada onih koji su uključeni u te procese, vrši ekonomsko posredovanje tj. sve ono što omogućuje da se rad može vršiti (nabava) i tržišno valorizirati (plasman), osiguravati kontinuitet poslovanja i razvoja (financijski poslovi, plan itd.). Sve ove radne funkcije vrše zasebne socijalne skupine. To su njihove profesionalno-radne funkcije koje im određuje tehnička podjela u društvenom radu. Nosioci ovih funkcija su sastavni dio ukupnih radnih potencijala. Oni kao i svi ostali učestvuju u procesima samoupravljanja, premda im njihovo mjesto u ukupnoj tehničkoj podjeli rada potencijalno omogućuje povoljniju poziciju u tim procesima u odnosu na radnike angažirane u neposrednom proizvodnom procesu. Samoupravljanje kao pokret koji mijenja odnose u društvenom radu i u društvu u sebi sadrži potencijalne mogućnosti za prevladavanjem različitih vidova neravnopravnosti, uključivo i povoljnije pozicije pojedinih užih skupina u društvenom radu. I to prevladavanje je otvoreni historijski proces.

Ovime se potencira pitanje subjekta samoupravljanja.

Kao u svakom revolucionarnom kretanju subjekt — nosilac procesa — je onaj tko djeluje, tko je u tim procesima neposredno angažiran. Ali kao što iz iskustva znamo u ove procese se ne uključuju svi odjednom, nego se učešće ljudi u njima proširuje u zavisnosti od niza uvjeta i okolnosti. Zato subjekt samoupravljanja odnosno nosilac samoupravnih procesa je promjenljiv pojam. On je određen samom prirodom samoupravljanja kao pokreta, samoorganiziranja i samodjelatnosti ljudi u uređivanju uvjeta vlastitog rada i života. Čine ga one društvene snage koje su angažirane u uređivanju tih uvjeta, kao i one koje mogu da se

u te procese uključuju i u njima djeluju. Radnička klasa je po svojem položaju u društvu — djeluje na društvenim sredinama i neposredno kolektivno — udruženo — subjekt samoupravljanja, nosilac procesa. Ali i unutar nje izdvajaju se uže grupe koje su više aktivirane u samoupravljanju (bilo da su te grupe institucionalizirane u radničkim savjetima i sl. organima, ili u sindikatu i sl.) i oni koji su u tim procesima manje aktivni. U samoupravljanju su sadržane i otvorene mogućnosti sve jačeg i potpunijeg aktiviranja svih pripadnika radničke klase u samoupravnim procesima.

Međutim, samoupravljanje kao proces socijalističkog preobražaja društva ne ograničava se samo na radničku klasu. Njegov socijalni subjekt je potencijalno mnogo širi. Ono u sebe uključuje cijelo društvo, sve pripadnike društva — koji svoju egzistenciju zasnivaju na vlastitom radu. Smisao samoupravljanja je pretvaranje potencijalnih društvenih snaga u stvarno djelatne snage — u društvenom radu i uređivanju svih uvjeta rada i života. Ono je u tom pravcu trajno otvoren proces i sadrži takve mogućnosti. Ta otvorenost procesa je višestrana. Unutar radnih asocijacija održava se neravnomjernost angažiranosti u samoupravnim procesima obzirom na mjesto u organizaciji odnosno procesu rada, stupnju obrazovanja, različitosti interesa i sagledivim mogućnostima za njihovu realizaciju. Ta se neravnomjernost održava i unutar samoupravnih organa kao što su: radnički savjeti, izvršni odbori, odbori samoupravne radničke kontrole i dr. Postoji neravnomjernost u unutarnjoj asocijativnosti među sferama društvenog rada. U poljoprivredi prevladava individualni način proizvodnje sa slabom međusobnom povezanosti i minimalnom uključenošću proizvođača u procesu odlučivanja o zajedničkim pitanjima. Učešće radnih ljudi u oblicima interesnog udruživanja je minimalno. Aktualan je problem učešća građana u samoupravnim tijelima mjesnih zajedница. Problemi slabe i nedovoljne komunikacije između samoupravne osnove u udruženom radu i mjesnim zajednicama s delegatskim skupštinama u društveno-političkim zajednicama neprekidno se aktualiziraju.

Kako razmatrati i ocjenjivati razvoj i ostvarenja samoupravljanja? Razvoj i ostvarenja samoupravljanja ne mogu se jednoznačno ocjenjivati. Kao svaki dugotrajniji i dublji proces društvenog preobražaja treba da se razmatra i ocjenjuje s više nivoa koji čak međusobno i ne moraju pokazivati neke suvišne čvrste veze i međuuvjetovanost. Mogu se naznačiti bar tri takve razine: 1. razvoj samoupravljanja kao koncepcije; 2. razvoj u smislu njegovog utemeljenja u radničkoj klasi i društvenom radu uopće — njegovo prihvatanje i angažiranost; 3. efekti na planu privrednog razvoja i uopće mogućnosti društva. Sve tri pomenute razine nalaze se u uskoj međuzavisnosti i doprinose učvršćivanju i razvoju samoupravljanja. Razvoj koncepcije samoupravljanja označava uobličavanje naših ukupnih spoznaja o svemu onome što samoupravljanjem nastaje, koje mogućnosti u sebi sadrži, koje vidove procesa treba otvarati i podsticati, a što ograničavati da bi se ostvarivale one vrijednosti koje su svojstvene samoupravljanju. Koncepcija upućuje na ono što na općem planu treba raditi, kuda treba usmjeravati aktivnost da bi se

mogli odvijati procesi uključivanja sviju u udruženi rad i razvijanje aktivne i ravnopravne pozicije ljudi u radu i svim drugim oblicima ljudskog zajedništva.

Druga pomenuta razina čini bitan sadržaj samoupravljanja kao društveno-historijskog procesa. Ono je utemeljeno u društvenom radu — radničkoj klasi. Ostvaruje se toliko, koliko ga prihvataju ljudi angažirani u društvenom radu i čine ga predmetom i sadržajem zajedničke prakse. No, samim time što postaje stvar prakse milijuna ljudi u društvenom radu i u raznim oblicima zajedništva samoupravljanja sadrži ograničenja, koja se mogu nadilaziti upravo uopćavanjem iskustava iz prakse i otvaranjem projekcija razvoja tj. u razvijanju koncepcije. U ovim kretanjima koncepcija samoupravljanja omogućuje bogaćenje i usmjeravanje prakse, ali i sama podliježe korekciji prakse.

Efekti na planu privrednog i drugih sadržaja društva je također, značajna razina na kojoj se pokazuje razvoj samoupravljanja. Naravno, da ni ova razina sama po sebi ne pokazuje razvoj samoupravljanja. Uvjetovana je s prethodne dvije, ali ujedno može da ukazuje i na probleme samoupravne koncepcije odnosno njene primjene i na probleme u radnoj i samoupravnoj angažiranosti, odnosno praksi.

II SAMOUPRAVLJANJE KAO POSEBAN VID SOCIJALISTIČKE TRANSFORMACIJE DRUŠTVA

Od samog početka uspostavljanja samoupravnih institucija i samoupravne orientacije — polazili smo od shvaćanja da to nije nikakav eksperiment, nego ostvarivanje historijske tendencije društvenog razvoja koja je saznata i izražena u marxizmu.

Ipak, ovo načelno shvaćanje nije bilo dovoljno da se samoupravljanje uboličava i razvija adekvatno njegovoj historijskoj prirodi. Tu prirodu u njenoj kompleksnosti bilo je moguće definirati na osnovu odgovarajućeg iskustva, akumuliranja saznanja koje sadrži kako progresivna strelmljenja i dostignuća, tako i negativne tendencije koje samoupravljanje kao društveno kretanje, praksa, u sebi sadrži i iz sebe producira. U Platformi za pripremu stavova i odluka X kongresa u dijelu: »Historijsko mjesto samoupravljanja« stoji: »Samoupravno socijalističko društvo, bez njegove povezanosti s razvojem prema komunizmu (–asocijaciji slobodnih proizvođača) je besmislica, nije moguće i ne vodi nikamo. Samoupravno socijalističko društvo nije građeno na »svojoj« osnovi, nego sadrži elemente i buržoaskog društva i socijalizma. Njegov je zadatak, upravo, dalje savladavanje elemenata buržoaskog društva. Ako se ne poštuje taj princip, može se dogoditi da (privremeno) jačaju elementi starog društva, pa da i dođe do krize socijalističkog razvoja. Mi smo upravo imali početak jedne takve krize koja se izražavala u pritiscima za slabljenje klasne orientacije, u pojavama i tendencijama monopoliziranja uvjeta rada i upravljanja tim uvjetima i sredstvima rada, reproduciranja starih i uspostavljanja novih kapital-odnosa, u nedovoljnoj odlučnosti i ko-

lebanjima u borbi protiv sve otvorenijeg nastupanja protivnika samoupravljanja i socijalizma, u prodorima liberalizma i drugih socijalizmu tuđih ideologija. Dvadeset prva sjednica Predsjedništva SKJ i Pismo predsjednika SKJ i Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ označili su izlaženje iz te krize.

Razumije se da se samoupravnom društvu kao prijelaznoj etapi ne može negirati ni dugotrajnost niti specifičnost njegove strukture. Ova etapa, kao i sve prijašnje, ima svoje specifične zakonitosti koje treba ispitivati, pri čemu je bitno da se te zakonitosti uklapaju u dugoročniji razvitak ka komunizmu».

U citiranom tekstu data je oznaka samoupravljanja, kao izraza jednog historijskog procesa. U prvom dijelu teksta se upozorava da se samoupravljanje uspostavlja i djeluje u funkciji revolucije i njenih ostvarenja. To je kretanje društva iz njegove klasne podijeljenosti ka udruženju slobodnih i ravnopravnih ljudi. Proizilazi iz starog društva i u njemu sadržane karakteristike i zakonitosti svojstvene tom starom društvu. Ali ono je ujedno i nastajanje novoga, čime je određen bitni kriterij njegovog historijskog vrednovanja. Njegov je smisao u prevladavanju starih i razvijanju novih odnosa u društvu. U drugom dijelu teksta ukazano je na njegovu posebnost. Samoupravljanje nije prosto kretanje društva iz njegove klasne podijeljenosti u zajednicu slobodnih i ravnopravnih proizvođača, nego i poseban vid toga kretanja kojim se ono razlikuje od drugih vidova ostvarenja socijalizma i kretanja u socijalističkoj transformaciji društva

U našoj suvremenosti te različitosti su evidentne i poznate. One se ne odnose samo na zemlje koje su izvlastile buržoaziju i socijalizam označile kao osnovnu orientaciju vlastitog razvoja, nego i na novooslobodene zemlje koje nastoje slijediti nekапitalistički put razvoja, dospignuća u borbi radničke klase razvijenih kapitalističkih zemalja koja sadrže elemente socijalizma itd. Samoupravljanje u našoj zemlji i kao revolucionarno ostvarenje i orientacija društvenog preobražaja i razvoja razlikuje ga od svih dospignuća i orientacija u drugim zemljama. Ta posebnost uvjetuje i posebne karakteristike i zakonitost koje samoupravljanje u sebi sadrži i koje u njemu djeluje.

Polazeći od shvaćanja samoupravljanja kao ostvarenja socijalističke revolucije i izraza njenog daljeg kretanja u mijenjanju društva, nadvladavanju njegove klasne podjele, te uspostavljanja i razvijanja zajednice slobodnih i ravnopravnih proizvođača, moramo se zapitati što su bitni sadržaji toga historijskog procesa?

Kapitalističko klasno društvo temelji se na otuđenom radu, a adekvatno tome na otuđenoj društvenoj moći koja стоји nasuprot proizvođačima. Proizvod ljudskog rada, odnosno višak toga rada stalno se osamostaljava od onih koji ga stvaraju i fiksira se kao kapital u novcu odnosno tehničkim sredstvima i organizacijama. Njega prisvaja, sa njime raspolaže i upravlja dio društva — konstituiran u posebnu klasu. Otudivanje rezultata rada od neposrednih proizvođača uključuje i otuđivanje funkcija upravljanja radom. Te funkcije izvorno pripadaju vlasnicima kapitala. U dalnjem razvoju funkcija vlasništva na kapitalu razdvaja se od

funkcije upravljanja radom. Ovu funkciju vrši posebni plaćeni sloj ali u ime i u interesu vlasnika kapitala. Tendencija stalnog odvajanja minulog rada od neposrednih proizvođača i njegovo osamostaljivanje nasuprot njima, uključivo i funkcija upravljanja radom — može da se nastavlja i poslije isključenja kapitalističke klase iz ekonomске i socijalne strukture društva. Samoupravljanje kao pokret koji je usmjeren na nadvladavanje klasne podijeljenosti društva ostvaruje se vraćanjem minulog rada koji se je uobličio kao društveni kapital i funkcija upravljanja radom u njihovo izvorište — udruženim proizvođačima. Ostvarivanje samoupravljanja u pomenutom smislu je historijsko kretanje — proces — koje se i može ocjenjivati kriterijumima dugotrajnosti.

Na otvaranju i podsticanju takvih procesa inzistira se u zahtjevu sadržanom u Rezoluciji VIII kongresa SKJ 1964. godine, da se izgrađuje takav društveno-ekonomski sistem koji omogućuje neposrednim proizvođačima da raspolažu sa sredstvima za proširenu reprodukciju. Stanovište koje jače i potpunije izražava saznanje o neophodnosti produbljivanja i jačanja ovih procesa sadržano je u dokumentima Drugog kongresa samoupravljača održanog u Sarajevu 5—8. maja 1971. godine.

»Samoupravna organizacija udruženog rada i društveno-ekonomski odnosi što se u njoj razvijaju imaju za osnovu ostvarivanje društvenog i ekonomskog položaja čovjeka u sistemu društvene reprodukcije koji mu omogućava da bude njen osnovni nosilac. Osnov za takav položaj radnih ljudi i za njihovo pravo da odlučuju o svim bitnim pitanjima iz oblasti društvene reprodukcije — planiranje razvoja, poslovna politika, uslovi privređivanja, raspolaganje sredstvima za proizvodnju, sticanje i raspodjela dohotka, izgradnja društveno-ekonomskih odnosa i organiziranje samoupravnih oblika udruženog rada na svim nivoima — jeste njihovo učešće u procesu rada. To je u isto vrijeme, društveno-ekonomска osnova za ukidanje svakog oblika najamnog radnog odnosa, za oslobođenje rada, za humanizaciju proizvodnog rada, za realiziranje pojedinačnih, zajedničkih i društvenih interesa i za jačanje međusobne zavisnosti, solidarnosti i odgovornosti radnih ljudi. (Iz Rezolucije II komisije kongresa).

Navedena shvaćanja odnosno stanovišta kasnije su potpunije formulirana i izražena u vidu općih normi u ustavnim amandmanima 1971, Ustavu SFRJ i ustavima socijalističkih republika 1974, a posebno u Zakonu o udruženom radu. No, pored svega toga procesi ostvarivanja samoupravljanja ne odvijaju se u skladu sa normiranim pretpostavkama. Oni se pokazuju kao vrlo složena i protivurječna kretanja.

Složenost i dugotrajnost procesa ostvarivanja samoupravljanja — kao historijskog kretanja — uvjetovana je složenošću društvene strukture i odnosa koje je formirao kapitalizam. Samoupravljanje ovu strukturu i odnose treba historijski prevladavati i uspostavljati i razvijati nove i primjerenije društvu slobodnih i ravnopravnih proizvođača. Spomenimo neke od bitnih komponenti te strukture i odnosa formiranih u kapitalizmu i naslijeđenih od njega.

1. U mjestu neposredne primjene rada kapitalizam je formirao organizaciju — poduzeće na načelu dosljedne razdvojenosti radnika od sredstava i uvjeta rada. Poduzeće kao institucionalizirani kapital sa svim svojim funkcijama upravljanja procesima rada, prisvajanja rezultata rada itd. stoji nasuprot radnicima kao druga strana. Ovaj se odnos ne-prekidno reproducira.

2. Proizvod rada se uključuje u tržišni saobraćaj. U tome saobraćaju on se različito valorizira. Učesnici u tržišnoj komunikaciji gube ili dobivaju u zavisnosti od raznih okolnosti. Engels je primijetio da se u kapitalizmu izražavaju suprotnosti između planiranja i organiziranosti u pojedinom poduzeću i anarhije u tržišnom saobraćaju. Djelujući u uvjetima robne proizvodnje radnici su ograničeni njenim zakonitostima, koji utječu na njihovo ponašanje. Proizvodnici za tržiste udruženi radnici su izloženi riziku i neizvjesnosti. Znaju što unose u tržišni saobraćaj, ali nikada nisu sasvim sigurni što će im se vratiti u obliku dohotka, kao tržišno valoriziran rezultat njihovog zajedničkog rada. Još ni izdaleka nisu nadvladani uvjeti u kojima djeluju zakoni robne proizvodnje kao objektivna ograničavajuća snaga. »Oni se, dakle, probijaju bez proizvođača i protiv proizvođača, kao prirodni zakoni njihovog oblika proizvodnje koji dejstvuju slepo. Proizvod vlada nad proizvođačima«. (F. Engels: Anti Dühring, Marx-Engels, Dela 31, str. 208)

Funkcije posredovanja u tržišnom i uopće poslovnom saobraćaju izrasle su u osamostaljene sfere društvenog rada — trgovina, bankarstvo i sl. Rad angažiran u ovim sferama ne stvara vrijednost ni višak vrijednosti, ali učestvuje u kretanju otuđenog rada u robnom i novčanom obliku, omogućuje njegovu valorizaciju i učestvuje u prisvajanju i pre raspodjeli konačnih rezultata rada. U našem razvoju, posebno od druge polovine šezdesetih godina, u prvi plan su izbile banke, osiguravajuće organizacije i krupni trgovачki kompleksi (prvenstveno vanjska trgovina). Upravo u vršenju funkcije posredovanja u privrednim tokovima u njih su se sabirala ogromna finansijska sredstva koja su se odlijevala iz privrede. Na osnovi ovakvog kretanja ukupnih društvenih sredstava, izraženih u novčanom obliku, reaktiviran je svojevrsni kapital — odnos čija je bitna karakteristika zavisnost udruženih proizvođača od centara finansijske moći i isisavanje viška vrijednosti stvorenog u privredi od tih centara. Kasnije donošenje mjere od strane države usmjerene na transformaciju bankarskog sistema ublažile su ovu tendenciju, ali ona još uvijek nije sasvim onemogućena.

4. Vanprivredne djelatnosti, obrazovanje, zdravstvo, kultura, uprava, socijalna zaštita izrasle su i djeluju kao poseban činilac u cijelokupnom podijeljenom društvenom radu. Protivurječnost prirode i djelovanja ove vrste rada zadovoljavaju odgovarajuće potrebe ljudi ali svoju egzistenciju i djelovanje razvijaju na višku rada stvorenom u oblasti materijalne proizvodnje.

5. Država i državna organizacija izražava i održava cjelinu zajedništva. Ovdje ne ulazimo u to kako i u čijem interesu se ta cjelina održava, ali osnovna društvena funkcija države je upravo u tome da tu cijelokupnost osigurava i da unutrašnje protivurječnosti društva neutralizira.

Svu složenost ove društveno-ekonomске i socijalne strukture socijalizam naslijeđuje od kapitalizma. U početku je moguće da država, koja izražava društvenu cjelokupnost integrira tu naslijeđenu strukturu u vlastitu organizaciju, da direktno regulira odnose među dijelovima ove strukture i upravlja cjelokupnim procesima društvene reprodukcije. Ovi me se može stvarati privid da je cjelokupno kapitalističko naslijeđe prevladano i da taj privid upravo utječe na stimuliranje tendencije konzerviranja tog naslijeđa u okviru državne organizacije.

Samoupravljanje se historijski potvrđuje ukoliko nadvladava to naslijeđe u svim njegovim vidovima i relacijama. Ono će nužno zapadati u teškoće i stagnirat će u svojem razvoju ukoliko nadvladava samo jedan ili nekoliko vidova toga naslijeđa, a druge zaobilazi ili ostavlja nedirnutim.

U nas su neposredno iza oslobođenja cjelokupni društveni rad i svi drugi oblici ljudskog zajedništva uključeni u državnu organizaciju. Neprevladano kapitalističko naslijeđe izraženo u organizaciji rada — poduzeću, robnoj proizvodnji, podjeli rada na proizvodni i neproizvodni i dr. prividno je bilo ukinuto, a u stvari uključeno u državnu organizaciju i prikriveno njome.

Samoupravljanje 1950. uvodi se u jednu sferu društvenog rada -- privredna poduzeća u društvenom odnosno državnom vlasništvu. Ovime se narušava ranije stvoreno jedinstvo cjelokupnog društvenog rada izraženog u državnoj organizaciji. Prepostavka da se samoupravna pozicija radnika počme utemeljivati u mjestu same primjene rada je autonomnost poduzeća, a autonomnost poduzeća kao subjekta privređivanja zahtijeva oživljavanje i razvoj tržišnog saobraćaja. Ovime se neprevladano kapitalističko naslijeđe izraženo u robnoj proizvodnji jasnije ističe. Djeleovanje zakonitosti robne proizvodnje izražava se i u shvaćanjima i ponašnjima ljudi u društvenom radu i u različitim oblicima međusobnog saobraćaja. Lični interesi kako materijalne tako i druge prirode vidnije se izražavaju i u znatnoj mjeri motiviraju akcije i ponašanja ljudi. Ove pojave stimuliraju kritiku našeg društva odnosno njegove orientacije sa pozivanjem na marksizam. Teoretičari iz filozofskih krugova još u prvoj polovini šezdesetih godina usmjerili su kritiku na robnu proizvodnju, koja je prema njima nespojiva s Marksovim shvaćanjem socijalizma, odnosno komunizma. Kritika je išla na adresu autora koncepcije samoupravljanja, zato što »dozvoljavaju« robnu proizvodnju i naše društvo održavaju u horizontu građanskog društva. Ova kritika aktivirala je suprotnu struju koja je branila samoupravljanje, ali je o robnoj proizvodnji raspravljala sa istih, subjektivističkih, pozicija kao i njeni kritičari. Dok su prvi ukazivali na njenu nespojivost sa socijalizmom i upućivali kritiku vodećim snagama ovog društva zašto su je dozvolili, drugi su tvrdili upravo suprotno — robna proizvodnja je primjerena socijalizmu, to je socijalistička robna proizvodnja i njen uvođenje ima punu historijsku opravdanost.

U ovome je točno to: robna proizvodnja predstavlja naslijede iz kapitalizma. O tome se kaže i u Platformi za pripremu stavova i odluka

X kongresa SKJ. Za vrijeme državnog upravljanja robna proizvodnja — djelovanje zakona vrijednosti — administrativno je ograničena, ali nije ukinuta. Uvođenje samoupravljanja samo diže s nje ta administrativna ograničenja. Ne može se ukinuti, ali se uključuje u funkciju socijalističkog razvoja. Održat će se dole dok društveni razvoj ne formira i razvije druge oblike i sadržaje unutrašnjeg međusobnog povezivanja svih dijelova društvenog rada.

Poseban vid neprevladanog kapitalističkog naslijeda u društvenom radu je organizacija rada izražena u poduzeću. Poduzeće se je formiralo kao institucionalizirani kapital koje u sebi sadrži sredstva na kojima se primjenjuje rad, organizacija rada, funkcije upravljanja radom i poslovnog saobraćaja. U cijelini to je druga strana s kojom radnici stupaju u radni odnos. Radnici i poduzeće nalaze se u zajedništvu, ali čine dvije odvojene strane s posebnosti i suprotnosti interesa. Zapravo u poduzeću kao organizaciji sadržana je otuđenost rezultata rada i funkcija upravljanja radom od radnika koji prema radnicima djeluju kao onostrana — osamostaljena — sila. Ovdje je čvorište problema nadavladanja — ukidanja — kapitalističkog naslijeda i uspostavljanja novih — socijalističkih — odnosa.

Samoupravljanje u 1950. polazi od zahtjeva da radnici organizirani u radne kolektive ovlađaju poduzećem. Društvena akcija u narednim godinama išla je tim pravcem. U prvim godinama iza uvođenja samoupravljanja u privredna poduzeća, nastajale su skupštine radnih kolektiva pa je bilo prijedloga da se oblik ozakoni kao najviši organ upravljanja poduzećem. Djelovali su zborovi radnika preko kojih se je nastojalo direktno aktivirati radne kolektive na pitanjima poslovanja poduzeća. Ovakva konцепцијa se nije realizirala. Poduzeće se pokazalo »jačim« od radnika. Od kraja pedesetih godina začinje se i počinje djelovati nova tendencija: ovladavanjem poduzeća iznutra utemeljivanjem samoupravne pozicije radnika u njegove uže dijelove — radne jedinice. Opor ovoj tendenciji od početka je snažan. Ovaj otpor se zasniva na obrani načela integrativnosti proizvodnih snaga, organizacije, kadrovskih potencijala itd. izraženih i realiziranih u poduzeću. Radne jedinice su prema ovim tvrdnjama čimilac dezintegracije i degresivnih kretanja. Koncepцијa radnih jedinica odnosno njihovo organiziranje i afirmacija teško su se probijali. Ona tendencija nije mogla biti sasvim uništена, iako je tokom šezdesetih godina bila u znatnoj mjeri neutralizirana.

Ustavnim amandmanima 1971. ustanovljava se OOOUR-a. Ovaj oblik svoj korijen i ishodište ima u radnoj jedinici, ali se od nje ipak kvilitativno razlikuje. RJ su proizlazile iz decentraliziranih funkcija i ovlaštenja RS poduzeća, OOOUR-a je izvorna tvorevina samih radnika u dijelu RO koja se s drugima udružuje u šire i složenije oblike. Radna jedinica je raspolagala s decentraliziranim sredstvima RO, OOOUR-a je izvorni nosilac dohotka. RJ je fakultativni oblik samoupravne organizacije, OOOUR-a je ustavna kategorija, tj. Ustav, a kasnije ZUR obavezuje na njeno uspostavljanje. Otpor stvaranju i razvijanju

sistema OOUR-a je po argumentaciji identičan otporu stvaranja RJ. i ovdje se insistira na tezi da OOUR-a označava dezintegraciju privrede u uvjetima kada se u cijelom svijetu vrše upravo obrnuti procesi. Obzirom da je formiranje OOUR-a ustavna kategorija i da obavezuje radnike na odgovarajuće prestrukturiranje organizacije rada i upravljanja otpori se izražavaju ne u odbacivanju OOUR-a, nego u formalnom ispunjavanju zahtjeva koji proizilaze iz Ustava i ZUR-a a zadržavanju starih odnosa. U formiranje i djelovanju osnovnih organizacija udruženog rada, aktivirana je i djeluje tendencija koja ovaj oblik onesposobljava za širu komunikaciju i udruživanje s drugima, a time u osnovi onemogućava ostvarivanje concepcije udruženog rada u cjelini. Naime, osnovne organizacije udruženog rada stvaraju se i djeluju kao kompletne radne cjeline sa svim stručnim službama unutar njih. Tako formirane postaju dovoljne samima sebi, zajedništvo s drugima ih ne interesira osim u slučaju zapadanja u teškoće, kada se traži izlaz iz teškoća udruživanjem s jačima. Ova tendencija pruža najbolju argumentaciju nosiocima otpora stvaranju OOUR-a, tj. utemeljenju samoupravne pozicije radnika u njegovoj osnovnoj radnoj sredini.

Drugi vid neprevladanog kapitalističkog naslijeda jesu sfere posredovanja unutar cjelokupnog društvenog rada.

Ove sfere vrše društveno-ekonomsku funkciju u kretanju proizvoda rada i njihove transformacije iz robnog — naturalnog — u novčani oblik kao i u prikupljanju i planiranju novčanih sredstava i ukupnom procesu društvene reprodukcije. U uvjetima državnog upravljanja društvenim radom — ove sfere se manje osjećaju kao osamostaljeni činoci. Tendencija njihovog osamostaljivanja u odnosu na materijalnu proizvodnju i cjelokupni društveni rad pojačava se u uvjetima slabljenja državnih funkcija u upravljanju privredom i odsustva adekvatne samoupravne organiziranosti privrede i društvenog rada u cjelini. U takvim uvjetima ova tendencija se upravo izražava na planu jačanja kapital-odnosa, ali ne više u izvornom, nego u specifičnom vidu. Pax odnosa: rad — kapital, ne izražava se kao odnos kapitala prema radnicima pojedincima, koje kapital okuplja i uključuje u prisilnu ekonomsku zajednicu, nego odnos nosilaca kapitala prema radnicima organiziranim u radne organizacije u kojima oni mogu autonomno i regulirati određena pitanja koja nameće primjena zajedničkog rada. Ali u cjelini oni proizvode višak vrijednosti kojega prisvaja i upotrebljava nosilac kapitala (banke, vanjsko-trgovinske organizacije, osiguravajuće organizacije i dr.).

Koncepcijsko rješenje za ovaj problem je formiranje dohotka u osnovnim sredinama — OOUR-a — materijalne proizvodnje i načelo njegove neotudivosti — neotudivost nije istovjetna sa imobilnošću. Kod primjene ovog načela sfera posredovanja je u funkciji osnovnih nosilaca dohotka. Kapital-odnos se do kraja ne ukida, nego se njegovo održavanje disperzira u jedan vid ukupnih kretanja između OOUR-a kao subjekata ekomske komunikacije. (Kredit, ulaganje sredstava iz dohotka u druge organizacije udruženog rada i pretvaranje tih ulaganja

u jedan od izvora daljeg stvaranja dohotka). Njegovo prevladavanje bit će moguće u budućnosti — u procesima sve potpunijeg udruživanja rada.

Jedno od bitnih saznanja o prirodi, mogućnostima i ograničenjima našeg društva, je njegovo mjesto u ukupnom historijskom kretanju i prijelazu iz kapitalizma u više oblike razvijenosti u svjetskim razmjerima. Naša teorijska misao, zasnovana na marksizmu i inspirirana marksizmom, u osnovi je elaborirala saznanje o našem društvu kao prijelaznom, koje u sebi sadrži elemente starog društva odnosno kapitalizma iz kojeg proizlazi. Ali ovime je sagledavana prvenstveno i pretežno, ona historijska vertikala koja je sadržana i reproducira se u kretanju našeg društva kao posebnosti. Dugo vremena teorijska misao koja se je bavila našim društvenim bićem i njegovim razvojem nedovoljno je sagledavala širi međunarodni kontekst u kojem egzistira naše društvo i u kojem se odvijaju procesi njegove unutrašnje transformacije. Pokazalo se da za sagledavanje mogućnosti, teškoća i ograničenja u razvoju i socijalističkom preobražaju našeg društva nije dovoljno saznanje o njegovoj prijelaznosti, elementima kapitalizma i njemu itd., nego da ono ujedno egzistira u takvoj svjetskoj konstellaciji u kojoj dominira kapitalizam i njegove zakonitosti. Naše društvo je u svojem historijskom kretanju izvršilo takve promjene u odnosima vlasništva nad sredstvima i uvjetima rada, upravljanju radom i općim društvenim poslovima koje omogućuju novi kvalitet ljudskog djelovanja i življjenja. Međutim, kapitalizam kao dominantna snaga u svjetskim razmjerima, djeluje i na naš unutarnji razvoj, nameće se sa svojim kriterijumima i normama i blokira odnosno usporava kretanje usmjerena na socijalistički preobražaj društva. Krupni kapital, bilo u vidu multinacionalnih kompanija, velikih finansijskih institucija, državnih privrednih organizacija i sl. djeluje u ukupnim svjetskim ekonomskim tokovima, uspostavlja i reproducira mnogostrukе odnose: kreditora i dužnika, izvoznika tehnologije i primalaca s mnogostrukom zavisnosti od ovih prethodnih, neprekidno prisvajanje dijela vrijednosti od jačih i razvijenijih putem tržišnog saobraćaja itd. U takvim uvjetima ne samo pojedini privredni subjekti nego privreda cijele zemlje je pod neprekidnim pritiskom snažnih vanjskih činilaca. Otpor tome pritisku i osiguravanje prostora za unutrašnji preobražaj i razvoj uvjetuje jačanje države u ukupnim ekonomskim tokovima, kao i poslovodnih struktura u djelovanju privrednih subjekata. Naša zemlja, kao uostalom i mnoge druge, došla je u stanje zaduženosti prema krupnim centrima finansijske moći s dospjelošću za otplatu, privredni potencijali još nisu adekvatno uključeni u međunarodni tržišni saobraćaj, odnosno u njemu ostvaruju svoj interes tek djelomično ili rade na svoju štetu, a time i na štetu društvene cjeline. U takvim uvjetima se aktivira država i njen cjelokupni aparat da direktno mobilizira sve privredne potencijale u funkciji rješavanja jednog osnovnog zadatka: otplate inozemnih dugova, te usmjeravanja privrede na uključivanje u međunarodni tržišni saobraćaj i djelovanje u tom saobraćaju u skladu s normama i kriterijumima koji su u njemu objektivno dati.

U tom sklopu aktualizira se i zahtjev za ubrzanom centralizacijom sredstava, odnosno integracijom u velike privredne komplekse s koncentracijom upravljačke moći na njihovom vrhu i jačanjem pozicije poslovodno-upravljačkih struktura u njima koje izmiču utjecaju i kontroli proizvođača udruženih u osnovne organizacije udruženog rada. Ovime se procesi ostvarivanja koncepcije udruženog rada, koja se zasniva na samoupravnoj poziciji radnika u osnovnim organizacijama udruženog rada blokira, usporava i počinje dovoditi u pitanje. Problemi koji se nameću jesu: pronalaženje rješenja za što optimalnije uključivanje cjelokupnih naših privrednih potencijala u međunarodni ekonomski saobraćaj i što potpunije ostvarivanje svojih bitnih interesa u tome saobraćaju. Na tome tražiti rješenje i za funkcije države, poslovodnih struktura, finansijskog mehanizma i sl., ali uz otvaranje prostora za autonomno djelovanje i izražavanje udruženih proizvođača počam od osnovnih organizacija udruženog rada do najširih radnih i interesnih asocijacija.

Treći kompleks neprevladanog kapitalističkog naslijeđa je podijeljenost društvenog rada između materijalne proizvodnje i društvenih djelatnosti.

U osnovi ovog odnosa je podjela između fizičkog i intelektualnog rada, ali odnos materijalna proizvodnja — neproizvodne djelatnosti ne može se do kraja poistovjetiti s tom podjelom. I u oblasti materijalne proizvodnje se primjenjuje intelektualni rad a u vanproizvodnim djelatnostima fizički i rutinski rad. Neprevladano kapitalističko naslijeđe ovdje se očituje u održavanju i reprodukciji cjelokupnih uvjeta rada u vanproizvodnim djelatnostima putem otudivanja viška rada iz materijalne proizvodnje. Taj odnos se je formirao u kapitalizmu, a produžio je da djeluje do sada izazivajući i produbljujući suprotnosti unutar samog društvenog rada.

U našem samoupravnom razvoju dugo se je tražila formula za otvaranje procesa kojim bi se nadvladavala ova protivurječnost i vršila integracija društvenog rada u njegovoj cjelokupnosti. Slobodna razmjena rada — koja uključuje načelo uzajamnosti i solidarnosti je koncepcija koja sadrži takve mogućnosti. No, njena primjena zahtjeva otvaranje novih problema.

U Rezoluciji X kongresa SKJ održanog maja 1974. godine formuliran je zahtjev za temeljitijim reformiranjem sistema obrazovanja usmjerjenog na njegovu integraciju u udruženi rad, na stvaranje trajne obaveze udruženom radu da se prema obrazovanju odnosi kao prema bitnom činiocu vlastite reprodukcije, kao i da se cjelokupni sistem odgoja i obrazovanja usmjerava na osposobljavanje za rad i potrebe udruženog rada, naravno, ne potrebe danog trenutka nego one koje su sadržane u razvojnim projekcijama. »Cjelokupnu organizaciju, oblike i sadržaje usmjerjenog obrazovanja treba zasnovati tako da se po završetku odgovarajućih faza usmerenog obrazovanja oni koji uče mogu neposredno uključiti u rad u odgovarajućim zanimanjima i da mogu — u elastično organizovanom sistemu obrazovanja — nastavljati obrazovanje uz rad ili iz uspostavljenog odnosa prema udruženom radu. Svi nivoi i oblici

obrazovanja posle osnovnog treba da obrazuju kako za uključivanje u proces rada tako i za dalje permanentno obrazovanje. Nijedna škola ni oblik obrazovanja ne mogu pripremati mlade isključivo za studije.» (Rezolucija o zadacima Saveza komunista Jugoslavije u socijalističkom samoupravnom preobražaju vaspitanja i obrazovanja, Deseti kongres SKJ — stenografske beleške, sveska 4, str. 150)

Procesi reformiranja sistema obrazovanja dosada su otvoreni u svim socijalističkim republikama i socijalističkim autonomnim pokrajinama u skladu sa zahtjevima sadržanim u citiranom tekstu. Problemi nastali otvaranjem ovih procesa su poznati. No, za samoupravljanje, odnosno udruženi rad, otvaranje ovih procesa aktualiziralo je zahtjev za uključivanjem komponente obrazovanja u sadržaje svojeg djelovanja, projekcije razvoja svih radnih sredina. Veliki dio teškoća u ostvarivanju reforme obrazovanja proističe odatle što udruženi rad još nije dovoljno aktiviran u ovim procesima. Slične teškoće i problemi javljaju se i u oblasti zdravstva, odnosno na uključivanju njegove funkcije u održavanje kondicije ljudskih potencijala u udruženom radu i direktnjem angažiranju udruženog rada na jačanju materijalnih i drugih uvjeta ove društvene djelatnosti.

Kompleks u kojem je u najširem vidu sadržano neprevladano kapitalističko naslijeđe je državna organizacija.

U državi je izražena društvena cjelokupnost. Ali je ta cjelokupnost izvedena iz otuđenih i osamostaljenih funkcija koje se nameću društvu. Samoupravljanje je utemeljeno u društvenom radu, koji je unutar sebe podijeljen. Ono je usmjereno na ovlađavanje društvenom cjelokupnošću iz rada kao svoje osnove. Ali je prizemljeno i u svojem dosadašnjem utemeljenju i dostignućima izražava dio društvene cjelokupnosti. Odumiranje države je historijski proces koji se realizira izrastanjem samoupravljanja u obliku cjelokupne zajednice ljudi na području koje je izraženo u državi. Proces odumiranja države ne znači nestajanje teritorijalnog oblika društva u kojem se je konstruirala i djeluje suvremena država. Djelujući u funkciji oslobođenja socijalističkih društvenih snaga od kapitalizma i obrane njihovog slobodnog razvijenja u ekonomskim uslovima koji nastaju na osnovi područtvljavanja sredstava za proizvodnju, država se izražava kao osamostaljena snaga. Njeno slabljenje, iščezavanje, uvjetuje nestajanjem vanjskih činilaca s kojima se konfrontira u vršenju pomenute funkcije. »Izvan tih okvira, u sferi same socijalističke izgradnje i država će se nužno sve više preobražavati u oblik društveno-ekonomske organizacije za vršenje određenih zajedničkih društvenih funkcija. Ona će se sve manje javljati kao instrument sile, a sve više kao instrument društvenog samoupravljanja zasnovanog na svijesti o zajedničkim materijalnim interesima radnih ljudi i na konkretnim potrebama njihovih proizvodnih organizacija.« (Program SKJ) Taj teritorijalni oblik se decentralizira i prilagođava neposrednim potrebama ljudi (komune, mjesne zajednice) a centraliziraju se nophodne zajedničke funkcije. U ovom procesu bitno je direktno pozivljivanje oblika političke vlasti i samoupravljanja, odnosno izvođenje

političke vlasti iz samoupravnih radnih sredina. Naš razvoj se kreće u stalnom traženju i pronalaženju adekvatnih rješenja za ostvarivanje toga zahtjeva

U 1952. godini ustanovljeno je vijeće proizvođača najprije u razvijenim općinama, a kasnije u svim općinskim skupštinama. Njih biraju zaposleni u oblasti materijalne proizvodnje, a broj delegata koje bira svaka grupacija u privredi zavisi od visine udjela svake grupacije u stvaranju nacionalnog dohotka. U 1953. na osnovu Ustavnog zakona Jugoslavije i ustavnih zakona republika i pokrajina vijeće proizvođača uvodi se u saveznu kao i republičke pokrajinske skupštine. Saveznim i republičkim ustavima 1963. u strukturi skupština uspostavljaju se vijeća koja biraju zaposleni po sferama društvenog rada. Tako se uspostavljaju: privredno, socijalno-zdravstveno, kulturno-prosvjetno i društveno-političko vijeće. Ona djeluju u svim skupštinskim strukturama od općina do federacije, do uvođenja delegatskog sistema na osnovu Saveznog i republičkog odnosno pokrajinskih ustava 1974. godine. Delegatski sistem sve teritorijalne oblike vlasti, odnosno upravljanja općedruštvenim poslovima izvodi iz dva osnovna izvorišta: udruženog rada tj. osnovnih organizacija udruženog rada i mjesnih zajednica. Od uspostavljanja delegatskog sistema problemi samoupravljanja, njegovog učvršćivanja i razvoja pomjeraju se, odnosno proširuju, iz udruženog rada prema teritorijalnim oblicima političke organizacije duštva u općinu, republicu odnosno pokrajinu i federaciju. Određenje aktualizira se problem da udruženi rad ovladava delegatskim sistemom, a delegatski sistem kao izraz udruženog rada cijelokupnim mehanizmom države i njene organizacije. S državom kao organiziranim mehanizmom se računa kao značajnim činiocem društvene integracije i razvoja. Ono što nije poželjno to je da država ne bude osnovni i dominantni činiac u društvu (Bakarić). Može se reći da se u državi kao organizaciji i njenom položaju u ukupnim privrednim i društvenim tokovima izražava složenost situacije. U našem društvu uspostavljene su pretpostavke udruživanja cijelokupnog društvenog rada čiji su subjekt radnici-proizvođači u osnovnim organizacijama udruženog rada, uspostavljene su institucionalne pretpostavke »slobodne razmjene rada« između materijalne proizvodnje i društvenih djelatnosti, uspostavljen delegatski sistem itd. Ipak, društvene snage uključene u samoupravljanje ostale su prizemljene i međusobno izolirane u organizacijama udruženog rada, djelatnostima, lokalnim sredinama, privreda u cijelini je opterećena inozemnim kreditima, pojedine organizacije udruženog rada odnosno dijelovi društvenog rada zapadaju u teškoće i krize koje se prenose na društveni rad i na društvo u cijelini. U takvim uvjetima država kao osamostaljena snaga u društvu izbija u prvi plan. Njene intervinirajuće funkcije traže svi počevši od radnih sredina u neposrednoj materijalnoj proizvodnji do zdravstva, obrazovanja, kulture i ostalih društvenih djelatnosti. Stvorila se je historijska situacija u kojoj država postaje svojevrsni oslonac sviju u razrješavanju složenih društvenih problema. Njenu intervenciju traže društvene djelatnosti da im se osiguraju neophodna sredstva za njihovo funkcioniranje

i razvoj. Traže je organizacije udruženog rada u materijalnoj proizvodnji koje zapadaju u gubitke i druge teškoće. Njenu zaštitu traže radne organizacije koje se uključuju u međunarodni ekonomski saobraćaj. Ona treba da pravi reda u neracionalnom ponašanju samoupravnih subjekata na planu investicija, raspolaganja sredstvima i sl. No, uza sve te pojave koje ukazuju na trenutno jačanje države, perspektiva društvenog razvoja je upravo u nadilaženju te situacije putem jačanja samoupravljanja i aktiviranja svih onih činilaca koje konцепција društvenog rada u sebe uključuje.

III SAMOUPRAVLJANJE KAO MODEL ORGANIZACIJE I RAZVOJA DRUŠTVA

Marks je komunizam označio na slijedeći način: »Komunizam za nas nije stanje koje treba da bude uspostavljeno, ideal prema kome stvarnost treba da se upravlja. Mi nazivamo komunizam stvarni pokret koji ukida sadašnje stanje. Uvjjeti ovoga pokreta proizlaze iz sada postojećih pretpostavki. (»Njemačka ideologija«).

Ovako određenje komunizma nije istovjetno sa shvaćanjem kojega je kasnije formirao Berštajn i kod nas, još dok nije sasvim prešao na antikomunističke pozicije, Milovan Đilas — o kretanju bez cilja. (Pokret je sve — cilj ništa). Marksovo određenje komunizma nije bes ciljno kretanje. Cilj je već sadržan u tome što se tim kretanjem jedno stanje ukida — prevazilazi — i što su pretpostavke za to nastale (stvorene) prethodnim kretanjem. Ukipanje jednog stanja ujedno je i uspostavljanje novoga — progresivnijeg. Ono što je u Marksovom određenju bitno to je da se društvo ne oblikuje prema nekim unaprijed utvrđenim projekcijama, nego da u sebi u svojem kretanju i razvoju ujedno producira rješenja za oblikovanje vlastitog bića.

Ostvarivanje socijalizma — kao da odstupa od ovog Marksovog određenja. Unaprijed se projicira društveni razvoj i to se projiciranje izražava u određenim modelima. Tako da danas egzistira i djeluje više modela: socijalističke organizacije i projekcije razvoja društva: sovjetski, kineski, jugoslavenski, kubanski i dr. U stvaranju tih projekcija — modela — izražene su različitosti historijskih i društvenih uvjeta sredina u kojima se socijalistička orientacija razvoja društva uspostavlja i djeluje. Multiprost modela socijalizma i socijalističkog razvoja je historijska činjenica koja se mora respektirati. Ni mi nismo izuzetak. Formirali smo odnosno stalno formiramo i razvijamo vlastiti model kojeg nazivamo samoupravljanje ili samoupravni socijalizam.

Model društvenog razvoja u sebe uključuje jedinstvo organizacije i ciljeva. Organizacija društva koja je sadržana u modelu u funkciji je ostvarivanja ciljeva. Tako npr. kada mi uspostavljamo OOUR-a činimo sa ciljem da se omogućuje uključivanje ljudi angažiranih u radu s društvenim sredstvima u samoupravne procese neposredno s radnih mjeseta. Mjesne zajednice se uspostavljaju da bi ljudi neposredno mogli učestvo-

vati u razrješavanju pitanja koje zajednica života određenog teritorija producira i nameće. Delegatski sistem je u funkciji ostvarivanja ciljeva uključivanje interesa i potreba udruženog rada i građana u osnovnim životnim zajednicama u šire oblike zajedništva i obratno — da bi se s razine tih širih oblika i u interesu skladnjeg i racionalnijeg razvoja društvene cjeline utjecalo na djelovanje i ponašanje ljudi u osnovnim radnim i životnim sredinama. Zbog toga organizacija društva iako je prvenstveno u funkciji ciljeva ona djeluje i kao činilac koji te ciljeve — prvenstveno one bliže i neposrednije — oblikuje i korigira. Relativno autonomno izražavanje organizacije u tom smislu je poželjno. Ne smije se dozvoliti da izrasta u dominirajuću snagu u društvu koja blokira inicijative i spontana kretanja.

Model društvene organizacije i razvoja zasniva se na historijskoj datosti. Npr. ako historijska datost sadrži društvenu podjelu rada na različite djelatnosti, sfere itd.; određene oblike svijesti sadržane u moralu, religiji, tradiciji, političkoj vlasti i političkoj i društvenoj organiziranosti itd. — model to sve mora respektirati. On u sebe uključuje društvene, ekonomske i druge sadržaje te historijske datosti. Model organizacije i razvoja društva može da djeluje na mijenjanje sadržaja historijske datosti. Štoviše u tome se i pokazuje njegova progresivnost i efikasnost. Ali on je istovremeno i izložen utjecaju tih sadržaja historijske datosti.

Ako suvremena kretanja u ostvarivanju socijalizma odstupaju od naprijed citiranog Marksovog određenja time što se socijalistički razvoj projicira putem određenih modela — što se unaprijed uobičjava idealna slika budućnosti i djelovanje ljudskih snaga usmjerava na ostvarivanje toga idealja, to ne znači da navedeno Marksovo određenje nema značaja i da je sasvim promašeno. Radi se o tome da li model izražava historijske tendencije razvoja društva tj. je li u skladu sa zahtjevima za promjenama u društvu koje proizlaze iz cijelokupnog razvoja, kretanja društva i na osnovama pretpostavki koje se u tom razvoju stvaraju ili se razilazi s tim historijskim zahtjevima. Mi nastojimo da naš model društvenog razvoja u najvećoj mogućoj mjeri izražava historijsku tendenciju u pravcu uspostavljanja i razvoja besklasnog društva. To ne znači da u tome stalno i uspjevamo. Treba imati u vidu da je model podložan stalnim promjenama i usavršavanjima na osnovu novih saznanja do kojih se dolazi u toku njegovog ostvarivanja. Bitna je njegova teorijska utemeljenost.

IV KRITERIJI ZA OCJENU SAMOUPRAVNOG RAZVOJA

Kriteriji za ocjenu samoupravljanja i samoupravnog razvoja treba da proizlaze iz njegovog poimanja, odnosno poimanja njegovog historijskog mjeseta i funkcije. Ukoliko samoupravljanje shvaćamo kao oblik organizacije rada i ostalih vidova zajednice života, cijenit ćemo ga po racionalnosti i uspješnosti organizacije. Ono znači bolje organizirano društvo od kapitalizma, državnog socijalizma i sl. Ako u njemu vidimo

šansu za veću produktivnost društvenog rada i viši kvalitet ekonomskih kretanja u odnosu na kapitalizam, državni socijalizam i sl. onda će nam ekonomski pokazatelji služiti kao kriterij za njegovo ocjenjivanje. Moguće je u samoupravljanju vidjeti, kao osnovno, demokraciju i demokratske sadržaje, tada ćemo samoupravljanje, njegov razvoj, dostignuća, ocjenjivati po tome koliko u njemu ima slobodnih rasprava, borbe mišljenja itd.

Svi ovi i drugi kvaliteti potencijalno su sadržani u samoupravljanju. Ali je svaki uzet za sebe, izdvojen iz ukupnosti kretanja, jednostran i ne omogućuje da se sagleda samoupravljanje u svojoj cjeleovitosti. Dobra organizacija rada zasnovana na naučnim načelima postiže se u suvremenom kapitalizmu. Isto je i s produktivnošću. Formula demokracija u nekim zemljama, pogotovo u onima koji imaju dužu i jaču demokratsku tradiciju je na zavidnom nivou. A ipak samoupravljanje označava novi kvalitet, novi historijski prođor ljudske akcije i ljudskih streljenja prema takvim odnosima u društvu koji omogućuju njihovu aktivnu stvaralačku poziciju u uređivanju i vlastitim i općim uvjeta rada i života.

Zato samoupravljanje treba ocjenjivati imajući u vidu upravo ovu historijsku tendenciju koju ono u sebi sadrži i ostvaruje. Ono što u njemu treba prvenstveno sagledavati je, da li i koliko djeluje kao pokret, kao historijska tendencija, u kojega se ljudi uključuju i u njemu djeluju a ne da li se izražava kao idealno stanje. Treba ga ocjenjivati i po tome koliko u radnim, lokalnim sredinama i u društvenoj cjelokupnosti rada, osigurava prostor za aktivnu poziciju i djelovanje ljudi u uređivanju vlastitih i širih uvjeta rada i života. U tome sklopu je moguće i potrebno ocjenjivati koliko i kako samoupravna pozicija ljudi stimulira produktivnost rada, kakvi se ekonomski efekti postižu, organizaciju rada, tehnološka unapređenja itd. Ali u ovome svemu nikada ne gubiti iz vida bitno historijsko određenje samoupravljanja da djeluje kao kretanje kojim se ukida, nadvladava, klasnost društva, u zavisnosti od širine otvorenih procesa u koje se uključuju mase i od toga koliko se proširuje iz sfere materijalne proizvodnje na sve ostale sfere rada i života.

U samoupravljanju i njegovom razvoju neprekidno su prisutni i djeluju institucionalni činioci. Među njima poseban značaj imaju organizacioni oblici i pravne norme. U toku 30 godina razvoja uspostavljeni su, djelovali i prevladavali različiti organizacioni oblici. To su: radnički savjeti, upravni odbori na nivoima poduzeća, pogona, odjeljenja, komisije, odbori, zborovi, referendumi itd. Radne jedinice koje su se kasnije transformirale u OOUR-a, radne zajednice i dr., SIZ-ovi, delegacije, radničke kontrole, branioci samoupravljanja, samoupravni sudovi itd. Svi ovi oblici su u funkciji samoupravljanja. Oni će djelovati u toj funkciji pod uvjetom da s njima ovladavaju oni koji su izvorni nosioci samoupravljanja (radnici, odnosno radni ljudi). Inače u njima djeluje tendencija da se osamostaljuju, djeluju nasuprot radnicima i blokiraju njihovu akciju. Slično je i s normama. One treba da budu uporište

samoupravne akcije — određuju poželjan način djelovanja i ponašanja svih subjekata koji učestvuju u samoupravnim procesima. Opće norme: ustav, zakoni, su osnovica za normiranje odnosa. Na njih se nadograđuju norme koje se autonomno izrađuju, donose i primjenjuju u radnim i životnim sredinama — samoupravne norme. Ukoliko norme: opće i samoupravne, pomažu uspostavljanju određenih odnosa u radu i životu i utječu na odgovarajuće djelovanje i ponašanje, one i djeluju kao činilac progresivnog kretanja. Vrijede toliko koliko ih ljudi mogu prihvatići, ovladati s njima i služiti se s njima u međusobnom saobraćaju. Ukoliko se počinju akumulirati, umnožavati, da s njima nije moguće ovladati, nego se one nameću učesnicima u samoupravnim procesima, kao osamostaljena snaga — one se počinju izražavati kao blokirajući činilac. Umnožavanje normi u pravilu je pokazatelj jednog stanja, deficitarnosti takvog spontanog djelovanja samoupravnih subjekata kojim treba da se unapređuje privredni i društveni život u cjelini, a istovremeno to umnožavanje norma blokira ta spontana kretanja i svodi samoupravnu akciju na unapred određeno, propisano, ponašanje.

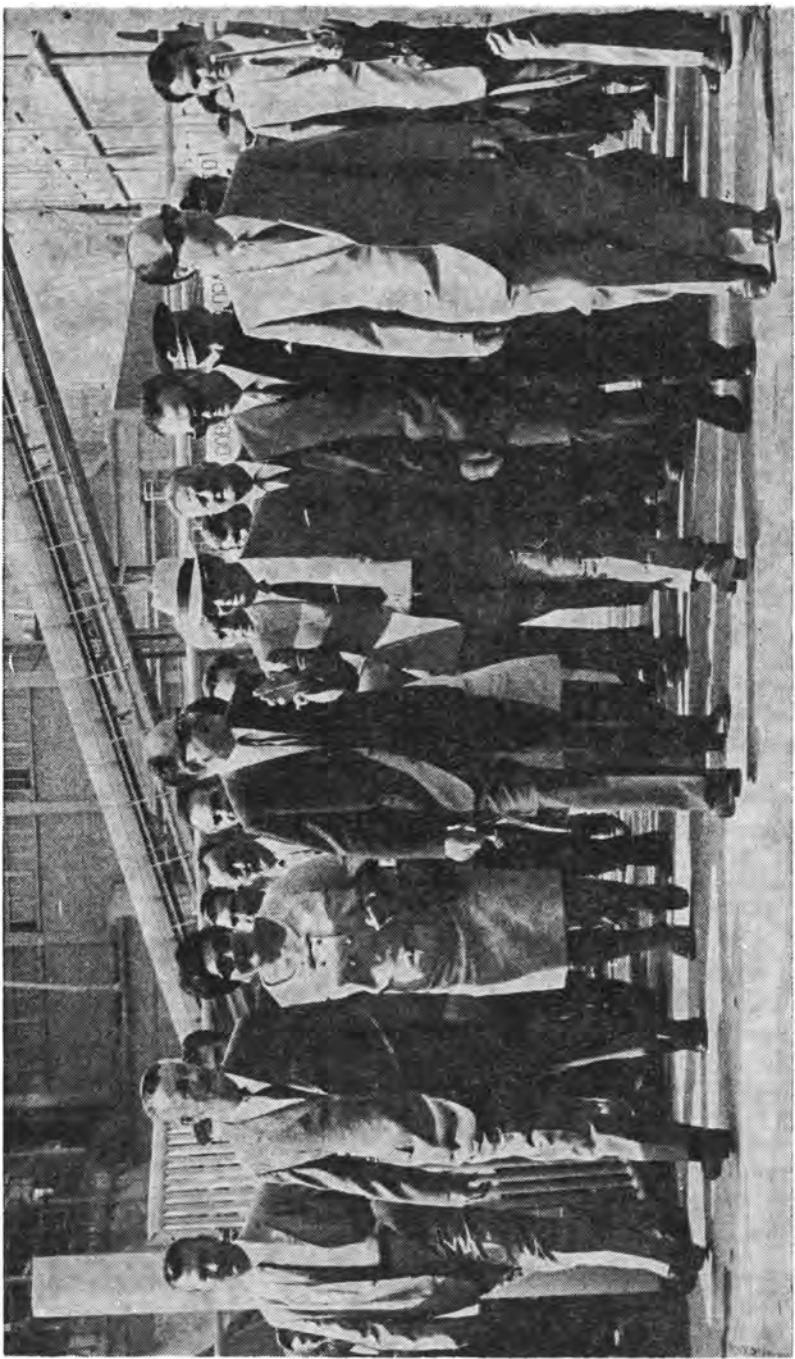
Jedna od bitnih značajki samoupravljanja je njegova koncepcija. Važno je da se zna — što se želi sa samoupravljanjem, što ono uključuje, kuda smjera itd. Mi smo od početka znali da samoupravna orijentacija znači uspostavljanje i razvijanje novog kvaliteta zajedništva, prvenstveno u društvenom radu, da uključuje odumiranje države. Ali je ta početna koncepcija bila uska. Ona se je razvijala, upotpunjavala, na osnovi iskustava koja su se sticala. Otvarala su se pitanja odnosa društvenog rada angažiranog u privrednim poduzećima, prema teritorijalnoj organizaciji društva — na čemu se je uobičavao komunalni sistem. Pitanja su se otvarala na relaciji materijalna proizvodnja — prometna sfera — financije, materijalna proizvodnja — društvene djelatnosti, unutarnja organizacija rada i upravljanja u radnim sredinama, uključivanja društvenog rada i njegovih interesa u politički sistem itd. Koncepcija je uobičavana uključujući sva ta pitanja i tražeći adekvatna rješenja za njih. Naravno, da koncepcija sama po sebi ne razvija samoupravljanje. Njega razvija i unapređuje praksa — djelovanje ljudi u radu i uređivanju cjelokupnih uvjeta rada i života. Ali koncepcija taj razvoj omogućuje i čini jedan od bitnih elemenata toga razvoja.

I na kraju ostaje najbitniji činilac samoupravljanja i njegovog cjelokupnog razvoja. To je subjekt samoupravljanja tj. ukupne ljudske snage koje u njemu djeluju i koje ga svojim ponašanjem i djelovanjem ostvaruju i razvijaju. Vrijednost samoupravljanja ogleda se u tome koliko ono ljudske snage angažirane u društvenom radu i u ostalim oblicima ljudskog zajedništva stimulira, pokreće u akciju ne samo u izvršavanju radnih zadataka, nego u uređivanju pitanja zajedništva rada i života. Trebamo imati u vidu da subjektivne snage revolucionarnih kretanja su one koje su djelatne, koje su pokrenute i djeluju. Ali uvek postoje i one snage u društvu koje nisu djelatne u tome smislu, nego su to u mogućnosti. Samoupravljanje u posljednjih trideset godina stalno proširuje subjektivne snage koje se u njega uključuju i koje ga nose.

Ispočetka je aktiviralo ljudi radno angažirane u materijalnoj proizvodnji s društvenim sredstvima. Otvaralo je mogućnosti aktivizacije u drugim sferama rada, komunama, u oblastima zadovoljavanja različitih potreba ljudi kao što je stanovanje i dr. U sadašnjoj fazi otvoren je prostor za uključivanje svih punoljetnih građana u te procese. No, trajno je otvoren problem stvarnog korištenja tih mogućnosti tj. potpunijeg uključivanja ljudi u svim radnim sredinama, životnim situacijama u procesu uređivanja cijelokupnih uvjeta zajedničkog rada i života — prihvatanja vlastite samoupravne pozicije kao jedinstva prava i odgovornosti sa svim posljedicama koje iz toga proizlaze.

Samoupravljanje i njegov razvoj aktualiziralo je i stalno čini aktualnim problem društvene kvalitete samoupravne prakse. Time što je omogućilo da se milijuni ljudi u velikom broju radnih i lokalnih sredina uključe u procese uređivanja i unapređivanja zajedničkih uvjeta rada i života, samoupravljanje je u ogromnim razmjerima podstaklo odnosno stalno podstiče i održava spontana kretanja. Ta spontanost se zasniva na neposrednim interesima učesnika u tim kretanjima koji se teško integriraju u ono što je zajedničko. Ovime je potenciran značaj djelovanja organiziranih subjektivnih snaga, SK, sindikat i dr., koji u tim spontanim kretanjima jačaju i razvijaju vrijednosne ciljeve i saznanja o onome što je zajedničko, što stalno vuče naprijed.

Djelujući u sistemu samoupravljanja, kao njegova unutrašnja snaga, Savez komunista i sindikati mogu i trebaju radnicima u osnovnim organizacijama udruženog rada njihove elementarne interese iskazivati u međuzavisnosti s razvojem njihovih radnih sredina, postizavanjem boljih kolektivnih rezultata i uključivanjem u šire komplekse društvenog rada. To znači trajno jačanje motivacije za aktivno i odgovorno učešće u razvoju i ukupnoj društvenoj reprodukciji.

Sredinom kolovoza 1970. godine, predsjednik Republike Josip Broz Tito posjetio je kolektiv tvornice cementa „Prosvetarac“, razgledao novoizgrađena postrojenja koja su omogućila da poduzeće »Dalmacijacement« zmatno poveća proizvodnju cementa.

SAMOUPRAVLJANJE OD PRVOG RADNIČKOG SAVJETA DO STVARANJA DRUŠTVA UDRUŽENOG RADA

I

Donošenjem Ustava 1974. godine naša je zemlja ušla u odlučujuću etapu socijalističkog samoupravljanja, nakon dvije i po decenije njegovog početnog ostvarivanja kao oblika organizacije društva i kao normativnog poretku. Samoupravljanje ima, i kao ideja i kao praksa, i epohalnu i konkretnu našu historiju, koja nije tako jednostavna i u čije tajne nismo još posve ušli jednom retrospektivnom detaljnom analizom, koja bi pomogla da lakše postižemo ciljeve njegove današnje i neposredno sutašnje etape.

Samoupravljanje je »bilo prisutno u svim velikim socijalističkim revolucijama masa, a u nekim oblicima i elementima bilo je prisutno u cijelokupnoj svjetskoj socijalističkoj praksi« (E. Kardelj) i utoliko ni naše socijalističko samoupravljanje nije nikakav »model« socijalizma, izmišljotina i eksperiment. Svaka je istinska revolucija »zapravo najneposredniji oblik samoupravljanja«. Već je nastanak partizanskih odreda, kako ističe E. Kardelj, bio izraz samoupravne revolucionarne volje masa. U samoupravnoj revolucionarnoj akciji nastali su i organi narodne vlasti. Samoupravljanje se utoliko u našoj zemlji javilo kao autentična bit socijalističke revolucije već u narodnooslobodilačkoj borbi i u prvim revolucionarnim mjerama narodne vlasti. Ali ipak mi rođendan samoupravljanja kao oblika društvene organizacije i kao oblika i biti diktature proleterijata u našoj zemlji vežemo za pojavu i osnivanje prvih radničkih savjeta u tvornicama, a u uvjetima kada je trebalo prići razaranju uspostavljenog sistema državnog socijalizma. Pri tome za historijski uspjeh samoupravne organizacije društva, nije, dakako, dovoljno proglašiti je na

papiru i izraziti u normativnim aktima. Socijalističko je samoupravljanje jedan razvojni proces, a ne samo puki mehanizam koji se inače — kao mehanizam — lako uspostavlja.

Prijeđeni put u razvoju socijalističkog samoupravljanja u našoj zemlji mogli bismo podijeliti barem u tri etape, odnosno u dvije protekle i treću koja je otpočela donošenjem novog Ustava prošle godine.

Najbitnije za fazu samoupravljanja koja počinje donošenjem novog Ustava 1974. godine je to da treba najzad izgraditi proizvodne odnose, u kojima će radnička klasa kao osnovna proizvodačka klasa društva doista upravljati cijelokupnom reprodukcijom društva. To dosad u povijesti nije postignuto, niti se u dosadašnjoj historiji socijalizma igdje do tog zadatka toliko eksplisitno došlo da je on postao zadatak dana kao u našoj zemlji.

Socijalizam jest društvo u kojem radnička klasa ima političku vlast, ali ona tek treba nakon osvajanja političke vlasti da prisvoji i ekonomsku moć u društvu, da počinje upravljati sredstvima proizvodnje i plodovima svoga rada. U tome uostalom i jest razlika između socijalističke i buržoaske revolucije. Dok je, naime, buržoaska revolucija izrazila ekonomsku pobjedu građanske klase, odnosno pobjedu u načinu proizvodnje koju je građanska klasa već bila izvojevala, te je ekonomsku pobjedu politički sankcionirala, predala i političku vlast u društvu građanskoj klasi, kod socijalističke revolucije stvari stoje upravo obratno, radnička klasa najprije osvaja političku vlast, a tek potom u uvjetima izgradnje socijalizma — i zbog toga i govorimo o socijalizmu kao o prelaznom društvu — tu svoju političku pobjedu treba da pretvori i u svoju ekonomsku pobjedu.

Još teži je njezin zadatak da i političku i ekonomsku pobjedu okruni i svojom kulturnom pobjedom u društvu. To je i najteži i najdalekosežniji cilj same socijalističke izgradnje.

Sama proklamacija samoupravljanja kao onog puta organizacije socijalističkog društva u kojem se vlast radništva — u početku posredovana državom, partijom i institucijama u kojima opunomoćenici radničke klase upravljaju društvom u ime same klase — prvenstveno izražava u radničkom prisvajanju proizvodnih odnosa nije naprsto i njegovo ostvarivanje. Stoga se mi uvijek, kada analiziramo konkretnе zadatke u razvoju samoupravljanja u nekom trenutku, u nekoj njegovoj etapi, trebamo zapitati koliko se na putu samoupravljanja odmaklo i u čemu su njegove tekovine.

U nas je proširena iluzorna svijest da je samoupravljanje već nešto dovršeno, nešto postignuto i nešto samo po sebi savršeno, kao da je ono cilj a ne sredstvo i kao da je samo po sebi jedan zaokruženi društveni sistem.

Naša teorijska misao, naša revolucionarna svijest, koju pronosi Savez komunista kao »kolektivni intelektualac« unutar i na čelu same radničke klase, u proteklom je vremenu lutala u shvaćanju historijskog mjesač samoupravljanja. U početku se smatralo da samo osnivanje radničkih savjeta, kao predstavničkih organa klase u granicama proizvodnog

poduzeća ili kakve druge društvene institucije u kojoj se obavlja društveno-koristan rad, znači i ostvarivanje samoupravljanja.

Kasnije, sa samim ostvarivanjem početnih tekovina samoupravnog kursa, shvatili smo da radnička klasa ne postiže mnogo ako putem samoupravljanja ovlada prostom reprodukcijom, već da inora ovladati i proširenom reprodukcijom. A još kasnije, i to je svijest koja je onda našla svoj izraz u formulacijama novog Ustava, definitično smo shvatili da stvarna pobjeda samoupravljanja pretpostavlja povezivanje materijalne i duhovne sfere društva u rukama samih proizvođača i s njima udruženih radnih ljudi. Time je naša teorijska misao ušla u razradu koncepcije o udruženom radu i udruživanju radnika, koju je izvorno formulirao još Karl Marx, kada je analizirao prva iskustva neposredne vladavine radničke klase, do kojih je došlo u prvoj socijalističkoj revoluciji u ljudskoj povijesti, koja je doduše bila kratkotrajna epizoda ali s neizbrisivim tragovima — u Pariškoj komuni.

Mi smo, dakle, imali jedno sazrijevanje svijesti o samoupravljanju, koje, dakako, još nije dovršeno. Dolazit ćemo i u skoroj budućnosti i do novih spoznaja i novih formulacija zadataka koji nas očekuju.

Stoga ne bismo ni u ovom času smjeli biti idealisti, pa misliti da programatske formulacije koje imamo sada i u Ustavu i u drugim osnovnim dokumentima našeg društva i samog Saveza komunista, kao idejno-teorijskog i praktičnog političkog predvodnika i klase i društva, neće u tom smislu i ubuduće doživljavati revizije.

Neprestano traganje za novim normativnim i praktičnim rješenjima u razvoju samoupravljanja izraz je činjenice da smo došli putem koji nema historijskog presedana i za koji nema gotovih institucionalnih rješenja, nema ničeg što bi se moglo posudjivati od historije ili od drugih, koji uporedo s nama u suvremenosti postoje i razvijaju se. Iz istih razloga dolazi i do eksperimentiranja i lutanja, iz čega onda proizlazi i potreba da se s vremenom na vrijeme vrše revizije i teoretskih spoznaja, pa prema tome i cijelog instrumentalnog mehanizma, kojima se te teoretske spoznaje nastoje u društvenoj stvarnosti postići, kojima se one nastoje ozbiljiti. Upravo u Platformi za pripremu Desetog kongresa Saveza komunista Jugoslavije, koja je u 1973. godini donijeta kao značajan teorijski dokumenat, prvi put je jasno definirano historijsko mjesto samoupravljanja u samom razvoju socijalizma. Platforma jasno naglašava da samoupravljanje nije nikakva zamjena za socijalizam, niti neka paralela socijalizmu. Samoupravljanje, i to, kako se s pravom u novijim teorijskim radovima i programatskim dokumentima specificira, ne bilo kakvo već socijalističko, samo je jedna faza, jedna etapa u razvoju socijalizma, i to faza i etapa u smislu koraka dalje od one prve početne, prema dosadašnjim historijskim iskustvima sudeći posvuda nužne i neizbjegne, etape socijalizma — državnog socijalizma, ili, ako hoćemo to ljepše nazvati, etape revolucionarnog etatizma, prema jednoj budućnosti koju su u teoriji definirali Marx i svi veliki marksisti — besklasnoj komunističkoj zajednici.

Samoupravljanje je sredstvo, etapa, korak dalje od početka socijalizma prema dalekoj komunističkoj budućnosti. I kada analiziramo njegov doseg u nekoj konkretnoj situaciji, moramo se prije svega upitati da li je ono doista na djelu, da li se razvija kao duboki društveni proces ili njegova načela i formalna rješenja služe kao kamuflaža starih društvenih odnosa, kao pokriće da se u stvari ostane u fazi državnog socijalizma, ili eventualno da, pod novim imenima, društveni procesi teku u pravcu moguće restauracije građanskog društva, bolje rečeno ekonomije građanskog društva, iz koje onda izrasta i odgovarajuća institucionalna nadgradnja društva i odgovarajuća društvena svijest.

Teorijske snage komunističkog pokreta, marksističke snage u našoj zemlji definirali su samoupravljanje kao jedan korak dalje u savlađivanju kapitalizma i građanskog društva, jer po svojoj prirodi i sam socijalizam kao prelazno društvo, kako ga je Marx označio, i jeste samo to postepeno savladavanje kapitalizma i postepeno u historijski realnim situacijama moguće primicanje budućoj komunističkoj zajednici.

Samoupravljanje je u tom smislu ne samo složeni društveni proces već i na djelu neprestano savlađivanje kapitalističkih odnosa i kapitalističkih oblika društvene svijesti u prelaznom razdoblju, i u isto vrijeme neprestano razvijanje klica, zasad doista prapočetaka, odnosa ekonomije slobodnog i udruženog rada, o kojoj je Marx pisao baš u povodu Pariške komune, i izrastanja iz toga adekvatne društvene svijesti.

Ako smo tako situirali historijsko mjesto samoupravljanja, onda u jednoj retrospektivi možemo kazati da štošta što smo i u nedavnoj prošlosti ili u samim trenucima početka ostvarivanja političkog kursa na samoupravljanje bili spremni označiti kao veliku tekovinu ili kao gotovu činjenicu, kao gotov rezultat, danas možemo smatrati i naivnim, nezrelim, nepotpunim ostvarenjem ili i određenim promašajem.

II

Kao što smo već napomenuli, dosadašnje tokove borbe za socijalističko samoupravljanje u našoj zemlji mogli bismo podijeliti na tri etape.

Prva je etapa trajala od početnog uvođenja oko 1950. godine, kada su osnivani radnički savjeti i kada smo iz cijelokupne borbe i historije radničkog pokreta u svijetu izvukli poruku: tvornice radniciima, pa do negdje šezdesetih godina kada se kao rješenje napisalo »radnu jedinicu«. Radi se zapravo o prvoj deceniji borbe za radničko upravljanje, kada je ono manje-više bilo predstavničko, ograničeno na postojanje radničkog savjeta i njegovih komisija u poduzeću, a u cjelini društva tek su se zasnovali prvi oblici utjecaja proizvodačke »osnove« na »nadgradnju«.

U programu Saveza komunista Jugoslavije 1958. samoupravljanje se još uvijek tretiralo u tom suženom smislu radničkog upravljanja kao predstavničkog upravljanja više-manje u granicama poduzeća, kao historijski naslijedeno, od građanskog društva, proizvođačne jedinice u kojoj

je postojalo rukovodenje, hijerarhijska struktura moći. Išlo se za uvođenje radničkog predstavnicičkog momenta u tu naslijedenu strukturu organizacije proizvodnje i naslijedenu strukturu društvene moći u takvoj proizvodnoj jedinici.

Društveni razvoj u smislu tih početnih koraka samoupravljanja kao više-manje predstavnicičkog upravljanja, ograničenog na poduzeće — jer ona jedva da je bilo zakoračilo izvan tvorničkih zidova — kao i narastanje početnih društvenih tekovina takvog samoupravnog razvitka i njima adekvatne društvene svijesti dovelo je do novih potreba, novih zahtjeva i novih institucionalnih rješenja, da bi se išlo korak dalje.

I zanimljivo je da se upravo tada, kada su se nakon desetogodišnjeg početnog razvoja »predstavnicičkog« samoupravljanja, proizvodne snage društva povećale, kada je sama radnička klasa ojačala i brojčano i strukturalno i po karakteristikama svijesti, i kada smo mogli izvući prve dublje pouke iz onog što je postignuto, javlja zahtjev za takozvanim radnim jedinicama.

Radna ili ekomska jedinica — to je bila formula koja je sazrela šezdesetih godina, da bi se od postojanja radničkog savjeta kao predstavnicičkog oblika više-manje »pripuštanja« radnika vlasti u poduzeću i radnikovog ovladavanja onim što je u kapitalizmu bio fond najamnine, a u uvjetima početkom socijalističkog društva fond osobne potrošnje, ili naprsto osobnim dohocima, ide dalje prema neposrednom samoupravnom kolektivitetu. Radna je jedinica trebala biti osnovna jedinica *neposrednog* i iz njega izvedenog *posrednog* samoupravljanja. Prvi put se u nas tragalo za onim što je Marx teorijski naznačio kao asocijaciju slobodnih proizvodača.

Ta borba za radne jedinice ili za ekomske jedinice u ranim šezdesetim godina pretrpjela je neuspjeh. Zašto? Zato što je u nas tom početnom samoupravljanju bila suprotstavljena institucionalizacija društva na principima birokratske hijerarhije i snažne uloge socijalističke države kao sakupljača viška rada, nosioca akumulacije i nosioca proširene reprodukcije. Snaga države i njezino upravljanje ekonomikom bili su jači od onog što smo htjeli neposredno u poduzeću postići stvaranjem radnih jedinica, a bez spoznaje da se mora razarati od gradanskog društva naslijedena struktura poduzeća i sve ono što je iz nje izvedeno kao društvena superstruktura (Na to se ide upravo današnjoj etapi, kada se počinju ostvarivati ideje o udruživanju *rada*.)

Sukob između naraslih snaga samoupravljanja i još snažnog etatizma stajao je u tim godinama u pozadini određenih političkih poremećaja, koji se u životu jugoslavenske socijalističke zajednice javljaju po prvi puta s većom otvorenosću i žestinom. 1961. godine pokušava se provesti, doduše ne dobro pripremljena i ne dobro promišljena, privredna reforma, s ciljem da se stvori snažnija materijalna osnova za samoupravljanje u poduzeću, a prvenstveno da se samoupravljač pusti na tržiste, da na njemu razmjenjuje i vrednuje svoj rad. Upravo bi time bila potisнутa država kao više-manje svestrani kontrolor cijelokupnog procesa društvene reprodukcije, kao jedno monolitno golemo poduzeće, u odnosu na

koje su snage samoupravljanja ipak još bile — kada se to gleda u svome bitnom sadržaju — u najamnom odnosu. Tada dolazi i do krize u političkim vrhovima naše zemlje, koje su bile uglavnom skrivene od očiju šire javnosti, dolazi i do čuvenog Titova govora u Splitu 1962, kada on oštro govorи protiv birokratskih privilegija i protiv narastanja socijalnih nejednakosti.

Ustav iz 1963. godine nastojao je definirati, u toj situaciji, izlaz za samoupravljanje. I taj izlaz bio je poduzimanje onog drugog neophodnog koraka, bez kojeg samoupravljač ostaje u rezervati vladanja ograničenim fondom osobne potrošnje u poduzeću, a da ne može da stekne poziciju onog koji upravlja i bilo kojim elementom proširene reprodukcije. A od Marxa nam je poznato da onaj tko vlada proširenom reprodukcijom vlada i društvom.

Dakako, u tom trenutku proširenom reprodukcijom vladala je socijalistička država, a u klasno-socijalnom smislu vladala je birokracija. Državna birokracija i partijski aparat bili su više-manje u personalnoj uniji. U ustavu 1963. godine zapisuje se, dakle, cilj, da samoupravljanje treba ovladati proširenom reprodukcijom. Naglašava se potreba deetatizacije, a prvenstveno u ekonomici.

Osmi kongres Saveza komunista Jugoslavije, krajem 1964, razrađuje, u teorijskom i političko-mobilizacionom smislu, novu etapu borbe za socijalizam u nas na kursu samoupravljanja, što prethodi proklamiranju društvene i privredne reforme 1965.

U deetatizaciju se krenulo tako što su od države oduzimana sredstva koja je ona koncentrirala u budžetu i u fondovima kojima je direktno upravljala. Ta se sredstva prenose na privredne organizacije, na banke i na fondove koji su formalno podvrgnuti samoupravnom režimu, a uz mnogo veće naglašavanje tržišnih zakonitosti i tržišnih stimula u proizvodnji i u cjelokupnom društvenom radu.

Međutim, u tom trenutku naša društvena svijest nije bila u stanju da prozre zamku na našem putu društvenog razvoja, koja se ogledala u tome da se samim formalnim prenošenjem sredstava proširene reprodukcije sa države i državnog aparata, državnih fondova i iz državnog budžeta na zatečene institucije tržišnog i robno-novčanog posredovanja u društvu, kao što su banke i trgovina, a u uvjetima kada one još nisu pod kontrolom proizvođača i kada još nije u korist samoupravljanja promijenjena zatečena struktura društvene moći u samom poduzeću, pa prema tome i u cjelini društvenog upravljanja, ne postiže rezultat za kojim se teorijski težilo, to jest da samoupravljači, organizirani vlastitim sнагама i vlastitim vezama koje stavljuju u pogon, preuzmu proširenu reprodukciju u svoje ruke.

Umjesto na samoupravno organizirane i povezane samoupravljače, upravljanje proširenom reprodukcijom prelazilo je od snažnog etatističkog supstrata na takozvane — kasnije smo ih tako nazvali — osamostaljene centre ekonomske, društvene, pa prema tome i političke moći. Ti centri su bili u neku ruku vanbračna djeca etatizma, koje se nastojalo razvasiliti, a u socijalno-klasnom smislu isti posrednički elementi u dru-

štvu, isti posrednički društveni slojevi zadržali su dominantnu ulogu u upravljanju društvom umjesto organiziranih neposrednih samoupravljača.

Desetogodišnji razvoj naše zemlje, otrpilike od 1961. do 1971. godine, oblikovao je značajnim političkim, duhovnim i teorijskim krizama, te žestokim borbama u Savezu komunista i u organiziranim socijalističkim sanguama društva, u društvenoj teoriji, a i u redovima same radničke klase, oko putova društvenog razvitka Jugoslavije i oko sudbine samog samoupravljanja.

Upravo polovicom sedamdesetih godina u našoj je zemlji svom oštrinom sazrela dilema: ili će snage samoupravljanja ovladati cjelinom društvene reprodukcije ili će biti historijski poraženo kao novi put društvenog razvijanja. A shodno tome, naše bi društvo bilo suočeno, a donekle i jest bilo suočeno, sa alternativom restauracije državnog socijalizma, od kojeg nismo se do kraja bili ni otkačili, ili pak restauracije onog što smo kasnije u teorijsko-političkoj literaturi nazvali kapital-odnosima.

Detaljnija analiza, koja je uostalom izvršena u pripremama za Deseti kongres Saveza komunista Jugoslavije i u njegovu radu, te u pripremi, razradi i primjeni odredbi novog Ustava, a u čemu je prethodic značajan teorijski rad u društvu, izražen prethodno i na Kongresu samoupravljača u Sarajevu 1971. i u formuliranju takozvanih radničkih amandmana koji su poslužili kao jezgro novog Ustava, pokazala je da su u nas tada narastali elementi kapitalističke restauracije u ekonomici, a shodno tome i u cijelokupnim društvenim odnosima i u društvenoj svijesti.

U Savezu komunista jedna teška društvena borba urodila je određenim bujanjem raznih političkih »izama«, kako smo slikovito nazvali sve to što je u političkoj publici dobilo imena: etatizam, nacionalizam, liberalizam, tehnikratizam, a zapravo je izražavalo tendenciju da otudeni centri društvene moći, kojima rukovode posrednički društveni slojevi, preuzmu i učvrste svoje rukovođenje društvom u ime do tada snažne države i da to ne prepuste samoupravno organiziranim proizvodačima i drugim radnim ljudima.

U društveno-političkim i teorijskim borbama u toku te druge etape razvoja samoupravljanja u našoj zemlji jasnije je sagledano njegovo historijsko mjesto i kao crvena nit izlaza definirana je nova etapa — etapa početnog organiziranja i razvijanja udruženog rada i udruživanja radnika.

III

Naime, u početku se gledalo u samoupravljanju, kao što je to svojedobno istakao i Vladimir Bakarić, samo puku negaciju etatizma prve faze socijalizma, a nije u tome bio dovoljno naglašen pozitivni smjer kretanja. Često se uz kritiku te prve faze socijalizma, državnog socijalizma, kojeg je samoupravljanje trebalo biti negacija, javljali i elementi kritike socijalizma i komunizma uopće, a u praksi i tendencije restauracije kapitalizma.

Pogrešno se shvaćalo da je samoupravno društvo zaokruženo društvo i da se reproducira na svojim vlastitim zakonitostima. A sada se u tim teorijskim borbama jasno formuliralo da je naš samoupravni sistem upravo ta jedna prelazna etapa u samome socijalizmu kao prelaznom društву, i to prelazna etapa od državnog socijalizma do još daleke asocijacije slobodnih proizvodača.

Nekakvo samoupravno društvo koje ne bi bilo vezano za razvoj prema komunizmu niti je moguće niti ikamo vodi. Ono treba stalno da se kreće prema tom cilju, i ako pri tome neprestano ne savladava elemente buržoaskog društva može se dogoditi da jačaju elementi staroga društva i da dođe do krize socijalističkog razvoja. I doista se to događalo, i doista je dolazilo i došlo do određene krize socijalističkog razvoja u nas u razdoblju prije 21. sjednice Predsjedništva SKJ 1. prosinca 1971. godine.

Kada su formulirani ciljevi nove etape — etape udruženog rada, istodobno se naglasilo da je i to jedna dugotrajna etapa i da postoji njezina specifična struktura. Pri tom se u našoj teorijskoj misli po prvi put jasno naglasilo da je samo samoupravljanje oblik, a mi bismo dodali i bit diktature proletarijata. To je bilo potrebno naglasiti zbog toga što mnogi nisu vidjeli sadržaj unutar tog oblika. Nije se govorilo o aktivnosti ili o aktiviranju radničke klase već o njezinom položaju. A ne radi se i nije se radilo o brizi za radnike nego o radnicima kao o subjektu, i to je ono što je bilo bitno za formuliranje ciljeva ove nove etape, koji su onda zapisani u Ustavu. U protivnom, ako se zaustavljamo na brizi za položaj radnika, umjesto da radnici u društvu sami izgrađuju svoj položaj, moraju izrastati, — i doista su izrastali — elitizam, tehnokratizam i drugi »izmi«.

Formuliranjem takozvanih radničkih amandmana i kasnije donošenjem novoga Ustava počela je, dakle, treća etapa razvoja socijalističkog samoupravljanja. Još samo na samim njezinim počecima. Prema tome, i teorijsko i političko uloženje u etapu razvoja samoupravljanja koju bismo mogli nazvati etapom udruženog rada bilo je pripremljeno sagledavanjem protivurječnosti druge, prethodne etape u kojoj su društveni procesi pod općom oblandom normativnog razvoja samoupravljanja, a posebno od 1965, bili krenuli u pravcu restauriranja ekonomije građanskog društva, i u kojoj je birokratizam razbijan ne toliko stvarnim samoupravnim procesima već tržišnim i grupnovlasničkim odnosima.

Zapravo, mi smo u našem društvenom razvoju, kada je riječ o stanju svijesti, prevladavali u tom vremenu, ali ne posve, dva mita: mit o državi i mit o tehnokraciji, kao glavnim činiocima u razvoju proizvodnih snaga.

Naš je ekonomski razvitak bio uspješan u usporedbi sa društvima koja su organizirana ili na principima državnog socijalizma, kao u socijalističkim zemljama istočne Evrope, ili na principima profitne ekonomije, kao u zapadnim kapitalističkim zemljama. Mi se nismo kretali sporije, štoviše kretali smo se nešto brže ili barem u korak s njima, a to je već golemi historijski uspjeh samoupravne orientacije. Nije, međutim,

dovoljno samo izdržati korak, izdržati to historijsko takmičenje, već i pokazati premoć, jer bez toga nema historijske pobjede samoupravljanja, nema njegovog kretanja u pravcu izgradnje novih proizvodnih odnosa.

Dok je država upravljala ekonomikom, pokazala je da nije u stanju izbjegći razvijanje paralelnih i suvišnih proizvodnih kapaciteta, dakle gubitak golemih količina društvenog rada. A i tehnokracija, koja je u nas bila u usponu u ovoj drugoj etapi, pokazala je da stvaranjem takozvanih velikih sistema pod oblandom samoupravljanja, a na onim principima koji su zapravo karakteristični za kapitalističke monopole i za hijerarhijsku organizaciju rukovodenja njima, ne može dovoljno racionalizirati i posješiti razvoj proizvodnih snaga.

I sada udruženi rad treba neposredno preuzeti u svoje ruke društvenu podjelu rada, da ju sam uspostavlja i da iz toga izvede cjelokupnu organizaciju društva. U tome je i sva težina etape razvoja samoupravljanja nakon novog Ustava u koju smo netom zakoračili.

IV

Možemo ukratko zaključiti da je dosadašnji razvitak samoupravljanja omogućio da se prvi put u historiji socijalizma, upravo u našoj zemlji, počinje ali doista tek počinje ostvarivati vlast udruženih radnika.

Sadašnji trenutak našeg socijalističkog razvijanja, s obzirom na političku težinu i značenje, može se u tom smislu možda usporediti jedino sa danima i godinama kada se naša socijalistička revolucija odupirala Staljinu i Informbirou, i kada je u ime samostalnosti revolucije i radi njezinog daljnog produbljivanja, rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije donijelo hrabru i dalekosežnu odluku o kursu na samoupravljanje. Možda nam je danas i teže, možda su danas iskušenja za našu revoluciju veća nego ikad prije upravo stoga što je došla u fazu kada više treba da izgrađuje novo, neiskušano, a manje da ruši ono staro, što je za rušenje bilo i zrelo i prezrelo.

Naoko je besmisleno govoriti o mogućnosti da revolucija koja se razvija već tri i po decenije može biti i danas ili sutra poražena, ali ne smijemo zaboraviti da socijalizam nije samostalna društveno-ekonomска formacija, te da radnička klasa mora u procesima socijalističke izgradnje neprestano savladavati, dokidati elemente građanskog društva i razvijati, u skladu s objektivnim uvjetima društvenog razvijanja, odnose koji vode ekonomiji slobodnog i udruženog rada, u kojoj je Marx gledao bit nadolazećeg komunizma.

Stoga kada govorimo o razvoju samoupravljanja nakon novog Ustava ne smijemo zapadati u pesimizam, što transformacija društvenih odnosa prema slovu novog Ustava ne teče besprijekorno, a možda ni dovoljno brzo. Radi se o našoj nestrpljivosti, ali i o dugotrajnoj revolucionarnoj borbi za izgradnju novih odnosa proizvodnje, novog načina reprodukcije društva. U našem se društву, međutim, — toga moramo biti svjesni,, — u stvari mogu kretati tako da sva vlast doista prelazi na udružene

radnike, ali ako organizirane revolucionarne snage na čelu sa Savezom komunista Jugoslavije ne budu odlučno angažirane na tom pravcu, onda se još uvijek mogu rastaurirati i državni socijalizam i snage kapitalizma.

Nevjerica u samoupravljanje, koja se još u određenoj mjeri javlja i u radničkoj klasi, u redovima komunista i svih organiziranih socijalističkih snaga našeg društva, već na osnovu analize dosadašnjih ostvarenja i tekovina nema mjesta. Ono je svakako položilo ispit pred historijom i kuca na vrata i drugdje u svijetu.

Upravo zbog samoupravljanja i po njemu Jugoslavija kao mala zemlja ima dostoјno mjesto u progresivnom hodu suvremenog čovječanstva, a nije svedena na provinciju velikih blokovskih sistema.

Ali samoupravljanje se ne razvija samo po sebi, ono nije nikakav, kao što smo istakli, samostalni sistem proizvodnje već društveni proces koji vodi prema onom društvu u kojem bi osnovna jedinica bila asocijacija slobodnih proizvođača. A to znači da se za održanje samoupravljanja kao procesa, kao puta prema budućnosti, radnička klasa i revolucionarne snage u društvu moraju uporno boriti u dnevnim akcijama. One moraju biti i teorijski i praktično sposobne da naš revolucionarni kurs društvenog razvitka produbljuju.

ČETVRT VIJEKA RADNIČKOG SAMOUPRAVLJANJA

Jugoslavija je 27. lipnja 1950. godine objavila svijetu da je koračila u nov do tada nepoznat oblik socijalističkog uređenja društva — u radničko samoupravljanje. Toga je dana, naime, Narodna skupština usvojila Zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima. Već prije toga bili su osnovani radnički savjeti u nekim poduzećima, a među njima prvi u solinskoj tvornici cementa »Prvoborac«. Uz brojne razloge i uvjete da to učini (koje će još naknadno utvrđivati povjesničari) tri su već sada uvjerljivo glavniji. Prvi uvjet predstavljalo je u narodnom otporu najprije kapitalističkoj eksploataciji i buržoaskom ugnjetavanju a zatim okupatoru i fašizmu stečeno *demokratsko iskustvo*. Ono je posebno oblikovano u narodnim odborima (u toku NOB) i drugim oblicima učešća radnih ljudi u upravljanju u tek oslobođenoj zemlji. Drugi uvjet nalazio se u snazi Komunističke partije koja je i svoj uspon, ugled i vodstvo zasnivala na tijesnoj povezanosti sa najširim slojevima naroda izražavajući uvjek interes — klasni i nacionalni — svog naroda i radničke klase. Treći uvjet i razlog nalazili su se u ocjeni opasnosti od »*vlastite birokracije*«. Svakako uz pouku koju su jugoslavenski komunisti stekli sa *staljinizmom*, sukobljavajući se s njim (1948. god.) ali i kritički izučavajući njegove društvene i povjesne korijene.

Raskid sa Kominformom (1948) nije bio glavni uzrok, već važan *povod* da se jugoslavenski komunisti, vrati klasicizmu marksizma, posebno njihovom učenju o državi, višku rada i partiji i odmah zatim, u vrlo kratkom roku skiciraju novu orientaciju u društvenom uređenju čineći smjeli korak predavanja fabrika na upravljanje radnicima.

I

Prošlo je četvrt vijeka samoupravljanja.

Što je u ta dva i po decenija učinila radnička klasa Jugoslavije? Da li je potvrdila rezultatima koje je postigla ispravnost ovog povjesnog

koraka učinjenog pedesetih godina? U odgovoru na ovo pitanje (i mnoga druga koja se mogu postaviti) morali bismo analizom pokazati kako i s koliko uspjeha a i slabosti je rješavan svaki problem odnosno protutječnost razvoja u prijelazu iz starog u novo društveno uređenje. Ovdje to, naravno, nije moguće učiniti, iako je knjiga o prvom radničkom savjetu dragocjen odgovor na niz takvih pitanja bez obzira što je »Dalmacija-cement« samo jedan isječak iz bogate samoupravljačke prakse radničke klase.

Danas, doduše ima različitih »ocjenjivača« našeg samoupravljanja i pređenog puta. Jedni su postavili sebi u glavama »idealni tip« samoupravljanja, pa ga onda upoređuju sa stvarnošću koja se ne kreće njihovom andeoskom logikom. Neki samoupravljanje procjenjuju etatističkim aršinom pa im se ono (u svojoj izgradnji i razvoju) stalno pokazuje kao nered ili čak anarhija. Posebne ocjene i proročanstva samoupravljanju daju oni čiji se interesi, u prvom redu klasni, ali i tehnokratski i privatno ili grupno-vlasnički ne uklapaju u oslobođenje rada i čovjeka, u ravнопravnost i jednakost svih da radeći društvenim sredstvima na principu »prema radu i rezultatima rada« žive dostojanstveno ljudski i sigurno.

U ostvarivanju samoupravljanja kao nove etape borbe, i to svojevrsne klasne borbe — ipak su nepobitni osnovni rezultati. Prije svega samoupravljanje je izdržalo četvrt vijeka, (u ovom burnom i protivrječnom suvremenom razvoju) u stalnom rastu od prvih oblika samoupravljanja putem radničkih savjeta, i uz to malih njegovih »nadležnosti«, do današnjeg novoustavnog koncepta grandioznog radničkog odlučivanja o ukupnom dohotku i neprikošnovenog upravljanja cijelim društvom (putem delegatskog sistema u društveno-političkim zajednicama, samoupravnim interesnim zajednicama, bankama, osiguravajućim zavodima itd.). Drugo, samoupravljanje čak ni za najsumnjičije »Tome« u raznim zemljama svijeta nije više »jugoslavenski eksperiment«. Samoupravljanje je danas stvarnost, svakako ne još savršena, još dakle u promjenama, ali stvarnost koja dokazuje svoju povjesnost, svoju moć da se sama reproducira, živi, ponaša na samoupravni način i to stalno na višem nivou. Ma kakva bi došla iskušenja teško je pretpostaviti da bi se radnici odrekli ove svoje povijesne tekovine i zamijenili je, bilo kapitalističkim odnosima bilo etatizmom ili tehnokratizmom u različitim varijantama. Najzad, svoju povijesnu opravdanost samoupravljanje ne dokazuje samo svojim razvojem, kao samo ciljem, niti samo prisvajanjem samoupravnih odnosa od ogromne većine radnika. Ono se dokazalo i dokazuje rezultatima u razvoju proizvodne snage i ostvarivanja socijalnih, kulturnih i humanih ciljeva. Dovoljno je reći da je stopa privrednog rasta u Jugoslaviji pri kraju prve decenije ostvarivanja samoupravljanja dosegla vrh svjetske ljestvice (u 1957—1959. g. 13,3%), dok je u drugoj deceniji bila među tri vodeće zemlje u svijetu. U toku četvrt stoljeća postigla je prosjek rasta društvenog proizvoda od preko 7%. Ukoliko bi ovom, svakako glavnom pokazatelju razvoja dodali sve one o asortimanu proizvoda i izvoznoj sposobnosti, o eksploziji obrazovanja, društvenom standardu i drugom — onda bi to bilo dovoljno

da samoupravljanje dobije, uprkos slabostima, briljantnu legitimaciju sposobnosti, stabilnosti i mogućnosti da se dalje razvija.

U međunarodnim okvirima samoupravljanje nije više samo jugoslavensko. Ono je, doduše otvorilo, prije i u toku ovih dvadeset i pet godina, oči mnogim progresivnim ljudima, partijama i pokretima da vide i drugi put pored onog dogmatski dokazivanog »jednog puta« u socijalizam. Jugoslavenski »eksperiment« ohrabrio je i one koji su čak bili izgubili povjerenje u socijalizam (identificirajući ga sa staljinizmom) stavljajući »komunizam« u isti red diktatura kao što je Hitlerov ili Frankov fašistički režim. Samoupravljanje je postalo realna i stimulativna alternativa mnogih pokreta i u odnosu na kapitalističke odnose ili državni kapitalizam i u odnosu na centraliziranu i birokratski ustrojenu socijalističku državu u kojoj radnik na državnom vlasništvu nije mogao ostvarivati ono što mu je rađala historija. Ideju samoupravljanja prihvaćaju, svako u okviru svojih uvjeta i mogućnosti i zemlje u razvoju, od kojih su neke već i uvele oblike samoupravljanja u nacionalnim, odnosno državnim poduzećima (Alžir, Peru i drugi a u najnovije vrijeme uvodi i Portugal).

Uostalom i ideja »participacije« u upravljanju (suodlučivanja) kapitalističkim i državnim poduzećima, koja se naglo širi u Zapadnoj Evropi kao i u mnogim zemljama u razvoju, podtaknuta je dijelom i pojavom samoupravljanja iako ona često predstavlja i odgovor na pritisak progresivnih partija i sindikata da radnici učestvuju u pravljenju odluka ne samo o uvjetima rada već i o politici dohotka i razvoju.

Prisustvo ideje samoupravljanja u svim dijelovima svijeta i svim strukturama društva pokazuje i činjenica što o participaciji zajednički čak raspravljaju predstavnici kapitala, vlada i sindikata, na primjer, u međunarodnoj organizaciji rada, zatim u OECD-u tzv. organizaciji za ekonomsku suradnju i razvoj. Uvođenje oblika participacije i samoupravljanja pokazuje da samoupravljanje nije izmišljena projekcija budućih društava u glavama pojedinaca već da je u ovoj ideji i praksi ljudskom stvaralačkom snagom *otkrivena zakonitost razvoja ljudskog društva u određenoj fazi njegovog kretanja* na prijelazu od kapitalizma u komunizam. Samoupravljanje u tom smislu nije nešto samobitno i samoniklo i odvojeno u tom prijelazu, nije drugo nego socijalizam, ali svakako razvijeniji društveni odnos iako još opterećen svim protivrječnostima i ostacima stalnih odnosa ovog prijelaznog perioda.

II

U kojim *protivrječnostima* društvenog razvoja se ostvaruje samoupravljanje, odnosno kako i koliko uspješno socijalističko samoupravljanje može da *rješava* i prevaziđa suvremene protivrječnosti.

1. Već je dijelom rečeno da samoupravljanje nije 1950. godine uvedeno pukim slučajem ili idealističkim zaletom vodećih subjektivnih snaga Jugoslavije. Naprotiv, uvođenje samoupravljanja bilo je plod ocjena *uvjeta*, a unutar njih, vezujući se na naučna otkrića naučnog socijalizma

(Marksa, Engelsa, Lenjina) daljem otkrivanja zakonitosti društvenog razvoja i najpogodnija oblika u kojima bi se one najbolje mogle ispoljiti. Sve do današnjeg dana još su vrlo aktualna pitanja upravo ocjene uvjeta u kojima je moguće početi uvoditi socijalističko samoupravljanje. Među tim uvjetima posebno su se pominjale: (a) nivo razvoja materijalne osnove društva (u užem smislu — proizvodne snage društva), (b) demokratska tradicija i politička kultura radnih ljudi i (c) obrazovnost tj. posjedovanje svijesti i vrlo širokih znanja i sposobnosti radnika kao preduvjeta za odlučivanje.

Uz pitanja uvjeta važna su i dodatna — *kada* početi sa uvođenjem samoupravljanja (posebno kada radnička klasa preuzme političku vlast i nacionalizacijom sruši osnove kapitalističkog vlasništva) — da li odmah ili kada sazriju svi drugi uvjeti? *Kojim oblikom* samoupravljanja početi?

Poznato je kako je na ta pitanja dao odgovor drugi Tito već u ekspozeu u Skupštini SFRJ povodom donošenja Zakona 26. lipnja 1975. g. Njegovi odgovori su bili u skladu s antidogmatskom i duboko revolucionarnom strategijom našeg pokreta i njegove vodeće idejno-političke snage Komunističke partije *da se ne čeka* da sazriju svi uvjeti jer će oni sazrijevati u procesu ostvarivanja samoupravljanja, oslobođenom inicijativom milijuna radnika i radnih ljudi. Za jednu od prisutnih proturječnosti društvenog razvoja — materijalne osnove (nivoa razvoja proizvodnih snaga) i zahtjeve, potrebe i ciljeva političkog i ekonomskog oslobođenja radničke klase jugoslavenske subjektivne snage nisu, dakle, odabrale za trajniji, dugoročniji oblik socijalističku državu (revolucionarni etatizam). Naprotiv one su ocijenile da će samoupravljanje bolje utjecati na razvoj i materijalne osnove i revolucionarna borba radnika jer direktno spaja radnika sa sredstvima rada, što čini okvir i stimulans da povećanjem proizvodnje, produktivnosti, razvija proizvodnu snagu, uvećava svoj dohodak i jača društveno-politički položaj (daljnjom demokratizacijom samoupravnog i političkog odlučivanja).

Bilo bi interesantno sada, nakon 25 godina samoupravljanja bolje analizirati argumente kojima se dokazivalo kako je samoupravljanje moguće samo u Jugoslaviji zbog toga što ima nerazvijene proizvodne snage (a u to vrijeme Jugoslavija je spadala u red nerazvijenih zemalja). I obratno kako samoupravljanje nije pogodno za razvijenije zemlje, posebno za velike sisteme ili pak za onaj stepen razvoja proizvodne snage kada su centralizacija i koncentracija (rada i sredstava) neumitne činjenice. Mnogi dobranamjerni i progresivni ljudi iz tzv. zapadnog svijeta obraćali su pak mnogo pažnje na obrazovanje i svijest radnika kao gotovo sverješavajući (apsolutni) faktor koji nije dovoljno jak, nije sazrio ne samo u Jugoslaviji, nego među radnicima širom svijeta. (Francuski filozof Jean-Paul Sartre uvjeravao je profesore beogradskog univerziteta da oni upravo posjeduju taj uvjet i da bi razvoj samoupravljanja na sveučilištima morao da bude ako ne na vrhu, ono bar pri samom vrhu!)

Aktualnost procjenjivanja uvjeta potrebnih za uvođenje samoupravljanja nije, znači, slučajno i nevažno. Ne zbog toga što bi se Jugoslaveni mogli radovati da dogmatsko zamišljeni i branjeni uvjeti iznošeni kao

argumenti protiv samoupravljanja nisu bili ipak pogodjeni. (Praksa samoupravljanja ih je demantirala iako je bilo većih poteškoća zbog siromašnijih uvjeta). Aktualnost je važna prije svega zbog izučavanja uvjeta u drugim zemljama (i onih u razvoju i onih razvijenih), odnosno uočavanja novih uvjeta koji se s razvojem proizvodnih snaga javljaju i kod nas, posebno primjenom rezultata naučno-tehnološke revolucije (o čemu su već napisana i neka naučna djela).

2. Povijesni i novi, do tada u praksi nepoznati rez učinjen je (uvodenjem samoupravljanja) u stvari na državi. Već je rečeno da su se krajem četrdesetih godina jugoslavenske subjektivne snage vratile učenjima klasika marksizma o državi; obnovile stavove klasika i počele ih primjenjivati. To su poznati stavovi o državi ne kao cilju već državi instrumentu radničke klase u prvoj etapi revolucije, koja treba odmah započeti i da odumire i to prije svega u svojim privrednim funkcijama. Iako su vodeći ljudi Jugoslavije već tada sagledali suštinu ukupnih društvenih transformacija koja se nalazila u upravljanju i prisvajanju viška rada (izraženo već poznatim tezama Borisa Kidriča o ekonomici prelaznog perioda 1949. god., naročito u njegovom radu »O nacrtima novih ekonomskih zakona« 1951. god.), početak odumiranja države, uz uvođenje samoupravljanja, počeo je pedesetih godina procesom »decentralizacije i demokratizacije«. Taj se proces vršio prenošenjem komponentacija saveznih organa na republičke odnosno kotarske i općinske organe uz istovremeno smanjivanje broja službenika prije svega u saveznoj upravi. U politički sistemu tj. u skupštinski sistem uvedeno je ustavnim Zakonom o osnovama društvenog i političkog uređenja (13. siječnja 1953. godine Vijeće proizvođača. No glavno pitanje države nije u njenom političkom, demokratskom aspektu i karakteru, kako se na državu gledalo unutar buržoaskih parlamentarnih demokracija. Glavno pitanje bilo je na relaciji država — vlasništvo i država i upravljanje viškom rada. Ovaj ustavni Zakon je proklamirao po prvi puta *društveno-vlasništvo kao osnovu samoupravljanja*.

I do današnjeg dana vode se teoretske diskusiju o državnom ili društvenom vlasništvu i vlasništvu u socijalizmu uopće. Izgleda na prvi pogled kao nebitno pitanje, kao teoretsko nadmudrivanje. Jugoslavenska praksa samoupravljanja potvrdila je, međutim, da vlasništvo, ne u klasičnom smislu već kao proizvodni odnos spada u red fundamentalnih pitanja izgradnje socijalizma.

Na pitanju vlasništva se nalaze demarkacione linije socijalističkog samoupravljanja i prema kapitalističkom vlasništvu i državnom vlasništvu. Na tom odnosu se javljaju duboke razlike između samoupravljanja i tzv. participacije radnika u upravljanju.

Dokazi su poznati: državnim vlasništvom upravlja državni aparat koji na tome stiče svoju moć. Državni aparat upravlja preko direkcija i direktora ukupnom proizvodnjom i dohotkom, a preko državnog (centralnog) plana usmjerava razvoj i vrši raspodjelu viška rada. Ma koliko se država pokušava demokratizirati položaj radnika prema sredstvima rada i dohotku (i unutar njega višku rada) u suštini se malo mijenja u odnosu na njegov najamni položaj u kapitalističkim odnosima.

Participacija ili oblici učešća radnika u upravljanju (putem upravnih odbora, proizvodnih savjetovanja, sindikata) je stvarno participacija u postojećim vlasničkim odnosima (i kapitalističkim i državnim). Ti su odnosi domet i *objektivni* okvir sa vrlo uskom granicom i dokle se može mijenjati i *stvarni* društveno-ekonomski položaj radnika. Samoupravljanje se, znači, ne može ostvarivati u okviru takvog vlasništva, ono je *nespojivo* i sa kapitalističkim i državnim vlasništvom. Time nismo rekli da oblici participacije nisu progresivni, da nisu svojevrsna priprema radnika za prelaz u višu fazu proizvodnih odnosa. Nismo, također, rekli da radničkoj klasi koja samoupravlja na osnovu društvenog vlasništva nije i dalje potrebna država. Radnicima je potrebna država sa ograničenim funkcijama i pod kontrolom radnika, koja će za svoju osnovu imati samoupravljanje, biti instrument radničke klase kako u razvoju samoupravljanja tako i u zaštiti i društvenog vlasništva i samoupravljanja. Takvu smo državu »ostavili« i u našem četvrtom tj. novom Ustavu 1974. godine. Na taj način smo dali i odgovor može li u suvremenim uvjetima jedno društvo da opстоji bez države (zbog reda, sigurnosti) ali i odgovor s kakvom državom se ne može da razvija, ne može da se vrši oslobođenje rada.

3. Centralno pitanje, kako smo vidjeli jeste i dalje ostaje tko *upravlja i prisvaja višak rada* ili tko upravlja i odlučuje ukupnim dohotkom. Samoupravljanje je negacija državnog vlasništva, u prvom redu zbog toga što ono kao svoju osnovu uzima povijesno pravo radnika da upravlja i odlučuje ukupnim dohotkom. Dok postoji državno vlasništvo postoji i upravljanje dohotkom, odnosno odlučivanje o višku rada, ne od radnika već od upravnog aparata (činovnika) države. U prelazu s državnog (socijalističkog) vlasništva na samoupravljanje radnička klasa nalazi se, međutim, pred novim i dosta *nepoznatim povijesnim iskušenjima*. Ona se javljaju u slijedećem: prvo, da li će radnici biti u stanju da organiziraju proizvodnju, da uvećavaju dohodak a time i razvijaju proizvodnu snagu društva. Ili obratno, da li će se organiziranjem radnika u samostalne proizvodne organizacije i pravne subjekte (odgovorne za planiranje i proizvodnju, razmjenu i raspodjelu dohotka) radnici »pojesti« sav dohodak, ostati bez akumulacije za nova ulaganja u modernizaciju i nove pogone, ostati bez sredstava za zajedničke i opće potrebe, a unutrašnjom demokracijom oslabiti nužni red i proizvodnu disciplinu. Drugo, u nestanku vodeće organizatorske i usmjeravajuće uloge države (putem plana) da li će se radnici samoupravno udruživati i samoupravnim odnosima graditi one veze i spone (integraciju i koheziju) koje su potrebne za suvremeni razvoj proizvodnih snaga, stabilnije privređivanje i socijalnu sigurnost radnika i društva u cjelini. Ili obratno, da li samoupravljanje vodi u »atomizaciju« i rada i društva, u grupno vlasništvo zatvaranja u svoj uži interes, da li slabi društvenu svijest, zanemaruje šire interes svih dijelova jedinstvenog društvenog rada (iako mu je osnova samo društveno vlasništvo na kojem svojim radom i ukupnim društvenim radom radnici stvaraju društveni i u tom okviru svoj dohodak).

Treće iskušenje nalazi se u protivrječnom karakteru društvenog vlasništva (što ono jeste i nije vlasništvo) i svojevrsne protivrječnosti samoupravljanja i tržišta odnosno robno-novčane proizvodnje. Kao što je samoupravljanju državno vlasništvo suprotnost (jedno drugo isključuje) tako je samoupravljanju robno-novčana privreda, tj. tržište neophodnost tj. bez njega ne bi moglo biti, bar u ovoj »našoj« fazi razvoja samoupravljanja i ovim suvremenim međunarodnim uvjetima. Ukoliko je tržište zamjena centralističkog državnog usmjeravanja razvoja i društveno-ekonomskih odnosa može li njegovim »korišćenjem« i u okviru samoupravljanja (posebno dok se ono tek razvija), doći do reprodukcije elemenata kapitalističkih odnosa, tj. pojava tzv. kapital-odnosa? I dalje, može li, zahvaljujući neophodnosti konkurenциje na tržištu (koja podstiče produktivnost rada u borbi za veći dohotak) doći do eksploracije jednog dijela radnika od strane drugog dijela, ili preljevanje dohotka na štetu jednog dijela? Najzad dolazi li do zavađanja između dijelova radničke klase pa i do malih ili većih »privrednih ratova« (nelojalne konkurenциje, otimanja ili zatvaranja tržišta, kršenja sporazuma, vrbovanje kadrova, privrednog špijuniranja i sl.). Potpitanje se odnosi na mogućnosti pojave tehnokracije odnosno tehnokratizma koji svoju društvenu osnovu ipak ima u kapitalističkom načinu prisvajanja i nisu spojivi sa socijalističkim samoupravljanjem.

Neosporno, da bi analizom razvoja samoupravljanja i prisvajanja »korak po korak« ukupnog dohotka odnosno upravljanja viškom rada mogli dokazivati dijalektiku ovog procesa koja podrazumijeva postojanje protivrječnosti (jer čistih stanja nema) ali i postepeno njihovog razrješavanja. Činjenica je npr. (kao odgovor na prvo pitanje i iskušenje) da su radnici uspjevali organizirati proizvodnju i, što je iznenadilo kritičare, vršili pravilnu raspodjelu dohotka i nisu uzimali više za osobne dohotke (osobnu potrošnju) a doveli u pitanje akumulaciju i ulaganje u modernizaciju i pogone. U odgovoru na drugo i treće pitanje ima i pozitivnih i negativnih činjenica, no ove druge ne umanjuju ukupan pozitivan trend koji postepeno vodi udruživanju rada i ublažavanju a i odstranjuvanju nesocijalističkih pojava u robno-novčanoj razmjeni. I pitanja i odgovori su realnost s kojom moramo i dalje računati i to u prvom redu zbog toga da bi nalazili još bolje oblike organiziranja i odnosa kojom bi radnici postepeno sve više ovladavali cjelinom proizvodnje (cjelinom odnosa društvene reprodukcije) a to znači i razmjenom i tržištem.

Pri tome bi i dalje morali izvlačiti pouke iz pojave krajem druge decenije samoupravljanja koje su ozbiljnije bile počele ugrožavati socijalističko samoupravljanje (od primjene tzv. Amandmana XV do pojave kapital-odnosa).

4. Kada se govori o prisvajanju i upravljanju viškom rada, onda se misli na njegova dva glavna dijela — onaj koji je namijenjen za proširenu reprodukciju (investicije) i onaj dio koji ide za zadovoljavanje zajedničkih i općih potreba (državnih i tzv. javnih službi ili kako sada zovemo ove posljednje — društvenih djelatnosti). Detaljnijom analizom kako je teklo »predavanje« i jednog i drugog dijela viška rada od strane

države radnicima dobio bi se i odgovor kako je u ovih četvrt vijeka država »odumirala« u svojim privrednim funkcijama. Odmah bi se našli i pred pitanjem — da li se višak rada mogao vremenski brže prenositi na upravljanje radnicima. I dalje, da li je bilo odabранo pogrešno rješenje što se je u petnaestoj godini samoupravljanja dio viška rada za proširenu reprodukciju prenio od države bankama (na kome su one kasnije zasnovale svoju moć i postavljale se iznad radničke klase), odnosno onaj drugi dio za zajedničke potrebe u poludržavne fondove ili zajednice (administrativno budžetsko financiranje).

Od toga sa kolikim dohotkom upravljaju radnici tj. kakvu materijalnu osnovu ima samoupravljanje, zavisi njegovo jačanje i najzad pobjeda nad svim elementima starih odnosa i kapitalističkih i državno-vlasničkih (etatističkih). Koliko je upravo ovo pitanje važno i sudobnosno za samoupravljanje pokazuju i neprekidni zahtjevi radnika za povećanje materijalne osnove samoupravljanja. Taj su zahtjev prvo istakli I kongres radničkih savjeta (1957. godine) a na II kongresu samoupravljača (1971) ponovo utvrdili (jer je to bilo utvrđeno za plan 1966—1970) i omjer raspodjele 70:30 posto ukupnog društvenog proizvoda u korist upravljanja radnih kolektiva.¹ U praktičnim aktivnostima ovaj se zahtjev izražavao kritikom prevelikog opterećenja privrede i traženjem njenog rasterećenja. Ne treba smetnuti s uma činjenicu da su ova razgraničenja radnici tražili u uvjetima kada nisu upravljali viškom rada, izuzev manjeg dijela, kada su, dakle, osjećali da veliki dijelovi dohotka koji su se nalazili (i još se nalaze) u bankama, osiguravajućim zavodima, raznim društvenim fondovima, pa i budžetima nije njihov i da na njegovu raspodjelu i namjenu nemaju dovoljno utjecaja.

U nemogućnosti da se na ovom mjestu detaljnije analizira tok »prenošenja« i prisvajanja viška rada podsjetit ćemo na nekoliko činjenica. Krajem 1951. godine (znači poslije godine i po od uvođenja samoupravljanja) donijet je prvi krupni »Zakon o planskom upravljanju narodnom privredom«. Tim Zakonom se napušta centralizirano planiranje a uvodi društveni plan i samostalni planovi privrednih organizacija. Prema ovom Zakonu je, međutim, država još uvijek određivala platni fond svakom poduzeću, a čitavim viškom rada suvereno raspolagala. Tek se zakonima iz 1957. godine (nakon održanog Prvog kongresa radničkih savjeta) i 1958. godine prepušta samoupravljačima da upravljaju i dijelom viška rada, tj. dijelom novo stvorene vrijednosti (dohotka) koji ostaje nakon izdvajanja za društvenu zajednicu. Bilo je dakle potrebno cijelo desetljeće da radnici počnu odlučivati o fondovima (za investicije i zajedničku potrošnju) i osobnim dohocima. Međutim, sve do 1965. godine samo organi Federacije raspolagali su sa jednom trećinom sredstava za investicije. Poslije predaje sredstava općih investicionih fondova od strane države bankama (1965) one drže 1970. godine 40,3% sredstava za investicije, društveno-političke zajednice još uvijek 15,5%, a radne organizacije niti jednu trećinu (tj. svega 27,1%).² Suštinska rješenja o

¹ Radne organizacije su u 1964. god. raspolagale s 56,3% od ukupnog društvenog proizvoda, 1967. sa 61,5%, a 1970. čak manje — sa 61,1%.

upravljanju odnosno odlučivanju o cijelokupnom višku rada (i onom u bankama i fondovima DPZ) dao je konačno tek novi Ustav 1974. g. (u stvari još amandmani 1971. god.), a dalje ga konkretizira Zakon o udruženom radu. No, radnici ne bi smjeli imati iluzije da će se ustavne suštine o upravljanju ukupnim dohotkom i svim dijelovima viška rada, odmah i automatski po slovu Ustava i zakona ostvariti. Ustav i zakoni su pravno i političko oružje radničke klase da se to *mora* ostvariti, ali tempo ostvarivanja zavisiće od učvršćivanja i sposobnosti samoupravljača u OOUR i drugim oblicima udruživanja kao i njihovog političkog organiziranja i borbe da se povjesni cilj što prije i postigne.

5. Povjesno gledano novim Ustavom i stvarno ulazimo u *novo razdoblje* u razvoju samoupravljanja. Njime smo »iscistili« gotovo sve ono što je smetalo razvoju samoupravljanja *izvana*, to znači da smo dalje reformirali politički sistem i državu sveli na njene nužne funkcije da su dosadašnje banke i druge finansijske ustanove »razvlašćene« tj., da sada upravljanje preuzimaju delegati OOUR, da se trgovina na veliko i vanjska trgovina stavlja u odnos međuzavisnosti sa proizvođačima i drugo. Ukidamo tzv. posrednike gdje god se radi o mogućnosti življjenja na račun proizvedenog dohotka u proizvodnji. Novim odnosima između radnika u proizvodnji i radnika društvenih djelatnosti (znanosti, obrazovanja, zdravstva, kulture, fizičke kulture i drugih) počinje u povijesti nova era uspostavljanja jednakosti i nestajanje jaza između fizičkog i umnog rada, bolje između različitih vrsta radova inače jedinstvenog društvenog rada. Otvoreni su procesi udruživanja rada što jedino i može da dovede do nestajanja posrednika između dijelova rada i radničke klase i do punog razvoja samoupravljanja. No, odstranjivanje smetnji »izvana«, dovodi radnike ne samo do višeg stupnja slobode rada (oslobodenja rada) što je povjesno gledano pravi trijumf — već radnicima oduzima mogućnost da za svoje vlastite slabosti krivca traže na drugom mjestu. Viši stupanj slobode rada gura radnicima i *viši stupanj odgovornosti*. Traži se viša zrelost, potpunija svijest.

U kojem se obliku samoupravne organizacije može najbolje ostvariti nov proizvodni i društveni odnos, a onda i ova povećava odgovornost u višem stupnju slobode rada. To je ona druga i kompletna linija u razvoju samoupravljanja koja je slijedila zahtjeve da se *sadržaj* odlučivanja, a među njima odlučivanje o dohotku i međusobnim odnosima radnika u udruženom radu, proširuje i najzad »preda« radnicima. No, ako se i »preda« (što se nekada govorilo »spusti« u ekonomski jedinice) ostaje pitanje tko će *stvarno* odlučivati u radnoj jedinici, odnosno u radnoj organizaciji. Opet bi analizom prakse odlučivanja, ali i ustavnih i zakonskih (tj. sistemskih) osnova koja su davala manji ili veći prostor ovoj praksi, mogli pratiti faze »osvajanja« i prisvajanja odlučivanja neposredno od radnika.

No, ovdje ćemo obratiti pažnju samo na oblike samoupravnih odnosa u radnim kolektivima i na tzv. strukturu moći unutar radnih organizacija.

² Dr D. Bilandžić—S. Tonković, »Samoupravljanje 1950—1974«, izdanje »Globus«, 1974. god., str. 131.

Samoupravljanje je počelo s radničkim savjetima, tj. sa izabranim predstavnicima radnika. To je bio uvjetno rečeno »predstavnički model« ili niža (početna) faza u razvoju samoupravljanja. Takvo stanje bilo je još dominantno i na Prvom kongresu radničkih savjeta (1957. god.). No, povećanom ulogom poduzeća da poslije podmirivanja obaveza prema društvenoj zajednici formira svoje fondove i samostalnije raspodjeljuje osobne dohotke (1957—1958) došlo je pri kraju prve i posebno na početku druge decenije razvoja samoupravljanja do jačeg pokreta radnika da što neposrednije odlučuju bar o osobnim dohocima. Već tada su rođene prve ekonomске a kasnije i radne jedinice, koje su značile postepeno uvođenje *neposrednog* upravljanja radnika. Ove su jedinice ozakonjene prvo 1965. godine a njihov viši razvoj 1968. godine.³ Prema ovom Zakonu se utvrđuje da »pravo na stjecanje i raspodjelu dohotka radni ljudi imaju u svim oblicima udruženog rada«. Sredstvima koja su samostalne organizacije udruženog rada (tj. samostalne radne jedinice, nazvane u ovom Zakonu SOUR uložile u zajedničku organizaciju (misli se na RO, primjedba S. T.), i dohodak koji, srazmjerne radu i uloženim sredstvima — steknu u toj organizaciji čini sastavni dio njihovih sredstava, odnosno njihova dohotka. Najzad se došlo do radničkih amandmana 1971. godine i osnovne organizacije udruženog rada u kojoj radnici prema Ustavu 1974. godine ostvaruju svoja neotuđiva prava (čl. 14 Ustava SFRJ i Ustava SRH).

Jedna faza borbe radnika da i bez svojih unutrašnjih posrednika odlučuju, tj. faze borbe za ostvarivanje i druge linije u razvoju samoupravljanja pravno (ustavno) je dobijena, iako ne i ostvarena. Pouke sa tehnokratskim tendencijama koje nisu iščezle a čine drugu suprotnu liniju (otpora i suprotstavljanja prvoj, radničkoj) u razvoju samoupravljanja mogu se i dalje pratiti i uzimati kao sadržaj borbe u primjeni novog Ustava. Radnici će međutim, moći dobivati bitke samo ako budu dobro organizirani, jedinstveni i sposobljeni za usaglašavanje svojih interesa i donošenje važnih odluka.

* * *

Još ima mnogo područja, problema i oblika borbe za samoupravljanje koji nisu spomenuti. No, i ovo je dovoljno da bi pogledali unatrag, zabilježili od čega se pošlo, što je u kojem momentu osmišljeno a i ozakonjeno, što su radnici, udruženi rad, društvo bili u stanju da od toga bolje ili slabije ostvare, zašto su mogli i zašto ponekad i sve nisu mogli.

Samoupravljački rast je velik. I poučan. Generacije koje su ga započele i nosile u ovoj četvrtini vijeka učinile su povijesni podvig kome se dive, na kome im zavide mnogi progresivni ljudi širom svijeta. Ostat će da im se dive i naša buduća pokoljenja. Ma koliko učesnici ovog boja za oslobođenje rada nosili u sebi poneko nezadovoljstvo da li su sve, u svako vrijeme i na svakom mjestu učinili nabolje, da li su

---

³ Zakon o poduzećima i Osnovni zakon o radnim odnosima. Osnovni zakon o utvrđivanju i raspodjeli dohotka.

mogli postignuti i više — nema razloga za potcjenjivanje krupnih rezultata, truda i pregnuća. Jer se učinilo više nego što je gotovo i bilo moguće. Bez iluzija da pred radnicima i mladim generacijama koje se sada uključuju u radničku klasu ne стоји u drugoj četvrtini vijeka golemi i složeni poslovi daljeg rasta i razvoja samoupravljanja i svih njegovih komponenata — političkih, ekonomskih, kulturnih, humanih.

Maršal Tito u pratnji Stipe Markovića-Steve, direktora »Dalmacema« obilazi tvornicu cementa »10. kolovoz« u Majdanu, ljeta 1946. godine

STVARALAČKA PRIMJENA MARKSIZMA⁴

Punih dvadeset i pet godina radnička klasa Jugoslavije na čelu s Komunističkom partijom, Savezom komunista, na čelu s drugom Titom, dokazuje praksom i potvrđuje da radničkoj klasi ne postoji druga alternativa između kapitalističkog eksploriranja ili vlasti vlastite birokracije i tehnikracije. Punih 25 godina radnička klasa Jugoslavije na čelu s Titom, stvaralački primjenjuje marksizam, stvaralački ga primjenjuje u praksi i gradi svoju alternativu, put kojim radnička klasa osvaja vlast, gradi budućnost prema svom historijskom zadatku, utvrđenom teorijom marksizma.

Nije to, drugovi i drugarice, bio lak put. Dvadeset i pet godina izgleda vema dugo za nas koji u tom neposredno sudjelujemo, za nas koji smo nestrpljivi, koji bismo željeli da preko noći promijenimo svijet, da preko noći promijenimo ono što se preko noći ne da promijeniti. Ali u dugogodišnjoj klasnoj borbi radnika, historijskoj borbi komunističkog pokreta, radničkog pokreta 25 godina je veoma kratko razdoblje. U tih 25 godina zgušnuli smo rezultate i dokaze da se može. Golemim iskuštvom i kao radnici i kao Partija dokazali smo da možemo na toj liniji, Titovoj liniji, postizati rezultate i da možemo ići dalje. Prvi rezultati su za nama i mi odmah idemo dalje. 1949. — prvi radnički savjet ostvaruje u djelu parolu »Tvornice radnicima«. Taj značajan korak učinjen je u uvjetima ratom opustošene zemlje, u uvjetima političke i ekonomskog blokade zemlje. Trebalо je štošta porušiti i štošta izgraditi. Porušiti administrativne organe, direkcije, ministarstva koji su potpuno upravljali poduzećima. Trebalо je zaista da radnici u tvornicama ovladaju poslovanjem, organizacijom proizvodnje. Oni su to veoma brzo pokazali i dokazali mimo i protiv svih onih sumnjičavih koji su se bojali da će ukidanjem administrativnog rukovođenja i planiranja proizvodnje sve propasti. Veoma brzo su se radnici Jugoslavije sposobili za tu funkciju.

---

⁴ Riječ Milke Planinc na proslavi 25-godišnjice formiranja Prvog radničkog savjeta održanog u Solinu, 29. prosinca 1974. godine.

Proslava 25-godišnjice Prvog radničkog savjeta. Govori inž. Josip Medviđović, predsjednik Radničkog savjeta OOUR »Prvoborac»

Za svega 25 godina, Komunistička partija, odnosno Savez komunista Jugoslavije, savladala je razdoblje samoupravljanja. Godine 1971, opet po ideji druga Tita, donijeti su radnički amandmani, 21. i 22. na Ustav.

Danas već izglasani Ustav i odluke X kongresa SK Jugoslavije najavljuju drugu etapu, slijedeću etapu, koja neće biti nimalo lakša nego je bila prva, a koja je za radničko samoupravljanje, za izgradnju ove alternative, historijske borbe radničke klase da potpuno preuzme odgovornost i pravo za daljnju izgradnju socijalizma, rekla bih i složenija i značajnija i od one 1950. godine. Na dnevnom redu je organiziranje samoupravljanja i radnika u tvornicama, da oni preko rezultata rada osvoje ne samo usko poslovanje tvornice nego ukupnu reprodukciju u društvu, ukupnu proširenu reprodukciju, kako to mi obično kažemo. A zapravo se radi o tome da radnici na svojim radnim mjestima u tvornicama, u radnim organizacijama, preko rezultata rada, preko dohotka koji ostvaruju, ovladaju i svim drugim oblastima društvenog života. Od 1950. do 1971. mi smo do toga stigli i učinili veoma, veoma velik korak na bogatom iskustvu od jučer, na izgrađenim kadrovima, na samoupravljačima koji su tu već snaga koja se ne da zaustaviti.

Zadatak koji su pred sebe postavili radnička klasa i Savez komunista Jugoslavije nije ni jednostavan ni lak. Ali ni tada 1949. kada ste

vi osnovali radnički savjet, ni 1950. godina nije bila ni jednostavna ni laka. Ni unutrašnje, ni vanjske okolnosti, da tako kažemo, nisu nam išle u prilog. Za revoluciju i revolucionarna kretanja nikad nema povoljnih prilika. Sigurno je da ćemo naprijed, sigurno je upravo zbog toga, jer imamo bogate dokaze i iskustvo da se može i mora graditi ovaj put. Može, jer postoji jedinstven Savez komunista Jugoslavije koji tu liniju i dalje može voditi, jer postoji jedinstvo Saveza komunista Jugoslavije i radničke klase Jugoslavije na tome putu. Mora se ići dalje, jer kad ne bi išli dalje, revolucija bi zastala i bilo bi dovedeno u pitanje i ono što je radnička klasa Jugoslavije i do sada osvojila. Na tom putu, drugovi cementaši, želim vama uspjehe, daljnje uspjehe na izgradnji Titova samoupravljanja. To će biti naša zajednička zadaća, zajednička odgovornost i zajednička pobjeda.

Pogled na uzvanike i goste koji su prisustvovali proslavi 50-godišnjice osnivanja Mjesnog komiteta KPJ Solina i 25-godišnjice Prvog radničkog savjeta

MIKA ŠPILJAK

IDEJA SAMOUPRAVLJANJA RAZVIJA SE U CIJELOM SVIJETU⁵

»Nije slučajno što je prvi radnički savjet u Jugoslaviji bez skromnosti možemo reći i prvi u svijetu, formiran ovdje u »Prvoborcu« u Solinu. U radničkoj sredini u kojoj je radnički i komunistički pokret bio razvijen još od prvog svjetskog rata, u kojoj je partizanski pokret počeo rano, 1941. godine, u tvornici koja časno nosi ime »Prvoborac«.

Radničko samoupravljanje zaživjelo je prije 30 godina formiranjem radničkih savjeta koji su u ime radnika preuzeli fabrike u svoje ruke i ostvarili povjesnu devizu radničkog pokreta cijelog svijeta »fabrike radnicima«.

U početku su sve aktivnosti preuzeli radnički savjeti, a kroz razdoblje od 30 godina došlo je do osnivanja osnovnih organizacija udruženog rada, do zborova radnika koji direktno sudjeluju i odlučuju o svojoj судbini. Ne samo da odlučuju u svojim tvornicama, već radnička klasa preuzima odgovornost i postepeno preko delegacija i delegata počinje utjecati na ukupno upravljanje u Jugoslaviji.

Zahvaljujući takvom razvoju samoupravljanja, Jugoslavija je bila po tempu razvoja među nekoliko prvih zemalja u svijetu. Ako pogledamo kroz ovih 30 godina, onda je naša zemlja ne samo po nazivu nova Jugoslavija, ona je to po novim tvornicama, novim gradovima, po životu ljudi, po položaju radnog čovjeka u njoj, po poziciji radničke klase, po svemu onome kako naši ljudi danas žive.

I zahvaljujući upravo tome, takvom tempu razvoja samoupravljanja u Jugoslaviji, danas je cijeli radnički pokret svijeta, svi politički, radnički pokreti u svijetu, koji su u početku možda s nepovjerenjem i skepsom dočekali početak radničkog samoupravljanja u Jugoslaviji, počeo

⁵ Iz pozdravne riječi Mike Spiljaka na svečanoj sjednici Radničkog savjeta »Prvoborca« održane u Solinu (SOUR »Dalmacijacement«) u povodu proslave 30-godišnjice Prvog radničkog savjeta. M. Spiljaku je tada dodijeljena zlatna plaketa »Prvi radnički savjet«.

da razmišlja i da prati što se to zbiva u Jugoslaviji. Danas na stotine delegacija dolazi u Jugoslaviju. Organiziramo seminare za njih. Dolaze naučni radnici. Dolaze predstavnici određenih političkih pokreta. Svi oni izučavaju radnički pokret i samoupravljanje u Jugoslaviji. Sve manje skepse, a sve više izučavanja. Mnogi od tih pokreta, sindikata i političkih pokreta uzimaju u svoje programe naše ideje radničkog samoupravljanja. Komunisti Jugoslavije, pod čijim je vodstvom druga Tita počelo radničko samoupravljanje, prvo u Jugoslaviji i u svijetu, mogu biti ponosni na sve ono što se dogodilo i što se danas dešava i kako se razvija ideja samoupravljanja danas u cijelome svijetu.

* * *

U svojstvu predsjednika Vijeća Saveza sindikata Jugoslavije, Mika Špiljak u povodu proslave 30-godišnjice formiranja Prvog radničkog savjeta, odazva se molbi uredništva lista SOUR »Dalmacijacementa« i dao intervju iz kojeg izdvajamo zapažene konstatacije i ocjene pređenog samoupravljačkog puta u našoj zemlji.

— *Od onog povjesnog datuma — 29. prosinca 1949. godine — prošlo je 30. godina vrlo živog i burnog razvoja samoupravljanja u našoj zemlji, samoupravljanja naime kao oblika političkog sistema, odnosno oblika u suštini diktature proletarijata. Kako Vi, druže predsjedniče, ocjenjujete naš dosadašnji razvoj samoupravljanja i što je po Vašem mišljenju ostalo još da se uradi na njegovu dalnjem dograđivanju? —* glasilo je uvodno pitanje urednika Ivice Glavine.

— Mislim da je cijela Jugoslavija i njena radnička klasa prošla jedan izvanredno dugačak, bogat i sadržajan put kojega, u izvjesnoj mjeri, ni sami nismo svjesni — ni svega onog što smo postigli kroz proteklih 30 godina.

Podimo samo od momenta kada smo počeli uvoditi samoupravljanje kao sistem. Imali smo ispod 2 milijuna zaposlenih, velik broj nepismenih i relativno mali broj stručnih i visoko obrazovanih radnika. Kada to danas promatramo, vidimo da smo do te mjere razvili našu ukupnu privredu da imamo danas preko 5,5 milijuna radnika koji rade u društvenom sektoru, da je preko 60 posto njih kvalificirano. Samo ti nam podaci govore da je prijeđen jedan izvanredno bogat i sadržajno velik razvojni put naše zemlje. Na drugoj pak strani naši radni ljudi počeli su samoupravljati prije 30 godina, bez ikakvih iskustava i prethodnih saznanja o tome što ih čeka na tom putu samoupravljanja. Istovremeno su naime uzevši tvornice u svoje ruke, počeli samoupravljati i učiti se svojim samoupravljanjem.

Od momenta uvođenja samoupravljanja u Jugoslaviji — točnije 1950. godine pa idućih petnaest godina, naša je zemlja imala najbrži tempo razvoja u svijetu. Ako sve to zaista imamo u vidu, ne možemo drugo reći nego da su radničko samoupravljanje i inicijativa radničke klase pridonijeli takvom razvoju naše zemlje.

U početku su svi govorili o našem samoupravljanju kao svojevrsnom eksperimentu. Kada to danas pogledamo vidimo ne samo da je naša

radnička klasa postigla ogromne rezultate: sama sebe ospособila, preuzeala svoju sudbinu u svoje ruke. Već je svijet počeo govoriti o našem, jugoslavenskom modelu, o sistemu samoupravljanja koji danas izučava veliki broj radničkih pokreta širom svijeta. Mnogi svjetski naučni radnici dolaze u našu zemlju izučavati ono što mi nikome ne nudimo, niti to želimo, kao kakav model. Ipak neki radnički pokreti i političke partije svijeta izučavaju naš sistem socijalističkog samoupravljanja pokušavajući istovremeno naći u njemu nešto racionalno što bi odgovaralo njima i njihovim uvjetima života i rada.

Mika Špiljak

Postavimo li sebi pitanje gdje se danas nalazimo, moramo konstatirati da smo postigli izvanredno mnogo. Da su radnici, putem svojih radničkih savjeta, i ne samo njih, uzeli tvornice na upravljanje u svoje ruke, da raspolažu dohotkom, da samostalno istupaju i posluju na našem i svjetskom tržištu. Unutar samih tvornica stvorene su osnovne ćelije našeg društva — osnovne organizacije udruženog rada. Otvorili smo radnim ljudima, Ustavom i Zakonom o udruženom radu, izvanredne perspektive da svi oni počinju samoupravljati. Upravljati naime unutar tvornice, a istovremeno putem delegatskih sistema utjecati i na onaj dio

dohotka koji izdvajamo za naše opće i zajedničke potrebe. Nadalje, to je perspektiva koja je tek otvorena i na kojoj smo počeli stjecati određena iskustva.

U tvornicama taj proces ide znatno brže. Tu radnici direktno odlučuju, dok taj isti proces u slobodnoj razmjeni rada zaostaje u određenoj mjeri. I već sada možemo reći da će nam trebati nešto više vremena da radni ljudi u potpunosti ovladaju i tim dijelom dohotka koji izdvajaju za opće i zajedničke potrebe. U prvom redu zbog toga što se delegacije i delegati izabrani u te samoupravne mehanizme još uvijek ne snalaze. Ipak nema sumnje da radnička klasa neće ovladati i ovim dijelom dohotka jednako kao i dohotkom u proizvodnji. Istini za volju trebat će nešto više vremena i upornoga rada da se sve to i postigne.

— Sindikat je u onoj davnašnjoj godini kada su bili učinjeni prvi koraci samoupravljanja u »Prvoborcu« bio i ostao do danas uz radnike, uz njihova prava, radne i životne uvjete... Izuzimajući ovom prilikom sve aktivnosti sindikata na razradi i provođenju u život inicijative druga Tita o uvođenju kolektivnog rada, odgovornosti i odlučivanja, koje su, druže predsjedniče, po Vašem mišljenju najznačajnije akcije svih članova Sindikata na planu daljnje dogradnje samoupravljanja kao oblika političkog sistema?

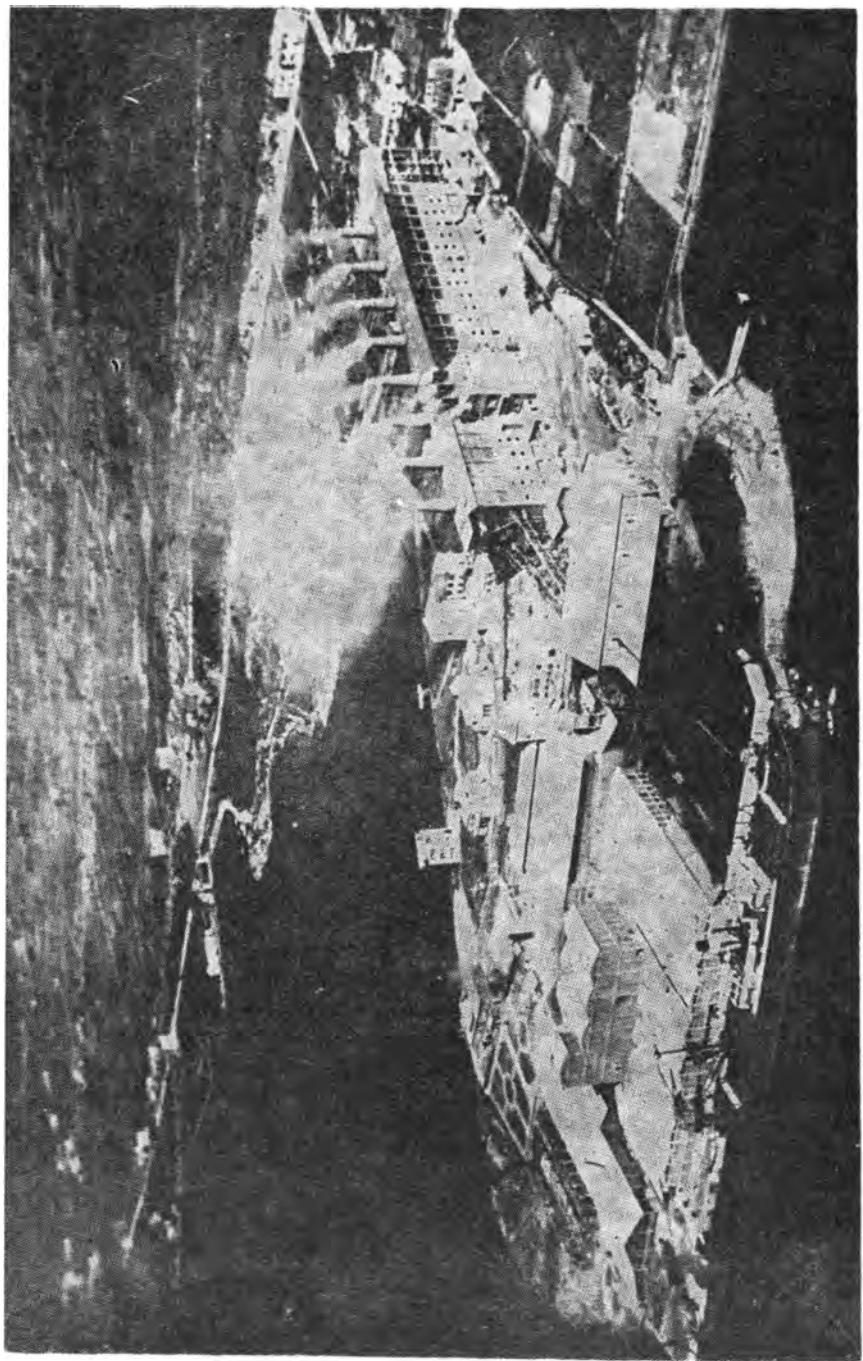
— Sindikat je, prije svega, u svim radnim sredinama osnovna baza samoupravljanja. On je taj na čije se prijedloge i inicijative sastavljaju određene kandidacione liste za delegate radničkih savjeta. Na najdirektniji način sudjeluje u izborima i konstituiranju udruženog rada. Pomaže radnicima da u potpunosti ovladaju dohotkom. Vodi brigu o standardu radnika... itd. Sve su to, dakle, pitanja kojima se sindikat trenutno bavi s više ili manje uspjeha. Primjera radi: kao što ni privreda nije svugdje jednak, nije svugdje jednak efikasna ni svaka osnovna organizacija sindikata. Među njima imamo vrlo efikasnih i onih koje rade dobro, jednako tako i manje efikasnih i konačno onih koje su sasvim podbacile. Zato radni ljudi jesu, i treba da budu, nezadovoljni držanjem i radom tih i takvih sindikalnih organizacija.

Da zaključimo: i sindikat se, prema tome nalazi u fazi ovladavanja ovim samoupravnim procesima i problemima koji nastaju u samoupravljanju. Gledajući to u jednom kontinuiranom procesu koji nastaje i živi, možemo biti u suštini zadovoljni, ali ipak ne u tolikoj mjeri da ne budemo dovoljno brzo mogli rješavati sve probleme na koje budemo nailazili u našem samoupravljanju.

— Na kraju našeg razgovora recimo i to da smo mi cementaši učinili prvi korak u radničko samoupravljanje. Da smo uвijek bili i željeli biti na samom čelu razvoja pozitivnih društvenih procesa u našoj zemlji. Što nam druže predsjedniče, poručujete u ovom svečanom trenutku i trenutku slavlja 30. godišnjice osnivanja prvog radničkog savjeta u našoj zemlji kao pionirima samoupravljanja?

— Želio bih čestitati ovaj veliki jubilej našeg samoupravljanja svim radnim ljudima »Prvoborca« i SOUR-a »Dalmacijacement«. Odmah želim reći da to nije prvi radnički savjet u Solinu, Splitu i Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, nije ni u Jugoslaviji. To je prvi radnički savjet u

cijelom svijetu i međunarodnom radničkom pokretu. Već danas ili sutra pisat će u povijesti svjetskog radničkog pokreta da je prvi radnički samoupravni savjet bio formiran kod nas u »Prvoborčevoj« cementari. I upravo na tome vam čestitam. Istina, vi danas imate, sasvim razumljivo, i stanovitih teškoča u proizvodnji i samoupravljanju. No duboko sam uvjeren da će kolektiv kao vaš, s tradicijom bogatom radnim i samoupravnim iskustvima, vrlo brzo izaći iz tih problema. Mogu vam poželjeti još mnogo više uspjeha u radu i stalnom dograđivanju samoupravnih socijalističkih odnosa i dodati da je to živ i dinamičan društveni proces. On će se stalno usavršavati jer radnička klasa u svijetu nikada nije upravljala. Uvijek je netko drugi upravljao njome ili za nju. Danas je naša, jugoslavenska radnička klasa uzela svoju sudbinu u svoje ruke i samoupravlja istovremeno se učeći svojim samoupravljanjem.«

Arhivski snimak tvornice cementa u Kaštel Sućurcu »Dalmatia d. d.« (danas »Partizan«), iz 1920. godine

»PRVOBORAC« 1904—1983.

Jedan naš radni kolektiv odnjegovan u surovoj industriji cementa s tradicijom od jedanaest decenija, stekao je u našoj socijalističkoj društvenoj zajednici ravnopravnih naroda i narodnosti Jugoslavije zavidnu popularnost i reputaciju. To je Osnovna organizacija udruženog rada »Prvoborac«, kolektiv koji se nalazi u sklopu velike radne organizacije združenih deset OOUR pod imenom »Dalmacijacement«.

Dvadesetpet godina samoupravljačke prakse u ovom kolektivu, koji nema slučajno tako zvučan naziv prvog borce revolucije, stvarnost su i praksa koja je ovu radnu organizaciju dovela u red najmodernijih i najsuvremenijih proizvođača cementa u zemlji zahvaljujući, prije svega, dosljedno provedenom u život principu proklamiranom u socijalističkoj samoupravnoj praksi.

Pod goleним stjenovitim brdom pojavio se izvor bistre vode i protekao gotovo bespućem. Od njega je godinama postala ogromna nabujala rijeka koja je pred ušćem sve šira i šira stavljajući u izljevu ogromno jezero čija je akumulacija vode sposobna da pokreće i najveće turbine budućnosti.

* * *

Tvornica cementa u Solinu današnji »Prvoborac« iz sastava poduzeća »Dalmacijacement« je prva i najstarija u ovom industrijskom bazenu. Ona se — poslije »selidbe« prvih malih minijaturnih tvornica cementa iz Splita i otoka Hvara krajem prošlog stoljeća — prva ušaćila u podnožju Kozjaka, gdje je prethodilo otkrivanje dragocjene naslage tupine neophodne sirovine za proizvodnju prirodnog cementa.

Bilo je to 1904. godine.

Tada ovaj pitomi primorski kraj, nadomak Splita u kome su do danas sačuvani ostaci antičke Salone, dobio je prvi značajan industrijski pogon — tvornicu cementa »Adriaportland« pod imenom »S. A. Austro-Italiana-Zamboni Stock« u lokalitetu zvanom Sveti Kajo.⁶ Već naredne,

⁶ Sveti Kajo naselje nazvano po lokaciji male bezznačajne crkvice. U daljem tekstu ovaj se naziv odbacuje. Usvaja se: Tvornica cementa u Solinu.

1905. godine proradile su prve dvije vertikalne peći u ovoj tvornici čiji je sivi dim kategorički označavao početak nove ere i stvaranje industrijskog bazena na kompleksu Majdan—Solin—Split—Kaštel Sućurac.

Proći će jedva jedna decenija kada će solinski bazen već dobiti profil industrijskog područja. U Majdanu se otvara 1909. tvornica cementa, a tri godine kasnije i u Kaštel Sućurcu »Dalmatia d. d.« (današnja tvornica cementa »Partizan«). Nagli razvoj ove industrije koju do 1912. godine sačinjavaju tri za to vrijeme velike tvornice cementa, iz korijena mijenjaju ovaj kraj. Od nekadašnjih beznačajnih naselja i grupe kuća i kućica s oskudnim poljima, vinogradima i škrtim pašnjacima satkanim u podnožju kliške tvrđave, na starim zidinama Salone, Mravinaca, Rupotina i drugih malih naselja postaje industrijski bazen. On prima gotovo svu radnu snagu ovog kraja uključujući i onu zagorsku koja se poput lavine sliva u »rusko grlo« između Mosora i Kozjaka, onim veličanstvenim prirodnim kanjonom nad kojim dominira Klis sa svojom lijepom drevnom tvrđavom.

Prva cementara u Solinu udarila je temelje jednom novom načinu života ljudi ovog kraja. Bogatstvo prirodnih izvorišta tupine pod Kozjakom i na padinama Mosora bili su bitno preduvjeti da se u ovom kraju krene putem koji je omogućio stvaranje najjače vencentne industrije u Jugoslaviji, kojim putem kalendarski označava jedno puno stoljeće...

Od tada počinje poema o cementašima solinskog industrijskog bazena.

Tvornica cementa »Adriaportland«, današnji »Prvoborac«, od osnutka nadalje uporedo s produkcijom cementa, podizala je jednu za drugom peći. Već 1908. ona ima u svome sastavu 16 vertikalnih peći godišnjeg kapaciteta 60.000 tona. Od te do 1914. godine podignute su još dvije vertikalne peći sistema »Pratt« kapaciteta 12.000 tona omogućavajući tako znatno povećanu proizvodnju.

Povoljna lokacija ove tvornice: u neposrednoj blizini željezničke pruge, uz more, uz bogata izvorišta sirovine-tupine, omogućava joj brzi procvat.

U razdoblju od 1904. do godina prvog svetskog rata u tvornici su montirana tri mлина за cement tipa »Krupp« i dva tipa »Luther« sa godišnjim kapacitetom od 80 tisuća tona klinkera. Uz peći i mlinove tvornica je imala solidnu pogonsku energiju iz parnih kotlova, odnosno strojeva, električnu energiju kako za rasvjetu tako i za pogon žičare, silose i radionice za izradu drvenih bačava (dnevног kapaciteta 300 komada) u kojima se tada »pakovao« cement. Tvornica je imala i svoju obalu u dužini od oko 130 metara ali samo za brodove plitkog gaza. Svi veći prekoceanski brodovi i slični kada su dolazili po cement iz ove tvornice bivali su usidreni podalje od obale i na njih se ukrcavao cement pomoću brodskih vitla.

Ugalj je bio jedino tehnološko gorivo. U početku se dopremao iz siveričkih rudnika, ali nije davao dobre rezultate.

Prva faza ove tvornice, koju uglavnom karakterizira kompletiranje i uhodana proizvodnja naglo se prekida i završava izbijanjem prvog svjetskog rata.

Za vrijeme tog međunarodnog ratnog sukoba tvornica »Adriaportland« nije radila. Ostalo je bez zaposlenja oko 400 radnika koliko je u toj tvornici u to vrijeme radilo.

S kapacitetom od 72.000 tona cementa tvornica je radila u periodu od 1918. do 1924. kada počinje njena druga faza.

S obzirom na izmijenjene političke prilike u zemlji nastale nakon prvog svjetskog rata i mogućnosti plasmana cementa u inozemstvo, na tvornicu cementa u Solinu i inače u ovom industrijskom bazenu, počelo se drugačije gledati. Solinska tvornica povećava proizvodnju i uporedo s tim prilazi se novim rekonstrukcijama. Tvornicu tada preuzima talijansko društvo »S. A. Cemento Portland dell' Adriatico« sa sjedištem u Rimu, a upravom u Splitu. Na planu rekonstrukcije i modernizacije tvornice i pogona već 1924. godine montiraju se dvocilindarski agregati kapaciteta 130 KS za veću produkciju električne energije. Istovremeno u mlinicama se montiraju dva rafinатора na električni pogon. Pošto je 1925. godine izgrađena željeznička pruga Zagreb—Split otvaraju se nove velike mogućnosti za plasman cementa u unutrašnjost zemlje.

Vlasnici tvornice se mijenjaju. To su opet Talijani. Godine 1927. tvornicu preuzima »Italcementi« sa sjedištem u Bergamu, a upravom u Splitu. Ovo talijansko društvo koje je u svojoj zemlji imalo dvije trećine cijekupne proizvodnje cementa, prišlo je novom planu potpune rekonstrukcije tvornice cementa. Ta nova faza rekonstrukcije u cilju, razumije se, veće eksploatacije sirovina i radničke klase ovog bazena — trajala je četiri godine, sve do 1931. Rekonstrukcija je obuhvatila slijedeće: priključak na električnu energiju iz Gubavice i pojačavanje energije s ugradnjem trafo-stanice, izrada nove kompresorske stanice, uglavnom modernija eksploatacija tupine (putem lijevaka).

Dalje: zamijenjeni su stupovi žičare. Umjesto drvenih izgrađen su betonski i drugo. Već 1928. godine puštena je u pogon prva rotaciona peć (prenesena iz Bakra) kapaciteta 30.000 tona godišnje.

U tom periodu nove rekonstrukcije tvornice izgrađene su još tri vertikalne peći, što je sve skupa omogućavalo da ukupni kapacitet iznosi 180.000 tona klinkera (od toga rotacionog 96.000). Ako se ovom ukupnom zbiru kapaciteta uzmu u obzir dodaci, ispada da je današnja tvornica cementa »Prvoborac« prije 45 godina proizvodila 190.000 tona cementa sa 350 do 400 zapošljenih radnika.

Ovakav uspon proizvodnje cementa treba tražiti u nizu efikasnih poteza koje su kapitalisti u to vrijeme vodili. Tu spadaju moderni mlinovi, izgradnja skladišta za automatsko punjenje vreća, bates-strojevi, modernije punjenje bačava, znatno proširenje obale i kapaciteta ukrcaja. Tvornica je dobila industrijski kolosjek nadovezan na direktnu željezničku prugu Split—Zagreb, radionice, kemijske laboratorije, kancelarije itd.

Treća faza u životu tvornice u Solinu starta upravo s pozicija stečenih 1930. godine s maksimalnim kapacitetom od 190.000 tona cementa godišnje.

U vrijeme punog procvata ove tvornice i njenog zavidnog kapaciteta Jugoslavija je još uvijek slab potrošač cementa. Razvojem dalmatinske industrije cementa ugrožavaju se slične tvornice u unutrašnjosti zemlje. Dolazi do konkurentne borbe i cijene cementa padaju. Osjeća se svjetska kriza. Dalmatinska industrija cementa (u koju treba uključiti i tvornicu cementa u Ravnicama kod Omiša (današnji »Renko Šperac«) još uvijek ima interesa za domaće tržište. U kulminaciji konkurenциje na domaćem i svjetskom tržištu 1932. godine stvara se između jugoslavenskih tvornica cementa kartel pod nazivom »Cement d. d.«. Kartel omogućava monopol i cementu cijene rastu. Konkurenca prinudava vlasnike dalmatinskih tvornica cementa da stvore međusobni sporazum i uđu u međunarodni kartel cementa koji je tada imao sjedište u Parizu.

Svjetska kriza uvjetuje izvješće izmjene u načinu proizvodnje cementa kako u tvornici u Solinu tako i u ostalim. Dolazi do postepenog gašenja vertikalnih peći. S obzirom na nestaću kamenog ugljena do 1939. godine, gase se sve vertikalne peći u dalmatinskim cementarama.

Vlasnici tvornice cementa u Solinu opet se mijenjaju. Godine 1937. splitski industrijalac Marin Ferić preuzima 51 posto akcija i sada tvornica dolazi pod skrb domaćeg kapitala.

Takav je bio predratni period današnje tvornice cementa »Prvoborac«.

* * *

Nagli razvoj industrije cementa u solinskom bazenu imao je, što je sasvim razumljivo, velikog odraza na formiranju radničkog pokreta i proletarijata u ovom dijelu Dalmacije. Brza, nagla i bezočna eksploatacija dragocjenih sirovinskih nalazišta i vitalne radne snage u ovom kraju, isto tako brzo i dinamično odražavala se na stvaranje profila industrijskog radnika na ovom području. Svi elementi eksploatacije radnih ljudi ovog kraja karakteristični za ostali kapitalistički svijet i razvoj kapitalizma u Jugoslaviji imali su odraza i u ovom industrijskom bazenu i njegovoj najjačoj tvornici i najvećem radnom kolektivu današnjem »Prvoborcu«.

Između prvog i drugog svjetskog rata u dalmatinskoj industriji cementa bilo je zaposleno oko 3.000 radnika. Ekonomске krize u svijetu imale su i ovdje velikog odraza: u tim slučajevima oko 50% radnika znalo je ostati bez posla.

Kao što je bilo karakteristično za sve ostale cementare u Dalmaciji, tako i za tvornicu u Solinu osnivači i stručni kadar bili su stranci, pretežno Talijani.

Domaći stručni kadar pojavljuje se tek poslije prvog svjetskog rata.

Nagli razvoj industrije cementa u ovom kraju naše zemlje doprinio je da se u shvaćanju ljudi ovog kraja — težaka (seljaka) seoskih nadnica i sitnih obrtnika počinju stvarati perspektive jednog novog života

Zainteresiranost tih ljudi za razvoj ove industrije očituje se već početkom njenog razvoja, stvaranjem i prve tvornice. Karakteristični su na primjer ugovori između vlasnika tvornica i ljudi toga kraja u kome se govori o tome da prvenstvo u zapošljavanju imaju ljudi iz mjesta i pribrežnih naselja (Solina i sela u bazenu, na primjer). Treba imati u vidu i to da je kapitalista, proširenjem tvornice, bio prisiljen da kupuje zemlju, a često je to bilo uvjetovano zapošljavanjem u tvornici onog zemljoradnika koji je zemlju prodao.

U takvoj konstelaciji prilika karakteristična je solidarnost ljudi ovog kraja i rano buđenje radničke svijesti kako među zaposlenim u solinskoj tvornici, tako i onih u Majdanu i ostalim cementarama na području splitskog, odnosno solinskog industrijskog bazena.

Ljudi ovoga kraja nalazili su u radu u tvornici unosno zanimanje i posao, pa i nije čudno što se u početku radanja te industrije nisu ispoljavali antagonizmi. Tek poslije prvog svjetskog rata i u toku tog međunarodnog ratnog sukoba, kada se zaoštravanje političkih prilika počelo vidno odražavati među sve brojnije radnike, dolazi do komešanja i nagle preorientacije u političkim shvaćanjima i kod cementara u Solinu.

Po izbijanju drugog svjetskog rata i narodnog ustanka u našoj zemlji, tvornicu cementa u Solinu preuzima 8. studenoga 1941. g. okupaciona vlast. Izvjesni »Commissario Straordinario della Scc. Cementifice« rukovodi proizvodnjom. Radnici su po okupaciji počeli ometati rad u tvornici, sabotirati proizvodnju, uništavati i onesposobljavati postrojenja. Sve do kapitulacije Italije, rujna 1943. godine, okupatorske vlasti imale su gotovo neznatnu korist od ove tvornice. U prvoj godini rata bilo je proizvedeno 40.596, u drugoj 45.282 a u trećoj — 1943. godine — svega 16.130 tona cementa.

Nakon pada Mussolinija talijanske okupatorske snage zamijenile su njemačke. Sve što je bilo sposobno za vojsku otišlo je u partizane. Tvornica je gotovo ostala bez radnika. Uz sve te »nevolje« dolazi, 12. travnja 1944. godine, do teškog bombardiranja solinske tvornice cementa. Posljedice su bile vrlo teške: 75 posto postrojenja, operativne obale, poslovnih i upravnih prostorija bilo je potpuno uništeno.

U takvoj situaciji tvornica je dočekala oslobođenje ovog kraja, 1. studenoga 1944. godine.

Otada do današnjih dana kolektiv te solinske tvornice cementa, kojem je ubrzo poslije oslobođenja dodijeljen zasluzni naziv »Prvoborac⁷« postoji jedno vrijeme kao samostalna radna organizacija, jedno vrijeme u sklopu jedinstvenog poduzeća »Dalmacem«, zatim opet samostalno da bi na kraju ostala u sklopu radne organizacije »Dalmacijacementa« — dalmatinske industrije cementa, azbest-cementnih proizvoda i građevinskog materijala.

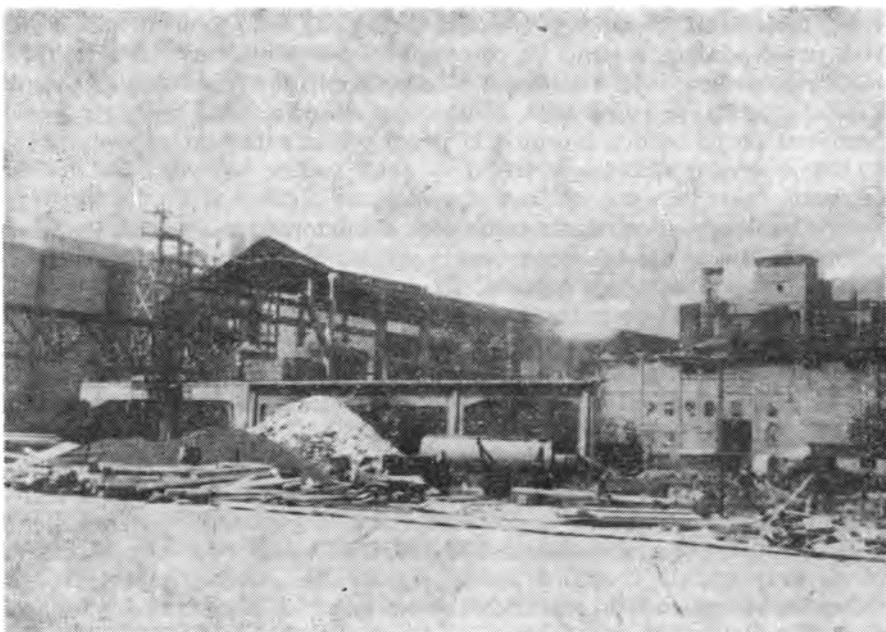
⁷ Kratko vrijeme poslije oslobođenja zemlje, solinska tvornica cementa nosila je naziv »Adria«. Sredinom 1946. godine sve tvornice ovog industrijskog bazena dobile su nove nazive koji simboliziraju učešće njihovih radnika u NOB i revoluciji. Solinska tvornica se naziva »Prvoborac«, majdanska »10. kolovoza« (dan formiranja Prvog solinskog partizanskog odreda, kaštelačka »Partizan«, omiška »Renko Sperac«, po imenu narodnog heroja toga kraja, a tvornica salona u Vranjicu »Antiša Vučićić«, po narodnom heroju koji je u toj tvornici radio.

Osvrnut ćemo se na povijesno razdoblje ovog bazena kako bi dobili jasniju sliku o svemu onome što je prethodilo oživotvorenju Marxove ideje »Tvornice radnicima...«

DVANAEST DECENIJA SOLINSKOG INDUSTRIJSKOG BAZENA

Solinjski industrijski bazen spada u najstarije industrije u našoj zemlji. Dalmatinska industrija cementa počela se razvijati ravno prije blizu 120 godina. Upravo u godini, kada pada jubilej 35-obljetnica ozakonjenja samoupravnog sistema u našoj zemlji navršava se dvanaest decenija postojanja ove industrije.

Prva dalmatinska tvornica cementa podignuta je 1865. godine u Splitu, na padinama Marjana.⁸ Na tome prostoru otkrivena su bogata nalazišta tupine, osnovne sirovine za proizvodnju cementa. Četrdeset godina kasnije, otkrivanjem novih daleko većih nalazišta te sirovine na padinama Kozjaka i Mosora, grade se jedna za drugom nove veće tvornice cementa: u Solinu (1904. godine) sadašnja stara tvornica »Prvoborac«

Izgled tvornice cementa »Prvoborac« neposredno poslije oslobođenja zemlje, kada je kolektiv, poslije velikih napora uspio osposobiti peći i dati prve tone cementa

⁸ Prva tvornica cementa u Jugoslaviji podignuta je u Rovinju 1852. godine, (prema podacima iz knjige »Lokacija i problemi razmještanja naše cementne industrije« dr. inž. Ivana Krešića, izdanje Ekonomskog instituta NRH, Zagreb, 1962.)

koja još uvijek radi. 1908. godine dovršava se tvornica cementa u Majdanu (pored izvora rijeke Jadro i Dioklecijanova vodovoda), u Omišu 1909. i u Kaštel Sućurcu 1912. godine, sadašnja tvornica »Partizan«.

Sve ove tvornice do prvog svjetskog rata zapošljavale su oko 2.500 ljudi, pretežno zemljoradnika iz Solina, okolice Splita i dijela Dalmatinske zagore.

Proizvodnja cementa omogućila je ubrzo i izgradnju tvornice salonita — azbest cementnih materijala. Ta tvornica (današnji »Antiša Vučićić«) podignuta je na živopisnom poluotočiću Vranjic, 1921. godine.

Ovakva cementna industrija locirana uglavnom na jednom mjestu — u splitsko-solinском bazenu, iako otrgnuta od svoga zaleda (prva željeznička pruga Split—Zagreb uspostavljena je tek 1925. godine) ali sa zavidnim položajem uz morsku obalu uspjela je od relativno male nedovoljno razvijene i tehnički slabo opremljene industrije, početkom XX stoljeća razviti se u jaki industrijski potencijal kapaciteta od oko 400.000 tona cementa godišnje.

Locirana uz morsku obalu i povezana željezničkom prugom sa unutrašnjošću zemlje ova cementna industrija imala je odlične mogućnosti za daljnji prosperitet. S druge strane bazen je, računajući i pribrežni dio Dalmatinske zagore, raspolagao s vitalnom radnom snagom. Prvi cementski bili su siromašni vrsni vinogradari, poljoprivrednici, ribari »težaci« koji su brzo shvatili da im budućnost leži u cementnoj industriji.

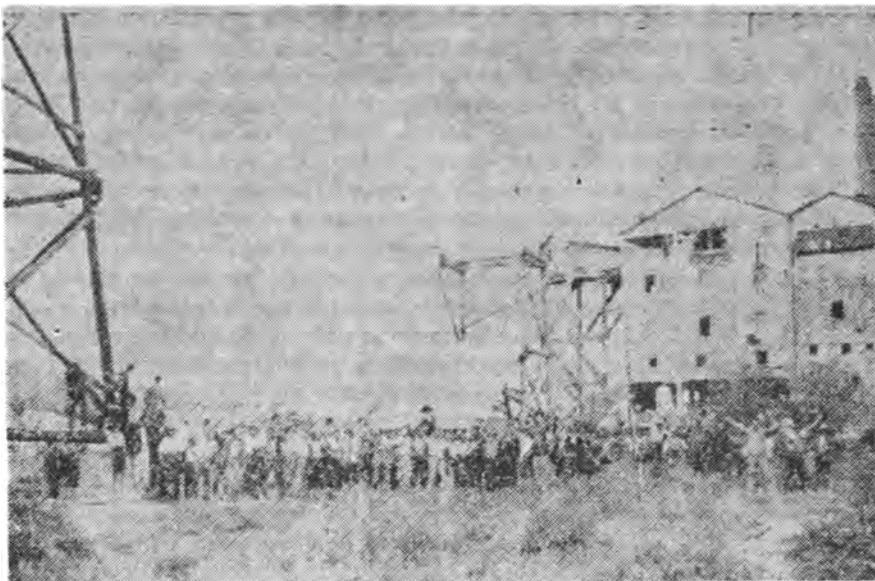
S obzirom da su prve cementare na ovom dijelu jadranske obale podizali stranci, njihova proizvodnja bila je namijenjena uglavnom na izvoz. Najveći izvoz u prekomorske zemlje ostvaren je 1935. godine kada je izvezeno ukupno oko pola milijuna tona cementa — gotovo cijela godišnja proizvodnja.

Prvi ozbiljniji pad, dalmatinska cementna industrija doživljava za vrijeme prvog svjetskog rata. Nakon toga započinje daljnji uspon ove industrije i ona već tridesetih godina ovog stoljeća raspolaže s kapacitetima za proizvodnju od oko 820.000 tona cementa godišnje.

U tim godinama počeo je u ovoj industriji prevladavati i domaći kapital.

Do prvog svjetskog rata radnici zaposleni u cementarama tek su poluproleteri, opterećeni starim shvaćanjima, pod jakim utjecajem religije i tada vladajućih građanskih partija, u većini slučajeva vjerski i nacionalistički orientirani.

Spona solidarnosti karakteristična za uže sredine seljaka i malih obrtnika i koegzistencije s interesima vlasnika industrije brzo puca pod pritiskom prve generacije radnika koja je sada materijalno ovisna o radu u industriji. Blijedi pozicija pokornih manuelnih radnika. Pod utjecajem Komunističke partije i naprednih sindikata, javlja se solidarnost radnika i seljaka; savez koji proizlazi iz klasne svijesti i osjećaja pripadnosti radničkoj klasi. Nošeni idejama naprednog pokreta u svijetu, koje su uhvatile maha nakon lenjinske oktobarske socijalističke revolucije, jača klasna svijest i kod cementsaša ovog industrijskog bazena.

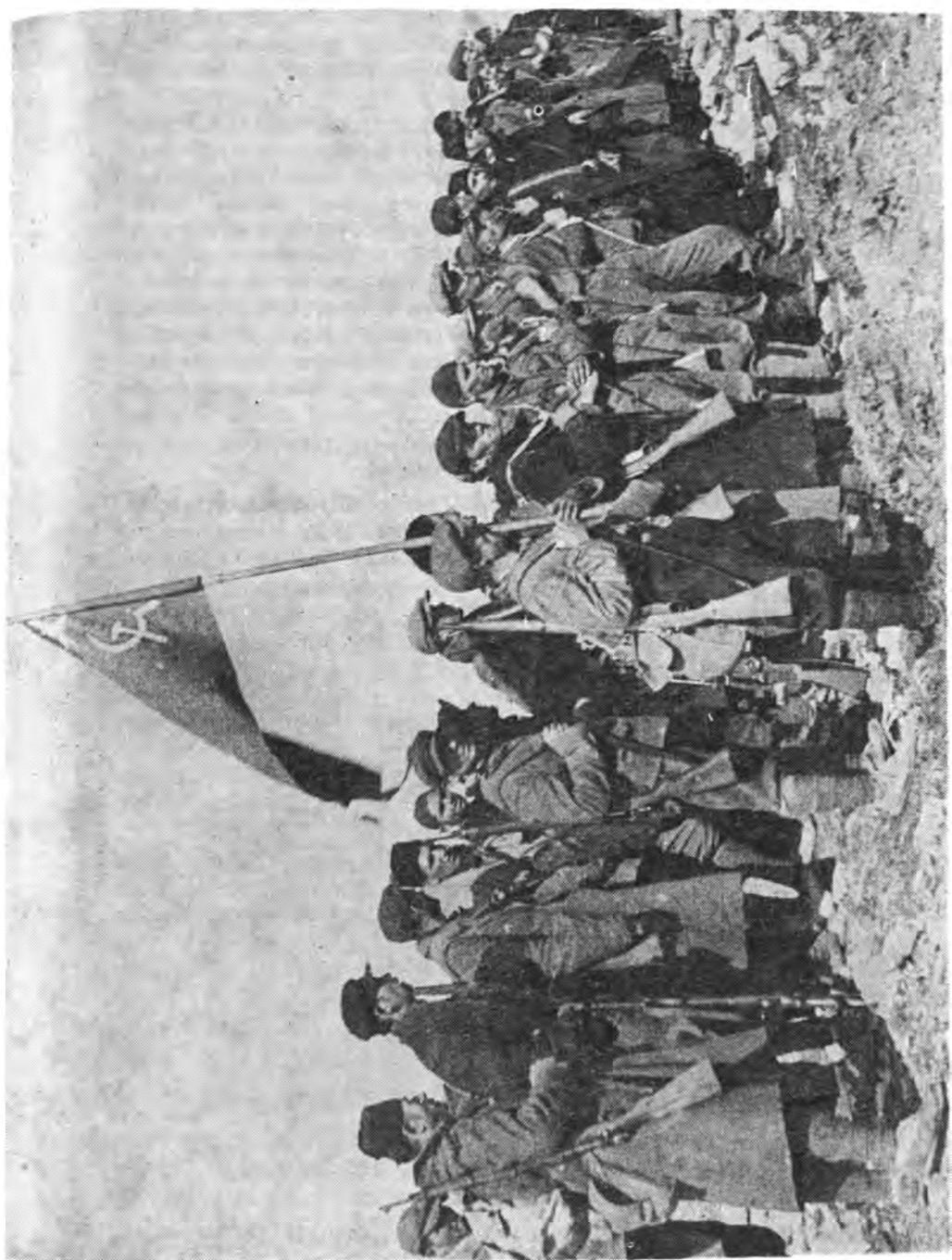

Štrajk radnika tvornice cementa u Majdanu, listopada 1934. godine. U to vrijeme svi cementaši bazena, njih oko 4000 stupilo je u taj štrajk, najveći najznačajniji u bazenu. Štrajkom je rukovodila organizacija KPJ

Neposredno poslije prvog svjetskog rata dolazi do nagle preorijentacije u političkim shvaćanjima radnika cementne industrije. Na izborim za Konstituantu 1920. godine 70 posto radnika ove industrije glasa z Komunističku partiju Jugoslavije. U solinskoj tvornici cementa (današnji »Prvoborac«) ukupno je glasalo 314 radnika, a od toga za KPJ 25 radnika.

U periodu između dva svjetska rata radnici solinskog industrijskog bazena su u stalnom previranju. Oni od 1919. godine nadalje učestvuj u svim većim štrajkovima radnika Splita. U periodu od početka 1921. godine, kada je izbio značajniji štrajk u tvornici »Dalmatia d. d.« (danas tvornica cementa u K. Sućurcu) pa do 1941. godine, zabilježeno je u crvenom kalendaru solinskih cementaša oko desetak većih i manji štrajkova. Na primjer: 16. kolovoza 1926. godine u navedenoj tvornici stupa u 35-dnevni štrajk 815 radnika tvornice. Taj štrajk ima veliko odjeću u zemlji i snažno je uzdrmao cijeli industrijski bazen. Koliko se vlastodršci i vlasnici tvornica uplašili zbog toga štrajka, najbolje svjedoči činjenica da su odmah nakon toga udovoljili zahtjevima štrajkača:

Naročito velikog odjeka imao je i štrajk dvije tisuće radnika 1934. godine izazvan protestom radnika nakon odbijanja poslodavaca da potpišu kolektivni ugovor. Tom prilikom poslodavci, oslanjajući se na snagu režima, koristili su sva sredstva da uguše štrajk. Usljedio je teror i masovna hapšenja. Značajno je napomenuti i generalni štrajk koji je poče

18. prosinca 1939. godine povodom mučkog ubojstva V. Buljanovića. Radnici u to vrijeme, između zahtjeva, u pregovorima s predstavnicima vladajućeg režima postavljali su i zahtjev da se dalmatinska cementna industrija nacionalizira!

Značajan je doprinos cementaša ovog industrijskog bazena u budeću svijesti radnih ljudi i izvan područja njihova neposrednog djelovanja. Radnički-štrajkaški odbori formirani u tvornicama cementa u Solinu, Majdanu, Kaštel Sućurcu i Vranjicu, bili su uzor organiziranosti i dostigli su visoki stupanj međusobne povezanosti i jedinstvenog djelovanja. Akcioni narodnooslobodilački odbori, odigrali su odlučnu ulogu u prvim danima ustanka kada je trebalo formirati i prve partizanske jedinice i kasnije kada je te jedinice trebalo popunjavati i opskrbljivati. Iskustva tih odbora bila su značajna u stvaranju tzv. crvenih odbora, prvih oblika samoupravne prakse u novoj Jugoslaviji. U tim akcionim odborima koje su podsticale partijske i sindikalne organizacije je početak samoupravljanja.

Period narodnooslobodilačke borbe i revolucije 1941—1945. bio je značajan za radnike solinskog industrijskog bazena.

Odmah po napadu hitlerovaca na SSSR, preko 80 radnika-cementaša otišlo je u šumu, a već treći dan nakon toga počelo se sa diverzijama na najznačajnije komunikacije, objekte i okupatorske jedinice i njihove stacionare.

Detalj spomenika palim borcima-radnicima tvornice cementa »10. kolovoza« u Majdanu

Radnici dalmatinskih tvornica cementa i salonita gotovo su stoprocentno učestvovali u NOB ili na neki drugi način uzeli učešće u narodnooslobodilačkom pokretu. Većina radnika bili su borci. Računa se da je u NOB od 1941. do 1945. godine pогинуло 269 radnika dalmatinske cementne industrije.

Pored toga što su solinski radnici imali svoj Partizanski odred oni su popunjavali Splitski, Kaštelski i ostale dalmatinske i druge partizanske odrede.

Gotovo da nema veće jugoslavenske partizanske jedinice da u njoj nije bilo radnika iz ove cementne industrije.

Broj pогинулих u NOB po tvornicama »Dalmacijacementa« je velik. Iz tvornice cementa »Prvoborac« pогинуло 62, »Partizan« 33, »10. kolovoz« 136, tvornice salonita u Vranjicu 31 i »R. Šperac« (Omiš) 7 radnika.

Računa se da je iz redova cementaša palo kao žrtve fašizma 273 radnika. U ovom bazenu ima 89 nosilaca Spomenice 1941.; četiri narodna heroja — Drago Marković, Antiša Vučićić, Branko Dude i Renko Šperac.

REVOLUCIONARNI ZANOS U SOCIJALISTIČKOJ IZGRADNJI I PRVI OBLICI SAMOUPRAVLJANJA

Dalmacija je oslobođena početkom prosinca 1944. godine. Solinski industrijski bazen nešto ranije. Borbe su još bjesnile na gotovo svim frontovima u zemlji kada su solinski cementaši koji su ostali na terenu ili se vratili s borilišta uz pomoć žena, djece pa čak i staraca prionuli obnovi i izgradnji svoje industrije, svojih tvornica, domova, puteva. Revolucionarni zanos iz predratne klasne borbe prenio se i na pregaoce u obnovi i socijalističkoj izgradnji. Kada su se vratili i preživjeli borci sa frontova, solinski bazen od Kaštela do Omiša zahvatio je neviđeni radni polet i zanos, gotovo neopisiv entuzijazam.

Sve tvornice cementa kao i tvornica salonita u Vranjicu postale su danonoćna radilišta na kojima je mlado i staro, uložilo ogromne napore da bi se postrojenja obnovila. Tvornicama upravljaju radnički odbori, u to vrijeme popularno nazvani i »crveni odbori«. Oni su nosioci i usmjerivači svih poslova u kolektivu. Radnički odbori rukovode procesom proizvodnje uz pomoć direktora koji zastupa državnu upravu.

U prvim godinama poslije oslobođenja, tvornički radnički odbori i privremene uprave tvornica ubrzo uspostavljaju najuže veze i osnovu za zajedničku suradnju.

Oslanjajući se na predratna iskustva iz klasne borbe, konstruktivne međusobne suradnje i nošeni jednom jedinstvenom idejom, cementaši ostvaruju ono što im je omogućilo da snažnije razviju svoju industriju i daju odgovarajući prilog izgradnji svoje nove, slobodne, demokratske socijalističke domovine — stvaraju jedinstveno poduzeće pod nazivom »Dalmacem«, preteču današnjoj združenoj radnoj organizaciji »Dalmacijacementu«.

Detalj teško porušenih dijelova tvornice cementa »Prvoborac« poslije jednog bombardiranja industrijskog bazena

U ljetu 1946. godine⁹ Josip Broz Tito po prvi put posjećuje kolektive solinskih cementara — tvornicu cementa »10. kolovoz« u Majdanu i »Prvoborac«. Druga Tita kroz tvornicu »Prvoborac« prate s jedne strane stolar Ante Gabelić, a s druge strane direktor inž. Ante Turko. Ime toga običnog stolara kasnije će ući u povijest samoupravne prakse u Jugoslaviji.

Za kratko vrijeme, bez značajnije pomoći zajednice, gotovo golim rukama cementaši uspijevaju izgraditi deset vertikalnih peći i time osjetno povećati proizvodnju. Tvornice solinskog bazena već su u prvim mjesecima 1945. godine izvezle prve količine cementa, što je tek oslobođenoj zajednici donijelo i prve dragocjene devize.

Radnički odbori u tvornicama dalmatinske industrije cementa djelovali su vrlo uspješno, kako svaki u svojoj tvornici tako i u sklopu jedinstvenog poduzeća. Crveni odbori su i nadalje glavni usmjerači radnog elana u kolektivima. Sindikalne i partijske organizacije podržavaju svaku akciju odbora i podstiču inicijative koje se svode na sve masovnije učešće radnika pri rješavanju proizvodnih i planskih zadataka za obnovu postrojenja i njihovu modernizaciju.

Zborovi radnika i uži stručni sastanci po odjeljenjima u svakoj od tvornica kao stalan metod rada, omogućavali su i direktni utjecaj radnika na donošenju poslovnih odluka od interesa za tvornicu ili poduzeće u cjelini. Uloga radničkih odbora najbolje se ogleda u praksi. Male i veće vlastite radionice odigrale su u svakoj tvornici veliku ulogu. U njima su, po tradiciji bili najvrijedniji radnici i najbolji majstori.

Takmičarski duh bio je zahvalio svaki kolektiv i u ovoj industriji. Rezultati rada kolektiva, svake radne grupe i svake tvornice posebno se mijere, evidentiraju i utvrđuju. Takmičarski duh među tvornicama posebno je zahtijevao evidenciju rezultata rada. Iako postignuti rezultati rada, s obzirom na centralističko administrativni sistem raspodjele, nisu imali direktnog utjecaja na visinu učeća u raspodjeli, kao ni na osobna primanja, radni kolektiv tvornice, koji je s većim uspjehom tokom jednog razdoblja ostvario poslovne rezultate, sticao je time jači utjecaj na poslovanje poduzeća i veće učešće u sredstvima koja su bila namijenjena za oticanjanje ratom opustošenih ili ekonomsko zastarjelih postrojenja i objekata. I u novonastaloj situaciji tradicija dogovornog nastupa i djelovanja radnika jedan je od temelja na kojim se zasniva poslovna politika poduzeća. Ti u suštini samoupravni dogовори nisu obavezivali, oni čak nisu bili nigdje ni propisani, ali bili su slika jedne tradicije koja je vukla korijenje iz doba klasne, narodnooslobodilačke borbe i stvaranja organa istinske narodne vlasti (NOO). Rukovodeći kadar u tvornicama cementa i »Dalmacemu« u to vrijeme, a i kasnije, bio je najodaniji, najrevolucionarniji i određivan iz redova kadrova koje je stvarala Komunistička partija.

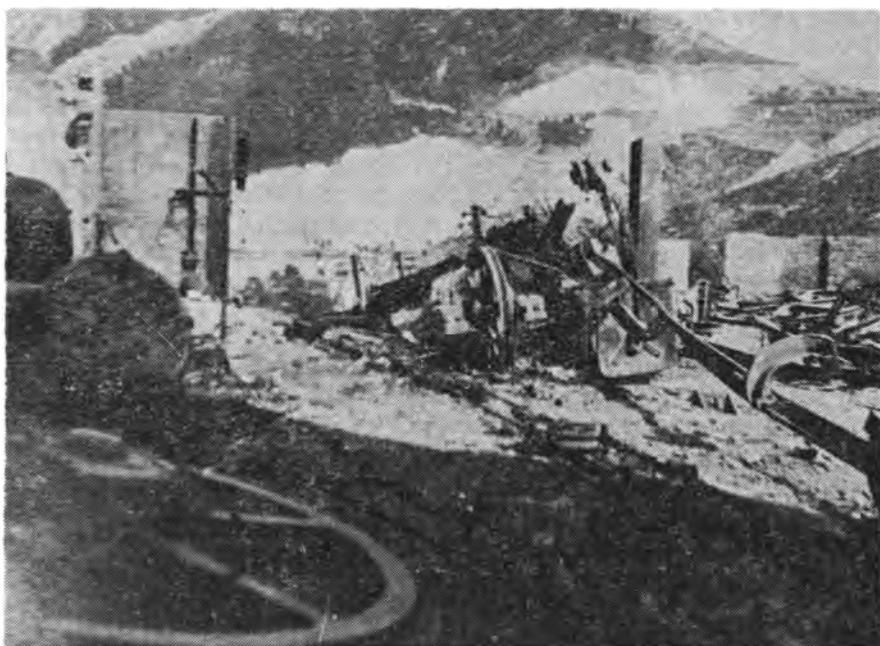
⁹ Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito je u to vrijeme, 26. srpnja 1946. godine, boravio u Splitu. Prije nego je posjetio tvornicu cementa u Majdanu i Solinu, obišao je radni kolektiv splitskog brodogradilišta. Sutradan, na Dan ustanka naroda Hrvatske, govorio je na velikom narodnom mitingu u Splitu.

PRIMJER »PRVOBORCA«

Prijelaz na plansku privredu odmah u prvim godinama nakon oslobođenja zemlje zahtijevao je u našim radnim kolektivima uvođenje međusobnog takmičenja, odavanje priznanja najboljima, proglašavanje udarnika, novatora, racionalizatora i dodjeljivanje raznih priznanja u obliku skromnih plaketa i prelaznih zastava s ambлемom Sindikata i Partije. U takvom sistemu forsiranja privrede i radnih aktivnosti, česta su savjetovanja, sastanci i konferencije sa trudbenicima, udarnicima i istaknutim radnicima na svim nivoima od oblasti do republika i federacije.

Rasprave o isticanju i ocjenjivanju najboljih, traženju najuspješnijih kolektiva za postizanje većeg učinka i izvršenje planova odvijale su se vrlo intenzivno i u solinskom industrijskom bazenu. To potvrđuje npr. i riječi Pepce Kardelj na Prvom kongresu građevinskih radnika Jugoslavije, održanom od 2. do 5. lipnja 1946. godine u Beogradu:

»Rad koji su građevinski radnici obavili poslije oslobođenja zemlje velik je. Šta smo podigli toliko mostova, popravili toliko željezničkih pruga i osposobili velik broj tvorničkih zgrada — za sve to zahvaljujemo u prvom redu baš građevinskim radnicima i njihovoj požrtvovnosti. Oni

Detalj teško porušenih dijelova tvornice cementa »Prvoborac« poslije jednog bombardiranja industrijskog bazena

Prizor dijela ratom razruženih postrojenja tvornice cementa u Majdanu. Snimak neposredno po oslobođenju zemlje

su radili često gladni i rđavim alatom, ali su izdržali i završili velike pot hvate. Zabilježili smo mnoga imena radnika i kolektiva koji odskaču od svojih drugova građevinara. Mogli bismo spomenuti na primjer radnike solinskog industrijskog bazena cementa...«

Mnogi podaci iz prvih godina poslije oslobođenja, koje je zabilježila naša štampa i povremene publikacije, govore o tome da je kolektiv tvornice cementa »Prvoborac« prednjačio. U izvještaju o rezultatima takmičenja u to vrijeme objavljeno je u časopisu »Građevinar« u broju 1–2 1951. godine:

»Kod građevinske industrije najbolje rezultate je postigla tvornica cementa »Prvoborac« u Solinu, koja je imala i stalnu organizaciju takmičenja, pa je dobila nekoliko puta diplomu kao pobjednik svoje grupe.«

Splitski dnevnik »Slobodna Dalmacija« redovno je pratilo rezultate rada u kolektivima, isticao primjere najboljih radnih jedinica, odjeljenja i pojedinaca. Cijelu jednu stranicu glasilo Dalmacije¹⁰ posvetilo je tvornicama solinskog industrijskog bazena ističući da su radnici i stručnjaci tvornica cementa i salonita u prvomajskom takmičenju (1946. godine) »konstruirali niz novih alatnih strojeva kojima su povisili i usavršili proizvodnju.«

Navodimo iz tog opširnog teksta više karakterističnih primjera:

Izgled jednog dijela tvornice cementa »Prvoborac« odmah po oslobođenju zemlje

---

¹⁰ »Slobodna Dalmacija« br. 380 (svibanj 1946.) Autor: Ivo Miletic, novinar.

KOLEKTIVI TVORNICA DALMATINSKE INDUSTRIJE CEMENTA U PRVOMAJSKOM TAKMIČENJU 1946. GODINE

- Sada se u tvornicu osim cementa proizvodi i gips. Postrojenja za proizvodnju montirana su u eri prvomajskog takmičenja. Nije to bio lak i jednostavan posao, jer je nedostajalo konstruktivnih nacrta, tehničkih podataka kao i uopće literature o gipsu, a osim toga trebalo je u tvorničkim radionicama izraditi 3 željezna silosa, transmisije, sagraditi peći i sprave za kontroliranje temperature u peći. Za dva mjeseca predanog i požrtvovnog rada gipsane su proizvele prvi proizvod, koji je kvalitativno među našim najboljim gipsima.

Dio operativne obale »Prvoborca« poslije jednog bombardiranja 1944. godine

Postrojenja za proizvodnju gipsa, kao u Donjem Vakufu bila su razorena, te se do sada gips uopće nije kod nas proizvodio.

... Kako da ti kažem?... Mi do sada nismo imali pravo živjeti. Koncerni nam sve oduzeše. I eto, sad je drukčije... Gospodar si rada svog... — kaže nam udarnik Ante Ražen, mehanički radnik i višestruki konstruktor, u želji da nam objasni sve momente koji su bili od naročitog značaja za instalaciju postrojenja za proizvodnju gipsa.

A zatim nastavi da pomnjivo miluje svoje mašine, ispitujući njihovu proizvodnu vrijednost, sposobnost.

Parna centrala, koja je tjerana energijom koja se dobija iz same tvornice radi uporedo s rotacionim pećima, a to je naročito dobitak za tvornicu, jer ne ovisi od vanjske električne energije, već se sama snabdjeva svojim mogućnostima, koji dostižu od 1600 do 2000 KW na sat.

Značajno je da je centrala vrlo zamršeno postrojenje i kao takvo iziskivalo je od tvorničkih stručnjaka najveću stručnu naobrazbu, detaljno poznavanje svakog zavrtnja, svake cijevi, ali uza sve to je tvorničko radništvo, koje se prije nikada nije bavilo montažama, za relativno kratko vrijeme uspostavilo pogon svih postrojenja centrale koja funkcioniраju vrlo ispravno.

...»Radnik prije nije mogao poznavati ni osjećati nov odnos prema radu, stvaranju i proizvodnji, a koji je nastao danas kad državom upravlja radni narod. On je u fašističkom sistemu radio pod bičem, a njegovim trudom koristili su se fašistički silnici. Sada radni čovjek zna da radeci za zajednicu, za narod, za državu, radi za sebe, pa eto ni najsloženiji i najpovezaniji rad nije više težak« — to su riječi upravitelja »Majdana«.

Prelazna zastava Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije i Ministarstva teške industrije FNRJ dodijeljena kolektivu »Prvoborac«, kao najboljem u NR Hrvatskog 1947. godine

Eto tako je radilo ovo radništvo, a da pri tome nije tražilo ni najmanje priznanje, već naprotiv nastavljalo je svakodnevno usavršavati strojeve, stojeći na ispravnom načelu, da je ovlađanje strojem bitan faktor za proizvodnju.

O tome neka nam svjedoče novi izumi u tvornici, koji su značajni ne samo za proizvodnju, već i za uštedu materijala i postrojenja, kao i za krajnu budnost u njihovoј racionalnoj potrošnji.

POEZIJA RADA

PRIMJER UDARNIKA I KONSTRUKTORA ANTE RAŽENA

Mehanički radnik, udarnik Ante Ražen konstruirao je novo sito s kojim se izbjeglo nepotrebno mljevenje već dovoljno usitnjeno lapor, tako da sada kroz sito propadaju sitne čestice izravno u silose, dok samo one krupne odlaze u mlin koji ih dalje melje.

Značaj konstrukcije »Raženova sita« je u tome što se je novo konstruiranim sitom uštedjelo otprilike za 20 posto na upotrebi postrojenja. Naime kod mljevenja laporca kod maksimalne proizvodnje trebala su da rade tri mlina, od kojih je treći mlin radi svoje zamršenosti iziskivao naročito mnogo radne snage i materijala za uzdržavanje. Sada je ovaj treći mlin postao izlišan, jer konstrukcijom »Raženova sita« je dovoljno da rade samo dva mlina i da sasvim zadovolje maksimalnu proizvodnju. Za to je ovaj treći mlin s motorom od 150 HP demontiran i upotrebljen drugdje. Na ovaj način oslobođen je elevator, silos za materijal i pužnjak.

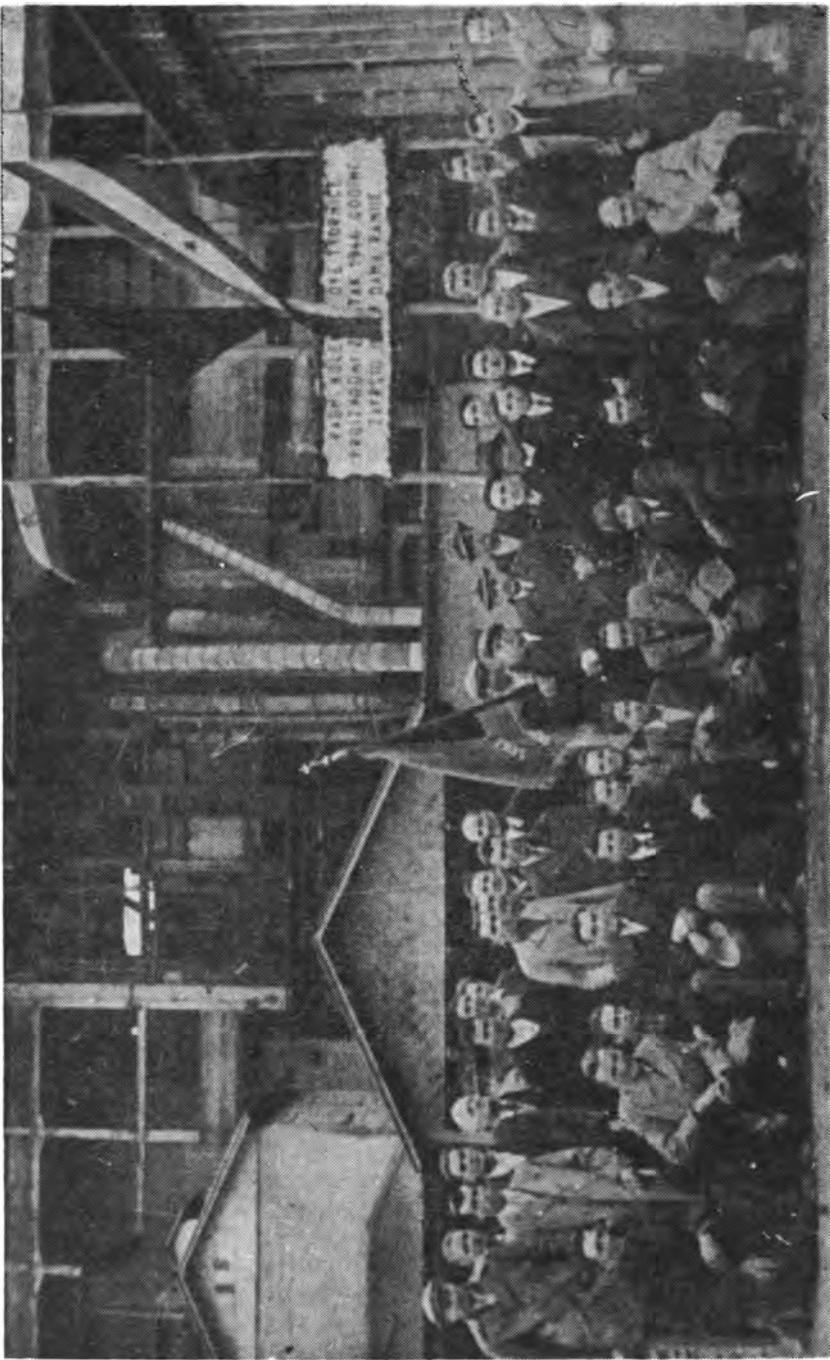
Radi ispravnog rada mlina za mljevenje lapor neophodno je potrebita ventilacija mlina. Prijašnji uređaji za ventilaciju nisu odgovarali svrsi i radi toga težilo se je već odavno na ovim uređajima izvršiti preinake.

... »Mnogi su to ranije pokušavali. Ovamo su čak dolazili i najbolji talijanski stručnjaci, ali nikako im nije pošlo za rukom izvršiti ovaku preinaku i za to je produkcija bila stalno otešćana« — kaže inž. Miro Bojić — konstruktor.

Sada je udarnik Ante Ražen instalirao ventilaciju sa toplim zrakom iz rotacionih peći pomoću limenih cijevi, što omogućava ispravniji rad mlinova.

NOVE CIJENE IZ »SALONITA«

Za ventilaciju mlina ugljena bili su 1939. godine postavljene željezne cijevi promjera 1.000 mm, debljine 3 mm. Kroz relativno kratko vrijeme rđa i sumpor iz ugljena potpuno su uništili cijevi, i ove su postale neupotrebljive za svrhu za koju su namijenjene.

Grupa radnika-udarnika, racionalizatora i novatora kolektiva tvornice cementa „10. kolovoz“ pred tvornicom sa prelaznom zastavom Saveza sindikata koji su dobili za svoje izvanredne zasluge 1946. godine

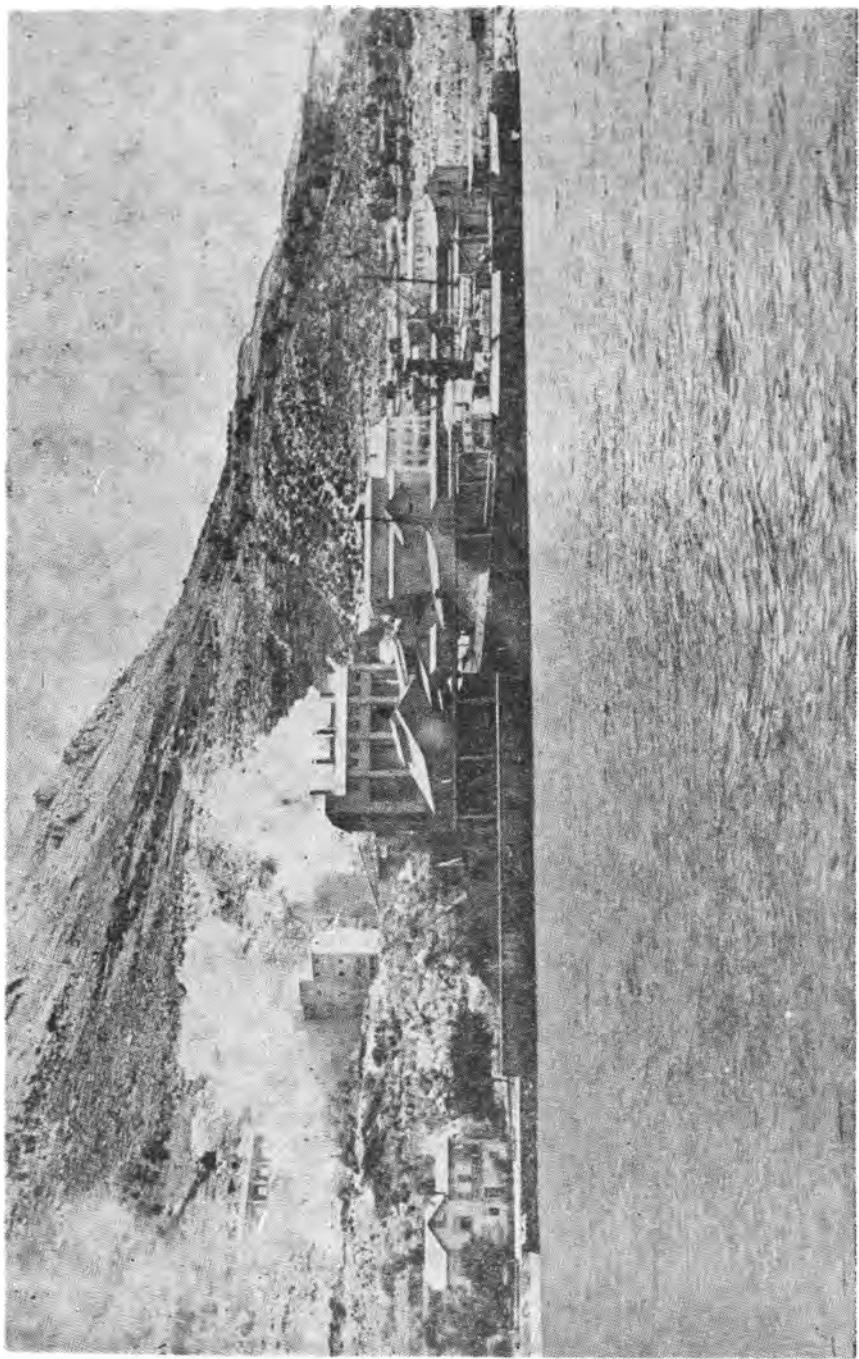
Maršal Tito u razgovoru s radnicima »Prvoborca« prilikom posjete kolektivu u ljetu 1946. godine

Postavljanje novih cijevi od željeza ne bi bilo svrshishodno jer bi rđa i sumpor opet izvršili svoje djelovanje i prema tome bi iz godine u godinu trebalo postavljati nove. Međutim inž. Miro Bojić, Ante Ražen i inž. Niko Machiedo došli su na ideju da izrade nove cijevi iz salonita na kojeg sumpor i rđa ne vrše nikakav utjecaj. I tako su pred malo vremena željezne cijevi zamjenjene salonitnim cijevima, koje su izrađene u tvornici »Salonit« u Vranjicu. Promjer i debljina cijevi od salonita su iste kao i kod željeznih cijevi, ali s obzirom što se trajanje ovih cijevi predviđa za niz decenija, to se ne može predvidjeti materijalna korist ove instalacije, ali se računa da su uštedeni milijunski izdaci.

Željezne cijevi su po nabavnim cijenama prije rata koštale 90.000 dinara, dok salonitne cijevi po sadanjim cijenama koštaju 40.000 dinara, a opet instalacija salonitnim cijevima je nedogledna, dok su željezne cijevi mogle biti u upotrebi samo 2 godine ili nešto više.

»BOJIĆEV FILTER«

Za mlin ugljena postoji Standard filter konstruiran 1938. g. u vrijednosti od 600 hiljada dinara. On se nije mogao iskorištavati za namijenjenu svrhu jer je bio namijenjen za rad sa visoko vrijednim uglje-

Pogled s mora na tvornicu cementa »Renko Sperac« u Omišu

nom, koji sadrži vrlo niski postotak vlage. Upotreboom mrkog uglja koji naprotiv sadrži visoki postotak vlage dešavalo se da su često izgorjele sve vunene kesice, koje su bile instalirane na filteru.

Na taj način do sada su se sve količine sitnog ugljena zbog pomanjkanja filtera puštale u atmosferu. Time se znatan dio ugljena gubio i zastirao plodna polja i vinograde oko tvornice, čineći ih nerodnim.

U eri prvomajskog takmičenja inž. Miro Bojić težio je da usavrši ovaj filter i time uštedi znatne količine ugljena koji se je gubio u atmosferi. Nije to bio lak i jednostavan posao. Nigdje na svijetu nije postojao sličan filter, jer se u proizvodnji cementa svagdje upotrebljava visoko vrijedni ugljen.

Inž. Miro Bojić je konstruirao nov filter s promjerom od 4150 mm sa 560 platnenih kesa, površine 1.200 m².

Primjenom ovog »Bojićeva filtera«, koji je izrađen na dobrovoljnoj bazi od strane tvorničkih mehaničara pod nadzorom udarnika Ante Ražena, od sada će se sakupljati sve količine ugljena, koje su do sada odlazile u atmosferu i prouzrokovale štetu na poljima. Ovo je veliki doprinos uštedi samog ugljena.

Nesumnjivo je da svi ovi uspjesi u tvornici »Majdan« očito svjedoče o tome, da je sveopće prvomajsko takmičenje uistinu uvod u plansko izvršenje padatka, škola za nova iskustva.

VRANJIĆANI NE ZAOSTAJU...

»I ovdje kao i u tvornici »Majdan« — piše reporter u »Slobodnoj Dalmaciji« — udarnički polet našao je svoje sljedbenike, koji su iz dana u dan podizali proizvodnju i unosili požrtvovnost i samodisciplinu u rad.«

Iako je složeni i povezani rad u proizvodnji u toku takmičenja postao još složeniji, jer ga je trebalo izvršavati brzo, jer je trebalo pronaći nove oblike, ipak je takmičenje vođeno ustrajno do kraja i neprekidno kontrolirano.

Kod obnavljanja tvorničkih postrojenja kao najhitnije nametao se problem pronaalaženja rezervnih dijelova strojeva, koji su se prije dobivali iz inozemstva. No, međutim, kako je nabavka rezervnih dijelova u inozemstvu bila iluzorna, to su se inž. Petar Prezzi i Andrija Benzon dali na posao.

Mjesto rezervnih dijelova postavljen je direktni motor i izmijenjen sistem lanaca, a što je još važnije, popravak ležaja je za dugo otklonio predašnje nezgode pri radu jer ga je inače trebalo mijenjati redovito svake sedmice. Sada je stanje sasvim drugačije. Radi ove rekonstrukcije povećana je produktivnost rada i ušteda na vremenu, a osim toga ovaj sistem lanaca i ležaja je omogućio da se norma poveća za 25 posto. S ovom preinakom skratilo se radno vrijeme za nedjeljno čišćenje i popravak producionog stroja od 8 na 3 sata, te preinakom izlaznih konusa dekantora na svega 2 sata, tako da stroj može proizvoditi 6 sati više sedmično.

... »Sada se bavimo mišlju kako da povećamo broj okretaja, jer bi na taj način postigli znatno povećanje produktivne snage«. To su riječi inž. Petra Prezzija, udarnika.

Prije su se kod izrade salonitnih cijevi izrađivali modeli iz specijalnog drva, koje se ne krivi u vlazi. Ovaj način iziskivao je duže vrijeme i znatno više izdatke.

Međutim udarnik Andrija Benzon pri izradi modela za salonitne cijevi za ventilaciju mlina ugljena u tvornici »Majdan« u nedostatku ovakovog specijalnog drveta konstruirao je betonske modele, čime je ne samo uštedio znatne izdatke za skupocijeno drvo, već je skratio radno vrijeme na trećinu. Tako je izradba salonitnih cijevi predviđena za rok od 3 mjeseca proizvedena za 1 mjesec dana.

Isto tako udarnik Andrija Benzon je pronašao nov način za pranje modela za valovite ploče čime je uštedio 60 posto nafte. Prije se je pranje modela vršilo ručno i primitivno, i to na način što se je model prao pomoću krpa natopljenih u nafti. Sada je taj način zamijenjen novim načinom pranja. Uveden je način špricanja pomoću pištolje i elektroventilatora, čime se ne gubi nepotrebno ni skoro najmanji postotak nafte.

... »Proizvesti što više, što kvalitativno bolji proizvod, osjećati ponos, gordost kao radnik-stvaralac, i radost u radu i stvaranju dobara za sebe, za svih... ističe Andrija Benzon.

Andrija Benzon je stari majstor, a najveći dio svog života proveo je u tvornici uz strojeve. Njegovo lice, iako naizgled strogo, zadivljuje iznad svega. Na njemu se čita toliko poštovanja rada, toliko duboke ođnosti prema svojoj državi i svom narodu, koji su i pokretač Andrijine volje, podstrekao da uvijek nanovo, uporno i s oduševljenjem rješava sve zadatke proizvodnje.

U tvornici se proizvodi kisik koji zamjenjuje barut kao eksploziv u tupinolomu inače mnogo jeftiniji nego barut. Proizvodnja kisika ove tvornice zadovoljava potrebe cementne industrije solinskog bazena. Za upotrebu u tupinolomu kisik se koristi u nabojima koje je dao izraditi inženjer kemije Kribernik.

Osim tvornice kisika, postoji sada u tvornici posebno odjeljenje za izradu elastičnog betona po sistemu Hoyer. To je nešto sasvim novo u cementnim proizvodima solinskog bazena.

Izradba elastičnog betona naći će svoju primjenu u gredama za krovne konstrukcije, koje su vrlo lagane, jer su građene iz betona i žice, kao i u izgradnji industrijskih postrojenja, jer radi svoje težine mnogo ne opterećuje zgrade.

VIŠESTRUKI UDARNICI IZ SOLINSKE CEMENTARE

Miljenko Jurić i Karlo Kuret su se istakli u pronalaženju načina popravka mehaničkog dijela statora trofaznog motora od 650 HP, čime su stvorili uslove da motor proradi, tim više značajno što lijevanje košulje statora ne bi bilo moguće izvesti u Jugoslaviji.

Božo Mirčeta, kotlar istakao se u pronalaženju načina za osposobljavanje teško oštećene dizalice od 4 tone. Predvidio je potpuno novo središte dizalice i iskoristio svaki komadičak materijala.

Vinko Šore, rukovodilac zidarske sekcije istakao se na popravku betonske konstrukcije dizalice Demag, kao i na popravku betonskog mosta koji spaja silose cementa sa zgradom obale. Na ovim radovima uštedio je mnogo građevnog drva za oplatu i skelu.

Maršal Jugoslavije, Josip Broz Tito uoči Dana ustanka naroda Hrvatske, 1946. godine posjetio je kolektiv tvornice cementa »Prvoborac«. Ovdje vidimo Maršala u pratnji direktora tvornice inž. Ante Turka, Vicka Krstulovića i drugih uzvanika, kako razgledaju tvornički krug gdje su dominirale ratne ruševine. Desno od Maršala Tita (u »titovki«, s crnim naočalima) je Ante Gabelić, stolar, koji će kasnije, prosinca 1949. godine biti izabran za predsjednika Prvog radničkog savjeta

Stipan Bošnjak, zidar istakao se u pronalaženju načina za brzo srušenje betonskih greda i stupova čime je uštedio 25 posto na radnom vremenu.

Ante Gabelić,¹¹ rukovodilac dvodjeljske radione istakao se je kod izrade modela za ležaje motora od 650 HP i podnožja za motor. Pronašao je način rada kombinirajući modele i time uštedio oko 40 posto drva i vremena za izradu istih.

¹¹ Gabelić, Sore i Kuret bit će 1949. godine izabrani u Prvi radnički savjet.

Marko Rajčić i Mate Kero, rudari istakli su se u tome, što su za 45 dana izbušili 29,80 m rova u tupini promjera 2,5 m i 11 m lijevka i ukrcali u vagonete i prenijeli oko 230 m³ materijala, premašujući predratni rad za 26,5 posto.

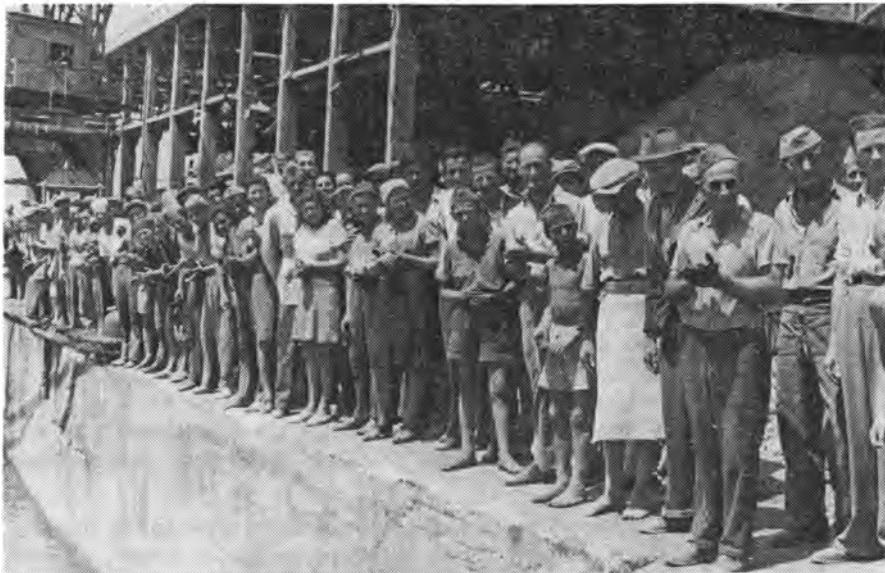
Franjo Kranjc i Mato Prlj, rudari istakli su se što su za 45 dana izbušili 25 m rova u kamenu promjera 2,5 m i 6 metara lijevka u kamenu promjera 2 m. Zatim što su ukrcali u vagonete i prenijeli oko 179 m³ materijala, a osim toga demontirali zatvornicu na lijevknu i ugradili na novom lijevknu, premašujući predratni rad za 21 posto.

Ivana Katić je pri prenosu različnog materijala uštedila 25 posto na radnom vremenu.

Važno je istaknuti, da su u tvornici ušli i nekvalificirani radnici i iz ljubavi za domovinu, za rad i za stvaranje dobara postali brže no što se dade zamisliti visokokvalificirani.

U CEMENTARI IZ KAŠTEL SUČURCA

U ovoj tvornici, iako još nije proradila, iz razloga što njene prostorije služe za javna skladišta, ipak su tvornički radnici slijedili primjer svojih drugova iz ostalih tvornica i nastojali da u prvomajskom takmičenju što bolje usavrše svoje strojeve, u uvjerenju da će na taj način povećati, ubrzati i usavršiti proizvodnju.

Ovako su izgledali radnici — žene i djeca solinskog naselja gdje se nalazila tvornica cementa »Prvoborac«. Snimak je napravljen u trenutku kada radnici i ostalo stanovništvo pozdravlja maršala Tita koji je brodom Jugoslavenske ratne mornarice napustio njihovu sredinu (ljeto 1946. godine)

Tako je mehaničar Rudi Pilepić uz ostale drugove radnike izradio peć za lijevanje bronce na naftu, čime je uštedio 75 posto na gorivu.

Prije se bronta lijevala pomoću koksa, što je iziskivalo znatno veće troškove, više radnog vremena i više radne snage. Kao primjer za to služi kalkulacija cijena. Do sada se za lijevanje 100 kg bronce upotrebljavao 130 kg koksa, dok je potrošak nafte sveden sa 100 kg na 24 kg.

Važno je istaknuti da izgradnjom ove peći mogu se bronzom podmiriti sve potrebe tvornica industrijskog solinskog bazena. Za izgradnju ove peći nije utrošen nikakav nov materijal.

Rad s naftom na peći konstruiran je tako da je na podnožju konstruiran otvor u koji ulazi kroz jedan pipak nafta, a kroz drugi komprimirani zrak. Ovaj se zrak na podnožju zapali i na taj način užari prostor između grafitnog lonca i šamotnih ploča.

Osim toga Rudi Pilepić je eliminirao potpuno upotrebu remenja kod mlinova za mljevenje cementa. Na odgovarajućim elevatorima ukinut je transmisijski pogon s remenjima i zamijenjen je pogonom sa reduktorima i kardanskim spojkama.

Na ovaj način uštedjeno je na potrošku električne energije i maziva, to uopće na upotrebi remenja.

... »Osjećati se na radu kao gospodar, a ne kao sluga, to je nov odnos prema radu i stvaranju, to stvara »udarništvo« — ističe stari radnik Marko.

Svi ovi ovdje imaju široku perspektivu i čvrsto povezuju sitan posao u tupinolomu s onim krupnim na rotacionim pećima, u krajnjoj liniji s konstrukcijom novih postrojenja koja se podižu da se postignu veći rezultati, da se otkriju novi sistemi rada, usavrši organizacija posla.

Svaki je čovjek duboko zainteresiran za proizvodnju. Pitanje kapaciteta tvornica, tvorničkih radionica, racionalizacije i iskorištavanja sredstava proizvodnje je njihovo pitanje.

DRAMATIČNA 1949. GODINA

Primjeri koje smo navodili na prethodnim stranicama iz domena »poezije rada« jasno ilustriraju napore, zalaganje i umješnost radnih ljudi dalmatinskog cementnog industrijskog bazena. To je isječak velike slike stvarnosti koja je u realizaciji prvog petogodišnjeg plana u našoj zemlji bila karakteristična gotovo za svaki kutak ratom opustošene Jugoslavije koja je doživljavala obnovu i snažan intenzitet izgradnje.

Ti napori naših radnih ljudi naročito su bili otežani u 1948. i 1949. godini.

»Godina 1949. kao i prethodne — rekao je jednom prilikom Maršal Tito — bila je za naše narode godina teških napora. To je bila godina neprekidne, uporne borbe za ostvarenje našeg petogodišnjeg plana, za izgradnju socijalizma u našoj zemlji, borba za pobjedu istine nad lažima

i klevetama. Tempo te izgradnje je veoma brz, on zahtijeva od naših trudbenika maksimum zalaganja na svim poljima djelatnosti. Ali naši su trudbenici i ove godine izdržali taj silan tempo, što je krunisano krupnim uspjesima u izvršenju plana, bez obzira na mnoge smetnje i sve moguće teškoće.¹²

Neposredno poslije zloglasne rezolucije Informbiroa, 1948. godine, naša zemlja se našla pod mnogim pritiscima. Staljin je htio da »izbací« Komunističku partiju Jugoslavije iz svjetskog komunističkog pokreta, da je izolira od ostalog svijeta, da je dovede »na brisan prostor« kako bi se sa njom lakše obračunao. Po direktivi moćnog Staljina, uslijedili su napadi na KPJ iz socijalističkog lagera. Da bi se postigao taj cilj donešena je u 1949. godini, i druga rezolucija Informbiroa u kojoj je, u samom naslovu bilo istaknuto da je »Komunistička partija Jugoslavije u rukama ubojica i špijuna!«

Ispraćaj Maršala Tita nakon posjete kolektivu »Prvoborca«, ljeta 1946. godine

U toj jednoj jedinoj 1949. godini doživljeli smo dvije blokade jer su se SSSR-u i istočnom bloku pridružili i svi drugi neprijatelji nove Jugoslavije.

---

¹² Iz Titove novogodišnje poruke Jugoslavenima posljednjeg dana 1949. godine.

Ekonomski blokada i pritisak na Jugoslaviju sa sviju strana, bili su naročito teški. Iako su ulagani izuzetni napor, u prvo vrijeme, mnoge tvornice su morale privremeno obustaviti proizvodnju. A što je to značilo ne treba ni govoriti kada se zna da smo tek bili stali na noge.

Radnička klasa Jugoslavije i svi građani, svi radni ljudi morali su ponovo stezati kajš. U zemlji nije bilo ni dovoljno hrane ni mnogih osnovnih ljudskih potreba. Sve se pokušalo i činilo da ne dode do paralize privrede. U takvoj situaciji bili smo prisiljeni na drugoj strani kupovati sve što je bilo potrebno za rad tvornica, za mogućnost pokretanja strojeva, mašina. Ta druga strana bile su — kapitalističke zemlje. Savsim razumljivo da su takve zemlje postavljale vrlo oštре ekonomiske uslove pri kupovini sirovina i neophodne opreme za industriju koja je tek prohodala.

Pri traženju izlaza iz tako teške situacije i inače iz blokade, Tito je uvijek ukazivao i ukazao na pravi put: oslonac na vlastite snage. Tim putem se smjelo išlo i taj put je i doveo do pobjede.

Radilo se gotovo danonoćno. Radnici širom zemlje razvili su udarnički rad iako se znatno oskudjevalo hranom, odjećom, obućom, alatima. Radilo se u više smjena. Nitko tada nije pitao koliko će i šta dobiti za taj rad već se samo mislilo o tome kako će se i šta više proizvesti, stvoriti.

Tako se radilo i u »Prvoboru« i u ostalim tvornicama Dalmatinske industrije cementa u predvečerju priprema za uvođenje radničkog samoupravljanja.

KRETANJE PROIZVODNJE

Od oslobođenja zemlje do 1950. godine, tvornica »Prvoborac« bilježi u proizvodnji stalni porast. Rekordan porast proizvodnje nastaje u vrijeme uvođenja samoupravljanja u kolektivu, a pravu renesansu od 1957. godine kada se sve samoupravljačke radne organizacije u dalmatinskoj industriji cementa integriraju u zajedničko poduzeće pod današnjim nazivom »Dalmacijacement«.

1945. godine današnji »Prvoborac« proizvodio je godišnje 25.788 tona cementa. Slijedećih godina proizvodnja se povećavala.

1946.	86.685
1947.	48.308
1948.	115.615
1949.	156.190 tona cementa.

Kretanje proizvodnje u godinama samoupravljanja, tj. za 35 godina samoupravljačke prakse u Jugoslaviji, radni kolektiv »Prvoborca« ostvario je ove godišnje proizvodne rezultate:

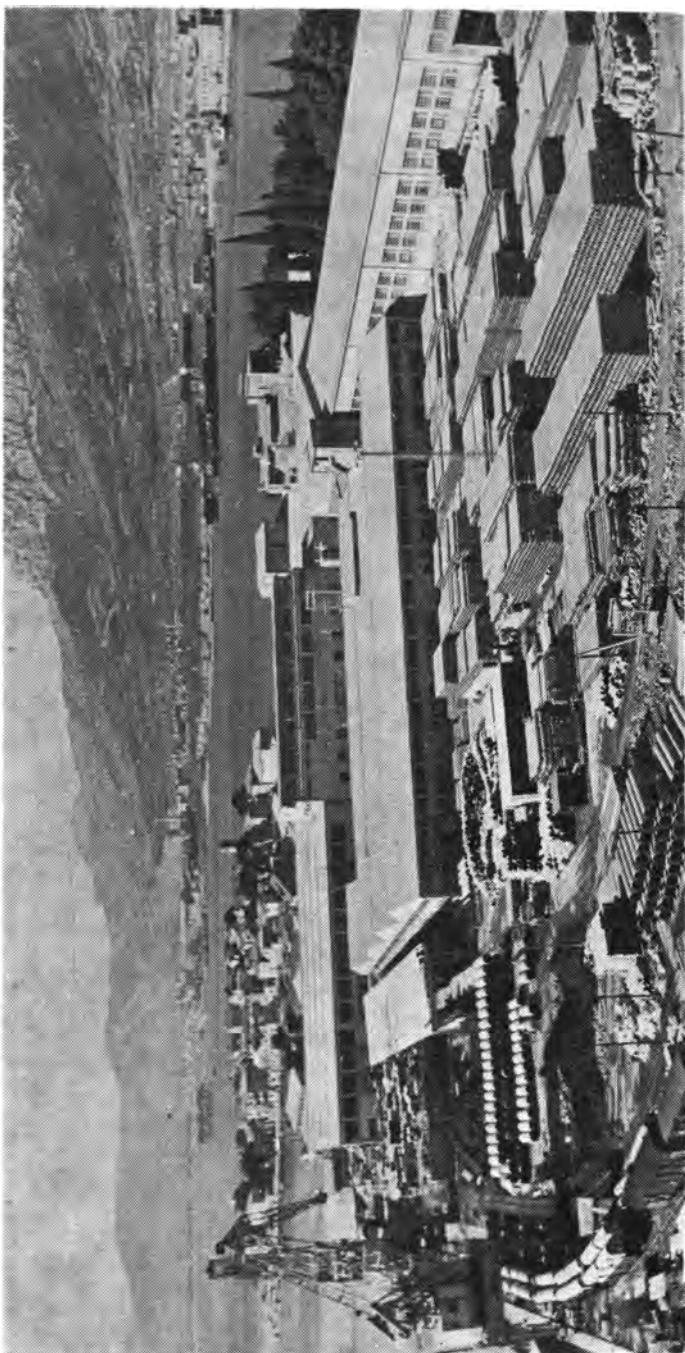
Godine	Tona cementa	Godine	Tona cementa
1950.	155.399	1961.	251.296
1951.	171.950	1962.	251.902
1952.	182.490	1963.	242.774
1953.	195.541	1964.	253.032
1954.	218.200	1965.	274.303
1955.	228.073	1966.	265.392
1956.	218.063	1967.	278.809
1957.	249.349	1970.	487.507
1960.	252.101	1973.	810.390

U vrijeme uvođenja samoupravljanja u tvornici cementa »Prvoborac« kolektiv je brojio oko 600 radnika. Iako, danas broji jedva 500 proizvodnja je više nego udvostručena. Takav porast proizvodnje treba tražiti u radnom entuzijazmu ljudi ovoga kraja — stalnoj borbi za veću produktivnost i mjerama za usavršavanje tehnološkog procesa, za modernizaciju pogona i sličnim mjerama. Činjenica je da je ovaj proslavljeni kolektiv tako znalački umio da održava stara postrojenja, koja rade skoro 80 godina.

Otkad se »Prvoborac« s ostalim radnim organizacijama iz sklopa dalmatinske industrije cementa integrirao s »Dalmacijacementom«, stvorio je izvrsne uvjete za svoju temeljnu rekonstrukciju i modernizaciju.

Danas se pored starog proslavljenog zdanja ponosno uzdiže nova tvornica cementa »Prvoborac« jedna od najmodernijih na Balkanu. Integrirana radna zajednica uložila je za novu tvornicu oko 20 milijardi starih dinara. Ona je već počela proizvodnjom dnevног kapaciteta 1.300 tona. Godine 1974. »Prvoborac« je proizveo 818.742 tone cementa što čini gotovo 40% cjelokupne proizvodnje »Dalmacijacementa«.

Druga mladost »Prvoboraca« prisutna je u solinskom industrijskom bazenu.

Pogled na dio solinskog industrijskog bazena, lociranog podno Kozjaka, iz kruga tvornice salonta u Vranjicu

PRVI RADNIČKI SAVJET

PRVA PRINCIPIJELNA ODLUKA O UVOĐENJU SAMOUPRAVLJANJA U JUGOSLAVIJI DONIJETA U SPLITU 1949. GODINE

»Samoupravljanje se u Jugoslaviji rodilo u vrijeme narodnooslobodilačkog rata i od samog početka bilo jedan od faktora i oblika socijalističke revolucije — istakao je svojevremeno Edvard Kardelj.¹³ Ono se — nastavlja Kardelj — razvijalo na oslobođenoj teritoriji — počev od 1941. godine, pa do kraja rata«...

... Morali smo se orijentirati na maksimalan stepen inicijative, sa mojorganiziranja i samostalne odgovornosti svih dijelova narodnooslobodilačkog pokreta i svih ljudi u svakom dijelu i naselju oslobođene teritorije. Na taj način društvenu i političku vlast na toj oslobođenoj teritoriji, usred Hitlerovog evropskog carstva, preuzimali su narodnooslobodilački odbori kao organi masovnog narodnooslobodilačkog pokreta, a fabrike i radionice preuzimali su radnici i u raznim spontanim i organiziranim oblicima obezbeđivali rad u njima, upravljanje tim fabrikama i njihovo funkcioniranje.¹⁴

»Naše samoupravljanje ne vodi porijeklo tek od Zakona o samoupravljanju iz 1950. godine, kada je ono i formalno-pravno uvedeno kao dominantni oblik razvoja socijalističkih proizvodnih odnosa u našem društvu. Samoupravljanje potiče iz naše revolucije i na razne načine se počelo probijati u našu društvenu i proizvodnu praksu tako reći od prvog dana pobjede naše revolucije. Pojavilo se najprije u obliku učešća radnika u proizvodnim savjetima i na druge slične načine, prije svega preko uloge sindikata, a već krajem 1948. godine, a pogotovo 1949. godine, počela se oblikovati i ideja o radničkim savjetima, pa se i prvi počeci njihovog spontanog nastajanja bilježe u toj godini.«

Prema sjećanju Edvarda Kardelja i još nekih visokih državnih i partijskih rukovodićaca prva »principijelna odluka o sistematskom razvijanju samoupravnih oblika socijalističkih proizvodnih odnosa« u Jugoslaviji bila je donijeta »u proljeće ili početkom ljeta 1949. godine«, na sastanku

¹³ Kardelj, Sjećanja, str. 232, 233 i 234.

¹⁴ Isto

veće grupe najviših partijskih i državnih rukovodilaca s Titom u Splitu. Dobivši podstrek i pristanak Tita, po sjećanjima Kardelja »odlučili smo da pripremimo cijelovitu akciju za samoupravni preobražaj cjelokupnog upravljanja društvenim proizvodnim sredstvima.«

Ali već tada smo — nastavlja Kardelj u svojim sjećanjima — naišli na velike prepreke, djelimično zbog objektivnih teškoća, kao i zbog svjesnih ili podsvjesnih otpora već u priličnoj mjeri birokratizirane proizvodne tehnosstrukture u našem društvu. Stoga je bilo potrebitno da se rukovodstvo Saveza komunista i savezna vlada odlučnije angažiraju u sukobu s tim otporima. To je bilo učinjeno prvim formalnim državnim aktom o tome koji su potpisali Boris Kidrič, kao predsjednik Privrednog savjeta vlade i Đuro Salaj kao predsjednik Sindikata. Koliko se sjećam već prilikom formulacije tog dokumenta raspravljali smo i o nužnosti da se svi ti odnosi reguliraju zakonom, ali smo ocijenili da je za to još prerano i da u praksi moramo stići dodatna iskustva. Zato je prvi zakon o samoupravljanju bio izrađen i donijet nešto kasnije.«

Na jednom drugom mjestu E. Kardelj naglašava: »Borbu za samoupravljanje treba prikazati razvojno, po godinama i oblicima, to jest, pokazati da to nije išlo glatko, ni u fabrikama ni u sindikatima, ni u Partiji, da se tu vodila žestoka borba sa dogmatskim i etatističkim shvatnjima i pogledima i naših ljudi koji su, inače bili protiv dogmatizma, protiv Informbiroa itd. Moramo znati i to da je samoupravljanje tada bilo više demokratska forma nego društveno-ekonomski odnos.«¹⁵

ĐURO SALAJ O RAZVITKU SISTEMA UPRAVLJANJA PRIVREDOM¹⁶

Upravljanje našom privredom moralo je poslije oslobođenja proći kroz više faza. Uostalom, bilo bi nemoguće stvoriti radničke savjete da njima nije prethodilo sve ono što je dovelo do njihovog formiranja i pripremilo radničku klasu za svjesno i kvalificirano učešće u upravljanju poduzećima.

Prva klica uticaja radnika na upravljanje poduzećima bili su radnički povjerenici, čiji je zadatak bio da štite interes radnika i da, na osnovu uvida u poslovanje poduzeća pomažu unapređenju proizvodnje. Preko vrlo široko primjenjivanih proizvodnih savjetovanja radnici su sticali bogata iskustva, razvijali inicijativu i vršili određeni utjecaj na uprave poduzeća, koje su bile stalno u rukama snaga prekaljenih kroz revoluciju i spremnih da najuže surađuju sa radnicima i da se oslanjaju na radne kolektive. Kroz aktivnost sindikata, čije su privredne funkcije u tom periodu bile vrlo razvijene, proizvođači su vršili neposredan upliv na upravljanje poduzećima i sticali dragocjena iskustva. Sve su to, u stvari, zameci u procesu razvijanja učešća radnika u uprav-

¹⁵ Kardelj, Sjećanja (tekst i jekavizirao autor knjige)

¹⁶ »Đuro Salaj — prilozi za biografiju i izbor radova«, Slavonski Brod 1968. godine. Izdavač »Radnička štampa«, Beograd, str. 399—400.

ljanju poduzećima i značajni subjektivni elementi koji su olakšali stvaranje radničkih savjeta i doprinijeli da radnička klasa bude zrela za preuzimanje najtežih zadataka koje je tokom svog razvitka primila.

Nacionalizacija sredstava za proizvodnju, ekonomска nerazvijenost, rascjepkanost privrede, disproporcije između privrednih grana, kao i težnja za otkrivanjem nasleđa zaostalosti, uslovili su državno upravljanje u privredi i centralizaciju privrednih funkcija u prvom periodu poslije rata. Uloga države u upravljanju privredom bila je neophodna sve dok nisu bili stvoreni materijalni i društveni preduslovi za decentralizaciju, državne planove i slobodnije djelovanje ekonomskе zakonitosti.

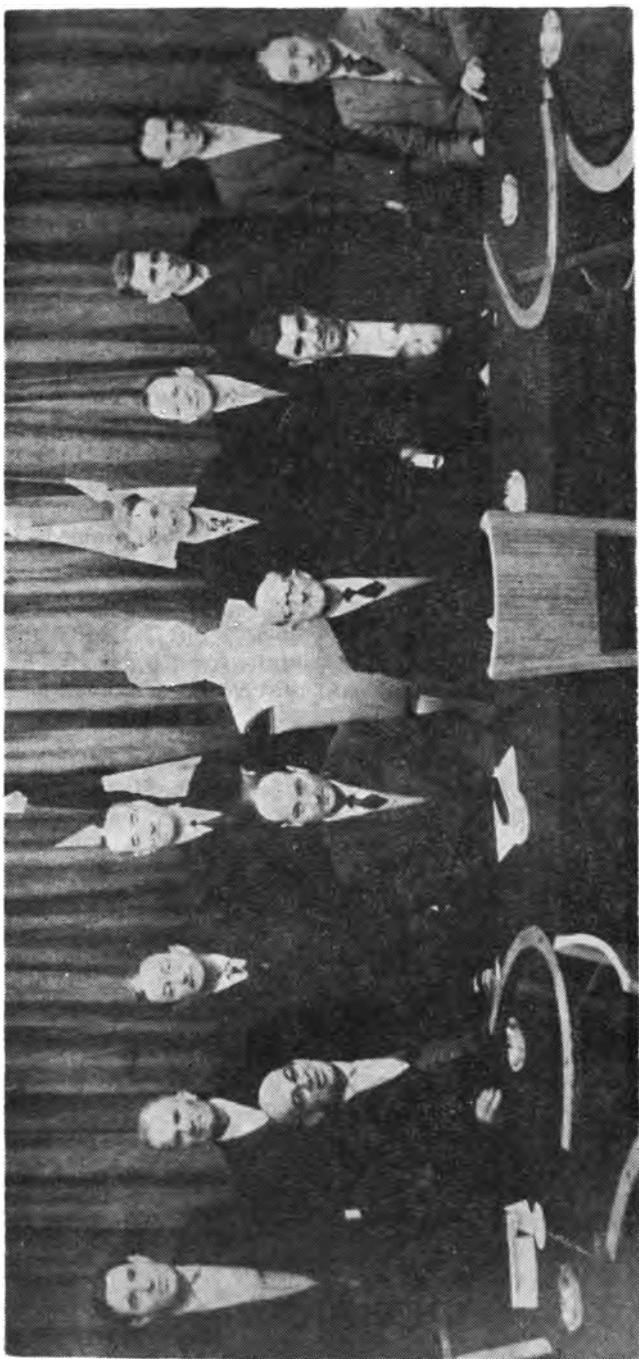
Tokom 1949. godine — kako je istakao Đuro Salaj na Kongresu radničkih savjeta 1957. godine¹⁷ — bilo je više pokušaja da se uvede forma čvršćeg savjetovanja direktora i grupa radnika i stručnjaka. Polazeći od svih prethodnih iskustava, zajedničkim uputstvom Privrednog savjeta FNRJ i Centralnog vijeća Saveza sindikata Jugoslavije, prosinca iste godine, stvoreni su radnički savjeti kao savjetodavni organi. Formiranje radničkih savjeta u oko 200 poduzeća tako je svesrdno prihvaćeno od radničke klase, da ih je, već prije ozakonjenja, bilo u oko 800 poduzeća.

Period formiranja tih radničkih savjeta, a naročito kasnije, nakon što je donijet Zakon o njima, karakterističan je po načinu samoinicijativnog prihvaćanja, razvoja svih progresivnih formi i iskustava; spontane podrške svemu što je predstavljalo otkrivanje novih elemenata u praksi samoupravljanja.

Samostalni kolektivi tvornica cementa u solinskom bazenu uvodili su postepeno samoupravnu praksu koja je ozakonjena formiranjem prvog radničkog savjeta u »Prvoborcu«.

---

¹⁷ »Đuro Salaj — prilozi za biografiju i izbor radova«, Slavonski Brod, 1968. godine, str. 400. Izdavač »Radnička štapa«, Beograd.

Prvi radnički savjet u Jugoslaviji, formiran 19. XII 1949. godine u tvornici cementa »Prvoborac«. Snimak je načinjen u povodu 10-godišnjice ovog našeg prvega samoupravnog organa. Na snimku su predstavljeni svi članovi Prvog radničkog savjeta koji je kolektiv »Prvoborac« izabrao na zbornu rađnika. Stojе (s lijeva na desno) Bruno Sama, Ante Babić, Ante Zeleznik, Ivo Drašković, Vinko Šore, Jozo Šošić, Ante Vučić, Ivan Sušić. Sjede (slijeva na desno): Ivan Mužić, Karlo Kuret, Ante Gabelić (predsjednik) Jozo Kljaković Gašpić i inženjer Ivan Turk (tadašnji direktor).

»PRVOBORAC« OSNIVA PRVI RADNIČKI SAVJET

Kako je došlo do toga da se u kolektivu »Prvoborac« iz sastava dalmatinske industrije cementa osnuje prvi radnički savjet? To se pitanje često postavlja i danas. Mnogi pri tome skloni su da kažu: »Nije li to slučajno?« ili: »Pa netko je morao biti prvi.«

Dalmatinska cementna industrija postoji 120 godina. Radničko-revolucionarna tradicija, koja se tako uspješno nadovezuje na duboke socijalne promjene nastale u našoj zemlji tokom narodnooslobodilačke borbe i stvaranja nove socijalističke Jugoslavije, našla je pun izraz i u zbivanjima u dalmatinskoj industriji cementa, među kolektivima koji su uvijek visoko nosili zastavu Partije i branili slobodarske tradicije. To je put do samoupravljanja.

OSNIVANJE PRVOG RADNIČKOG SAVJETA

Jedan od učesnika na prvom sastanku prvog radničkog savjeta tvornice cementa »Prvoborac« (održanom 5. siječnja 1950. godine) Dragi Kordun, koji je tom prvom jugoslavenskom samoupravnom radnom skupu prisustvovao u svojstvu predstavnika Zemaljskog odbora sindikata građevinskih radnika Hrvatske, sjeća se ovako tih dana:

»U tvornici cementa »Prvoborac« zadaci za obnovu i izgradnju bili su doslovce shvaćeni od sindikata, Partije, radnika i rukovodilaca i težilo se za ostvarivanjem postavljenih zadataka. Na sastancima rukovodilaca vodile su se rasprave o zadacima i ispunjavanju planova. Tamo su bili pozivani tajnici sindikata (koji su tada bili, po pravilu, glavni sindikalni funkcioneri) i sekretari Partije, a zatim istaknuti radnici. Kada su ti skupovi dostigli određenu masovnost, jer je na njima učestvovao sve veći broj radnika, sastanci su postajali savjetovanja i na svakom takvom sastanku davan je veliki broj primjedaba i prijedloga za organizaciju rada. Ovako širok krug učesnika savjetovanja dobio je spontano naziv radnički savjet. Takav savjet

je kao svoj izvršni organ izabrao i svoj upravni odbor. Kako je takav skup pokazao da daje velike koristi za unapređenje poslovanja i rješavanje mnogih međusobnih odnosa od rasporeda radnika na radno mjesto, određivanja tarifnih stavova do smještaja i prehrane, sindikat tj. Zemaljski odbor Sindikata građevinskih radnika Hrvatske, čiji sam ja tada bio član, dao je punu podršku toj inicijativi »Prvoborac« i isticao ga kao primjer koji treba da slijede i svi drugi kolektivi u Republici. Tada sam bio ponosan što je to baš »Prvoborac« odakle sam i ja potekao i nisam propuštao priliku kad sam god mogao doći u Solin na bilo koji sastanak da njihova iskustva prenesem na druge.

Drago Gizdić, prvoborac solinskog kraja, koji je u vrijeme formiranja prvih radničkih savjeta bio na čelu republičkog sindikata Hrvatske, sjeća se kako je i zašto došlo do formiranja radničkog savjeta najprije u »Prvoboru« iako su među kandidatima bili i kolektivi »10. kolovoza«, »Partizan« i »Renko Šperac«.

»Sve do jeseni 1949. godine — kaže Gizdić — kada je sazrela ideja o formiraju radničkih savjeta, po dužnosti bio sam čvrsto vezan s terenom, naročito s kolektivima koji su trebali da formiraju radničke savjete. Dakako, u to vrijeme bio sam u stalnom i čvrstom kontaktu s Kotarskim sindikalnim vijećem u Solinu i kolektivima tvornica cementa u kojima je trebalo izabrati organe samoupravljanja. U tim međusobnim kontaktima složili smo se da radnički savjet najprije formira kolektiv »Prvoborac«.

Pošto su drugovi u solinskom Sindikalnom vijeću, kao i oni u tvornicama raspolagali svim potrebnim uputstvima i prije republičkog savjetovanja, to su mi nekoliko dana prije završetka stare godine postavili pitanje mogu li oni u »Prvoboru« prići odmah formiraju radničkog savjeta, tj. prije savjetovanja koje je bilo zakazano u Zagrebu. Složili smo se sa prijedlogom! Eto, tako, nikako slučajno, već na osnovu postojećeg stanja, nakon dužih diskusija, organizirano se pristupilo izboru prvog radničkog savjeta u našem zaista prvoboračkom radnom kolektivu. Taj samoupravni organ osnovan je na kraju treće godine borbe za izvršenje Petogodišnjeg plana. U borbi za plansku izgradnju kolektiv »Prvoborac« je bio među prvima i izvojevao nekoliko nagrada sindikalnih i državnih foruma. U to vrijeme bio je to ipak naš najbolji radni kolektiv. Uostalom, spadao je među 215 jugoslavenskih radnih kolektiva određenih da biraju radnički savjet.¹⁸ U njegovom okrilju odnjegovana je plejada vrsnih boraca za radnička prava. Kolektiv ove tvornice dao je najveći broj boraca u Prvi solinski partizanski odred; gotovo je listom učestvovao u narodnooslobodilačkoj borbi. U obnovi i izgradnji zemlje ljudi ove tvornice isticali su se pregalaštvom i visokom političkom sviješću«.

¹⁸ »Prvi radnički savjeti kod nas formirani su kao savjetodavni organi početkom 1950. godine u 215 velikih poduzeća gotovo svih grana naše privrede. Njihov zadatak sastojao se u tome da aktivno učestvuju u izvršenju važnijih zadataka poduzeća i da budno prate i pomažu unapređenje proizvodnje. To je bio prvi praktičan pokušaj i provjeravanje određenih teoretskih postavki u praksi«. Đuro Salaj o rezultatima radničkog samoupravljanja u intervjuu »Borbi« (br. 287 od 28. XI 1952. godine)

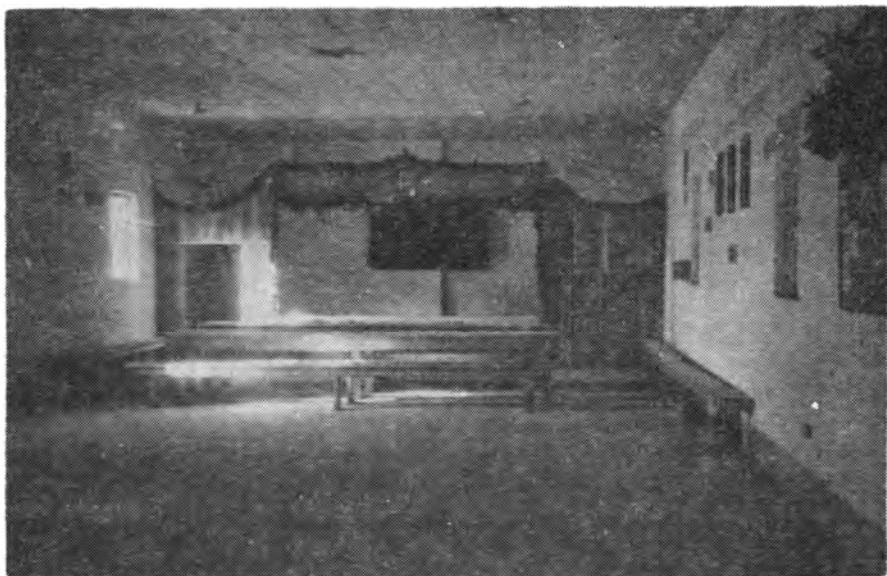
SJEĆANJE SINDIKALNOG INSTRUKTORA

Pave Dragičević jedan od sudionika formiranja Prvog radničkog savjeta u tvornici cementa »Prvoborac« u to vrijeme bio je profesionalni sindikalni instruktor u dalmatinskoj industriji cementa i sekretar Biroa partijske organizacije u »Prvoboruću«. Ovako opisuje sjećanje na taj povijesni trenutak.

»Kao rezultat historijske nužnosti da radnička klasa neposredno upravlja i odlučuje o rezultatima svoga rada, radnici tvornice cementa »Prvoborac« iz Solina doživjeli su čast da izaberu prvi u Jugoslaviji radnički savjet tj. organ upravljanja u kolektivu. Oživotvorene proleterske parole »Tvornice radnicima«, kao osnovnu preokupaciju Marx-a na nepobitnom frontu odumiranja države otpočeli su radnici tvornice cementa »Prvoborac«.

Radničkom samoupravljanju, kao što je poznato, prethodile su demokratske forme odlučivanja i dogovaranja. U tvornici cementa »Prvoborac« sedmično, a po potrebi i dnevno održavala su se proizvodna savjetovanja i radni dogovori po odjeljenjima, na masovnim sastancima, sindikalnoj podružnici, sindikalnim grupama ili sa rukovodiocima uprave i privrednih odjeljenja.

Bogatstvu oblika rada na proizvodnim zadacima nije bio zapostavljen ni partijsko-politički i idejno-odgojni rad u sklopu odgovarajućih društveno-političkih organizacija u kolektivu. Potreba za takvim

Izgled dvorane za društvene aktivnosti u tvornici cementa »Prvoborac« u kojoj je, 29. prosinca 1949. godine, održan zbor radnih ljudi na kome je izabran prvi radnički savjet. Taj objekat je porušen

radom bila je tim veća, jer je u to vrijeme prema našoj zemlji bila organizirana ekonomska blokada kao rezultat napada Informbiroa 1948. g. na Komunističku partiju Jugoslavije, njen Centralni komitet i generalnog sekretara druga Tita. Međutim, ekonomska blokada i sva druga propagandna sredstva su doživjela neuspjeh.

Kao rezultat navedenih činjenica, sredinom mjeseca prosinca 1949. godine posjetio me je u tvornici cementa »Prvoborac« tadašnji generalni direktor dalmatinske industrije cementa (»Dalmacem«) drug Stjepan Marković i uručio dopis i Uputstvo o izboru radničkog savjeta. Uputstvo je bilo izrađeno na prijedlog Savezne vlade i potpisano od predsjednika Privrednog savjeta pri vlasti FNRJ druga Borisa Kidriča i predsjednika Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije druga Đure Salaja kako bi izvršili potrebne političke i organizacione pripreme i proveli izbore za radnički savjet.

U razgovoru drug Marković upoznao me je sa sadržinom razgovora koji je u Beogradu u dva-tri navrata vodio sa drugom Salajem. Salaj mu je uručio uputstvo o izboru radničkih savjeta s napomenom da treba učiniti sve da se do kraja 1949. godine provedu izbore u tvornici cementa »Prvoborac«, jer je to jedino poduzeće u Jugoslaviji koje nosi prvoboračko ime. Osim toga naglasio je Salaj to i nije glavni razlog. U toj tvornici od oslobođenja skoro svake godine postizavaju se natprosječni proizvodni i drugi rezultati. Drug Salaj je također saopćio da će izabrani radnički savjet u tvornici cementa »Prvoborac« i u još nekim radnim organizacijama u Jugoslaviji biti probni eksperimentalni, jer je to novi oblik upravljanja pa će takva samoupravna tijela trebati stalno osposobljavati, jačati njihovu ulogu...

Vršeći tada dvije odgovorne političke funkcije: profesionalnog sindikalnog instruktora za dalmatinsku industriju cementa i sekretara Biroa partijske organizacije u tvornici cementa »Prvoborac« razumljivo je da smo po zahtjevu druga Steve Markovića odmah pristupili nizu potrebnih političko-organizacionih i tehničkih priprema za osnivanje prvog radničkog savjeta.

Po dobivenom zadatku odmah sam zakazao sastanak Biroa partijske organizacije na kome smo se dogovorili koje je sve akcije potrebno poduzeti. Na sastanak Biroa predviđeli smo potencijalne kandidate za radnički savjet, kandidacionu i izbornu komisiju, te radnu ekipu za dekoraciju dvorane u kojoj će se održati sastanak zaposlenih radnika u tvornici. Pošto je Stevo Marković predložio da se izbore održe par dana prije nove godine, to smo na Partijskom birou utvrdili datum 29. prosinca 1949. godine u 13,30 sati kako bi što više radnika iz prve i druge smjene moglo prisustvovati izbornom sastanku.

Negdje oko 20. prosinca zakazali smo sastanak partijske organizacije i Upravnog odbora sindikalne podružnice. Na taj zajednički sastanak iznio sam prijedlog Biroa partijske organizacije pa je skup prihvatio gotovo sve prijedloge uz neke manje bitne primjedbe (kao npr.: zašto su kandidati u većini zastupljeni iz redova »kapa« poslovoda). Brzo je nađen odgovor koji se sastojao u tome da se poslo-

vođe neposredno radili kao i ostali radnici, a ne samo organizirali rad i rukovodili sa radnicima. Daljnja primjedba je data da pored partijskih organizacija treba sindikalna i skojevska organizacija ojačati svoju aktivnost u pripremama za izbore, te objasniti radnicima skori izbor radničkog savjeta tvornice i druga potrebna pitanja.

Na sastanku je drug Arsen Delić zadužen da sa grupom drugova obavi cijelokupnu dekoraciju sale u kojoj će se održati konferencija. Također je donijet zaključak da Upravni odbor sindikalne podružnice rukovodi izbornim sastankom.

Predviđene pripreme su se odvijale normalno i na zakazani dan 29. XII 1949. g. u 13,30 sati se okupilo u nekadašnjoj radničkoj menzi oko 250 radnika. Ja sam otvorio sastanak, predložio dnevni red što je prihvaćen od svih radnika javnim glasanjem dizanjem ruku. Predložio sam da sastankom rukovodi Upravni odbor sindikalne podružnice što je također prihvaćeno.

Predsjednik Upravnog odbora sindikalne podružnice bio je (koliko se sjećam) Ivan Barišić-Lasan. On je pročitao uputstvo o načinu izbora radničkog savjeta nakon čega su pojedini radnici izražavali interes o mjestu, ulozi i zadacima radničkog savjeta kojeg će birati.

Nakon diskusije izabrane su kandidaciona i izborna komisija i data uputstva za njihov rad uz prethodnu saglasnost prisutnih članova kolektiva da se predloži i bira 12 članova, a da direktor tvornice po službenoj dužnosti bude trinaesti član i da se izbori provedu tajnim glasanjem. Sve ovo je jednoglasno prihvaćeno.

Usvojivši kandidate predložene na osnovu već izrađene liste prišlo se izboru. Izborna komisija je podijelila glasačke lističe i nakon glasanja sumirala rezultate glasanja. Za vrijeme prebrojavanja glasova smatrao sam potrebnim ponovno uzeti učešća u diskusiji i govoriti o zadacima radničkog savjeta, naročito na izvršavanju proizvodnih planova, rješavanju problema društvenog standarda, pooštovanju discipline, smanjenju bolovanja, njegovanim kritikama i samokritikama; pozivanju na odgovornost neodgovornih rukovodilaca i radnike — što sve treba da doprinosi postizavanju još većih uspjeha u svim oblastima rada kolektiva. Također sam na kraju uputio kritiku predstavnicima »Tanguga«, »Slobodne Dalmacije« i »Borbe«, a naročito višim sindikalnim funkcionerima lokalnih i republičkih organa sindikata što se nisu odazvali pozivu da prisustvuju izboru ovog radničkog savjeta.

Od rukovodećih drugova izvan tvornice cementa »Prvoborac« prisustvovao je samo drug Stevo Marković, generalni direktor »Dalmacema«.

Po objavljenim rezultatima glasanja konferenciju je zaključio predsjedavajući — predsjednik Upravnog odbora sindikalne podružnice.

Konstituiranje Radničkog savjeta održano je sedam dana nakon njegovog izbora. Dan prije konstituiranja održao sam sastanak Biroa partijskih organizacija da bi se dogovorili o potencijalnim kandidatima za predsjednika i zamjenika predsjednika tog samoupravnog organa. Pri tome iznio sam stav i prijedlog Biroa sa kratkim obrazloženjem da

se za predsjednika izabere drug Ante Gabelić-Tonić, a za njegovog zamjenika drug Jozo Sušić. Prijedlog je jednoglasno prihvaćen i izbor izvršen pojedinačno javnim glasanjem tj. dizanjem ruku. Jozo Sušić je inače bio tajnik Upravnog odbora sindikalne podružnice tvornice.

Na republičkom savjetovanju o izboru radničkih savjeta održanom u Zagrebu 8. siječnja 1950. godine su prisustvovali i sekretari partijskih organizacija i predsjednici sindikalnih podružnica. Ja sam u diskusiji istakao, pored ostalog, da smo u tvornici cementa »Prvoborac« na osnovu uputstva već 29. XII prošle godine izvršili, izabrali i već konstituirali radnički savjet.

Dajući završnu riječ drug Drago Gizdić, tadašnji predsjednik glavnog odbora SSH, između ostalog, dao je primjedbu da je 12 članova izabranih u radnički savjet tvornice »Prvoborac« mali broj s obzirom na veličinu uposlenih radnika pa da bi trebalo izvršiti dopunu na 20 a možda i više članova.

Nakon zagrebačkog savjetovanja partizanska je organizacija tvornice raspravljala ponovo o potencijalnim kandidatima za dopunu još osam članova. Na jednoj sjednici u veljači 1950. godine izvršeno je kooptiranje novih članova i tada je radnički savjet brojio ukupno 21 člana.«

Faksimil naslovne strane zagrebačkog »Vjesnika« od 8. siječnja 1950. godine

ZBOR RADNIKA U »PRVOBORCU«

Prema sjećanju Arsena Delića, šefa transportne službe Servisnog pogona »Dalmacijacementa«, ovako su se izvršile pripreme za zbor radnika u »Prvoboru«, uoči 29. prosinca 1949:

»... Pripreme za sastanak kolektiva tvornice cementa »Prvoborac« odvijale su se vrlo užurbano. Za dva dana uspjela se urediti sala — prostorije menze koja je mogla primiti oko 350 osoba. Zapravo ta sala bila je ujedno i kino-dvorana. Kolektiv »Prvoborca«, negdje početkom prosinca 1949. godine, dobio je kao uzoran kolektiv dva kino-projekto-ra. Jedan je, na intervenciju tadašnjeg direktora »Dalmacema«, Steve Markovića poklonjen kolektivu tvornice cementa »Partizan«, a drugi je instaliran u toj kino-dvorani »Prvoborca«. Čak je i negdje, sredinom istog mjeseca, prikazan i prvi film. Bio je američki igrani film »Kapetan Frakas«.

»U dva dana — sjeća se Arsen Delić — uspjeli smo urediti salu, jer je drug Gizzdić iz Zagreba javio da moramo što prije formirati naš radnički savjet jer predstoji konferencija u Zagrebu vezana za taj zadatak.

... Nabavili smo lustere. Napravili smo binu, drveni plato nešto podignut iznad razine poda. Inače sala je bila visoka i prostrana. Kada smo zakazali konferenciju radnika, sala je bila gotovo ispunjena do posljednjeg mjesta. Po njegovom mišljenju bilo je prisutno oko 300 radnika iz tvornice koji su došli da izaberu prvi organ upravljanja u tvornici.

... Bilo je kandidirano više radnika za radnički savjet ali eto, odlučili smo se na dvanaestoricu i po funkciji na direktora jer su oni u ono vrijeme važili kao članovi kolektiva koji su se ne samo isticali u radu već i držali određeni broj operativnih punktova u svojim rukama. Svaki od izabralih radnika, od Ante Gabelića do, recimo, minera Bubića, imali su popularni naziv »kapo«, što bi značilo starješina, šef. Kada se malo bolje razmotri struktura tih prvih samoupravljača, onda je to vidljivo. Iako su imali zvanje »kapo« ti ljudi su bili i obični radnici. Oni se nisu libili ni najtežih fizičkih poslova«.

U TRAGANJU ZA STARIM KRONIKAMA

Kroničar koji je dao izvornu, autentičnu informaciju o formiranju prvog radničkog savjeta u »Prvoboru«, u dalmatinskom dnevniku »Slobodna Dalmacija« 4. siječnja 1950. (razumije se sa zakašnjenjem od nekoliko dana) ovako je opisao taj povijesni događaj:

»U TVORNICI CEMENTA »PRVOBORAC«
PO PRVI PUT JE IZABRAN RADNIČKI SAVJET«

Solin, 4. I 1950 — Prije par dana u tvornici cementa »Prvoborac« u Solinu održana je svećana konferencija na kojoj je na inicijativu samog kolektiva izvršeno biranje radničkog savjeta. Konferenciji je pri-

UPUTSTVO

o osnivanju i radu radničkih saveta državnih prirednih preduzeća

I Obrazovanje i zadaci radničkog savjeta

U ovoj posljednjoj izdanju učenja je navedeno nešto o posebnim oblicima i karakterima pravljnika prevedenih na hrvatski jezik, kojim se u Hrvatskoj običajno nazivaju pravilnikom konstitutivnim, a u drugim zemljama pravilnikom zakonskim, a u trećim za tekuće pravilnikom, a u četvrtim za zakonom predviđenim na dan početka vlasti.

Prvič bomo uporabili formo, ki vsebujejo nekaj podrobnosti o tem, kdo je želel naročiti predmet. Predstavitev je pogosto v skladu z običajem, vendar je potreben tudi spisovani predmet, ki ga je mogoče vložiti v poslovno pošto. Na tački pa je potreben tudi spisovani dokument, ki ga je mogoče vložiti v poslovno pošto. Na tački pa je potreben tudi spisovani dokument, ki ga je mogoče vložiti v poslovno pošto.

21. Zadatak je jednostavno da aktivno učestvuje u razgovoru o najvažnijim pitanjima predstave i pravile u predejnu proizvodnju.

U posljednjih nekoliko godina ne primjenjuje se niti eksplorativni rekonstrukcija prečnika. Otkrivanje, mjerilje i odgovarajući stupanj produkcije u pogledu prečnika i ravnateljstva zadata produkcija uključujući i učinkovito razvijajući i razvijajući B-razred.

Toko-toko yang menjual produk ini sebaiknya menempatkan produknya di dekat kemasan penutupan untuk memudahkan pengguna dalam mengambil dan menyimpan barang tersebut. Selain itu, kemasan juga harus mudah dibuka dan ditutup.

... i učenje je učenje. Učenje je učenje.

Uzgadajmy, co jest w tym mianowicie mówiono o tym, że podlegały demokratycznej administracji? Wystarczy przypomnieć, że w 1920 r. po powstaniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, zgodnie z konstytucją, powołano do życia jedynie jedno państwo, jedno państwo i jedna gospodarka, połączając kraj z krajem.

предлагают введение в практику интегрированного подхода к решению проблем, связанных с организацией и функционированием производственных подразделений.

expressing a complete solution of problems

...and the general condition of the country
is probably better.

Supponing culture media containing linear λ phage gets more as infected cells, changing to other stages (bacteriolytic).

Wojciech Gajda, "Ostatni etap rozwijającej się polskiej techniki kuchennej", w: "Kuchnia polska", s. 10-11.

Prijevam želju kada čitaju početku je da se i ovim načinom učinjenje potreba i usudila u viseći učenju i razumevanju, da se bare profitabilno i u potpunosti učita i neprimjerenih pojava koje će održati u narednim vremenima poslušati.

II. Izbor radničkog saveta

31. Rödningi muste se hinn ma sihipu põhjade mõisade ja ka põlvesed ja põlvesed vahel godi, ja tu

Ciljne odmirske mreže hraja se na zadnjem i sljednjem početku, te je u glasanju i na mreži na kojoj je u mreži upravljao odgovarajućim poduzećem. Nekoliko godina kasnije pravo hraje na hrišće.

Prej ponovno naredili je novoda izredki da vnos od 1-5% od uporabljene razpolavne elementov.

„Sip ronka” et 20 m za zbor radnog sveta, crkva, kapela i velika pedesetna. Na ovome skupu predstavljeno podsticajno iznosno zadnjem učinkom seveda i njegova pravina „da

• U mudičk. svjet. kao član obavezno uđeti i besplatno diktator prepušten.

↳ Lubens elater v roduček marta L. tajt z uvo-
je uveden po pravidlích L. Herbart.

Si otkladi općenit vobac predstavljača vojnika da
nadvlače se u celim Bi pojedinim mjestima članove ne-
moćnijih jedinica obvezujući im "razine" vojnica
koje mogu nositi. Bi takođe i uvezeni učinak načina vo-
jne vlasti, u kojem svaki vojnički odjeljenju i komoru radi čini
odgovarajući način rada. Način rada je takođe uveden
u vojnicu vojnog predstavništva.

III. Postoyanje radnog klij. sastava

Na Radnici svet obvezuju sveće poslove na re-
stauračnoj radnici koja se odvija u vremenu pre-
dviđenog poslova.

În acest mod, se obține o probabilitate numărătoare de a obține rezultatul său de referință probabilă. În același mod, se poate obține o probabilitate de a obține rezultatul său de referință probabilă.

Niži základních městeců tedy přemýšlejeme především o tom, když je plánování predikce i rozhodnutí o něm probíhá v rámci jedné fáze.

1990-1991 Academic Year - University of Michigan - 200

Faksimil Uputstva o osnivanju i radu radničkih savjeta državnih privrednih poduzeća

sustovavao veliki broj radnika. Inž. Ante Turko, direktor tvornice izmio je rezultate u izvršavanju planskih zadataka kroz 1949. godinu. Tvorница cementa »Prvoborac« izvršila je godišnji plan otpreme cementa u protekloj godini sa 104,40 posto, plan meljave sa 102,86 posto, a plan proizvodnje klinkera sa 100,48 posto. Godišnji plan je izvršen i pored toga, što je na vertikalnoj peći broj 3 zbog kvarova na rostu izgubljeno oko 60 dana produkcije. Plan proizvodnje cementa u ovoj tvornici stalno se povećavao. Plan proizvodnje cementa bio je u prvoj planskoj godini za 10,53 veći nego u 1948. Ukupno povećanje u tri godine iznaša 63,40 posto. Plan za 1950. godinu povećan je još za 10,69 posto. Da bi se ovaj plan mogao u potpunosti izvršiti, kolektiv će već do mjeseca rujna potpuno automatizirati dvije vertikalne peći, izvršiti temeljitu reparaturu na rotacionim pećima i izvršiti još niz drugih zadataka.

Nakon toga izabrana je kandidaciona komisija od pet članova, koja je dobila zadatak da predloži 12 najboljih drugova iz kolektiva koji će uz direktora poduzeća sačinjavati radnički savjet. Potom je drug Pave Dragičević (predsjednik Kotarskog sindikalnog vijeća u to vrijeme — prim. p.) govorio o važnosti i zadacima radničkog savjeta.

Formiranjem radničkog savjeta u našim privrednim poduzećima, čije se biranje vrši na potpuno demokratski način — tajnim glasanjem, omogućava se radnicima neposredno učešće u upravljanju privredom i vršenju privredne kontrole. Radnički savjet odigrat će također veliku ulogu u angažiranju radnika u borbi za izvršavanje planskih zadataka. Pravilnom organizacijom i radom radničkih savjeta pruža se mogućnost radnicima da dobiju ne samo jasniji uvid u rad i probleme poduzeća nego im se pruža mogućnost neposrednog uticaja kako na probleme proizvodnje tako i na probleme samog upravljanja poduzećem. Na taj način radnici će sticati iskustva i pružaju im se sve mogućnosti da se iz redova radnika još više i brže razvija kadar rukovodilaca poduzeća.

Radničkom savjetu stavlja se u zadatak da aktivno učestvuje u rješavanju svih najvažnijih pitanja poduzeća, da budno prati rad i pomaže unapređenju proizvodnje i rada poduzeća. Stvaranjem radničkih savjeta nimalo ne umanjuje značaj direktora u rukovođenju poduzećem. Ovlaštenje, dužnosti i odgovornosti direktora poduzeća u pogledu neposrednog rukovođenja radom poduzeća ni u koliko se ne mijenjaju obrazovanjem radničkih savjeta. Obrazovanjem radničkih savjeta ne mijenjaju se i ne umanjuju zadaci sindikalne podružnice koje i dalje ostaju rukovodioci socijalističkih takmičenja i mobilizatori radničke klase u cilju izvršenja i premašenja planskih zadataka.

Radnički savjet najviše će se baviti razmatranjem prijedloga privrednog plana poduzeća, razmatranjem razrade osnovnog plana poduzeća na pojedine pogone kao i osnovnog plana izgradnje objekata društvenog standarda i o tome davati svoje mišljenje. Radnički savjet predlagat će mjere za unapređenje proizvodnje, racionalizaciju proizvodnje, povećanje produktavnosti rada, sniženju proizvodnih troškova, poboljša-

nju kvaliteta proizvodnje, pronalaženju proizvodnih mogućnosti poduzeća, provođenje štednje, smanjenje otpadaka; predlagat će mјere za bolju organizaciju rada poduzeća za otklanjanje tehničkih i administrativnih nedostataka, raspravljati o radnim normama i davati svoje prijedloge, razmatrati raspored radne snage, voditi računa o pravilnom uzimanju stručnih kadrova itd.

Članove radničkog savjeta biraju svi radnici u poduzeću i službenici i bez obzira na to da li su članovi sindikalne organizacije ili ne. Broj čanova radničkog savjeta iznosi od 1 do 5 posto od uposlenih radnika i službenika. U radnički savjet, pored izabranih čanova, obavezno ulazi direktor poduzeća, a članovi radničkog savjeta biraju među sobom predsjednika i sekretara. Radnički savjet svoje poslove obavlja na redovnim sjednicama, koje se održavaju najmanje jedanput mјesečno. Dnevni red određuje predsjednik u sporazumu sa direktorom poduzeća, a radnički savjet može pozvati i druge rukovodioce i stručnjake poduzeća da izlože i ostala pitanja koja su važna za rad poduzeća. Radnički savjet donosi svoje zaključke poslije svestranog pretresanja javnim glasanjem. Direktor poduzeća u neposrednom upravljanju poduzećem dužan je da uzme u obzir zaključke i mјere koje je utvrdio radnički savjet. Ako se direktor sa svim mjerama i zaključcima ne slaže, onda je dužan dostaviti ih administrativno-operativnom rukovodiocu. Do rješenja administrativno-operativnog rukovodstva mјere i

Faksimil prve strane beogradske »Politike« od siječnja 1950. godine

zaključci radničkog savjeta nisu obavezni za direktora. Ako članovi radničkog savjeta smatraju da uputstva i naređenja administrativno-operativnog rukovodioca nisu pravilna i da su štetna za interes poduzeća, dužni su da o tome obavijeste više državne organe. Članovi radničkog savjeta o svojim odlukama dužni su da preko proizvodnih savjetovanja u svojim odjeljenjima, a u važnijim slučajevima i preko konferencije članova, upoznaju kolektiv o radu savjeta i zaključcima donesenih na svakoj sjednici.«

Na kraju ovog teksta navode se imena trinaestorice članova kolektiva koje je zbor radnika prihvatio kao članove svoga prvog samoupravnog organa — radničkog savjeta.

To su:

Ante Gabelić pok. Andrije, stolar, rođen 5. studenoga 1901. godine u Višu. Izabran za predsjednika Prvog radničkog savjeta. Član KPJ. Učesnik NOB.

Ante Turko, pok. Ernesta, inženjer, direktor tvornice. Rođen 2. ožujka 1904. godine u Splitu.

Ante Železnik pok. Martina, šef rudarskog postrojenja. Rođen 12. siječnja 1903. godine u Klenovu, Slovenija. Učesnik NOB. Član KPJ.

Ivan Mužić pok. Špire, poslovođa vertikalnih peći. Rođen 7. svibnja 1905. godine u Solinu.

Vinko Šore pok. Duje, šef zidarske sekcije. Rođen 1906. godine u Splitu. Član KPJ. Učesnik NOB.

Ante Bubić, pok. Joze, miner u tupinolomu. Rođen 17. siječnja 1906. godine u Solinu. Član KPJ. Aktivni učesnik NOB.

Jozo Kljaković Gašpić pok. Marina, poslovođa rotacionih peći. Rođen 19. travnja 1896. godine u Solinu.

Bruno Sama pok. Ernesta, šef pakovanja. Rođen 16. listopada 1911. godine u Splitu.

Ante Vučićić pok. Mije, pekač vertikalnih peći. Rođen 6. lipnja 1904. godine u Solinu. Učesnik NOB.

Ivan Drašković pok. Lovre, poslovođa električnih dizalica. Rođen 25. prosinca 1905. godine u Solinu.

Jozo Sošić pok. Marjana (izabran za tajnika radničkog savjeta), higijeničar. Rođen 6. listopada 1921. godine u Donjem Docu kod Splita. Član KPJ.

Karlo Kuret pok. Karla, poslovođa mehaničke radionice. Rođen 3. kolovoza 1903. godine u Splitu.

Ivan Sušić pok. Bože, radnik bez kvalifikacije. Rođen 24. studenoga 1914. godine u selu Otok kod Sinja. Član KPJ i učesnik NOB.

ANTE GABELIĆ pok. Andrije stolar
Predsjednik Prvog radničkog savjeta
Član KPJ i učesnik NOB
12 puta udarnik, racionalizator, više puta nagrađen i pohvaljen.
Živi u Vranjicu, kod Splita

Ante Gabelić Toni rođen je 5. studenoga 1901. godine u Visu (otok Vis). Hrvat. Potječe iz siromašne radničke porodice.

Već u ranoj mladosti prihvatio se očeva zanata. Uspjeva da završi osnovnu školu. Izvjesno vrijeme šegrtovao je kod privatnog zanatlje. Uz to bavio se ribarstvom kao i gotovo svaki stanovnik ovog otoka. Pošto siromašno naseljen otok nije pružao nikakve perspektive, Ante se obreo u Split, u kući koju je njegova majka naslijedila od oca. Godine 1920. nalazi zaposlenje u tvornici cementa »Adria« (današnji »Prvoborac«) u Solinu. Rad počinje u tvorničkoj drvo-djelskoj radionici.

— U toj tvornici — pričao je kasnije Gabelić — počeo sam upoznavati radnike i osjećati šta znači biti trudbenik. Moglo mi je biti oko 24 godine kada sam u kolektivu tvornice cementa postao grupni povjerenik sindikalne organizacije. To je bilo moje prvo uključivanje u radnički pokret. Ja sam već tada uviđao da kao mladi radnik moram prići jednoj revolucionarnoj organizaciji čvrsto, jakoj, koja se zna izboriti za prava radnog čovjeka i dovesti radničku klasu do konačne pobjede.

Godine 1924. Toni se oženio radnicom iz tvornice salonita u Vranjicu (kod Splita). Na tom životopisnom poluotočiću nastanio se i tu živi do današnjeg dana (ljeto 1975). Otac je 12-ero djece. Otuda je pošao u vojsku gdje je ubrzo otkiven kao pristalica naprednog pokreta zbog čega je često bio maltretiran (u dubrovačkom garnizonu).

Poslije odsluženja vojnog roka, početkom 1927. godine, Toni se vraća u Vranjic. U tvornici više godina je bio aktivista u sindikalnoj organizaciji učestvujući i pomazući brojne štrajkove i akcije koje je u solinskom industrijskom bazenu inicirala Partija. Član komunističke partije postaje 1930. godine. U NOB-u je bio sekretar partijske čelije.

U doba okupacije pomaže da se što više radnika iz pogona tvornice prebaci u partizane. Po kapitulaciji fašističke Italije, rujna 1943. godine i sam odlazi u partizane. Bio je borac i politički komesar čete, po činu poručnik.

Kao sposoban i vrlo vrijedan radnik, uz to i vješt organizator, u tvornici postaje »kapo« — rukovodilac svoga odjeljenja. On je jedan od onih koji podstiču danonoćni rad na obnovi i izgradnji, organizira proizvodna savjetovanja, dogovor među radnicima i rukovodiocima — kako i što bolje raditi da bi se tvornica što prije osposobila. Istovremeno u Vranjicu, naselju gdje živi, Ante Gabelić je tajnik Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora i sekretar mjesne partijske čelije.

Kako je radio i do koje se mjere isticao Gabelić u borbi za izvršenje planskih zadataka kolektiva, prvenstveno izvršenja Prvog petogodišnjeg plana, najbolje ilustriraju podaci da je u periodu između 1945—1950. bio 12 puta udarnik, pet puta pohvaljen i nagrađen u »Prvoborcu«, da je prebacivao normu 200 posto i postigao zvanje racionalizatora.

Kada je rukovodstvo kolektiva »Prvoborca« između ostalih predlagalo i Antu Gabelića za odlikovanje, godine 1950., zapisano je u prijedlogu:

»Predlažemo druga za odlikovanje kao racionalizatora koji je na rotacionim pećima racionalizirao klinker opeke koje danas traju i do šest mjeseci. Isto tako i za njegovu racionalizaciju prilikom primjene kopanja površine kada se postiglo 200 posto ubrzanja. Drvenim modelima usavršio je strojeve. Prebacuju normu prosječno za 200 posto... Kao 'udarnik' iskorišćuje efektivni kapacitet postrojenja. Čuva alat i mašine i utiče svojom organizatorskom sposobnošću na druge. Svoje znanje i iskustva prenosi na mlađe kadrove.«

Svi ovi elementi imali su bitnog utjecaja na izbor predsjednika prvog samoupravnog organa u tvornici cementa »Prvoborac«. Nešto kasnije, početkom 1952. godine, Ante Gabelić postaje i predsjednik Upravnog odbora iste tvornice. U narednim godinama više je puta kandidiran i biran u organe upravljanja tvornice »Prvoborac«.

Sve do odlaska u zasluženu mirovinu 1959. godine popularni Toni isticao se u radu, naročito na njegovajući i daljnjem razvijanju samoupravne prakse kako u svome kolektivu, tako i u ostalim radnim jedinicama »Dalmacijacementa«.

Stari Toni, umirovljeni radnik danas je najpopularniji čovjek na živopisnom poluotočiću Vranjic kod Splita.

ANTE BUBIĆ pok. Jozef CINKVE
miner u rovu
Član Prvog radničkog savjeta
Devet puta udarnik
Član KPJ
Umro 25. ožujka 1975. godine

Cinkve, kako su popularno zvali Antu Bubića, rođen je 17. siječnja 1906. godine u Solinu. Hrvat. Potiče iz siromašne zemljoradničke porodice. Završio u Solinu 4 razreda osnovne škole.

Bogat je izvod iz biografije Ante Bubića baš iz vremena borbi radničke klase solinskog industrijskog bazena za prava i slobodu. On je bio jedan od najaktivnijih pomagača NOP-a u bazenu. Iako nije bio u partizanskim redovima svo vrijeme narodnoslobodilačkog rata neprekidno je radio na pružanju organizirane pomoći pokretu i borbenim jedinicama. On je bio pravi primjer terenskog radnika. Godine 1944. bio je primljen u Partiju kojoj je ostao vjeran sve do svoje smrti. Naročite zasluge Ante Bubić ima zbog učestvovanja u nizu akcija i sabotaža koje su se izvodile u cementarama uoči i u toku NOB, odnosno okupacije. Ante je bio jedan od organizatora i učesnik čuvenog marša preko Kozjaka. Bio je najaktivniji u skupljanju oružja, hrane i robe za borbene partizanske jedinice.

Poslije oslobođenja zemlje popularni Cinkve učestvuje u nizu akcija na obnovi i izgradnji zemlje. Bio je aktivan pobernik i zagovarač uvođenja samoupravljanja u tvornici. U periodu od početka 1945. godine kada je počeo ponovno raditi u tvornici cementa u Solinu, do 1961. godine bio je devet puta prolašen za udarnika, dva puta je pohvaljen, a pet puta nagrađen od kolektiva.

U prijedlogu za odlikovanje koje su izradile sindikalna i partijska organizacija, 1951. godine, za Antu Bubića se kaže:

»Kao miner u rovu doprinosi da se u jednoj smjeni po dva puta buše mine . . .«

Ante Bubić je bio borac, URS-ovac, komunista, član Prvog radničkog savjeta.

IVAN DRAŠKOVIĆ pok. Lovre
Poslovoda električnih dizalica
Član Prvog radničkog savjeta
Umro travnja 1984.

Ivan Drašković rođen je 25. prosinca 1905. godine u Solinu. Hrvat. Potječe od radničke porodice. Otac mu je kao zidar radio u tvornici cementa u Kaštel Sućurcu. Drašković je završio 6 razreda osnovne škole u Solinu i dvogodišnju večernju školu elektrotehnike u Splitu.

Od 1920. do 1923. godine radio je u predratnoj tvornici cementa »Adria« (danас »Prvoborac«) kao naučnik — električar. Poslije je prešao na rad u kaštelansku tvornicu cementa »Dalmacija d. d.« (danас »Partizan«). To prvo »pravo« radno iskustvo završio je 1930. godine kada se ponovo vraća u solinsku tvornicu cementa gdje je ostao sve do odlaska u mirovinu.

U tvornici cementa »Prvoborac« Drašković je odmah postao poslovoda na električnim dizalicama. Tu se pokazao kao vrijedan radnik i dobar organizator grupnog izvršenja u periodu nakon oslobođenja zemlje kada su radnici cementne industrije upregli sve svoje snage i sposobnosti da što prije obnove postrojenja, tvornice. Dragocijen je bio u tim naprima prilog Draškovića kao poslovode dizalica.

— S obzirom da mi je otac tu, odmah pored tvornice, podigao kuću, gotovo sam uvijek bio u tvornici. Tamo sam mnogo puta i noćivao kako me ne bi, u slučaju kvarova, budili kod kuće... Radilo se gotovo danonoćno u periodu obnove — kaže danas Ivan Drašković.

Više je puta nagrađen i pohvaljen za svoj rad.

Zaslugom druga Martina Mikelića ušao sam u Prvi radnički savjet — kaže Drašković. On je znao da ocijeni tko koliko vrijedi.

Drašković, Jozo Sošić i Ivan Mužić, tri su člana Prvog radničkog savjeta koje gotovo svakog dana i u svako doba možete naći pred tvornicom »Prvoborac«. Ona je bila i ostala sastavni dio njihova života.

JOZO KLJAKOVIĆ GAŠPIĆ-RADIN
Poslovoda rotacionih peći
Član Prvog radničkog savjeta
Sedam puta udarnik
Racionalizator
Umro 27. siječnja 1973. godine.

Radin kako su ga radnici zvali, rođen je 19. travnja 1896. godine u Solinu. Najstariji je član Prvog radničkog savjeta. Hrvat. Potječe iz radničke porodice.

Jozo Kljaković Gašpić završio je šest razreda osnovne škole u Solinu. Počeo je još prije rata raditi u tvornici cementa »Adria« (današnji »Prvoborac«) u Solinu. Bio je prije rata običan pekač klinkera. Godine nisu dozvoljavale da se po izbijanju ustanka svrsta u red ostalih cementaša — partizana. No, njegove radne sposobnosti i radni entuzijazam došao je do izražaja od dana kada je (1. siječnja 1945. godine) počeo raditi u cementari »Prvoborac«.

— Bio je — kako to danas kaže Pave Dragičević, nekadašnji sindikalni instruktor dalmatinske industrije cementa — vrijedan. Gotovo je danonoćno bio u tvornici. Znao je tamo i prespavati, kako se ne bi udaljavao s radnog mjesta.

Ubrzo je postao poslovoda rotacionih peći. »Njegova je vrlina u tome — piše u jednom dokumentu sačuvanom u arhivi »Prvoborca« — što je kao rukovodilac na rotacionim pećima doprinio i usavršio rad na trajanju pećiju t. j. što su prije rata trajale (misli se na rad bez remonta — prim. p.) 20 dana, a danas rade 3 do 5 mjeseci (1950. god.)

Za svoje izvanredne zasluge Jozo je bio 7 puta proglašen za udarnika, pet puta je nagrađen i pohvaljen, proglašen racionalizatorom. Nosilac je Ordena rada III reda.

»Kao rukovodilac brine se da mu sva postrojenja budu iskorištena do maksimuma. Doprinio je boljoj organizaciji rada kako na rotacionim pećima tako i u čitavom poduzeću« — pisalo se o Radinu.

Devetog lipnja 1958. otisao je u zasluženu mirovinu.

KARLO KURET pok. Karla
Poslovoda mehaničke radionice
Član Prvog radničkog savjeta
Šest puta udarnik

Karlo Kuret rođen je 3. lipnja 1903. godine u Splitu. Hrvat. Završio je osnovnu školu i tri razreda zanatske u Splitu. Potječe iz radničke porodice. Kada je završio zanatsku školu radi kod nekoliko privatnika. Majstorski ispit položio je 1936. godine i tada prelazi na rad u solinsku tvornicu cementa »Adria« (danas »Prvoborac«). Godine 1944. odlaže privremeno na rad u Štab Mornirice NOVJ. U ožujku mjesecu 1945. godine ponovo se vraća u tvornicu cementa »Prvoborac« kao kovinotokar i ubrzo postaje rukovodilac mehaničke radionice. Karlo Kuret bio je jedan od vrlo traženih majstora i njegovo prisustvo u solinskoj cementari mnogo je značilo za obnovu i rekonstrukciju teško oštećenih postrojenja u toku rata koje je trebalo sposobiti za redovnu proizvodnju.

Negdje, 1951. godine o Karlu Kuretu je zapisano:

»Stručno je sposoban, naročito kao tokar — mehaničar. U potpunosti ovladava svojim poslom. Dobar je radnik i zalaže se do maksimuma u izvršenju postavljenih zadataka.«

Sposobnost vrsnog majstora Karlo je idealno ukomponirao u aktivnosti svoje radne grupe čiji su rezultati bili vrlo značajni u izvršenju planskih zadataka u to vrijeme. Šest puta bio je proglašen za udarnika. Iстicao se u racionalizatorstvu i uz modelara Antu Gabelića, uspjevaо riješiti mnoge tehničke probleme u obnovi postrojenja.

Karlo Kuret nakon biranja u Prvi radnički savjet, bio je u narednim mandatima prilikom izbora samoupravnog organa u tvornici — radničkog savjeta i upravnog odbora česti kandidat, najčešće biran.

Danas je umirovljeni radnik. Živi u Splitu.

IVAN MUŽIĆ pok. ŠPIRE
Poslovoda vertikalnih peći
Član Prvog radničkog savjeta

Ivan Mužić rođen 7. svibnja 1905. godine u Solinu Hrvat. Otac mu je bio zemljoradnik a majka domaćica. Obitelj je brojila ukupno deset članova. Osnovnu školu i tri razreda zanatske završio je u Solinu, odnosno Splitu. Po završetku prvog svjetskog rata, 1919. godine počeo je raditi kao radnik u tvornici cementa u Kaštel Sućurcu (današnji »Partizan«). Ubrzo je bio primljen u mehaničku radionicu tvornice gdje je izučavao strojobravarski zanat. U toj tvornici radio je do odlaska u vojsku, 1926. godine. Po odsluženju vojnog roka zapošljava se u tvornicu cementa u Solinu (»Prvoborac«), a kasnije u tvornici cementa u Majdanu, da bi se sredinom godine 1938. ponovo vratio u solinsku cementaru gdje ostaje sve do 1962. godine — do odlaska u mirovinu. Prekid — što je karakteristično gotovo za sve cementaše — bilo je vrijeme NOB. Ivan Mužić radio je u tvornici cementa do kapitulacije fašističke Italije, a potom otisao u partizane. Iz partizana je vraćen u tvornicu gdje se priključio grupama koje su sabotirale proizvodnju i organizirale razne diverzije.

»Po oslobođenju zemlje — piše u svojoj biografiji Mužić — odmah smo se bacili na obnovu i popravak postrojenja. Osnovno je bilo sposobiti peć za proizvodnju cementa za kojim je vladala velika glad u zemlji...«

S obzirom da je bio stručnjak u svome poslu, Ivan Mužić ubrzo je postao rukovodilac mehaničke radionice i poslovoda vertikalnih pećiju. I njega kao i ostale istaknute »šefove« kolektiv 29. prosinca 1949. godine bira u prvi radnički savjet tvornice.

Danas Ivan, kao penzionirani radnik solinske cementare vodi tvorničku biblioteku u Solinu, uviјek okružen mladim radnicima kojima prenosi svoja bogata iskustva.

BRUNO SAMA pok. Ernesta
Šef odjeljenja pakovanja
Član Prvog radničkog savjeta
Umro na radnom mjestu 30. srpnja
1966. godine

Bruno Sama rođen je 16. listopada 1911. godine u Splitu. Vuče porijeklo italijanske obitelji koja je doselila u Dalmaciju prije prvog svjetskog rata i tu ostala. U nekim dokumentima Brunu Sami pripisuje se talijansko državljanstvo. No, on je bio i ostao Spličanin, Hrvat, Jugoslaven.

Bruno Sama potjeće iz radničke porodice. Otac mu je bio ribar a mati domaćica. Prvo zaposlenje prije rata našao je u solinskoj tvornici cementa, kao i većina članova Prvog radničkog savjeta. Kao mladić već je pokazivao organizatorske sposobnosti pa je u cementari dobio mjesto rukovodioca ukrcanja cementa na obali. Na tom poslu bio je sve do 1943. godine — vrijeme kada su gotovo svi radnici, nakon kapitulacije fašističke Italije, a po dolasku Nijemaca napustili tvornicu i u najvećem broju otišli u partizane. Bruno Sama ostao je u Solinu posredno pomažući narodnooslobodilački pokret. Nakon oslobođenja zemlje nastavlja rad u tvornici cementa u Solinu i u njoj vrijedno i predano radi. Zbog dobrih radnih kvaliteta i moralno-političkih vrlina biva predložen i biran u Prvi radnički savjet.

Njegovo odjeljenje pakovanja u nekoliko navrata u takmičenjima unutar kolektiva i među tvornicama dobilo je niz priznanja i prelaznih zastavica.

Bruno Sama nije imao sreću da uživa zasluženu penziju i posmatra sa strane kako se njegova industrija dinamično razvija. Dan prije odlaska u mirovinu, na radnom mjestu zadobio je srčani udar i umro: posljednjeg dana srpnja 1966. godine.

JOZO SOŠIĆ pok. Andrije, medicinski higijeničar
Tajnik (zamjenik predsjednika) Prvog radničkog savjeta
Član KPJ
Sada u radnom odnosu: šef općeg odjela u tvornici cementa »Prvoborac«.

Najmlađi član Prvog radničkog savjeta, Jozo Sošić, rođen je 6. listopada 1921. godine u Donjem Docu (Općina Split). Hrvat. Potječe iz siromašne zemljoradničke porodice.

Po završetku rata, 1945. godine, kao i većina seoskih mladića iz Dalmatinske zagore, Jozo napušta selo i odlazi u grad da nađe posla. Godine 1947. se zaposlio u tvornici cementa »Prvoborac« u Solinu. Opredjeljuje se najprije za zidarski zanat da bi se nešto kasnije posvetio pozivu medicinskog higijeničara. U isto vrijeme primljen je u članstvo KPJ. Kao dobrog i perspektivnog mladića šalju ga na kurs za higijeničara koji on s uspjehom završava.

Potrebe za raznovrsnim poslovima u to vrijeme zahtijevale su od Jozu Sošića da privremeno radi poslove za koje nije kvalificiran. No, on je strpljivo čekao svoj trenutak.

Krajem 1949. godine bio je izabran za predsjednika Upravnog odbora sindikalne podružnice u kolektivu tvornice Biro partijске organizacije, sredinom 1949. godine predlaže ga za člana odnosno zamjenika predsjednika Prvog radničkog savjeta. Kolektiv to prihvaća i on se našao među onom čuvenom trinaestoricom prvih samoupravljača.

Vrijeme do 1951. godine, kao član Prvog radničkog savjeta, Jozo Sošić proveo je u radu na probijanju tunela u tupinolomima tvornice cementa u Kaštel Sućurcu. Zatim se ponovo vraća u ambulantu. Dvije godine kasnije odlazi na dobrovoljni rad u tvornicu cementa »Koromačno« u Istri. U to vrijeme zemlja je oskudjevala radnom snagom pa je svaka ispomoći iz drugarskih tvornica i te kako dobro došla. Ukrzo se Jozo ponovo vratio u svoju tvornicu gdje radi do odlaska u mirovinu.

IVAN SUŠIĆ pok. Bože, GEMO
Radnik bez kvalifikacije
Član Prvog radničkog savjeta
Učesnik NOB. Član KPJ.
Umro 27. travnja 1975. godine u Solinu.

Ivan Sušić - Gemo rođen je 24. studenoga 1914. godine u selu Otok, kod Sinja. Hrvat. Potječe iz vrlo siromašne zemljoradničke porodice. Glad i bijeda doveli su ga pred vrata solinskih cementara i tamo je, iako bez ikakve kvalifikacije našao posao »za sve i svašta«. Za vrijeme biranja Prvog radničkog savjeta našao se na čelu »leteće radne grupe« od čijih je izvršavanja zadatka ovisilo rješavanje mnogih problema u bici za obnovu u izgradnju industrijskog bazena i tvornice cementa »Prvoborac«.

Vrlo mlađ, Sušić se opredijelio za napredni radnički pokret. Kada je 1941. godine Njemačka napala Sovjetski Savez, Ivan se nalazio na radu u inozemstvu. Odmah je shvatio svoju dužnost kao pravi patriota. Vratio se u zemlju, pridružio se svojoj braći i drugovima-zemljacima kako bi što više doprinio borbi protiv fašizma i pobjedi revolucije. 1942. godine odlazi u partizane. Istiće se kao borac, postaje član KPJ, a naredne godine i starješina jedinice NOVJ. Godine 1944. postigao je čin kapetana JNA.

Poslije oslobođenja zemlje s kvalifikacijom rodoljuba i oficira narodne armije, Ivan Sušić prionuo je radu na obnovi i izgradnji solinskog industrijskog bazena gdje je video svoju perspektivu. Njegova radna jedinica i on osobno, postižu velike radne rezultate. Postiže više priznanja i nagrada, kao uostalom i svi oni koje je, sredinom 1949. godine, Partija i sindikalna organizacija tvornice kandidirala za članove Prvog radničkog savjeta.

Ivan Sušić kao Sinjanin bio je vrlo omiljen među Solinjanim-a cementašima po tradiciji.

VINKO ŠORE pok. Duje
Sef zidarske sekcije
Član Prvog radničkog savjeta
Član KPJ i učesnik NOB
Umro 30. lipnja 1974. godine u
Splitu.

Vinko Šore rođen je 1906. godine u Splitu. Hrvat. Umro je kao umirovljeni radnik tvornice građevinskih materijala »Voljak« iz sastava »Dalmacijacementa«.

Šore je završio pet razreda osnovne škole i 3 razreda zanatske. Potječe iz siromašne zemljoradničke porodice. Dostigao je kvalifikaciju VKV zidar (1925. godine). Po završetku zanata radio jedno vrijeme kod privatnika. 1939. godine zapošljava se u solinskoj tvornici cementa »Adria« (današnji »Prvoborac«). U toj tvornici radio je i u vrijeme talijanske okupacije. Početkom rujna 1943. godine odlazi u partizane. U NOB je bio sve do 1945. godine kada se vraća ponovo u tvornicu u Solinu. Posljednje godine pred odlazak u penziju radio je u tvornici »Voljak« gdje je prešao iz »Prvoborca« uglavnom zbog potrebe za stručnjacima u ovoj tvornici građevinskog materijala.

Na sahrani posmrtnih ostataka Vinka Šore u Splitu, mjeseca lipnja 1974. godine, predsjednik Zbora ljudi »Prvoborca«, rekao je između ostalog:

»Opraštajući se od tebe u ime radne organizacije »Dalmacijacement« i OOUR »Prvoborac« i »Voljak« u kojima si proveo sav svoj radni vijek i pridonosio njihovu napretku, moramo reći da smo izgubili s tobom plemenitog čovjeka, vrijednog i istaknutog radnika i komunistu, divnog druga i borca. U oživotvorenju i provođenju u život Marxovu ideju »Tvornice radnicima«, Tebi, druže Vinko pripada velika čast i priznanje. Bio si među prvim samoupravljačima. Mi smo se ponosili i ponosit ćemo se Tobom. Tvoje ime duboko je utisnuto u povijest rađanja naše samoupravne socijalističke Jugoslavije.«

Inž. ANTE TURKO pok. Ernesta
Direktor »Prvoborca« inž. elektro-
tehnike
Član Prvog radničkog savjeta po
funkciji
U mirovini od 1971. godine
Živi u Splitu

Jedini visokokvalificirani stručnjak, jedini inženjer u tvornici cementa »Prvoborac« u vrijeme izbora Prvog radničkog savjeta, Ante Turko, rođen je 2. ožujka 1904. godine u Splitu. Potječe iz činovničke porodice. Proveo je pun radni staž od 40 godina u dalmatinskoj cementnoj industriji (s malim izuzetkom kada je bio asistent na Elektrotehničkom institutu u Ljubljani, gdje je diplomirao, 1927. godine).

Ante Turko kao stručnjak u cementnoj industriji spada u red onih inženjera koji su sav svoj radni vijek posvetili napretku i prosperitetu solinskog industrijskog bazena.

— Prvog siječnja 1930. godine počeo sam radni vijek cementsaša i s tim datumom, četrdeset godina kasnije, završio sam ga — priča danas Turko.

Iz dalmatinske industrije cementa inž. Turko otišao je u mirovinu kao direktor proizvodnog sektora poduzeća »Dalmacijacement«. Po naravi miran, tih, nadasve savjestan. Za njegovo je ime vezana gotovo svaka akcija kako u proizvodnom procesu tako i na planu modernizacije i rekonstrukcije ove industrije, ne samo u »Prvoboruću« već i u drugim tvornicama ovog bazena.

U vrijeme izbora za Prvi radnički savjet, inž. Ante Turko bio je direktor tvornice cementa »Prvoborac«. Po toj funkciji pripalo mu je mjesto među dvanaestoricom najboljih radnika i rukovodilaca u tome kolektivu. Iako nije bio član Partije, on je važio za savjesnog i povjerljivog rukovodioca. Besprijekorno je izvršavao sve zahtjeve kako Direkcije u Beogradu i Splitu (»Dalmacem«) tako i partijske i sindikalne organizacije. Pomagao je narodnooslobodilački pokret i bio je dušom i tijelom što se kaže za svoje radnike. Oni su ga visoko cijenili, naročito zbog Turkovih skromnih vrlina, dobrog i u pravom smislu ljudskog odnosa prema radnicima.

ANTE VUČIĆĆ pok. Mije
Pekač klinkera vertikalnih peći
Član Prvog radničkog savjeta
Dvostruki udarnik
Učesnik NOB
Umro 5. ožujka 1966. godine

Ante Vučićić rođen je 6. svibnja 1904. godine u Solinu. Potjeće iz siromašne zemljoradničke porodice. Završio je šest razreda osnovne škole. Vrlo rano postao je radnik-pekač klinkera u cementnoj industriji solinskog bazena. Najprije je radio u tvornici cementa u Kaštel Sućurcu, a jedno vrijeme i u cementari u Majdanu (današnji »10. kolovoz«). Rano se opredijelio za napredni radnički pokret. Pripadao je URS-ovim sindikatima. Pomagao je sve radničke akcije — štrajkove i proteste koje je organizirala Partija. Po izbijanju rata, obzirom na godine, opredijelio se za pomoć NOP-u. Učestvovao je u nizu karavana organiziranim kao pomoć borcima u šumi.

Skoro svo vrijeme rata proveo je u Solinu. Radio je kao mlinar što mu je dobro poslužilo kao kamuflaža za pomoć pokretu otpora i borbi.

Ante Vučićić zapošljava se u tvornici cementa »Prvoborac« tek 1947. godine kao pekač. S obzirom na iskustva koja je stekao u prijeratnim godinama, ubrzo je napredovao i postao »kapo« pekača. To mu je omogućilo da »sa svojim momcima« postigne u radu vrlo zavidne rezultate. Dva puta je proglašen udarnikom, a 1949. godine uoči izbora Prvog radničkog savjeta u »Prvoborcu« gdje je izabran za člana — biva dva puta pohvaljen i nagrađen od kolektiva.

U raznim dokumentima i spisima koji se čuvaju u arhivi »Prvoborca« mogu se naći zabilješke o Anti Vučićiću:

»Imenovani se predlaže za odlikovanje zbog zalaganja na poslu, bolje organizacije rada i dobrog nadzora.«

»Čuva mašine i iskoristava ih stoprocentno... Boljim korišćenjem sirovina i goriva doprinosi smanjenju troškova.«

To su bile »vize« starome Anti za ulazak u Prvi radnički savjet.

Desetog svibnja 1957. godine otišao je u penziju.

ANTE ŽELEZNIK, pok. Martina
Sef rudarskog postrojenja
Član Prvog radničkog savjeta
Član KPJ i učesnik NOB
Pet puta udarnik
Umro 1. siječnja 1969. godine u
Splitu

Slovenac po nacionalnosti, Ante Železnik rođen je u Kle-novu (Sv. Jедет) pošta Laško kod Celja. Potiče iz srednje zemljoradničke obitelji. Završio je šest razreda osnovne škole i rudarsku (tehničku) školu u Celju. Rano je pošao u svijet »trbuhom za kruhom«. Jedno vrijeme radio je u nekim rudnicima uglja u Srbiji, a kasnije, put ga je doveo u Dalmaciju gdje kao stručnjak nalazi posao u tvornici cementa u Solinu. Bilo je to 1931. godine. Ubrzo je zavolio cementaše i svijet ovog industrijskog bazena. Tu dovodi svoju suprugu i ostaje do kraja života.

Godine 1943. Železnik odlazi u partizane, direktno iz tvornice sa mnogo drugih cementaša. Postao je član Partije 1943. i isticao se hrabrošću. Zbog svojih izuzetnih sposobnosti 1945. godine, nakon oslobođenja zemlje, postao je nastavnik oficirske škole JNA u Šapcu. Demobiliziran je iste godine i vraćen u svoju tvornicu cementa. Svim svojim žarom, voljom i ljubavlju želi da pomogne ljudima ovoga kraja. Za nepune četiri godine svoje izuzetne aktivnosti bio je pet puta proglašen za udarnika, a isto toliko puta pohvaljen i nagrađen od kolektiva. Nositelj je Ordena rada.

Suvremenici pričaju da je Antu Železnika duboko ganula pažnja solinskih komunista kada su ga predložili za člana Prvog radničkog savjeta. Na zboru, prilikom kandidiranja dobio je dug aplauz preko 250 učesnika konferencije.

Od 10. kolovoza 1945. godine, kada je po drugi put stupio u redove solinskih cementaša, do 30. srpnja 1960. godine, kada je otisao u zasluženu mirovinu, ime Ante Železnika bilo je prisutno gotovo u svakom izvještaju u kojima se govorilo o zasluznima za veću produktivnost i razvoj samoupravljanja.

ŠTAMPA JE ZAKASNILA

Iako su na zbor radnika tvornice cementa »Prvoborac«, po riječima tadašnjeg sindikalnog instruktora Pave Dragičevića, bili pozvani novinari »Slobodne Dalmacije«, »Vjesnika«, Tanjuga i drugi, nitko se nije odazvao iz »sedme sile«, tako da je osnivanje prvog samoupravnog organa u jednom radnom kolektivu u Jugoslaviji ostalo nezabilježeno. Nekoliko dana nakon Nove 1950. godine, vijest je ipak »procurila« u javnost. Svakako, »Slobodna Dalmacija« bila je prva koja je zabilježila taj događaj. Na osnovu te informacije splitski dopisnik Tanjuga emitirao je vijest koju su objavili gotovo svi jugoslavenski listovi i radio stanice. Vijest Tanjuga emitirana je 4. siječnja 1950. godine i glasi:

»Split, 4. januar — Radnici fabrike cementa »Prvoborac« u Solinu izabrali su radnički savjet od 13 članova. Najveću pažnju savet će posvetiti uzdizanju kadrova, kontroli izvršenja godišnjih i mesečnih zadataka, sniženju pune cene koštanja i drugim pitanjima proizvodnje. Preko saveta radnički kolektiva moći će aktivnije da sudeluju u rešavanju svih problema poduzeća.«

Prvi radnički savjet, osnovan 29. prosinca 1949. godine konstituiran je 3. ili 4. siječnja naredne, 1950. godine. Na prijedlog sindikalne podružnice i Biroa partijske organizacije tvornice za predsjednika savjeta izabran je jednoglasno Ante Gabelić a za zamjenika predsjednika, odnosno sekretara, Jozo Sošić, koji je do tada bio na dužnosti sekretara sindikalne podružnice kolektiva.

U TVORNICI CEMENTA „PRVOBORAC“ U SOLINU IZABRAN JE RADNIČKI SAVJET

SPIT, 8. siječnja. — Na prijedlog Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije, radni kolektiv cementne industrije »Prvoborac« u Solinu izabrao je svoj Radnički savjet od 13 članova.

Prijeput u Splitkoj oblasti formirano je radničko rukovodstvo tvornice kao Savjeta koji će svojim radom pri izvršavanju planских zadataka pridonijeti poduzeću velike koristi.

Dužnost je Radničkog savjeta da stalno prati rad poduzeća, ulazeći u sve njegove probleme. Savjet će naročitu pažnju pokloniti uzdizanju novog kadra, kontrolirati izvršavanja mesečnih i godišnjih planova, utrošku neiskorišćenih materijala, sniženju pune cene koštana, i sl. Savjet će i provođenju soci-

jalističkog takmičenja, o radu; disciplini, nagradivanju najboljih radnika. Vodiće se računa o novatorima, racionalizatorima i sl. d.

Formiranjem Radničkog savjeta ulog direktora poduzeća slijе umanjena. Je on kao rukovodilac poduzeća ulazi Savjet s kojim zajednički rješava sv probleme poduzeća.

U Savjet su ušli radnici koji najviše poznaju poslovanje poduzeća. Njima će sada pruža mogućnost da još vi podignu svoje stručno znanje da pomognu poduzeću i da se sposobe za buduće rukovodioce. Zato je kolektiv poduzeća »Prvoborac« na svečan način prijeput izabrao svoje radničko rukovodstvo.

Faksimil nešto zakašnjele informacije o osnivanju radničkog savjeta u »Prvoboru« objavljene u zagrebačkom »Vjesniku« 10. siječnja 1950. godine

Sedamnaestog siječnja 1950. godine održana je prva radna sjednica Prvog radničkog savjeta čiji zapisnik objavljujemo u cijelosti jer se iz njega jasno vidi kakvim se sve problemima suočio Prvi radnički savjet »Prvoborca«, odmah na početku formiranja.

Proširenje Prvog radničkog savjeta na 21 člana obavljeno je u veljači 1950. godine. Novi izbor nije izvršen već se u taj samoupravni organ kooptiralo još osam članova kolektiva. Time je zadovoljena forma i kolektiv je dobio organ upravljanja u broju koji je odgovarao zahtjevima Uputstava Privrednog savjeta Vlade FNRJ i CO Saveza sindikata Jugoslavije.

SAVJETOVANJE U ZAGREBU

U Glavnom odboru Saveza sindikata Hrvatske, u Zagrebu 8. siječnja 1950. godine održano je savjetovanje u »povodu osnivanja radničkih savjeta u državnim privrednim poduzećima« kome su pored predstavnika republičke vlade i najviših sindikalnih rukovodilaca Republike prisustvovali i predstavnici dalmatinske industrije cementa. Jedan član te industrije, žena-radnica Mira Juretić čak je bila izabrana u radno predsjedništvo konferencije. Ona je u to vrijeme bila partijski rukovodilac kolektiva tvornice cementa »10. kolovoza«. Značajno učeće na tome savjetovanju bilo je druga Pave Dragičevića, sindikalnog instruktora dalmatinske industrije cementa i sekretara Biroa partijske organizacije kolektiva »Prvoborca«.

Značajna je, a moglo bi se reći i presudna je bila diskusija Pave Dragičevića na tome savjetovanju. On je skupu dao na znanje da je u kolektivu »Prvoborca« osnovan prvi radnički savjet. Autentični tekst njegova izlaganja donosimo u cijelini¹⁹

»Želim da u par riječi obrazložim što smo mi do sada napravili u pravcu stvaranja radničkih savjeta. Vi svi znate da su poduzeća Dalmatinske industrije cementa bila za vrijeme rata porušena i opustošena. Mi smo ta poduzeća osposobili i formirali proizvodna mjeseca savjetovanja, koja su doprinijela mnogo koristi, jer su u njima učestvovali višestruki udarnici, rukovodioci poduzeća i ljudi, koji su se isticali na radu i tražili da se naša Dalmatinska industrija cementa popularizira. Na taj način smo u stanju izvršavati proizvodne zadatke, koji su se postavljali pred naše poduzeće. Putem održavanja proizvodnih savjetovanja raspravljali smo sva aktualna pitanja, koja su se postavljala pred naše poduzeće u vezi izvršavanja proizvodnih planova. Prije kratkog vremena dobili smo upute za formiranje radničkih savjeta i mi smo odmah prišli rješavanju tog zadataka. Prišli smo zato, jer smo iz iskustva sa dosadašnjim proizvodnim savjetovanjima vidjeli da će od radničkih savjeta biti velike koristi. Mi smo na ši-

¹⁹ Dokument — zapisnik sa savjetovanja čuva se u Arhivu Jugoslavije, Beograd. Prijeđeš je vjeran originalu.

rem plenumu sindikalne podružnice pozvali direktore poduzeća, na kojem smo tretirali ovo pitanje. (Podvukao D. G.) Donijeli smo zaključak da na 31. XII²⁰ održimo savjetovanje, na kojem smo putem agitacione komisije pri sindikalnoj podružnici upoznali sve radnike sa uputama o osnivanju radničkih savjeta i objasnili način glasanja, kao i važnost i ulogu koju ima radnički savjet za rješavanje svih problema koji iskrasavaju u poduzeću. Radnici su se zainteresirali da li će imati kakove koristi od tog radničkog savjeta u pravcu poboljšanja snabdijevanja i stanova. Mi smo im obrazložili značenje radničkih savjeta, a na konferenciji smo pozvali i predstavnike štampe. U savjet smo izabrali 12 drugova i to rukovodioce partijske i sindikalne organizacije, višestruke udarnike, racionalizatore i ostale zaslužene drugove. U savjetu se nalazi i direktor poduzeća. Moli, da mu se dadu upute, da li su pravilno postupili, što se nisu držali određenog datuma i da li će se uvažiti ovaj njihov izbor radničkog savjeta.«.

Predsjedavajući savjetovanja, Drago Gizdić, predsjednik Glavnog odbora Saveza sindikata Hrvatske, prvoborac solinskog kraja, jedan od organizatora ustanka u Dalmaciji i zagovornik stvaranja radničkih savjeta u »svome« bazenu, gdje je nekada radio kao radnik, u završnoj riječi uputio je izvjesnu kritiku na način izbora radničkog savjeta u »Prvoborcu«, ovim riječima:²¹

... Poneki drugovi čim su dobili uputstva za osnivanje radničkih savjeta, tamu gdje su ih pravilno razumjeli oni su ih do kraja primjenjivali u život. Osnovno je, da treba izvršiti političke pripreme, da bi se izbor izvršio kako mi želimo, da se radnicima objasni suština i značaj ovih savjeta. Mi smo čuli primjere drugova iz tvornice cementa, da su samoinicijativno prišli izboru radničkog savjeta. Međutim, kod njih je greška u tome, što su izabrali u svemu 12 drugova²² u radnički savjet, a prema veličini tog poduzeća trebali su da u savjet izaberu 20—30 drugova.²³ (Podcrtao D. G.)

²⁰ Greška. Treba da stoji: 29. XII

²¹ Original zapisnika čuva se u Arhivu Jugoslavije, Beograd. Prijepis je vjeran originalu.

²² Ovdje nije uračunat trinaesti član direktor poduzeća, koji je u savjet ušao automatski po funkciji.

²³ Tokom mjeseca veljače 1950. godine, Prvi radnički savjet se proširio na 21 člana. Tada je kolektiv ove cementare brojio ukupno 574 radnika, zapravo 487 neposrednih proizvođača 48 inženjera i tehničara i 39 učenika »privredi.

O ZADACIMA RÁDNIČKIH SAVJETA

U svojstvu predsjednika Glavnog odbora Saveza sindikata NR Hrvatske, Drago Gizdić, na početku savjetovanja održao je referat iz kojeg citiramo nekoliko izvoda, značajnih kada je u pitanju osnivanje prvih samoupravnih organa u našoj republici.²⁴

»Da bi se u rješavanju problema proizvodnje još više zaинтересirao i angažirao što veći broj radnika, da bi oni imali što neposredniji utjecaj na rad poduzeća i da bi se napravio daljnji korak u jačanju demokratizma u pogledu rada i upravljanja poduzećima, Privredni savjet Vlade FNRJ i Centralni odbor SSJ donijeli su odluku, da se u državnim privrednim poduzećima osnuju radnički savjeti.

Za sada, dok se ne steknu potrebna iskustva radnički savjeti osnovati će se samo u jednom dijelu određenih kolektiva naše privrede, ali to ne znači, da se ne mogu birati i u ostalim poduzećima, ako se smatra da to treba, iako to momentalno nije predviđeno.

Nije slučajno što je baš naša zemlja prva prišla osnivanju radničkih savjeta. Naš je narod prošao kroz takvu školu revolucionarne borbe, koja je političku svijest trudbenika i njihovu privrženost svojoj socijalističkoj domovini podigla za izvanrednu visinu. **Samo je takav narod mogao za svega nekoliko godina iza oslobođenja da napravi tako krupan korak u pravcu još daljnog razvijanja narodne demokracije, koja se odražava i u izboru radničkih savjeta.**

Zadatak radničkih savjeta je da aktivno učestvuju u rješavanju svih najvažnijih pitanja poduzeća, da budno prate rad i pomažu unapređenju poduzeća. Sadržaj rada i zadaci radničkih savjeta su veliki i odgovorni. Oni treba da razrađuju prijedlog privrednog plana poduzeća kao i razradu osnovnog plana poduzeća na pojedina odjeljenja i smjene. Naročito važan zadatak radničkih savjeta jest, da se uporno zalažu za oticanjanje teškoća nastalih u ispunjavanju planskih zadataka i da se bore

---

²⁴ O radničkim savjetima, »Glas rada«, Zagreb, 1950.

protiv svih oportunističkih i neprijateljskih pojava, koje se ogledaju u precjenjivanju teškoća i podcenjivanju naših snaga. Napose je jedan od važnih zadataka radničkih savjeta da vode brigu o pravilnom i pravovremenom izvršavanju sklopljenih ugovora između poduzeća. Preko radničkih savjeta radnici će predlagati upravi poduzeća mјere za unapređenje proizvodnje, racionalizaciju, povećanje produktivnosti rada, sniženje pune cijene koštanja, za poboljšanje kvalitete proizvoda, provođenje mјera štednje, smanjenje i korištenje otpadaka. Preko njih će radnici predlagati mјere za bolju organizaciju rada, za otklanjanje tehničkih, administrativnih i svih drugih nedostataka, čijim bi se otklanjanjem poboljšao rad poduzeća. Oni treba da raspravljaju o radnim normama u po-

Prvoborci Dalmacije — Vicko Krstulović i Drago Gizić na proslavi 10-godišnjice Prvog radničkog savjeta, 29. prosinca 1959. godine

duzeću, o njihovoј realnosti i poboljšanju, te da u tom pravcu stavljam svoje primjedbe i prijedloge, u cilju njihovog unapređenja. Oni treba da vode računa o pravilnom izdizanju potrebnog broja stručnih kadrova, o potreбnoj planiranoj radnoj snazi i njenom pravilnom razmještaju i korištenju, kao i o pravilnoj primjeni tehničko-higijenskih i zaštitnih mјera za radnike. Nadalje, radnički savjeti treba da se bave pitanjeni

radne discipline u poduzeću, kao i mjerama protiv kršenja radne discipline, protiv neopravdanog izostajanja s posla, protiv fluktuacije, tj. seljenja radnika iz poduzeća u poduzeće. Oni treba da pomažu pri izradi prijedloga o radnom redu u poduzeću i da na postojeći radni red stavljuju primjedbe. Isto tako radnički savjeti treba da sudjeluju u vršenju nadzora u pogledu zaštite i boljeg korištenja narodne imovine, da raspravljaju o pojавama štetočinstva, rasipništva i svih drugih oblika nesavjesnog odnosa prema radu, narodnoj imovini uopće, i predlažu mјere za sprečavanje, otkrivanje i otklanjanje tih pojava.

Broj članova radničkog savjeta treba da se kreće od 1% — 5% svih uposlenih radnika i službenika pojedinog poduzeća. Veći ili manji procenat treba da zavisi od broja radnika i službenika. Tako na primjer, za ona najveća poduzeća, koja imaju po nekoliko hiljada radnika, kao što je »Raša«, »3. maj«, »Đuro Đaković«, »Varteks«, »Belje« itd. može se uzeti procenat od 1%, za osrednja poduzeća kao što su »KIK«, »Karlovac«, rudnik »Siverić«, »Prvomajska«, itd. može se birati od 2% — 3%, za manja kao što su tvornice cementa »Prvoborac«, »Partizan« itd. 3% — 4%, (podvukao autor) a najmanja, gdje radi mali broj radnika, kao što je slučaj u nekim poduzećima i električnim centralama, može se birati 5% i više. Potreban broj članova savjeta u pojedinim poduzećima odredit će se u poduzeću prema njegovim specifičnim potrebama, s tim da se bira i direktor poduzeća, a ukoliko on i ne bi bio izabran, onda on obavezno ulazi u savjet, jer to zahtijeva karakter i uspješniji rad samih savjeta. Izabrani članovi radničkog savjeta iz svoje sredine biraju predsjednika i sekretara. Vrijeme sastanaka kao i dnevni red određuje predsjednik sporazumno s direktorom poduzeća. Na sjednicu radničkog savjeta može se pozvati rukovodioce i stručnjake poduzeća, da bi izložili neka pitanja, koja su važna za rad poduzeća, pa samim tim i radničko savjeta.

Savjet i članovi radničkog savjeta preko proizvodnih savjetovanja u svojim odjeljenjima, a u važnim slučajevima, kad to neko pitanje zahtijeva, treba da upoznaju sve radnike o svom radu i o zaključcima donesenim na pojedinoj svojoj sjednici. Savjet treba da održava svoje sjednice u vrijeme, kad su svi prisutni članovi savjeta slobodni, i oni za svoj rad u savjetu ne primaju nikakvih nadoknada. U slučaju da nikada svi članovi savjeta ne mogu u isto vrijeme biti slobodni, s obzirom da poduzeće radi neprekidno, tj. u tri smjene, tada sastanak savjeta treba održati u vrijeme, kad je najveći dio članova savjeta slobodan. Za one pak pojedine drugove, koji će ipak morati za radnog vremena da prisustvuju sjednicama savjeta, razumije se da im to vrijeme treba da bude plaćeno kao redovito radno vrijeme.

Potrebno je da u radničke savjete budu izabrani najbolji radnici i službenici iz poduzeća, istaknuti trudbenici, udarnici, novatori, racionalizatori, inženjeri i tehničari, omladinci, žene, najbolji borci za visoku produktivnost rada, ljudi koji se najviše ističu u izgradnji svoje socijalističke domovine. Potrebno je da partijske i sindikalne organizacije dobro prouče izdata Uputstva i da po njima postupaju. Da bi se spomenuta Uputstva što bolje provodila u život, potrebno je za njihovo proučavanje organizirati posebne sastanke. Od osobite je važnosti da partijске organizacije i sindikalno rukovodstvo i aktivisti dobro prouče i savladaju Uputstva i potpuno ih provedu u život.

Pripreme i izbori za radničke savjete, kao i za sindikalna rukovodstva treba da budu odraz spremnosti naših trudbenika za nova i još veća stvaralačka djela, za daljnje razvijanje proizvodnih snaga i jačanje pri-vredne moći naše zemlje. Izbori treba da proteku u znaku daljnje mobilizacije radničke klase za izvršenje plana četvrte godine, u znaku dalnjeg razvijanja i omasovljjenja pokreta za visoku produktivnost rada, kao više forme socijalističkog takmičenja, u pravcu još jačeg omasovljjenja udarništva, racionalizatorstva i novatorstva, u pravcu još veće aktivizacije partijske i sindikalne organizacije i na podizanju idejno-političkog i kulturnog nivoa radnika i službenika i poboljšanju njihovih životnih uslova..»

I DRUGI SU HTJELI BITI PRVI...

Nisu samo radnici solinskog industrijskog bazena, istina preko svojih sindikalnih i partijskih organizacija — ti koji su htjeli formirati prve organe samoupravljanja i sprovesti u djelo marksističku akcionu parolu »Tvornice radnicima«. I drugi su to htjeli, i drugi su to pokušavali, i drugi su krenuli istim putem, želeći da se u socijalističkom takmičenju, u borbi za Prvi petogodišnji plan, na obnovi ratom opustošene zemlje pokažu, iskažu, potvrde...

To što su Dalmatinци bili prvi, njihova je posebna zasluga. Može se to, uz sve ostale okolnosti, o kojima je riječ u ovoj knjizi i o kojima će vjerojatno budući historičari pisati i istraživati, pripisati njihovim posebnim osobinama, njihovom mentalitetu i uvijek strasnoj želji da nešto veliko i značajno učine prije drugih; da budu što se kaže »prvi u svitu«. Imajući u vidu okolnosti u kojima su radnici dalmatinske cementne industrije i ti prvi samoupravljači živjeli i radili, i kako su shvaćali što su im sve klasna borba i revolucija dali, sasvim se slobodno može reći da su postupili onako kako je trebalo i da su, što se tiče formiranja prvog radničkog savjeta, konkretno u »Prvoborcu«, obavili jednu nadasve potrebnu i svršišodnu akciju s kojom su ušli u povijest.

Nedvojbeno je da su solinski cementaši imali u Zagrebu »svoga« čovjeka, Dragu Gizića, prvoborce, starog iskusnog revolucionara i jednog od organizatora ustanka u Dalmaciji, koji je u tim godinama bio predsjednik Glavnog odbora republičkog sindikata i da je on »gurao« tu akciju i sam želio da cementaši iz Solina, gdje je on nekada radio — njegovi drugovi i suborci budu prvi u formiranju prvog samoupravnog organa u »Prvoborcu«. Čak se može reći da je Gizić uz asistenciju partijskog rukovodstva bazena i istaknutih sindikalnih funkcionera kakav je bio Pave Dragičević, tadašnji sindikalni instruktor dalmatinske industrije cementa, bio jedan od glavnih zagovornika i inicijator osnivanja Prvog radničkog savjeta u cementari u Solinu.

Prema jednom dokumentu koji se čuva u Arhivi Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, na samom početku 1950. godine, izvjesne sindikalne i partijske organizacije u Narodnoj Republici Hrvatskoj zagovarale su i čak decidirano određivale formiranje prvih samouprav-

Prvi radnički savjet tvornice cementa „10. kolovoz“ iz Majdana, veljače 1950. godine. Mira Juretić bila je izabrana za predsjednicu. To je, po svemu sudeći prva žena predsjednik samoupravnog organa u jednoj radnoj organizaciji u našoj zemlji

nih organa — radničkih savjeta, razumije se, na osnovu Uputstava Savezne Vlade FNRJ i Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije a shodno spisku radnih organizacija koje su bile određene za taj posao.

U planu biranja radničkih savjeta Direkcije Konjšćinskih rudnika određeno je:

»Rudnik D. Konjščina (Direkcija konjšćinskih rudnika) treba da bira delegate (za radnički savjet prim. p.) 23. 1. 1950.

Rudnik »Špičkovina«, 25. 1. 1950.

Rudnik »Poljanica«, 26. 1. 1950.

Rudnik »Ivanpolje«, 28. 1. 1950.«

U obrazloženju prijedloga stoji da će se »u gore navedenim rudnicima, biranja radničkih savjeta vršiti po delegatskom sistemu, s tim da će se konferencije izabranih u podružnicama održati 12. II 1950. godine u D. Konjščini gdje će delegati izabrati radnički savjet za Direkciju konjšćinskih rudnika.«

U istom dokumentu dodato je da »Varteks« iz Varaždina treba da formira radnički savjet 5. veljače 1950. godine, a Željezara Sisak, 5. siječnja 1950.

FORMIRANJE RADNIČKIH SAVJETA U OSTALIM TVORNICAMA DALMATINSKE INDUSTRIJE CEMENTA I NEKIM KOLEKTIVIMA SPLITSKOG INDUSTRIJSKOG BAZENA I DALMACIJE

Kolektiv Brodogradilišta Split (u ono vrijeme: Brodogradilište »Vicko Krstulović«) uvelo je samoupravljanje 15. listopada 1950. godine. Prvi radnički savjet u ovom radnom kolektivu osnovan je 17. listopada 1950. godine. U taj prvi samoupravni organ splitskih brodograditelja bilo je izabранo 80 članova za koje je na zboru radnika glasalo 2.104 delegata. Na istoj sjednici bio je izabran i Upravni odbor od 10 članova.

Predsjednik prvog radničkog savjeta bio je drvodjelski radnik *Josip Martinić*.

U dane formiranja prvog radničkog savjeta u Brodogradilištu »Vicko Krstulović« bilo je registrirano u kolektivu 2.570 udarnika, 500 odličnika i 111 odlikovanih radnika.

Ranije, još 1948. godine kolektivu ovog brodogradilišta bila je do-dijeljena prelazna zastava Savezne vlade FNRJ — u dva navrata — kao najboljem kolektivu u ostvarivanju planova Petogodišnjeg plana.

»Jugovinil« iz Kaštela-Sućurca kod Splita (osnovan kao radna organizacija 29. studenoga 1949. godine) formirao je prvi radnički savjet i uveo sistem samoupravljanja 20. listopada 1950. godine. U taj prvi samoupravni organ bilo je izabранo 60 članova. Prvi predsjednik bio je *Miho Nesanović*. Njegov mandat trajao je dvije godine.

Građevinsko poduzeće »Ivan Lučić Lavčević« osnovano je u Splitu kao Vojno građevinsko poduzeće 12. veljače 1948. godine. I ovaj kolektiv uveo je sistem samoupravljanja već 25. rujna 1950. godine kada je i formiran prvi radnički savjet u kolektivu.

Mira Juretić, predsjednica Prvog radničkog savjeta tvornice cementa »10. kolovoz« u Majdanu

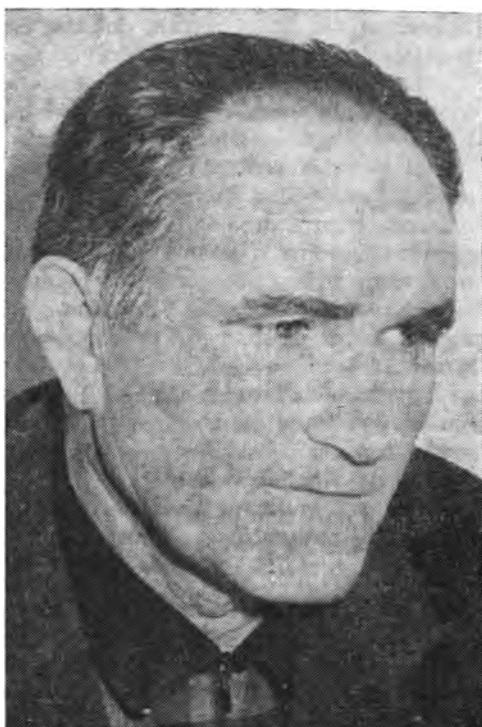
Konferencija delegata kolektiva održana je u prostorijama Brodogradilišta »Vicko Krstulović«. Sindikalna organizacija kolektiva bila je istakla 150 kandidata za izbor radničkog savjeta. Prisutni su tražili da se broj kandidata proširi, poveća za još 24 kandidata. Tajnim glasanjem u prvi radnički savjet »Lavčevića« izabrano je 65 članova.

Delegate na ovoj osnivačkoj skupštini prvog samoupravnog organa predstavljali su članovi — podružnica i radnih jedinica iz više mjesta u Dalmaciji: Lastova, Šolte, Trogira, Zadra, Knina i drugih mjesta.

Prvi predsjednik je kapetan JNA, Ante Štambuk.

»Luka« u Dubrovniku bilo je prvo poduzeće saveznog značaja u tome gradu. Njegov kolektiv izabrao je prvi radnički savjet 24. rujna 1950. Prije njega prve samoupravne organe — u vrijeme od 2. rujna do 13. rujna izabrali su radni kolektivi »lokalnog« značaja; Gradski tramvaj, poduzeće »Radeljević«, Gradska hotelsko poduzeće »Gradac«, GP »Graditelj« i kolektiv tiskare »Ivo Čubelić«.

U Šibeniku, gradu koji je prije rata imao dvije veće tvornice, »Sufid« i Tvornicu aluminijskog aluminijuma u Lozovcu, prvi radnički savjet formiran je u trgovinskom poduzeću »Kornat«, 31. kolovoza 1950. godine.

Marin Bonacin, predsjednik Prvog radničkog savjeta tvornice cementa »Partizan« u Kaštel Sućurcu

Na sastanku sindikalne organizacije ovog poduzeća održanom 9. kolovoza, opširno su razrađene pojedine točke Zakona o uvođenju samoupravljanja i zakazani izbori za prvi radnički savjet za 31. kolovoza. Tada je izabранo 17 članova za prvi samoupravni organ. Za predsjednika radničkog savjeta bio je izabran Stjepan Šinko, rukovodilac prodaje.

Shodno preporuci Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije, nešto poslije formiranja Prvog radničkog savjeta u tvornici cementa »Prvoborac«, istom poslu prišlo se i u drugim kolektivima cementne industrije.

Prvog veljače 1950. godine, mjesec dana od formiranja prvog samoupravnog organa u »Prvoborcu«, u kolektivu tvornice cementa u Majdanu (Solin) osnovan je prvi radnički savjet. Taj samoupravni organ majdanske cementare brojio je 25 članova. Za predsjednika bila je izabrana Mira Juretić, borac-invalid i prije toga sekretar partiske organizacije kolektiva. Ona je, po svemu sudeći bila i ranije predviđena za tu funkciju, jer je bila izabrana za delegata tога kolektiva na savjetovanju

održanom 8. siječnja 1950. godine u Glavnom odboru sindikata NR Hrvatske. Tada je, na tom skupu koji je raspravljao o osnivanju radničkih savjeta u Republici, Mira Juretić bila izabrana u radno predsjedništvo.

Da li je to bila prva žena predsjednik jednog od prvih radničkih savjeta u zemlji, osnovanih prije donošenja Zakona o uvođenju samoupravljanja u našoj zemlji, dokazat će oni koji budu pažljivo proučavali povijest i nastajanje samoupravljanja u Jugoslaviji.

Bez obzira na to, solinski cementaši izabrali su među svoje prve samoupravljače ženu radnicu, ženu borca kojoj su u to vrijeme povjerili i tako značajnu i odgovornu funkciju.

U tvornici cementa »10. kolovoz«, isto kao i u »Prvoborcu« bila je odnjegovana jedna divna plejada boraca-radnika koja je najzaslužnija za niz velikih priznanja koje su njihovi kolektivi postigli u periodu od 1945. do 1951. godine, i kasnije, u bitkama za obnovu i izgradnju zemlje i ostvarenje Prvog petogodišnjeg plana.

U tvornici cementa »Partizan« u Kaštel Sućurcu, prvi radnički savjet osnovan je 15. veljače 1950. godine. Prvi predsjednik bio je radnik *Marin Bonacin*.

U tvornici cementa »Renko Šperac« u Omišu, čiji je kolektiv također bio na listi kandidata za prve organe upravljanja u zemlji, prvi radnički savjet formiran je krajem veljače 1950. godine. Imao je 13 članova. Predsjednik je bio *Marin Stipić*.

Nešto kasnije formiran je i prvi samoupravni organ u tvornici salo-nita »Antiša Vučićić« u Vranjicu.

PREDSJEDNICI RADNIČKOG SAVJETA »PRVOBORCA« (1949—1975)

U kolektivu tvornice cementa »Prvoborac«, od osnivanja prvog radničkog savjeta 1949. do 1975. godine, dužnost predsjednika vršili su slijedeći članovi radne organizacije:

Ante GABELIĆ, stolar, u godinama: 1949, 1950. i 1951.

Miljenko JURIĆ, poslovoda mehaničke radionice, 1952. i 1954.

Marin VRGOĆ, stolar, 1955. i 1956.

Marin MATIJACA, sekretar tvornice, 1957. i 1958.

Ivan MILER, poslovoda mehaničke radionice, 1958. i 1959.

Tonći MILIŠIĆ, poslovoda vertikalnih peći, 1960. i 1961.

Ante MILER Ivanov, električar, 1962, 1963. i 1964.

Ante KUMAC, VKV mehaničar, 1965. i 1966.

Ante ČIĆARIĆ, VKV mehaničar, 1967. i 1968.

Prof. Juraj JERKOVIĆ, stručni savjetnik u upravi tvornice, 1969. i 1970.

Inž. Blaž GRUBIŠIĆ, 1971, 1972. i 1973.

Inž. Josip MEDVIDOVIĆ, od 1974. do danas (1975.)

Predsjednici Upravnog odbora tvornice do integracije u sklopu radne organizacije »Dalmacijacement« (1957. godine):

Martin MIKELIĆ-Stari, Ante GABELIĆ, Ivan MILER, Tonći MILIŠIĆ i Fabijan MILANOVIĆ.

DRŽAVNA PRIVREDNA PODUZEĆA U JUGOSLAVIJI U 1949. GODINI KOJA SU BILA ODREĐENA DA SE U NJIMA BIRAJU RADNIČKI SAVJETI

Centralni odbor Saveza sindikata Jugoslavije suglasno s Privrednim savjetom i Vladom FNRJ uputio je 22. i 23. decembra 1949. godine dva gotovo istovjetna pisma svim glavnim odborima Saveza sindikata s uputstvom kako i u kojim državnim privrednim poduzećima treba osnivati radničke savjete. Uz pisma bili su priloženi spiskovi državnih privrednih poduzeća, u kojima treba birati radničke savjete.²⁵

»U cilju punog ostvarenja ustavnog načela — kaže se u prvom pismu — o neposrednom učešću radnika u upravljanju privredom, kao i u cilju što aktivnijeg učešća radnika u borbi za izvršenje planskih zadataka Privredni savjet, Vlada FNRJ i Centralni odbor Saveza sindikata Jugoslavije rešili su da se u državnim privrednim preduzećima osnuju radnički saveti »u prvo vreme dok se ne steknu izvesna iskustva, radnički saveti osnovaće se samo u najboljim i najvećim preduzećima u našoj privredi«.

U drugom pismu s nešto izmijenjenim, ali u suštini istim sadržajem stoji:

»Dragi drugovi,

da bi se u rešavanju problema proizvodnje zainteresirao i angažirao što veći broj radnika, Privredni savet, Vlada FNRJ i Centralni odbor Saveza sindikata Jugoslavije, doneli su odluku da se u državnim privrednim preduzećima osnuju radnički saveti.

Za sada, dok se ne stekne potrebno iskustvo *radnički savet osnovaće se samo u određenom broju najboljih i najvećih kolektiva u našoj privredi* (podvukao D. G.).

---

²⁵ Originalni pisama čuvaju se u Arhivu Jugoslavije, Beograd.

Spisak kolektiva na teritoriji vaše Narodne republike u kojima će se pristupiti osnivanju radničkih saveta dostavljamo vam u prilogu. Isto tako šaljemo vam štampana Uputstva o osnivanju i radu radničkih saveta državnih privrednih preduzeća za sve sindikalne organizacije ovih preduzeća, kao i izvestan broj za vaše potrebe.

Celokupnim radom oko izbora i organizovanja radničkih saveta rukovodiće glavni odbori Saveza sindikata.

Pre izbora — kaže se na kraju pisama — treba da organizujete savetovanja. Na savetovanje pozivati nadležne ministre i direktore generalnih, odnosno glavnih direkcija u čijim se preduzećima vrše izbori, zatim direktore preduzeća, sekretare partijskih organizacija i predsednike sindikalnih podružnica preduzeća.«

Oba dokumenta potpisali su za Centralni odbor SSJ Đuro Salaj a za načelnika Uprave za životni standard i socijalističko takmičenje Lazar Plavšić.

* * *

Objavljujemo prijepis spiskova kolektiva onako kako su nađeni u dokumentima Arhiva Jugoslavije.²⁶

SPISAK KOLEKTIVA U KOJIMA TREBA OSNOVATI RADNIČKE SAVETE

NARODNA REPUBLIKA SRBIJA

1. Rudnik i topionica bakra — Bor
2. Rudnik i topionica olova — Trepča
3. Rudnik antimona — Zaječar
4. Senjski rudnici uglja
5. Rudnik uglja — Aleksinac
6. Rudnik uglja — Kostolac
7. Rudnik uglja — Kosovo
8. Rudnik antimona — Lisa
9. Željezara Smederevo
10. Fabrika »Ivo Lola Ribar« — Železnik
11. Industrija motora — Rakovica
12. Fabrika poljoprivrednih mašina »Zmaj« — Zemun
13. »Novkabel« — Novi Sad
14. Fabrika šarmota — Mladenovac
15. Livnica željeza i tempera — Kikinda
16. Metalno preduzeće »Pobeda« — Novi Sad.

²⁶ Originalni spiskova nalaze se u Arhivu Jugoslavije, Beograd. Autor je ispravio najočiglednije greške.

17. Fabrika vagona »Rankovićovo«
18. Livnica Jastrebac — Niš
19. Fabrika precizne mehanike — Beograd
20. Fabrika vagona — Smederevska Palanka
21. Fabrika sapuna »Albus« — Novi Sad
22. Ciglana »Pobeda« — Leskovac
23. »Kosta Stamenković« — Leskovac
24. Fabrika cementa »Beočin«
25. »Oktobarska sloboda« — Beograd
26. »Ivan Milutinović« — Zemun
27. »Ratko Pavlović« — Niš
28. Fabrika cipela »Proleter« — Beograd
29. Fabrika koža — Niš
30. »Zorka« — Šabac
31. »Zorka« — Subotica
32. »Galenika« — Zemun
33. Fabrika hartije — Beograd
34. Fabrika stakla — Pančevo
35. Fabrika stakla — Paraćin
36. Zavod za izradu novčanica — Beograd
37. »Kultura« — Beograd
38. Štamparsko preduzeće — »Rad«
39. Fabrika duvana — Niš
40. Fabrika ulja — Vrbas
41. Fabrika šećera — Ćuprija
42. Fabrika šećera — Beograd
43. »Crvena zastava« — Kragujevac
44. Tvrnica konzervi »Kulpin«
45. Ciglana »Trudbenik« — Beograd
46. Tvrnica cigle i crepa — V. Kikinda
47. Željeznička radionica — Niš
48. Željeznička radionica Rankovićovo
49. Željeznička radionica Beograd
50. Željeznička radionica Zemun
51. Mostovska radionica — Niš
52. Ranžirna stanica Beograd
53. Brodogradilište »Čukarica« — Beograd
54. Brodogradilište Apatin
55. Brodogradilište Novi Sad
56. Građevinsko poduzeće Novi Beograd
57. Građevinsko poduzeće »Komgrap« — Beograd
58. »Krušik« — Valjevo
59. »Ikarus« — Zemun
60. »Crvena zastava« — Kragujevac²⁷
61. Šumsko poduzeće Kučaj

²⁷ Vjerovatno greška pri prekucavanju jer je već pomenuta u rednom broju 43.

62. Poljopriv. Glavna direkcija »Sonja Marinković« — Vršac
63. I Poljopr. direkcija (Gl. direkcija) Vršac
64. Vojna ergela »Zobnatica«
65. Planinsko dobro »Pešter«
66. Poljoprivredna mašinska stanica V. Kikinda
67. Poljoprivredna mašinska stanica Niš
68. Glavna direkcija »Proleter« Čoka
69. Poljoprivredna direkcija »Padej«
70. Glavna direkcija »Bratstvo« Crvenka
71. Poljoprivredna direkcija »Kozara«
72. Termoelektrana Beograd
73. Gradsko saobraćajno preduzeće Beograd
74. Gradsko saobraćajno preduzeće Novi Sad
75. Gradsko saobraćajno preduzeće Subotica
76. Gradsko saobraćajno preduzeće Niš
77. Gradska plinara — Novi Sad
78. Gradska plinara — Subotica
79. Plinara — Pančevo
80. Poljoprivredno dobro Fruška Gora — Ilok

NR HRVATSKA

Kolektivi u kojima treba osnovati radničke savete

1. Rudnik boksite — Rovinj
2. Istarski rudnici uglja — Raša
3. Rudnik uglja — Siverić
4. Konjčinski rudnici uglja
5. Rafinerija nafta — Rijeka
6. Željezara — Sisak
7. »Prvomajska« — Zagreb
8. »Đuro Đaković« Slavonski Brod
9. »Rade Končar« — Zagreb
10. »Sintermagnezit« — Zagreb
11. Tvorница cementa »10. kolovoz« — Majdan
12. Tvorница cementa »Prvoborac« — Solin²⁸
13. Tvorница cementa »Partizan« — Kaštela Sućurac
14. Tvorница cementa »Renko Šperac« — Omiš
15. »Varteks« — Varaždin
16. Tekstilno preduzeće »Pobeda« — Zagreb
17. Kombinat Borovo
18. Tvorница koža — Osijek

---

²⁸ U originalu pogrešno napisano Kaštela Sućurac.

19. Tvorница koža »Kik« — Karlovac
20. Tvorница lekova »Pliva« — Zagreb
21. »Jugovinil« — Kaštel-Sućurac
22. Tvorница papira — Zagreb
23. Tvorница papira Rijeka
24. Tvorница stakla — Straža
25. Hrvatski nakladni zavod — Zagreb
26. Litokarton — Osijek
27. Štamparsko preduzeće »Ognjen Prica« — Zagreb
28. Fabrika duvana — Zagreb
29. Fabrika ulja — Zagreb
30. Fabrika šećera — Županja
31. Ciglana »Zagreb« — Zagreb
32. Željeznička radionica — Zagreb²⁹
34. Željeznička ranžirna stanica — Zagreb, Zapadni kolodvor
35. Ranžirna stanica — Vinkovci
36. Gradevinsko preduzeće — Sisak
37. Gradevinsko preduzeće — Vinodol
38. »Aleksandar Ranković« — Rijeka
39. »3. maj« — Rijeka
40. »Vicko Krstulović« — Split³⁰
41. »Ulijanik« — Pula
42. Kombinat — Belišće
43. Kombinat — Đurđenovac
44. Kombinat »Petrova Gora« — Karlovac
45. Šumsko gazdinstvo — Vinkovci
46. Jedna od poljopr. direkcija (III) na zemaljskom dobru — Osijek
47. Jedna od poljoprivrednih direkcija na zemaljskom dobru u Nuštaru
48. Poljoprivredna mašinska stanica — Beli Manastir
49. Elektrana — Zagreb
50. Hidrocentrala »TITO« — Split
51. Zagrebački električni tramvaj — Zagreb
52. Tramvaj — Osijek
53. Tramvaj — Dubrovnik
54. Autotramvajsko preduzeće — Rijeka
55. Gradska plinara — Zagreb
56. Plinara i vodovod — Osijek
57. Voda-plin — Pula
58. Voda-plin — Rijeka
59. Voda-plin — Rovinj
60. Vodovod-Plinara — Split

²⁹ U originalu stavljen znak pitanja. Možda se odnosi na dvije radionice — Glavnu i Zapadni kolodvor?

³⁰ Odnosi se na Brodogradilište »Split« koje je u to vrijeme nosilo naziv kakav se navodi.

61. Glavna direkcija »Belje« — Kneževo
62. Poljoprivredna direkcija »Kozjak«
63. Direkcija mašinske radionice »Belje«

NR SLOVENIJA

Kolektivi u kojima treba formirati radničke savete

1. Rudnik olova — Nežice
2. Rudnik žive — Idrija
3. Rudnik uglja — Trbovlje
4. Rudnik uglja — Zagorje
5. Rudnik uglja — Hrastnik
6. Rudnik uglja — Velenje
7. Poduzeće za proizvodnju nafte — Gajdoš
8. Rudnik Senova
9. Nafta — Lendava
10. Željezara Jesenice
11. Željezara Štore
12. Litostroj — Ljubljana

Prvi radnički savjet tvornice »Sava« iz Kranja, formiran 7. siječnja 1950. godine

13. TAM — Maribor
14. »Splošna« — Maribor
15. »Iskra« — Kranj
16. »Impol« — Sl. Bištrica
17. Željezara Šoštanj
18. Predilnica — Litija
19. Tovarna upog. pohišta — Duplica
20. Fabrika cementa — Anhovo
21. »Inteks« — Kranj
22. Mariborska pred. i tkal. — Maribor
23. Tvornica usuja — Šoštanj
24. Tovarna usuja — Kamnik
25. Tvořnica kemijskih proizvoda — Celje
26. Tvořnica gum. izdelkov »Sava« — Kranj
27. Tvořnica papira i celuloze — Vevče
28. Tvořnica stakla — Hrasnik
29. »Ljudska pravica« Ljubljana (Nakladni zavod)
30. Tvořnica duvana — Ljubljana
31. Kamnička industrija Ruše
32. Fabrika celuloze — Videm Krško
33. Željeznička radionica — Maribor
34. Željeznička ranžirna stanica i ložionica — Ljubljana
35. Građevinsko preduzeće »Gradis« — Strnišće
36. Građevinsko preduzeće »Litostroj« — Ljubljana
37. Šumsko poduzeće — Postojna
38. Jedna od poljoprivrednih direkcija — Kočevje
39. Poljoprivredna mašinska stanica Maribor

Prvi radnički savjet u Sloveniji formiran je 7. siječnja 1950. godine u tvornici gumenih proizvoda »Sava« u Kranju.³¹ Taj radnički savjet brojio je 32 člana — 23 muškaraca i 9 žena.

Zastupljenost žena-radnica karakteristična je jedino u ovoj republici. Kada je već riječ o tome dobro je napomenuti da su i naredni radnički savjeti u »Savi« — drugi i treći itd. imali u svojim redovima dobar broj žena. Drugi radnički savjet u »Savi« Kranju formiran 25. ožujka 1952. godine brojio je manje članova — 25 i manji broj žena-radnica — svega šest. Treći samoupravni organ u ovoj tvornici formiran 30. ožujka 1953. godine bio je sastava 25 članova, od čega svega dvije žene-radnice. I tako dalje.

³¹ »15 let delavskoga upravljanja u Savi«, brošura koju je izdao Odbor za organizaciju proslave »prvog delavskoga sveta podjetja »Sava« Kranj, 1965. godine. U toj knjizi navedena su imena članova prvog radničkog savjeta u Sloveniji a drugog u Jugoslaviji. To su: Ana Bežičković, Franc Bajzelj, Kristina Filipič, Janez Gartner, Alojz Gornik, Franc Hočevar, Angela Jarc, Alojz Jarc, Vera Jelovšek, Miha Jereb, Ivan Kert, Ivan Kern, Janko Korbar, Pavel Košnik, Jože Markovič, Anton Močivnik, Makso Mikuš, Fani Nemeč, Anton Oman, Viktor Poličar, Angela Rataj, Bruno Skumovc, Leopold Soteljšek, Anton Smajd, Jernej Srebrnjak, Janez Stare, Antonija Šinkovec, Jože Solar, Francka Tomažič, Marija Zaplotnik, Vinko Zaplotnik i Stane Zerko.

Prvi radnički savjet u »Savi« Kranju imao je zadatak da se stara o izvršenju planskih zadataka, pospješuje bolju proizvodnju, vodi brigu o boljoj organizaciji rada, sinhronizaciji proizvodnje, izvršenju normi, higijensko-tehničkoj zaštiti na radu i radnoj disciplini.^{31a}

U zagrebačkom poduzeću »Rade Končar« prvi, pokušni radnički savjet formiran je još 1949. godine. Bio je s ograničenim dužnostima i ovlaštenjima. »Pravi« radnički savjet u ovoj tvornici osnovan je 11. kolovoza 1950. godine.

Nešto kasnije, 10. listopada izabran je i prvi radnički savjet u tvornici čokolade i keksa »Josip Kraš« u Zagrebu. Prvi predsjednik bila je radnica, Rezika Juran.

»U kolektivu, sjeća se Rezika³² — s nestrpljenjem se očekivao izbor prvog radničkog savjeta. Atmosfera je bila vrlo svečana. Dolazeći na biraštite, ljudi su izražavali svoje zadovoljstvo zbog povjerenja, koje je njima — neposrednim proizvođačima — na taj način iskazano. Sutradan, poslije izbora, održana je prva sjednica radničkog savjeta, kojoj su, pored 61 člana, prisustvovali i brojni drugi članovi kolektiva.«

PRVI RADNIČKI SAVJETI U BOSNI I HERCEGOVINI, CRNOJ GORI I MAKEDONIJI

Prema nekim podacima³³ u našoj zemlji za kandidate prvih samoupravnih organa u radnim organizacijama bilo je predviđeno 215 državnih privrednih poduzeća. U Arhivu Jugoslavije sačuvani su spiskovi koje smo naprijed naveli i to za narodne republike Srbiju, Hrvatsku i Sloveniju. Nismo uspjeli naći spiskove za ostale naše republike. Međutim ipak smo ušli u trag prvim radničkim savjetima koji su osnovani u narodnim republikama Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Makedoniji, pretpostavljajući da su oni izabrani na osnovu spiska koje im je uputio Savezni odbor sindikata.³⁴

PRVI RADNIČKI SAVJETI U BOSNI I HERCEGOVINI

Do 1. februara 1950. godine u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini izabrani su radnički savjeti u 29 radnih kolektiva i to:

1. Željezari Zenica
2. ZGP »Konstruktor«
3. Rudnicima Zenica — Breza

^{31a}Isto.

³²Izjava objavljena u knjizi »Tvornice radnicima« autora Z. Blažine, Lykos, Zagreb, 1960. Rezika Juran je tada bila rukovodilac opreme pakovanja u odjelu za proizvodnju čokolade.

³³Istoriski Kongres radničkih saveta, Privredni pregled, Beograd 1957. i Drago Gizić, predsjednik Glavnog odbora Saveza sindikata za Hrvatsku.

³⁴Arhiv Jugoslavije.

4. Rudniku Breza
5. Rudniku Kakanj
6. Rudnicima Banovići
7. Rudnicima Kreka
8. Rudnicima Mostar
9. Rudnicima Ljubija
10. Željezari Vareš
11. »Jahorina« — Sarajevo
12. »Krivaja« Zavidovići
13. »Destilacija« — Teslić
14. HE Jablanica
15. HE Mali Zvornik
16. DPD³⁵ Rilić — Kupres
17. DPD Čolaković — Bijelo Polje
18. MTS — Derventa
19. Tvrnici sode Lukavac
20. Elektrobosna — Jajce
21. Tvrnica duhana — Mostar
22. Željeznička stanica — Alipašinmost
23. Ložionica Sarajevo
24. Elektrocentar — Sarajevo
25. Pilana — Sarajevo
26. Tramvajsko poduzeće — Sarajevo
27. Autocentar — Sarajevo
28. »Ključ« — Sarajevo³⁶
29. Tvrnica kože — Banja Luka

PRVI RADNIČKI SAVJETI NARODNE REPUBLIKE CRNE GORE

Do 18. marta 1950. godine u NR Crnoj Gori izabrani su radnički savjeti u ovim državnim privrednim poduzećima:³⁷

1. Fabrici cigareta — Titograd
2. Fabrici »Radoje Dakić« — Titograd
3. Fabrici namještaja — Titograd
4. Poduzeću za izgradnju — Titograd
5. Pilani »1. maj« — Nikšić
6. Automehaničarskoj radionici — Kotor
7. Glinenoj industriji Račica — Tivat
8. Državnom poljoprivrednom dobru »Drenovica« — Danilovgrad

³⁵ Državno poljoprivredno dobro.

³⁶ U »Ključu« je, po svemu sudeći izabran prvi radnički savjet u SR Bosni i Hercegovini.

³⁷ Arhiv Jugoslavije.

PRVI RADNIČKI SAVJETI U NARODNOJ REPUBLICI MAKEDONIJI

Prema podacima nađenim u Arhivu Jugoslavije u NR Makedoniji bilo je kandidirano 10 državnih privrednih poduzeća za izbor radničkih savjeta prema uputstvu Saveznog odbora sindikata Jugoslavije.

Do 3. ožujka 1950. godine izabrani su radnički savjeti u tri kolektiva i to u:

1. Revernom odboru »Mavrovo«
2. Šumarskom predpjatju, i
3. Zemljodelskom svopenstvu »K. J. Pištu« — Prilep.

* * *

Predviđeni su radnički savjeti u svim republikama:

Iz NR Srbije	79 ³⁸
Iz NR Hrvatske	63
Iz NR Slovenije	39
Iz NR BiH	29
Iz NR Crne Gore	8
Iz NR Makedonije	10
U k u p n o	228

Očigledno ukupna brojka približna je broju državnih privrednih poduzeća koja su 1949. rješenjem Privrednog savjeta, Vlade SFRJ i Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije bila predviđena da se u njima osnuju radnički savjeti.

---

³⁸ U spisku za NR Srbiju dvaput se spominje kragujevačko poduzeće »Crvena zastava«.

BROJNO STANJE I SASTAV PRVIH RADNIČKIH SAVJETA U TVORNICAMA DALMATINSKE INDUSTRIJE CEMENTA

U prilogu izvještaju koji je Glavni odbor Saveza sindikata NR Hrvatske uputio Savezu sindikata Jugoslavije, 6. ožujka 1950. godine, a koji se odnosi na »analizu održanih izbora za radničke savjete«³⁹ dat je tabelarni prikaz broja i strukture uposlenih radnika u poduzećima u kojima je izabran radnički savjet, kao i ostali podaci značajni za sagledavanje strukture tih prvih samoupravnih organa.

Izdvojili smo iz tog pregleda podatke koji se odnose na tvornice cementa solinskog industrijskog bazena, odnosno njihove prve radničke savjete.

PODUZEĆE (tvornica)	Broj zaposlenih					Izabrano u radnički savjet					Zaslužnih radnika			
	radnika	inženjera	tehn. služb.	učenika	u privredi	radnika	inženjera	tehničara	službenika	s v e g a	udarnika	novatora	racional.	pronalažača
»10. kolovoz«	724	49	42	815	10	1	2	12	25	3	1	1	—	6
»Prvoborac«	487	48	39	574	16	1	4		21	6	—	—	—	2
»Partizan«	544	32	42	618	22	1	2	2	27	—	—	—	—	—
»Renko Šperac«	271	34	23	328	10		1	15	26	4	—	—	—	—

Iz ovih podataka vidljivo je da su u sve četiri tvornice cementa tadašnjeg »Dalmacema« već do početka ožujka 1950. godine izabrani radnički savjeti, shodno uputstvima koje su dobili još u prosincu 1949. godine. Isto tako očigledno je da je Prvi radnički savjet izabran u kolektivu »Prvoborac« ubrzo bio povećan od 13 na 21 člana, saobrazno veličini kolektiva. Najveći broj radnika iz neposredne proizvodnje imao je ipak »Prvoborac«.

Posebna rubrika »učenici u privredi« vrlo je karakteristična za to vrijeme, jer iz podataka se vidi koliko se u to vrijeme polagalo na obrazovanje mladih kadrova.

³⁹ Arhiv Jugoslavije, Beograd.

GLASAČKI LISTIĆ

ZA IZBOR ČLANOVA RADNIČKOG SAVJETA PODUZETCA
TVORNICE CEMENTA »PRVOBORAC« U SOLINU, KOJI SE
OBAVLJA NA DAN 27. III. 1953.

KANDIDATI SA SINDIKALNE KANDILATSKE LISTE:

1. Jurić Stipanov Miljenko	29. Katić Marinova Mirjana
2. Perković Jozin Ante	30. Milišić pk. Štjepana Ignacije
3. Milišić pk. Mate Karmela	31. Jerković pk. Nikole Juraj
4. Milišić pk. Jure Tonči	32. Žižić pk. Mate Celestin
5. Kljaković G. Kajev Luka	33. Barišić Milanova Nevenka
6. Gabelić pk. Andrije Ante	34. Vuksić pk. Kaje Ante
7. Dale pk. Šimuna Mirko	35. Katić Matin Marin
8. Ing. Turko p. Ernesta Ante	36. Miljković Markov Jozo
9. Kuret pk. Karla Karlo	37. Radić Ivanov Stipan
10. Barišić pk. Ivana Jozo	38. Milišić pk. Ante Frane
11. Milanović pk. Stipe Fabjan	39. Gizić pk. Frane Božo
12. Prijie Lazara Raul	40. Bošnjak Stipanov Milan
13. Munivrana Jurin Mirko	41. Čerina Jozin Kajo
14. Ninčević Lukin Ante	42. Mirčeta Jakova Božidar
15. Katić Jakova Slavko	43. Kljaković G. pk. Marka Mate
16. Vuksić pk. Frane Šimun	44. Grubić pk. Marina Ivan
17. Pivac-Đukić Bartulov Njegovan	45. Boljat Martinova Nevenka
18. Dumanić Vickov Ljubo Petar	46. Becić Stipanov Ante
19. Miler pk. Frane Ivan	47. Kačmuk Petrov Drago
20. Boban Bartulova Anka	48. Ninčević pk. Ivana Marin
21. Duke Silvestrova Darinka	49. Pavić pk. Ivana Oceanija
22. Milanović pk. Stipe Marko	50. Poljak Matin Ante
23. Milišić Kaje Ljubo	51. Grubišić pk. Mije Macin
24. Vrgoč Fabjanov Marin	52. Barišić pk. Ivana Jerko
25. Zeleznik pk. Marina Ante	53. Žižić Petrova Ivka
26. Sarić Matin Stanislav	54. Colić pk. Jure Ante
27. Duke pk. Luke Petar	55. Čerina Jozin Martin
28. Vatić Srećkov Egon	56. Linbenkov Rožin Ivan
	57. Katić Vladina Vladimira

Za radnički savjet biraju se ukupno 41 članova (četverostruki broj).

Glasački listić za izbor članova radničkog savjeta tvornice cementa »Prvoborac« 27. ožujka 1953. godine

TRAGANJE ZA PRVIM RADNIČKIM SAVJETOM U JUGOSLAVIJI

Sve do Prvog kongresa samoupravljača Jugoslavije, održanog 25. i 26. lipnja 1957. godine u Beogradu, nitko u našoj zemlji nije pokreao akciju za utvrđivanje podataka o tome u kojoj je našoj radnoj organizaciji formiran prvi radnički savjet niti da ispita tko su to bili prvi samoupravljači u našoj zemlji. Kako je naprijed navedeno 215 kolektiva u našoj zemlji bilo je određeno da se u njima formiraju radnički savjeti. Ta preporuka Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije bila je uz popratno pismo i spisak radnih organizacija upućena svim glavnim odborima republičkih sindikalnih organizacija, a ovi su ih kasnije u prijepisu prosljedili oblasnim, kotarskim i općinskim sindikalnim organizacijama kao i sindikalnim podružnicama radnih organizacija na koje se ono odnosilo. Pismo datira 23. prosinca 1949. g.

*

Reporter beogradskog dnevnika »Večernje novosti«, Aleksandar Đukanović, uoči održavanja Prvog kongresa radničkih savjeta dobio je od svoje redakcije zadatak da pronađe kolektiv u kome je formiran prvi radnički savjet u našoj zemlji. On se dao na nimalo lak posao kojeg je ipak uspješno obavio, ali poslije mnogo traganja i peripetija. Svoju reportažu objavio je preko cijele dvije srednje strane svoga lista pod naslovom »U potrazi za jednim istoriskim datumom«.⁴⁰

Izvod iz te vrlo zanimljive reportaže koja u dobroj mjeri unosi svjetlo u zbivanja na izmaku 1949. godine donosimo u skraćenom obliku:

»...Zar je moguće — pita se odmah na početku reporter — da ni jedan novinar nije umeo sebi da pribavi čast da zabeleži istoriski datum?«

Potraga se nastavlja. Pronađene su vesti sa savetovanja sindikalnih rukovodilaca privrednih poduzeća Srbije i Hrvatske o pripremama za izbore za radničke savete.

---

⁴⁰ »Večernje novosti« od 22. lipnja 1957. godine.

Zabeleženi su i ti datumi:

— savetovanje u Hrvatskoj održano 9. januara 1950.⁴¹ godine.

— savetovanje u Srbiji 14. januara 1950. godine.

Posle ovih vesti pronađen je još jedan podatak:

U industriji motora u Rakovici izabran je radnički savet (»Borba« 20. januara 1950.).

Najzad?

Iz Rakovice javljaju telefonom:

— Naše poduzeće izabralo je radnički savet među prvima, ali nije prvo.

— Koje je onda?

— Znamo samo da nam je žao što nije naše.

Prelistavanje starih novina i kartona u dokumentaciji Novinsko-izdavačkog preduzeća »Borba« je bez uspjeha. U kartonima u koje su ubilježeni svi napisи o radničkom upravljanju nije ubilježena ni jedna vijest o osnivanju radničkih savjeta prije savjetovanja o tome, prije 10. siječnja 1950. godine.

Reporter »Večernjih novosti« piše dalje:

»Ostala je još jedna nada: sećanje sindikalnih rukovodilaca ili novinara.

Razgovor sa istaknutim sindikalnim funkcionerom Norbertom Veberom prošao je bez rezultata kao i desetine drugih sindikalnih funkcionalera i novinara.

U redakciji sindikalnog lista »Rad« pitali su tko je »provalio« njihovu ideju da se pronađe prvi radnički savet.

I opet po tko zna koji put listaju prašnjave stare novine.

Nije li rasijani službenik dokumentacije zaboravio da zabilježi historijsku vijest?

Još jednom čitaju se kartoni dokumentacije:

»Sarajevski kolektivi biraju radničke savete« (»Borba«, 29. januar 1950. godine).

»U fabrici hartije u Beogradu izabran radnički savet« (»Borba«, 29. januar 1950.).

Nepripremljena izborna konferencija za radničke savete u brodogradilištu na Čukarici (»Borba«, 29. januar 1950.).

Razočarano se zatvara komplet starih novina i kažiprst nervozno pritisnuće na jednu prvu stranicu »Borbe«. Slučajan pogled: »Izabran prvi radnički savjet u fabrici cementa »Prvoborac«.

(Reporter citira Tanjugovu vijest koja je iz Splita emitirana 9. siječnja 1950. godine i objavljena u »Borbi« istoga datuma).

Telefonistkinja u centrali izgleda nije svjesna koliko je važan telefonski razgovor sa Solinom kad uporno ponavlja da je linija zauzeta.

Javlja se Tvornica cementa u Solinu.

⁴¹ Savjetovanje je održano 8. siječnja 1950. godine.

— U »Borbi« od 9. januara 1950. godine objavljena je vest da je toga dana u vašoj fabrici izabran radnički savet. Da li slučajno znate koje je preuzeće pre vašeg izabralo radnički savet.

— Ni jedno prije našeg. Samo ta vijest je zakasnila 39 dana.

Jednačina je rešena. Zabeležen je istorijski datum (ili bar najjasniji) trag da se taj datum sasvim tačno utvrdi).⁴²

Prvog decembra 1949. godine⁴³ izabran je prvi radnički savet.

»Sutradan — nastavlja reporter — posle višečasovnog traženja iz rafa u fabrici cementa »Prvoborac« u Solinu izvučena je fascikla. U ugлу s desne strane neki tehničar je pedantno ispisao tušem »Zapisnik o izboru prvog radničkog savjeta u tvornici cementa »Prvoborac« u Solinu.

Prepisuju se izvodi iz Zapisnika.⁴⁴

»Konferenciju je pred oko 250 radnika i službenika otvorio predsjednik sindikalne podružnice Ivan Baričić.⁴⁵ Objasnjava se važnost osnivanja radničkog savjeta. Radnicima se pruža mogućnost da doprinesu rješavanju problema fabrike. Članovi radničkog savjeta budno će pratiti rad u svojim odjeljenjima. U savjet treba izabrati najistaknutije radnike koji najbolje poznaju probleme poduzeća. U radnički savjet izabrat će se 13 članova koji će među sobom izabrati predsjednika i sekretara«.

Reporter dalje komentira:

»U zaključcima izborne konferencije zabeleženo je da radnički savet treba da dobije svu pomoć od uprave poduzeća, sindikalne i partijске organizacije. Tajnim glasanjem u prvi radnički savet izabrani su...« (Ovdje se navode imena i prezimena poznate trinaestorice).

Reporter »Večernjih novosti« u završnom dijelu reportaže u najkratćim ortama prikazuje historijat dalmatinske industrije cementa iz čijih je njedara iznikao kolektiv »Prvoboraca« i citira izjave prvih solinskih i jugoslavenskih samoupravljača:

—U proljeće 1949. godine⁴⁶ posjetio nas je Tito — priča Karlo Kuret. Tada je još uvijek 88 posto fabričkih pogona bilo neupotrebljivo. *Tito nam je rekao da svi zajedno treba da rješavamo probleme fabrike i da je što pre sposobimo i poželio nam je uspjeh.* (podvukao D. G.)

»Za sedam godina rada radničkih saveta — zaključuje beogradski novinar — u fabrici cementa u Solinu mnogo štošta se izmenilo.

— Nije uvijek bilo lako — priča prvi predsjednik radničkog saveta, Ante Gabelić. Ponekad je izgledalo da smo pred nerješivim problemima. Ipak, uvijek smo uspjevali da zajedničkim snagama, s manje ili više napora riješimo sve što smo postavili kao zadatak. Povećali smo produktivnost rada, popravljali stare mašine i nabavljali nove, osposobljavali nove radnike.«

⁴² Ovo je očigledna greška. Radilo se o zakašnjenuju od 9 ili 10 dana a ne od 39 dana.

⁴³ Iz greške »viest je zakaznila 39 dana« reporter je izvukao još pogrešniji zaključak.

«Faksimil Zapisnika štampan je u navedenoj novini. Novinar ne navodi datum sa zapisnika. Po svemu sudeći nije ga ni bilo. Otisak je toliko slab da je potpuno nečitljiv. Novinar nikada nije vratio original zapisnika arhivi tvornice. On je najvjeroatnije izgubljen.

⁴⁴ Ivan Baričić?

⁴⁵ Maršal Tito posjetio je »Prvoborac« 26. srpnja 1946. na Dan ustanka naroda Hrvatske a ne 1949. Kako beogradski reporter navodi.

Iz dijela teksta novinara koji ne navodimo dalo bi se zaključiti da su neki ljudi iz tvornice cementa »Prvoborac« izjavili kako je 1. decembra 1949. formiran prvi radnički savjet. To nikako ne odgovara istini, jer je na savjetovanju u Zagrebu, 8. januara 1950. prema izjavi predstavnika »Prvoborca«, tačno utvrđen datum formiranja prvog radničkog savjeta — 29. prosinca 1949. godine.

PRVA ISKUSTVA I PRVI SPOTICAJI

Kada je riječ o iskustvima i radu prvih samoupravnih organa u našoj zemlji i o tome koliki je broj radničkih savjeta osnovan u našim privrednim organizacijama u prvoj polovici 1950. godine, svrsishodno je citirati neke izvode iz referata koji je na XIII plenumu Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije u Beogradu (15. i 16. studenoga 1950. godine), održao Mišo Pavićević tadašnji sekretar Saveznog odbora pod naslovom: »Uloga sindikata u ospozobljavanju trudbenika za upravljanje privredom.«⁴⁷

U tom referatu iznose se određeni rezultati postignuti u našoj privredi od početka uvođenja samoupravljanja, i daju se kritičke ocjene i stav nekih sindikalnih organizacija u pojedinim poduzećima koje su površno prišle sprovođenju u život Zakona o upravljanju privrednim organizacijama od strane radnika, naime od formiranja radničkih savjeta.

Pavićević, isto tako, iznosi i neke rezultate koji su u 1950. godini postignuti, a koji su značajni za sagledavanje prvih koraka samoupravne prakse u našoj zemlji:

»Praksa pojedinih radničkih savjeta već svjedoči — kaže u početku Pavićević — da se radnički savjeti razvijaju kao organi kritike i kontrole u poduzeću i na prvim sjednicama nekih radničkih savjeta, uprave poduzeća i rukovodioci pojedinih pogona i odjeljenja bili su predmet kritike članova radničkog savjeta zbog slabe organizacije rada, neuspjeha u izvršavanju plana itd. Zadatak je partijskih i sindikalnih organizacija da razviju kritiku i samokritiku u radu radničkih savjeta kao jedna od osnovnih uslova za izgrađivanje radničkih savjeta kao nove forme naše socijalističke demokracije, kao osnovni uslov stvaralačkog učešća radnika u rukovodenju poduzećima.

Prema tome — na radničke savjete treba gledati prije svega kao na organe kolektiva, koji učestvuju u rješavanju svih najvažnijih pitanja poduzeća i u tom smislu predstavljaju kontrolu kolektiva nad rukovodenjem poduzećem, a s druge strane kao na tijelo, koje treba da pruži znatnu pomoć direktoru u rukovodenju poduzećem i savlađivanju svih onih teškoća i rješavanju svih problema pred kojima se nalaze danas naša poduzeća.

O sastavu radničkih savjeta svjedoči činjenica, da je na primjer u 22 beogradska poduzeća od ukupno 1075 članova radničkog savjeta 355

⁴⁷ »O radničkim savjetima«, »Glas rada«, Zagreb 1950. godine.

udarnika, racionalizatora i novatora, dok su među članovima radničkih savjeta nalazi 137 nosilaca Ordena rada; od 342 člana radničkih savjeta izabranih u 13 radnih kolektiva NR Makedonije 82 su udarnici, racionalizatori i novatori, a 44 nosioci Ordena rada. Isto tako znatan procenat članova radničkih savjeta sačinjavaju funkcioneri društvenih organizacija, istaknuti partijski, sindikalni i omladinski radnici. U radničke savjete izabrani su i najbolji trudbenici iz redova inženjersko-tehničkog kadra. Od 215 kolektiva, u kojima su izabrani radnički savjeti, izabran je 5157 radnika, 328 inženjera, 651 tehničar i 2899 službenika. Od toga 2178 udarnika, 108 novatora, 316 racionalizatora, 13 pronalazača i 1060 odlikovanih. Ovi primjeri svjedoče ne samo o kvaliteti ljudi, koji se bираju u radničke savjete, već u isto vrijeme i o pravilnom shvaćanju značenja radničkih savjeta i uloge, koju oni treba da imaju u razvijanju inicijative trudbenika, usavršavanju socijalističke metode rukovođenja privredom i uvlačenja najboljih trudbenika u neposredno rukovođenje poduzećima. Činjenica je, da su u kolektivima, gdje su partijske i sindikalne organizacije pružile svu potrebnu pomoć u izboru i radu radničkih savjeta oni vrlo mnogo zainteresirali kolektiv i ubrzo našli svoj pravi sadržaj rada (Elektrana — Beograd, »Ivan Milutinović« — Zemun, Fabrika cigareta — Skoplje, Elektrana — Mariborski Otok i drugi). Činjenica je, da su radnici oduševljeno pozdravili formiranje radničkih savjeta kao krupnu mjeru na proširenju naše socijalističke demokracije, kao odlučan korak u pravcu uvlačenja radnika u neposredno upravljanje poduzećima. Već sama ta činjenica mora da natjera sindikalne organizacije da najozbiljnije shvate svoje zadatke u odnosu na izbore i funkcioniranje radničkih savjeta, i da buduće odstrane sve pojave nemarnog odnosa prema ovoj novoj formi naše socijalističke demokracije...

... Neshvatanje odnosa sindikata prema radničkim savjetima prouzrokovalo je na nekim mjestima drugu grešku: pasivan odnos sindikata prema radničkim savjetima poslije njihova izbora. Takve sindikalne organizacije smatraju, da se uloga i odgovornost sindikata u odnosu na radničke savjete iscrpljuje i izvršava aktom izbora radničkog savjeta. Samo time se može objasniti, da se radnički savjeti u nekim kolektivima ne konstituiraju na vrijeme, ne drže redovno sjednice, pasivno čekaju direktive za rad itd. itd. (Ložionica — Zemun, Željeznička stanica — Beograd, Ložionica — Skoplje), što je samo posljedica pasivnog stava partijske i sindikalne organizacije u tim poduzećima. Sindikalne organizacije treba da imaju na umu, da se njihova odgovornost za rad radničkih savjeta *ne završava*, već ustvari *tek počinje* izborom radničkih savjeta. A to znači da funkcioniranje radničkog savjeta i mjere, koje on predlaže direktoru poduzeća, nisu stvar isključivo članova radničkog savjeta, već stvar cijelog kolektiva, tj. i uprave poduzeća i partijskih, sindikalnih i omladinskih organizacija u poduzeću. Znači, da od zalađanja partijskih i sindikalnih organizacija na uspješnom mobiliziranju kolektiva zavisi realizacija prijedloga i zaključaka radničkog savjeta. Na radnički savjet i na njegov doprinos izvršenju plana treba gledati ne kao na neki izolirani faktor, koji ni od koga ne zavisi i ni na koga se ne oslanja, već kao na organ kome je potrebna stalna pomoć partijske

i sindikalne organizacije, a na njegove uspjehe ili neuspjehe treba gledati kao na rezultat pravilnog ili nepravilnog, aktivnog ili pasivnog odnosa sindikalne organizacije prema radničkom savjetu.«

Trećeg siječnja 1950. godine Centralno vijeće Saveza sindikata Jugoslavije poslalo je glavnim odborima republičkih sindikata novo pismo u kojem se detaljnije razrađuju neka načelna pitanja rada i sastava budućih radničkih savjeta. U pismu se, pored ostalog, kaže:

»U radnički savet treba birati 1—5 odsto uposlenih radnika i službenika, pri čemu savet ne treba da je veći od 100 članova jer bi inače bio glomazan i nesposoban za operativan rad. Isto tako za člana saveta treba kandidovati sekretara partijske organizacije, predsednika ili sekretara sindikalne podružnice. Za predsednika saveta treba kandidovati sekretara partijske organizacije ili predsednika odnosno sekretara podružnice.

U savet treba birati radnike, inženjere, tehničare i druge službenike, koji su ideoško-politički uzdignuti, među radnicima popularni, po svojoj stručnosti i zalaganju najbolji i koji će svojim učešćem u savetu stvarno doprineti poboljšanju rada u preduzeću. Koliki će biti broj članova saveta u granicama od 5 do 100 lica, to jest od 1 do 5 odsto uposlenih, treba da reše, prema svojim uslovima i potrebama, partijske organizacije u sporazumu s direktorom preduzeća i upravnim odborom sindikalne podružnice.

Radnički saveti održavaju svoje sednice van redovnog radnog vremena. Za rad u savetu ne prima se naknada. Međutim, u preduzećima gde se radi u više smena, onim članovima saveta koji radi učešća u radničkom savetu ne mogu da rade u svojim smenama treba platiti naknadu prema njihovoj prosečnoj zaradi u tome mesecu.

Potrebno je naglasiti da podružnica i u buduće treba redovno da organizuje i održava proizvodna savetovanja, naročito ona po brigadama i sindikalnim grupama, a povremeno i sa odeljenjima i celim kolektivom. Obrazovanjem radničkih saveta ne sme se umanjiti značaj proizvodnih savetovanja već, naprotiv, ona treba da dobiju još širi značaj i sadržaj u svom radu i radnički saveti treba da se staraju da se svi korisni zaključci sa proizvodnih savetovanja što pre sprovedu u život.

Isto tako treba podvući da članovi radničkog saveta preko proizvodnih savetovanja u svojim odeljenjima i u važnijim slučajevima preko konferencije svih članova kolektiva upoznaju kolektiv o radu i donetim zaključcima na svakoj sednici saveta.

Ukoliko neki kolektivi koji nisu predviđeni da se u njima obrazuju radnički saveti žele sami da obrazuju savet, u tome ih ne treba sprečavati. Ali viši sindikalni forumi za sada ne treba sistematski da prate i proučavaju njihov rad, već to da čine za predviđene kolektive...«

Ovih nekoliko dokumenata iz perioda kada se pripremalo uvođenje radničkih savjeta pokazuju da su već tada razrađeni neki osnovni principi koji su i kasnije ostali nepromijenjeni. To su: javnost rada radničkih savjeta i obaveza da izvještavaju kolektiv o zaključcima, kao i princip dobrovoljnosti, koji je znacio da se za rad u radničkim savjetima nije primala nikakva novčana nagrada, osim izuzetno za izgubljenu

zaradu zbog prisustvovanja sjednicama. To su bili važni principi, jer radnički savjeti nisu predstavljali prostu zamjenu državne uprave nekakvom »radničkom« upravom koja bi se birokratizirala i za svoj rad dobijala plaću.

Na osnovu uputstva i sugestija u glavnim odborima republika su održana savjetovanja s ciljem da se širem krugu radnih ljudi objasni kako će praktično sprovesti Uputstvo.

Osmog siječnja kako smo naprijed naveli, u Glavnom odboru sindikata Hrvatske održano je prvo takvo savjetovanje. Tom prilikom 29 govornika je jednostavnim riječima iznosilo ono što misli i osjeća.⁴⁸

Ivo Vlaičević iz radionice JDŽ — Zagreb: »Poduzeće će imati velike koristi. Problemi će se kontinuirano i ravnomjerno rješavati, naročito u proizvodnji.«

Stjepan Hajdarević iz tvornice stakla iznio je da su oni već 1948. godine osnovali nešto slično radničkom savjetu, mada naziv ovog organa nije bio takav. Poduzeće je 1949. godine zapalo u teškoće. Kada se obratilo racionalizatorima i novatorima da čuje njihovo mišljenje, oni su dali dobre prijedloge, što je doprinijelo rješavanju mnogih zadataka.

Vinko Vrbka, direktor zagrebačke tvornice »Rade Končar«: Najbolji radnici su 1948. godine uštedjeli preko 5 milijuna dinara i tako snizili punu cijenu koštanja. Dali su 78 prijedloga od kojih je usvojeno 62, a 58 se već sprovodi u život. Ostali se proučavaju. Radnički savjet će doprinijeti naročito u velikim poduzećima da uprave bolje rade, jer nemaju dovoljno uvida u poslovanje nižih organizacionih jedinica. Pored toga, savjet će sigurno doprinijeti da se popravi operativna evidencija, jer nije uvijek bilo dovoljno kontrole kako se ispunjavaju planovi.«

Četiri dana kasnije i u Beogradu je održano šire savjetovanje koje je sazvao Glavni odbor Saveza sindikata NR Srbije. I na ovom skupu učesnici su oduševljeno pozdravili osnivanje radničkih savjeta:

Mato Klaić sa gradilišta Novog Beograda iznio je da su i do tada održavali radna savjetovanja koja su u mnogome doprinijela poboljšanju rada. S obzirom na specifičnost poduzeća postavio je pitanje: kako birati radnički savjet. Po njegovom mišljenju potrebno je da svako radilište, a njih ima u Novom Beogradu oko 30, ima svoj radnički savjet. Pri generalnoj direkciji osnovao bi se centralni radnički savjet. Na kraju je zamolio da se njegov prijedlog prostudira.

Miloš Trifunović iz fabrike konzervi »Kulpin« Novi Sad: »Radnički saveti će umnogome doprineti da se razvije udarništvo, racionalizatorstvo i štednja. Mislim da treba osnovati radničke savete po pogonima, jer će tako radnici neposredno učestvovati u rešavanju raznih pitanja. Predlažem da glavni odbor prikupi što više podataka o radu saveta, da bi na osnovu toga mogao dati što detaljnija uputstva za dalji rad. Mislim da je važno da privredni rukovodioци vode računa da se zaključci savetovanja sprovode u život, jer ako se to ne čini radnici će gubiti volju za rad.«

⁴⁸ Arhiv Jugoslavije, Beograd.

Mnogi prijedlozi sa ovih savjetovanja, održanih tih dana i u drugim republikama, usvojeni su, što pokazuje da su radni ljudi zrelo razmišljali o ulozi i zadacima radničkih savjeta, o problemima koji se mogu pojavitи.

Tih dana i šira javnost informirana je o rađanju jednog novog demokratskog tijela u našoj zemlji koje će presudno utjecati na budućnost zemlje.

Beogradska »Politika« u broju od 12. siječnja 1950. g. objavila je komentar nakon savjetovanja u Zagrebu i uoči istog takvog skupa u Beogradu pod naslovom »Novi doprinos razvoju socijalističke demokracije kod nas — Radnički savjeti...«

»...Naš sistem rukovođenja privredom — počinje svoj komentar beogradski dnevnik — u eri izgradnje socijalizma baziran je na širokoj aktivnosti i učešću trudbenika u kontroli samog rukovođenja i u punoj saradnji s rukovodstvom, što doprinosi ispravljanju raznih grešaka i nedostataka do kojih može doći tamo gde nema zajedničkog rada i uzajamne pomoći u izvršavanju planskih zadataka. Dosad je preko proizvodnih savetovanja, preko raznih formi sindikalnog rada u državnim privrednim preduzećima dolazilo do veoma korisnih zaključaka i inicijativa, do usavršavanja i unapređivanja proizvodnje. To je doprinelo da rukovođenje privredom postane zaista opšta stvar i rukovodstva u preduzećima i radništva. Na proizvodnim savetovanjima doneseni su važni zaključci na inicijativu radnika što se odražavalo na krajnjem uspehu u preduzeću. Ima bezbroj primera, naročito u vreme kada se vodila bitka u pojedinim preduzećima, bilo za ustanovljenje normi, bilo za uvođenje brigadnog sistema rada, bilo za pronalaženje skrivenih rezervi i iskoriščavanja punog kapaciteta itd. da je saradnja radnika sa rukovodstvom preduzeća i obratno imala ogroman značaj. Redovno su takva preduzeća postizala dobre rezultate. To je najbolji dokaz da široko i svestrano učešće radničke klase u rukovođenju privredom, odnosno ukaživanje konkretnе pomoći kritikom, savetima i inicijativama na bazi široke demokratičnosti koja je moguća samo u jednoj zemlji koja ide pravičnim putem izgradnje socijalizma, radi krajnjem cilju — neposrednom učešću radnika u upravljanju privredom i učvršćenje privredne kontrole.«

Poslije savjetovanja počele su određenije pripreme za izbore prvih radničkih organa upravljanja. Desilo se, ipak, da je spontana inicijativa iz kolektiva solinske cementare preduhitrla mnoge, ali što se kasnije pokazalo — nije nikoga iznenadila. To je zaista bio prvoborački radni kolektiv u zemlji.

Formiranje radničkih savjeta proteklo je svuda u najsvečanijem raspoloženju. Sa ozbiljnošću, svjesni historijske odgovornosti zadataka koji su im povjereni, radnici su birali svoje organe upravljanja. Da izbori nisu shvaćeni formalno i da su radnici osjetili šta se od njih traži, svjedoče i otpori koje su u nekim poduzećima oni pružili pojedincima koji su željeli da se izbori sprovedu nedemokratski. Za ilustraciju navest ćemo neke primjere.⁴⁹ U sačuvanom zapisniku skupštine na kojoj je biran

⁴⁹ Iz Arhiva Jugoslavije, Beograd.

radnički savjet u Gradskom saobraćajnom poduzeću — Beograd, pored ostalog stoji:

»... Zatim je predsedavajući Mandić Radoslav, pošto je prethodno, zatražio odobrenje od prisutnih delegata, predložio kandidacionu komisiju od 9 drugova i drugarica. Skupština je u celosti prihvatile ovaj predlog. Odmah je izabrana izborna komisija preduzeća.

Kada je predsedavajući zapitao skupštinu da li prihvata ovaj predlog, za reč se javio jedan od šofera i izjavio: »...da se ne slaže sa izborom kandidacione komisije, jer u kandidacionu komisiju nije ušao ni jedan od šofera, da je nepravilno i nedemokratski da jedan pročita sve kako za kandidacionu komisiju tako i za izbornu komisiju, već da više njih iz mase predlažu.«

»Na ovo mu je predsedavajući dozvolio da predloži koga želi. Tako je on predložio dva šofera, te je na taj način kandidaciona komisija bila zastupljena iz svih struka po privrednim granama i sastojala se od 11 članova.«

* * *

Stampa je pažljivo pratila izbore za prve radničke savjete. Tako je zabilježila da je u tvornici »Ivo Lola Ribar« u Železniku kod Beograda izabran radnički savjet od 105 radnika, pretežno iz neposredne proizvodnje. U tvornici »Ključ«⁵⁰ izabrana su u radnički savjet 24 člana, od kojih je većina po nekoliko puta proglašavana za udarниke. U Varešu 170, a u Brezi 200 članova.

Izbori su za pojedince bili i neprijatno iznenadenje. Naviknuti na birokratske metode rukovođenja, oni su se već bili odvojili od radnika, pa im je sada bilo teško da se priviknu na nove odnose koji su se počeli suštinski mijenjati. Zato su i osjetili na vlastitoj koži šta znači biti nepopularan u kolektivu.

Kada je poslato Uputstvo o osnivanju radničkih savjeta sa raznih strana su stizala pitanja: da li se u savjete biraju i direktori. Smatralo se da direktor treba automatski da uđe u radnički savjet, ali da na izborima ipak treba provjeriti — koliko je popularan i omiljen među radnicima. Drugim riječima, i njegovo ime bilo je na kandidatskoj listi.

U Srbiji su do 1. veljače izbori obavljeni u 79 poduzeća. U sedamdeset i četiri poduzeća radnici su potvrdili izbor direktora u radničke savjete. Samo u pet poduzeća desilo se da su direktori dobili manje glasova nego drugi kandidati. Bilo je to za njih ozbiljno upozorenje. Isti slučaj dogodio se i nekim sekretarima partijskih organizacija i sindikalnim funkcionerima. U 63 poduzeća u radničke savjete izabrani su sekretari partijskih organizacija, a u 69 radnih organizacija predsjednici sindikalnih podružnica.

Kada su stigli podaci iz svih republika, statističari su izračunali da je Uputstvo u potpunosti sprovedeno, da u cijeloj zemlji živi i radi 215 radničkih savjeta, u kojima osnovne proizvodne i poslovne probleme poduzeća rješava 8.230 radnika i službenika, od kojih 5.157 onih iz neposredne proizvodnje.

---

⁵⁰ Prvi radnički savjet u SR Bosni i Hercegovini.

Upravljanje je stoljećima bilo privilegija vladajuće klase. Radnici su imali jedino pravo da proizvode i žive od dijela svoga rada. Za njih su organizacija poduzeća, proizvodnja, raspodjela bila zatvorena knjiga u koju nisu smjeli zaviriti. Sada su najednom na svoja leđa stavili ogromno breme koje je u prvim poslijeratnim godinama nosila državna uprava, odnosno socijalistička država preko svojih organa vlasti. I već od prvih dana uvidjelo se da radnici ne mogu u potpunosti upravljatim poduzećima bez šireg ekonomskog obrazovanja.

Sindikati su zato dobili zadatak da sproveđu najšire ekonomsko osposobljavanje radnika za nove funkcije. Već 11. siječnja u vrijeme dok su glavni odbori pripremali sprovođenje Uputstava o izboru radničkih savjeta, Centralni odbor Saveza sindikata Jugoslavije uputio je pismo svim rukovodstvima sindikata, pozivajući ih da posebnu pažnju posvetе ekonomskom obrazovanju radnika. Evo tog dokumenta koji također potvrđuje da se uvođenju radničkih savjeta prišlo organizirano, i da su odmah uočeni osnovni zadaci koje treba rješavati uporedo s prelaskom na nove društvene odnose.⁵¹

»Dragi drugovi,

U vezi sa zaključkom poslednje sednice Centralnog odbora SSJ, u kome se ukazuje na potrebu da se radnički saveti i upravni odbori preduzeća u mnogo većoj meri orientišu na nekoliko ključnih pitanja od kojih zavisi pravilan rad i uspešno upravljanje preduzećem, trebalo bi i ekonomsko obrazovanje tako prilagoditi da nekoliko osnovnih tema iz programa budu u centru pažnje kao program-minimum, dok bi se ostale teme prorađivale neobavezno, odnosno u onim organizacijama gde to potreba iziskuje, ili u vezi sa specifičnim zadacima radničkih organa upravljanja.

Stoga je potrebno da u postojećem programu ekonomskog obrazovanja težište bude na sledećim temama (program-minimum):

- 1) upravljanje socijalističkim preduzećima;
- 2) privredni račun;
- 3) zašto se postiže bolji uspeh ako se sredstva preduzeća brže obrću;
- 4) pravilno planiranje osnov uspešnog rada socijalističkih preduzeća;
- 5) sniženje pune cene koštanja;
- 6) finansijski plan preduzeća (obratiti pažnju na planiranje fonda plata);
- 7) organizacija i rukovođenje komercijalnim sektorima u industrijskim preduzećima;
- 8) privredna evidencija.

Centralne uprave i glavni odbori trebalo bi da skrenu pažnju sindikalnim rukovodstvima i osnovnim organizacijama da je ovakva orijentacija u sprovođenju programa ekonomskog obrazovanja, u cilju poboljšanja njihovog rada, olakšanje članovima radničkih saveta i upravnih odbora da steknu najnužnija ekomska znanja u što kraćem vremenu.

⁵¹ »Fabrike radnicima«, »Privredni pregled« Beograd. 1965.

To, naravno, ne treba shvatiti da ostale teme nisu važne, odnosno da su nepotrebne, već samo da gore nabrojanim temama *treba* dati prvenstvo i težiti da one budu što pre i temeljitiye proučene.«

U arhivima poduzeća koji su prvi formirali radničke savjete, kao i u arhivima instituta za historiju radničkog pokreta u republikama i regijama, raznim drugim arhivima sindikalnih organizacija i naučnih ustanova širom zemlje, mogu se naći zapisnici i bilješke kako o osnivanju prvih organa upravljanja u državnim privrednim poduzećima tako i prvim rezultatima prakse njihova rada.

DOKUMENAT O PRVOM RADNOM SASTANKU RADNIČKOG SAJVETA »PRVOBORCA«

U arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije u Splitu, čuva se zapisnik sa prvog radnog sastanka Prvog radničkog savjeta u Jugoslaviji, osnovanog u »Prvoborcu« od 17. siječnja 1950. godine.

Zbog izuzetne važnosti ovaj historijski dokumenat objavljujemo u cijelosti, vjerno prepisan prema originalu:

»PRVOBORAC«

Z A P I S N I K

sastanka radnog savjeta pri poduzeću »Prvoborac«
održanog dana 17. I 1950. godine.

Prisutni: inž. Turko Ante, Gabelić Ante, Kuret Karlo, Mužić Ivan, Barišić

Ivan, Podrug Luka, Sušić Ivan, Kljaković Jozo, Vučićić Ante,
Šore Vinko, Železnik Ante, Bubić Ante, Drug Kordun Drago,
član Zemaljskog odbora sindikata.

Odsutni neopravdano: Drašković Ivan.

Dnevni red:

1. Upoznavanje sa proizvodnim planom
  - a) poduzimanje potrebnih mjera
  - b) zaduženja
2. Disciplina i problem radne snage
3. Razno

Sastanak otvara predsjednik savjeta drug Gabelić Ante u 15,45^h. Nakon toga uzima riječ ing. Turko Ante koji govori o godišnjem planu za 1949. godinu, i nakon toga iznaša proizvodni plan u 1950. Plan u 1950. godini jest veći od onoga u 1949. g. zato što mi imamo u planu izgraditi 2 vertikalne peći.

U našem planu najglavnije pitanje jeste produkcija klinkera od Grueber peći, jer o tome ovisi da li ćemo izvršiti ili ne godišnji plan

Vjera i vjek od 10.00 sati u srednji period je uveden novi red
članova i članica. Učestvovao je predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica. Učestvovao je i predstavnik ŠK "Sloboda" i predstavnik
članova i članica.

Faksimil zapisnika o prvom radnom sastanku Radničkog savjeta »Prvoborac«

u klinkeru. Osobito treba poboljšati kvalitet klinkera Grueber peći tako da istog možemo više mješati sa klinkerom rotativnih pećiju. Naročito je važno da se usitnjuje materijal za rotativne peći kako bi dobili veću produkciju.

Drug Gabelić iznaša kako je bolno pitanje kvaliteta tupine na Grueber peći. Preporuča drugu Železniku neka o tome stalno govori radnicima svog odjeljenja da nastoje da sa tupinom ne bude zemlje, jer ista upropastava kvalitet tupine, a time i klinkera.

U idućem mjesecu mehanička radiona trebala bi se pripremiti za rad sa Smith aparatom.

Drug Mužinić iznaša o slaboj kvaliteti ugljena koji se sada upotrebljava, jer da isti daje veliku vatru. On kaže da bi bilo potreбno nabaviti antracita pri čemu bi se kvalitet klinkera mnogo poboljšao.

Ing. Turko Ante kaže da će stići iz Amerike antracita, a možda i koksa. Pri ovome treba mnogo paziti da kod antracita bude vatra više dole, a kod koksa više gore.

Drug Gabelić govori da na Grueber peći br. 3 imamo jaki ventilator, te treba materijal mnogo više usitnjavati čim će se poboljšati kvalitet klinkera i kvantitet.

Drug Železnik iznaša da u tupinolomu treba nastaviti sa čišćenjem površina. Po tom pitanju zadužen je drug Mikelić Martin da dobiju gratalicu od pogona u Ravnicama, a Železnik treba nastaviti sa čišćenjem površina bez čekanja.

Svaki drug treba izvještavati o zaduženjima koja dobija, te izvještavati o svim nedostacima na koje naiđe, a treba da se poveže rukovodioč sa rukovodiocem radi što bolje koordinacije rada, kako bi što bolje vodili računa o izvršenju plana.

Podrug Luka kaže da se treba popraviti sita za cement koji ide preko šneca da ne bi došlo do zastoja zbog kvara sita.

Mikelić Martin govori da oskudijevamo sa radnicima, naročito stručnim radnicima, jer nam je otišlo iz mehaničke radione u JA⁵² 5, a 2 na kurs. Osim toga iznaša kako u našem poduzeću ima dosta manjih grešaka koje treba otkloniti, jer tako od malih nedostataka dođe do velikih grešaka.

2) Disciplina i problem radne snage

Disciplina u našem poduzeću je na niskom nivou. Većina radnika zakašnjavaju na posao po par minuta i pola sata. U restoranu kada je već sirena najavila početak rada radnici i dalje ostaju i piju. Po tome treba oštro postupiti.

Također je bolan problem radne snage. Puno radnika bježi kući, tako da gube pravo na točkice, hranu, dječji doplatak itd. Ovom pitanju treba posvetiti punu pažnju, te sa svim radnicima učiniti ugovor.

⁵² Jugoslavensku narodnu armiju.

Ing Turko kaže da treba izvjesiti tablu i na vidnom mjestu upisivati imena svih radnika koji zakašnjavaju. Također isto tako treba upisivati imena tridanaša. Svaki rukovodioč treba čim prije postupiti sa radnicima u vezi ugovora koji ne može biti kraći od 6 mjeseci. Treba zadužiti vratara da kada svira tvornica zatvori sva vrata i da ne puste ni jednog radnika do 8 sati. Isto tako da ne smiju puštati iz tvornice ni jednog radnika bez potvrde rukovodioca. Treba upozoriti sve stražare radi informacije da netko traži bilo kojeg druga da ne smije puštati nikoga u tvornicu bez dozvole direktora i to pismene. Treba popraviti velika vrata koja moraju biti uvijek zaključana i nikako ne smiju ostati otvorena.

Drug Mikelić Martin je zadužen da dne 19. I t. g. ide u Drniš.

Potrebno je smijeniti Milanović Nikšu sa turanja vagona u tupinolomu pošto ne odgovara poslu, jer stalno ruši vagonete prilikom puštanja vagona. Treba paziti na punjenje vagoneta žične željeznice, da ne budu prazni a niti prepuni kao što se to po noći radi.

S. F. — S. N.!

Zapisničar
(Šore Vinko)

OBJAŠNJENJE:

- Vjerodostojna kopija originala ovog zapisnika čuva se u Muzeju revolucije u Splitu
- Ivan Barišić i Luka Podrug nisu bili članovi Radničkog savjeta
- Toj sjednici opravdano nisu prisustvovali: Jozo Šošić i Bruno Sama
- Godine 1949. »Prvoborac« je proizveo ukupno 156.190 tona cementa
- Ivan Mužić je bio poslovoda vertikalnih pećiju
- Ante Železnik vršio je dužnog šefa rudarskog odjeljenja
- Mikelić Martin, jedan od najstarijih komunista u bazenu. Bio je prvi predsjednik prvog Upravnog odbora »Prvoborca«
- Pogon u Ravnicama jeste današnja tvornica cementa »R. Šperac«.

Slijede primjeri iz drugih poduzeća koji su organe samoupravljanja formirali u prvim mjesecima 1950. godine, prije donošenja zakona o uvođenju samoupravljanja u našoj zemlji.

Radnički savjet tvornice »Rade Končar« iz Zagreba već je na prvom sastanku postavio na dnevni red izvršenje plana proizvodnje. Iako mnogima nije bilo pravo, članovi savjeta su kritizirali loše poslovanje pojedinih odjeljenja.

Radnički savjet »Željezare« Zenica je, pored tema o proizvodnji, stavio na dnevni red i opskrbu radnika, izgradnju stanova i donio vrlo precizne zaključke sa rokovima za njihovo izvršenje.

U tvornicama cementa u Beočinu i sapuna »Albus« u Novom Sadu, radnički savjeti su pozvali na sjednice rukovodstvo kolektiva, zahtijevajući od njih da objasne pojedine probleme iz domena stručne djelatnosti. Bilo je i izvjesnih zastranjivanja, pa su pojedini radnički savjeti

na svojim sjednicama počeli donositi i odluke naredbodavnog karaktera upućene upravama poduzeća ili društveno-političkim organizacijama. Tako je radnički savjet jedne tvornice duhana zaključio »da se drugarica koja je napravila ispad u odjeljenju izrade otpusti s posla«, iako je u to vrijeme samo direktor imao ovlašćenje da prima i otpušta radnike.

»Jedan broj radničkih savjeta znatno usavršava svoj rad — kaže se u dijelu izvještaja o nekim pitanjima aktivnosti organizacije sindikata komunalaca NR Hrvatske od 27. ožujka 1951. godine⁵³ — i preuzima sve funkcije koje se odnose na sebe i upravne odbore. To znatno utječe

Susret generacija: Ante Gabelić, prvi predsjednik radničkog savjeta i inž. Josip Medvidović, predsjednik radničkog savjeta OOUR »Prvoborac« (1975. godine). Lijevo od Gabelića Karlo Kuret, desno Ivan Drašković, Joso Šošić i drugi

na izmjenu odnosa radnika prema radu. Primjer: radnici — ložači u Plinari Split podnijeli su direktoru poduzeća kolektivni otkaz. Pošto ovaj to nije htio usvojiti nego je uputio da otkaz podnesu radničkom savjetu onda su izmijenili mišljenje. Na sastanku radničkog savjeta molili su oproštenje izjavljujući da ni sami nisu bili svjesni svoje greške. Na ovo ih je navela okolnost što je radnički savjet iznio stav pred cjelokupno članstvo i traži zajedničku odluku.«

⁵³ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, K. 18/1952.

Razmatrajući i druge slučajeve početka rada radničkih savjeta došlo se i do niza drugih zaključaka. Na primjer, malo je bilo iskustava u pripremanju sjednica. Radnici nisu prethodno bili upoznati sa dnevnim redom niti su blagovremeno dobijali potreban materijal, kako se to danas radi. Sjednice su obično pripremali ljudi iz aparata uprave.

U početku su radnički savjeti s pravom tražili podršku i pomoć u pripremanju sjednica, vođenju zapisnika, usvajanju zaključaka ili objašnjavanju složenih problema iz oblasti proizvodnje. Sasvim je razumljivo da oni u početku nisu svuda nailazili na razumijevanje.

Neke direkcije se nisu ni osjećale obaveznim da odgovore na pitanja organa upravljanja. Radnički savjet poduzeća »Sonja Marinković« u Vrbasu poslao je zapisnik sa sjednice svom administrativno-operativnom rukovodstvu tražeći objašnjenje i pomoć zbog nestašice alata i sirovina. Direkcija je zapisnik stavila »ad akta«. Sličan slučaj desio se i radničkim savjetima poduzeća »Toza Marković«, tvornice »Kulpin« i drugima.

Partijske organizacije i sindikati nisu ostavili na cijedilu prve organe radničkog upravljanja, niti su dozvolili da se na tom početnom koraku obuzda njihova ambicija da što šire utječu na privredni život kolektiva. Politička rukovodstva su upozoravala na takve teškoće, na otpore i nerazumijevanja, tražeći od komunista da se stalno bore za ugled radničkih savjeta i da pažljivo prate njihove prve rezultate.

Kada se danas prelistavaju zapisnici prvih sjednica i čitaju stranice koje su požutjele može se utvrditi da su prvi samoupravni organi u kolektivima vrlo brzo, u veoma kratkom roku, svladali birokratske otpore i potcenjivanja. Oni su uspjeli da im se prizna status društvenih organa preko kojih proizvođač može upravljati poduzećem, a to je za početak bilo dovoljno.

Sve drugo bilo je stvar vremena, iskustva, izmjena u sistemu i upoznavanja ekonomskih zakona.

I prve sjednice su već pokazale da radnički savjeti ne žele da ostanu na periferiji događaja. Iako je bilo pokušaja da se pored njih na dnevni red stavljaju sitna i sporedna pitanja, a da se izbjegnu razgovori o proizvodnji, odnosima, opskrbi, stanovima i slično, što je još ponegdje smatrano kao privilegija uprava, radnici su vrlo brzo sami nametnuli i raspravljanje o tim najvažnijim temama iz života kolektiva.

Bez obzira što još nisu bile počele dublje promjene u sistemu, što je rukovođenje privredom još bilo administrativno, što u planiranju, raspodjeli, bankarstvu, trgovini, u odnosima na tržištu nije došlo do kvalitetnih promjena, na pomolu je bila nova praksa koja je krčila sebi put i uporno se probijala.

Reorganizacija državne uprave na području privrede odgovarala je i tadašnjem stupnju razvoja radničkih savjeta. Kao što su oni bili neiskusni i mlađi, pa su neizbjježno lutali tražeći sadržinu rada, dosta se lutalo i u traženju odgovarajućih formi i novih oblika rukovođenja privredom.

Državna uprava je u prvom grču težila da se prilagodi novom stanju. Najbolji izraz toga bile su razne reorganizacije ministarstava, direkcija, uprava. Gotovo iz nedjelje u nedjelju štampa je donosila vijesti

o nekoj novoj promjeni. Nadležnosti su se vrlo brzo prenosile iz saveznih resora na republike; spajane su ili ukidane razne direkcije i uprave. Sve je to automatski povlačilo za sobom i personalne promjene, seljenje kancelarija i mnogobrojnih ustanova, premještanje arhiva, prilagođavanje kolektiva zahtjevima novih rukovodstava.

Ideja je bila da se rukovođenje privredom decentralizira. Kako se u svemu tome nije imalo dovoljno iskustva, lutanja su bila neizbjegniva. Poslije nekoliko mjeseci ukinuta su neka ministarstva, a umjesto njih stvoreni su savjeti i direkcije.

Decentralizacija se nije zaustavila samo na prenošenju nadležnosti sa saveznih na republičke organe. Pošlo se dalje, pa su i republike prenijele mnoge poslove na lokalne organe vlasti. To je bio novi praktičan korak u jačanju lokalne samouprave.

U prvoj fazi proširenje funkcije lokalnih organa vlasti imalo je veliki značaj, jer su se oni više zainteresirali za rad poduzeća na svojoj teritoriji. Došlo je i do boljeg međusobnog razumijevanja, do suradnje između privrednih rukovodstava i foruma narodnih odbora. Slijedeći korak, što je odgovaralo sistemu radničkog samoupravljanja, bio je u potpunom ukinanju ranije podjele na poduzeća višeg i nižeg ranga.

U tim okolnostima prošlo je prvih nekoliko mjeseci 1950. g.

Postoje mnogi dokumenti iz toga perioda u kojima se iznose krivudavi putovi rađanja jednog novog sistema koji će bitno izmijeniti sliku zemlje.

U izvještaju Glavnog odbora sindikata NR Slovenije od 18. travnja 1950. godine, navodi se da su radnički savjeti već prešli prvu fazu i da se sada bave »konkretnim radom«. Velika većina održava sjednicu jedan put mjesечно, a po potrebi i češće. Radnički savjet u Kamniku održao je 5, u Železari Jesenice 5, u »Iskri« Kranj 3 sastanka i tako dalje.

»U početku su sastanci bili više informativni — kaže se dalje u ovom izvještaju — jer su rukovodstva izlazila pred savjete sa analizama plana. Ali i to je pomoglo još neiskusnim članovima savjeta da shvate neke tekuće probleme u proizvodnji«.

Na prvim sjednicama radničkih savjeta u Sloveniji govorili su, uglavnom, rukovodeći ljudi, dok su se radnici ustručavali. Trajalo je to ipak kratko vrijeme. U »Litostroju«, na primjer, je već na trećoj sjednici uzelo učešća u raspravljanju 25 članova samoupravnog organa koji su slobodno, bez ustručavanja, iznosili svoje kritičke primjedbe. U Kočevju je jedan član radničkog savjeta kritizirao direktora, a u Železari Jesenice energično su tražili od uprave da spriječi rasipanje materijala i sirovina.

U NR Bosni i Hercegovini stekla su se prva iskustva odmah nakon nekoliko mjeseci života novih organa upravljanja. Evo šta, pored ostalog, stoji u tom izvještaju:⁵⁴

»Primili smo iz deset preduzeća zapisnike i zaključke donesene na drugim sednicama radničkih saveta. Zaključci sa ovih sednica, u odnosu na prve, mnogo su bolji, konkretniji i sa rokovima, ali su se i pored toga ispoljile slabosti i nedostaci koji se mogu svesti na sledeće:

⁵⁴ Arhiv Jugoslavije, Beograd.

1) Skoro na svim sednicama ustanovljeno je da se neki zaključci nisu izvršili. Do toga je došlo zbog nerealnosti zaključaka, ali najvećim delom i zbog aljkavog i nemarnog odnosa lica koja su ove zadatke trebalo da izvrše (slučaj rudnika Ljubija). Na sednici je oštro udareno po ovom i podvrgnuti su kritici oni koji su odgovorni za izvršenje zaključaka.

2) Na poslednjim sednicama nije bio prisutan veći broj članova saveta. U Kakanju je bilo prisutno 38, a odsutno 36 članova. U rudniku Mostar 25, a odsutan 21 član itd. Sa sednica su izostajali radnici koji su u to vreme bili u proizvodnji.

3) Veliki broj tačaka obuhvaćen zaključcima (rudnik Ljubija 47, Kakanj 33, itd.) govori o izvesnoj nerealnosti u planiranju obaveza, koje ponekad nisu u granicama mogućnosti. Osim toga i pored našeg ukazivanja, neki zaključci pate od neodređivanja rokova izvršenja. U zaključcima radničkog saveta rudnika Ljubije od 47 tačaka svega 18 imaju rokove.

Rad radničkih saveta u odnosu na prve sednice mnogo je bolji. To nam potvrđuje slučaj rudnika Zenica, čiji zaključci sa prve sednica nisu bili dobri, ali su sada mnogo bolji, konkretniji i zadovoljavaju.

Stavili smo pismene primedbe na zapisnike i zaključke radničkog saveta u Železari Vareš, a prisustvovat ćemo prvoj sednici radničkog saveta Tramvajskog preduzeća u Sarajevu, iz čijeg se zapisnika i zaključaka vidi da je savetu direktor naturio svoju politiku koja ide linijom prebacivanja odgovornosti na radnički savet.«

* * *

Mnogi izvještaji o prvim koracima radničkih savjeta stizali su u Centralni komitet KPJ, Centralni odbor Saveza sindikata, glavnim odborima sindikata republika, i Privredni savjet vlade FNRJ. Sve je potvrđivalo da je odluka o osnivanju savjeta bila opravdana i realna i da su bile neopravdane izvjesne bojazni da se radnici neće snaći.

Radnički savjeti, iako u početku eksperimentalni, bili su onaj oblik neposredne demokracije koji je jedino mogao sprovesti u život teorijske zaključke i proučavanja CK KPJ o putevima socijalističke demokracije u privredi. Zato je političko rukovodstvo FNRJ, krajem proljeća 1950. godine, odlučilo da se donese zakon koji bi otvorio šire mogućnosti svim proizvođačima da neposredno i direktno upravljaju poduzećima.

Na osnovu odluke Vlade zakonodavni organi su pripremili prvi Načrt zakona o radničkom upravljanju privredom. Debata o tezama i osnovnim načelima ovog značajnog akta vodila se u najeminentnijim forumima Jugoslavije, i u širem krugu pravnika, sociologa i ekonomista. Poznata je iz tih razgovora Kidričeva misao da »radničko samoupravljanje predstavlja početak kraja birokratizma«.

U vrijeme kada je Načrt zakona o uvođenju samoupravljanja u Jugoslaviji pripremljen za sjednicu Narodne skupštine, u zemlji je već bilo izabrano 520 radničkih savjeta. U odnosu na predviđen broj od 215, očekivanja su visoko premašena.

Uoči historijskog zasjedanja Narodne skupštine FNRJ kolektivi su već izabrali iz svojih redova 14.382 člana savjeta od kojih 9.856 radnika, 4.106 službenika, 432 inženjera i 934 tehničara. Radnici su birali zaista najbolje među sobom. To potvrđuje i podatak da je u savjetima bilo 3.426 udarnika, 146 novatora, 409 racionalizatora i 24 pronalazača. Veći broj članova savjeta bio je više puta nagradivan, a 1.492 bili su nosioci raznih odlikovanja.⁵⁵

Nakon donošenja Zakona⁵⁶ o upravljanju privrednim poduzećima počeli su se održavati prvi opći izbori za radničke savjete i upravne odbore. Izbori su trajali od kolovoza do listopada i u tom periodu osnovano je 7.136 radničkih savjeta u koje je izabrano 155.166 članova.

Proizvođači su oduševljeno primili novi zakon. Kolektivi su odmah — širom zemlje — počeli da se pripremaju za izbore da bi primili »ključeve tvornica i poduzeća«.

Bio je to do tada najsnažniji podstrek za nova pregnuća. Sjećanja na taj period ostala su duboko urezana kod svih radnika, pogotovo onih koji su i direktno učestvovali, kao pioniri, u ovoj velikoj povjerenoj misiji.

Početak je, razumije se, diktirao i čitav niz ograničenja u stvarnom obavljanju funkcije samoupravljanja. Prije svega, državna intervencija u privredi bila je u to vrijeme nužna i zato je razumljivo što se osjećala — od planiranja do određivanja plaća i cijena. Administrativni sistem rukovodenja i dalje je dominirao. Iskustva neposrednih proizvođača, koji su se tek učili kako da upravljaju poduzećima, bila su još mala. U takvim uvjetima još ograničenih ekonomskih prava kolektiva, dakle, u uskim materijalnim okvirima, morala je biti ograničena i samostalnost organa upravljanja. Bez materijalne osnove za odlučivanje, radnički savjeti morali su se u početku gotovo iskjučivo orientirati na izvršenje proizvodnog plana, štednju, smanjenje zaliha sirovina i gotove robe disciplinu u radu.

Prvi koraci samoupravljanja bili su teški i zato što je novi sistem počeo da živi u najtežim godinama za našu privредu. U 1950. godini naša industrijska proizvodnja doživljavala je izrazitu stagnaciju uslijed ekonomske blokade koja je poslije Rezolucije Informbiroa primijenjena prema Jugoslaviji. Čak, upoređena s prethodnim periodima, kada se zemlja tek obnavljala, proizvodnja je pokazivala nazadovanje. Dok je 1949. godine indeks proizvodnje iznosio 167 prema prethodnom stanju, krajem 1952. on je pao za tri procenta — na 164. Usljed takvog stanja i neочекivanog ekonomskog pritiska na Jugoslaviju, od 1950. do 1952. godine, sproveden je oštar kurs završavanja započetih privrednih investicija, što je, razumije se, moralno imati posljedica na društveni standard u zemlji. Trećina društvenog brutto proizvoda ulagana je u investicije, pa je to moralno neminovno vršiti stalni pritisak na životni standard. Tadašnja izgradnja privredne osnove Jugoslavije i njena borba za ekonomsku nezavisnost i državnu samostalnost, odbranu zemlje, nisu ni mogli biti drukčije osigurani nego putem odričanja stanovništva.

⁵⁵ Podaci iz knjige: »Fabrike radnicima«, Privredni pregled, Beograd, 1964. g.
⁵⁶ Vidi prilog na str. 233.

Sve te i druge objektivne okolnosti utjecale su da osnovne i najvažnije nadležnosti u privredi ostanu i dalje u rukama države. U takvima uvjetima, razumije se, radnički savjeti nisu se ni mogli dublje baviti politikom finansijskog poslovanja u poduzećima, kao ni politikom raspodjele, jer je sve to, prema propisima, pripadalo državnim organima. No, vremenom njihova su ovlaštenja vraćena u njihove ruke.

Primjer »jugoslavenskog eksperimenta« morao je svakako naići na velik interes svjetske javnosti, naročito međunarodnog radničkog pokreta. Svi su s pažnjom pratili prve korake radničkog samoupravljanja kod nas — neki dobronamjerno, radujući se što radnička klasa u jednom dijelu svijeta postiže puno pravo u upravljanju proizvodnjom, a drugi — zlurado i tendenciozno, kritizirajući to kao »avanturizam« koji »ne vodi ničemu« — jedino možda anarhiji.

ODJEK UVOĐENJA SAUMOUPRAVLJANJA U SVJETSKOJ ŠTAMPI

Nakon 35 godina osvjedočene i potvrđene samoupravne prakse, možemo s mirnoćom pedantnog historičara prelistati ondašnje dokumente i izjave o nama i našem »eksperimentu«.

Morgan Philiphs, tadašnji generalni sekretar Laburističke partije Velike Britanije, rekao je prosinca 1950. godine na ručku Udruženja strane štampe u Londonu:

»...Ja ne znam da li će se ovaj interesantni eksperiment predaje tvornice na upravu radnicima pokazati uspješnim na djelu. On će možda komplikiranu organizaciju učiniti još komplikiranjom i neorganiziranjom, s obzirom na nedostatke u tehničkom iskustvu. Međutim, ako ovaj eksperiment zaista uspije, on će prinuditi svaku socijalističku stranku na svijetu, da ponovno razmotri svoj stav o industrijskoj demokraciji, uzimajući u obzir iskustva jugoslavenskih radnika ...«

Sindikalna podružnica električara u Akri (Gana) pisala je tih dana:

»Mi želimo saznati istinu o Jugoslaviji i jugoslavenskim narodima, naročito o radnicima, njihovim sindikatima i drugim političkim organizacijama. Naš narod iskreno dijeli napore jugoslavenskih radnika, naročito jugoslavenske vlade koja je donijela Zakon o predaji poduzeća radnicima na upravljanje. Mi se, takoder, nadamo i vjerujemo da će jednog dana takva odgovornost biti povjerena i nama ...«

Coni Ziliacus laburistički poslanik, pisao je u travnju 1951. godine u londonskom listu »News Chronicle« u članku »Formula Jugoslavije za mir«:

»Poslije tri nedjelje boravka u Jugoslaviji, vratio sam se pod dubokim utiskom smjelosti i zamaha ekonomskih, upravnih i političkih reformi koje se ostvaruju u toj zemlji, u

trenutku kada britanski i američki specijalni dopisnici stižu u Beograd sa uputstvima da budu u pripravnosti za izbijanje rata.

U međuvremenu oni sprovode čitav niz smjelih reformi, koje su sve usmjerene na jačanje decentralizacije, na širi obim inicijative i na porast demokracije. Isuviše je rano da bi se moglo reći kako funkcionira smjeli eksperiment sa radničkim samoupravljanjem u tvornicama. Ali, rezultati prvih nekoliko mjeseci mnogo obećavaju...«

»Frankfurter Allgemeine Zeitung« pisao je 28. lipnja 1951. kod naslovom »Novi privredni kurs u Jugoslaviji«

»Preuzimanje poduzeća od strane radnih kolektiva nije ostalo samo fraza, nego je ostvareno, jer pojedini radnici učestvuju u dobiti poduzeća. Među pojedinim poduzećima razvija se konkurenca. Međutim, netačno je mnogo toga što se u posljednje vrijeme pisalo o vraćanju poduzeća privatnim vlasnicima...«

Cilj ovog kursa u jugoslavenskoj privredi je ostvarenje socijalističkog sistema, koji u sebi sadrži i izvjesne elemente privrede slobodnog tržišta. Ali osnovni princip je da svojina nad sredstvima za proizvodnju mora ostati u rukama države i socijalističke institucije. Stub novog privrednog sistema su radnički savjeti i njihov je zadatak da ostvare parolu »Tvornice radnicima...«

* * *

Bezbroj članaka i izjava objavila je u tom periodu svjetska štampa o »jugoslavenskom eksperimentu«, osjećajući ogroman značaj koji ima radničko samoupravljanje, ali i čekajući »šta će biti dalje s tim novim i smjelim sistemom«.

Britanski dnevni list »The Guardian« (Manchester) poslao je 1950. godine u našu zemlju specijalnog dopisnika, koji je napisao seriju članaka o našem političkom i društvenom životu. Dopisnik se posebno zadržao na »Novom zakonu o tvorničkim savjetima«. Dajući duži izvod iz govora predsjednika Tita, održanog u Narodnoj skupštini i citirajući sam zakonski tekst, dopisnik je prilično prostora posvetio položaju direktora poduzeća i pisao o političkom stavu povodom »novih mjera poduzetih u Jugoslaviji«. On je rekao:

»Jugoslavenski komunisti tek su počeli da pripremaju ovaj sistem. Oni imaju tek da pronađu njegove unutrašnje slabosti u doglednom vremenu. Međutim, oni su sve učinili što se moglo učiniti, da bi se održali rezultati prošlogodišnjeg iskustva, kako bi izgradili novu industriju — u ovakvoj zemlji kakva je Jugoslavija — svojim novim tumačenjem učenja Karla Marks-a.

Kroz dvanaest mjeseci bit će mogućno da se donese sud o vrijednosti tog sistema...«

Engleski časopis »New statement and nation« (objavio je članak Grace Forda), u kome je pisac pozivajući se na govor predsjednika Tita u Skupštini FNRJ govorio o decentralizaciji i o zbacivanju nasljedenih metoda u upravljanju privrednim poduzećima, pa je zatim posvetio cijeli stupac radničkim savjetima po poduzećima, zaključujući da:

»... funkcija jugoslavenske države potpuno odumire i prelazi na važne samoupravne organizacije.

Titova hrabrost, kada je preuzeo taj rizik, može na kraju biti pametnija nego naša pretjerana opreznost, kada smo našu nacionaliziranu industriju povjerili upravama na čjem se čelu nalaze imenovani direktori.«

U Australiji, Sidnejski večernji list »San« donio je 2. listopada 1950. godine opširan članak dopisnika agencije REUTER iz Beograda, u kome se iznose podaci o proporcionalnom sastavu radničkih savjeta, stavu Komunističke partije Jugoslavije prema njima, kao uvjetu za odumiranje države, i slično. U ovom članku je prenijeta izjava Watsona, šefa delegacije britanskih laburista koja je posjetila Jugoslaviju i u kojoj je on izjavio da taj ... »eksperimenat ima svjetski značaj i ako uspije bit će podstrek za socijalistički pokret u svijetu«.

Francuska progresivistička revija »Contemporain« u svom broju od siječnja 1951. godine objavila je opširnu studiju novinara Pierre Guisea o socijalističkoj demokraciji i odumiranju države u Jugoslaviji. Najveći dio svojih zaključaka autor je donio na osnovu ličnih zapažanja prilikom boravka u našoj zemlji.

Svoju studiju Guise je počeo detaljnim opisivanjem etapa radničkog upravljanja u Jugoslaviji, ističući da se Zakonom od lipnja 1950. godine može ostvariti revolucionarni akt kome nema primjera u historiji socijalizma.

»New York Herald Tribune« pod naslovom »Odumiranje jugoslavenske države«, u broju od 21. travnja 1951. donio je članak Coblenza u kome se, između ostalog, kaže:

»Izgleda da je odumiranje države nerealna stvar u doba svjetske krize. Međutim, ono se u Jugoslaviji sada nalazi u prvom planu zajedno sa ratnim pretnjama ... To je počelo ovako: dva dana poslije izbijanja rata u Koreji, Tito je održao impresivan govor u Skupštini, u kome je rekao ... da će marksističko-lenjinističko učenje biti ostvareno u Jugoslaviji i da će prvi korak u tome pravcu biti decentralizacija državne vlasti, a drugi, stvaranje radničkih savjeta u cilju »predavanja tvornica radnicima ...« Događaji posljednjih nekoliko dana omogućili su proučavanje unutrašnjih vrijednosti ovog programa, kao ozbiljnog eksperimenta za stvaranje jednog novog sistema, koji ne znači prosto komunističku propagandu.«

Specijalni dopisnik londonskog »The Times« u broju od 13. lipnja 1951. godine, poslije svoje posjete Jugoslaviji, napisao je između ostalog:

»Svatko tko posjeti neku jugoslavensku tvornici vidi ne samo direktora, nego i članove radničkog savjeta i radničkog upravnog odbora, koji dolaze u salu za sjednice u svojim radničkim kombinezonima, direktno iz radionice. Obrazovanje tih savjeta i uprava prije nekoliko mjeseci bio je najjasniji korak u pravcu 'decentralizacije' ili 'demokratizacije' države. Prema Zakonu, članovi savjeta i uprava su pravi rukovodioci tvornice.

Uspostavljanje radničkih savjeta je samo najnovija, mada najočiglednija faza procesa decentralizacije, koja je izmjenila čitavu ekonomsku organizaciju države.«

Švicarski »Neue Züricher Zeitung«, objavio je u broju od 25. V 1951. godine jedan duži članak pod naslovom »Privredna reforma u Jugoslaviji — jedan novi sistem« u kome između ostalog, piše:

»Režim maršala Tita vrši u sadašnjem trenutku upravo revolucionarnu reorganizaciju privrednog sistema izgrađenog poslije 1945. godine.

Cilj reorganizacije je dalekosežan. Birokratska privreda, to jest centralistička državna planska privreda... treba da bude ukinuta. Na njeno mjesto treba da stupa privredni sistem u kome doduše privatna svojina nad krupnim sredstvima za proizvodnju neće biti zastupljena, ali u kome će ipak ponovo dejstvovati načela privatne privrede, kao što su slobodno dejstvo ponude i potražnje i princip rentabilnosti.

Reforma kojom treba da se otklone ti nedostaci, počela je još s proljeća 1950. godine rasformiranjem izvjesnog broja saveznih ministarstava. Poduzeća, koja su do sada bila pod rukovodstvom tih ministarstava, dodijeljena su ministarstvima pojedinih republika, koja su sa svoje strane niz poduzeća predala lokalnim organima vlasti. U prvi mah je, prema tome, izgledalo da se jedino radi o premještaju birokratije iz saveznih ustanova u republike i općine. Lipnja 1950. dva dana poslije izbijanja korejskog sukoba, objavljen je Zakon o radničkim savjetima na osnovu koga je radnicima dato pravo učešća u operativnom upravljanju poduzećima.«

Pošto je dalje istaknuto da se sa decentralizacijom otišlo još dalje i da je ona u tom trenutku u punom jeku, list se bavi razmatranjem pitanja — kako će se ispoljavati taj novi sistem, pa je predviđeno da će doći do zatvaranja velikog broja pogona i poduzeća i naglog porasta nezaposlenih i da zbog velikog broja nekvalificiranih radnika, njima se ne bi moglo »u dogledno vrijeme odobriti stvarno pravo učešća u upravljanju poduzećima«, te je zbog toga: »težak i dugotrajan zadatak da se kod takvih ljudi probudi razumijevanje za probleme modernog upravljanja poduzećima.«

Grčki nedjeljni list »Hlinica Cronica« u broju od 27. srpnja 1952. godine objavio je članak pod naslovom »Specifičan oblik režima u Jugoslaviji« u kome se, između ostalog, kaže:

»Komunizam 'jugoslavenskog tipa' koji maršal Tito nastoji da stvori sa pokušajima dostoјним pažnje, razlikuje se mnogo od sovjetskog sistema. Preokret koji je nastao u ekonomiji Jugoslavije daje režimu karakter ogromnog društvenog eksperimenta koji — nezavisno od simpatija ili antipatija — svijet prati sa sve većim interesiranjem.

Stvaranje, ni iz čega, jednog društveno-ekonomskog sistema uglavnom je vrlo interesantno, jer se primjenjuje u jednoj ekonomski zaostaloj zemlji. Ove probe režima mogu da služe kao primjer, ukoliko se dokaza — a dokazat će se uskoro — da doprinose podizanju životnog standarda naroda«.

Pariski informativni list »Paris presse« u brojevima od 12. do 21. studenoga 1952. godine pod naslovom »Jugoslavija posilje Kongresa u Zagrebu« donio je seriju članaka s vug specijalnog dopisnika Jean Franvea, u kome, između ostalog, piše:

»Drugovci poslanici, ovo je historijski momenat naše revolucije« — rekao je Tito, podnoseći novi Zakon Narodnoj skupštini. To je, u stvari, bilo dosta važno: pet godina poslije nacionalizacije svih jugoslavenskih 'proizvodnih dobara' od borskih rudnika do beogradskih noćnih klubova, Tito je preložio da država napusti upravljanje tim dobrima i da ih povjeri samim radnicima ... Taj je projekat počeo zatim da se ostvaruje i gotovo svuda u Jugoslaviji radnički savjeti su preuzeuli vlast u tvornicama.

Budućnost će pokazati ... da li će jugoslavenski radnici znati da izvrše složeni zadatak upravljanja poduzećima.«

»Neue Zürcher Zeitung« u broju od 24. svibnja 1953. godine ponovo se opširno bavio problemima samoupravljanja u Jugoslaviji samo sa mnogo više skepske nego ranije.

U članku pod naslovom »Porijeklo i promjene u titističkom sistemu«, tvrdilo se da je napuštanje planske privrede znacišlo vraćanje na slobodnu privredu i da nema »...ni riječi o tome da prosti radnici i službenici na demokratski način odlučuju kako da se upravlja poduzećima i kako treba raspolažati proizvodnjom i zaradom«.

Zatim je istaknuto da su dotadašnjim »reformama ekonomskog sistema«, postignuti »do sada zratni uspjesi«, ali da će »... do stvarnog poboljšanja doći tek kada se budu popustile uzde poduzećima, tj. kada se slobodnoj privredi bude prepustilo da donosi odluke o razvoju nacionalne privrede...«

U istom listu, dalje, priznajući da »jugoslavenski komunisti vrše fascinirajući eksperiment« iznosi se zaključak: »Uspjeh neće zavisi samo od toga da li je njihov sistem uopće praktično izvodljiv, nego i od toga da li će moći da pridobiju za suradnju jugoslavenski narod«.

Jer, kako je tada »utvrdio« »Neue Zürcher Zeitung« »... velika većina naroda još uvek se drži kao pasivan posmatrač, koji je isuviše zauzet brigama svakodnevnog života da bi mogao da se interesira za probleme nacionalne ekonomije i teorije socijalizma«.

U broju od 29. lipnja 1953. godine, londonski »The Daily Telegraph« u članku pod naslovom »Promjene u Jugoslaviji«, između ostalog, piše:

»Vlada sada ima namjeru da još više smanji svoju kontrolu nad privredom. Dok će vlasništvo nad svim poduzećima ostati u rukama države, njihova djelatnost će sve zavisiti od ekonomskih zakona »liberalnog kapitalizma«. Postoji namjera da se dozvoli slobodan promet robe i novca i da se na taj način uspostave stimulusi slobodne privrede.«

»Neue Züricher Zeitung« u svome broju od 7. travnja 1954. godine pod naslovom »Ekonomski eksperimenti u Jugoslaviji« i »Sistem radničkog samoupravljanja« donio je dug članak, u kome se ovog puta tvrdilo:

»Mnogobrojni zapadni posmatrači stalno zastupaju mišljenje da je novi jugoslavenski ekonomski sistem u suprotnosti s osnovnim principima marksizma...«

I u ovom članku ovaj list pun je protivurječnih tvrdnji i komentara, nastrojeći stalno da objektivne teškoće razvoja radničkog samoupravljanja podvuče još više, videći u njima nepremostive prepreke za konačan uspjeh i upoređujući sistem radničkog samoupravljanja sa »robinzonijadom velikih razmjera«. Pa ipak, za razliku od ranijih komentara, isti uvaženi list ovog puta zaključuje:

»Sve ove različite i protivurječne pojave onemogućuju, međutim, da se već u sadašnjem trenutku dade konačan sud o sistemu »radničkog samoupravljanja« u Jugoslaviji. On se nije pokazao ni kao dobar, niti je pretrpio neuspех, nego uopće još nije počeo ni da funkcioniра. Međutim, dovoljan je samo jedan pogled u izloge Beograda i Zagreba pa da se, u upoređenju sa ranijom totalnom planskom privredom, ukaze na postignute uspjehove. Značajno je da gotovo svi posjetiocici iz ekonomski nerazvijenih zemalja pokazuju iskreno oduševljenje za novi jugoslavenski sistem. To je još uvijek jedan znak da je riječ o jednom eksperimentu koji zaslužuje pažnju.«

I u štampi Sjedinjenih Američkih Država počelo je da se pojavljuje više izvještaja, uvodnika i komentara o »sve demokratskijem unutrašnjem razvitku Jugoslavije«. U tom smislu počeo je da piše čak i vodeći američki poslovni list »Wall Street Journal«.

Tako je i »Christian Science Monitor« donio duži članak o sastanku sindikalne podružnice jednog poduzeća za voće i povrće. Pošto je iznio sastav sindikalne podružnice, pisac članka je zatim naveo:

»Kako je ovo bila godišnja skupština, dnevni red se sa stojao od izvještaja o prošlogodišnjoj djelatnosti, finansijskog izvještaja i izbora novih članova odbora. Glavni izvještaj je čudno zvučao u američkim ušima, zato što u njemu, između ostalog, govorilo o dobiti poduzeća i o svoti koja je podijeljena službenicima...«

Indijski nedjeljni list »Blic« u svom broju od 23. srpnja 1955. godine donio je dug članak pod naslovom »Radnički savjeti — temelji jugoslavenske socijalističke države«. U njemu se između ostalog, pisalo:

»Prije rata Jugoslavija se nalazila među najzaostalijim zemljama u Evropi. Danas ona ulazi u red industrijski razvijenih zemalja. Zbog čega? Odgovor leži u jugoslavenskom idealu — radničkim savjetima — koji predstavljaju čvrstu osnovu za visoko produktivnu socijalističku državu. Premier Nehru je prilikom svoje posjete Jugoslaviji bio snažno impresioniran ovim radničkim savjetima, koji predstavljaju idealan srednji put između krute sovjetske birokratije, s jedne strane i nemilosrdne kapitalističke kontrole nad industrijom, s druge strane.

Ova socijalistička demokracija je zasnovana na radničkim savjetima, zadругama i komunama. Uslovi socijaliziranih instrumenata proizvodnje su omogućili izgradnju jednog demokratskog privrednog sistema koji omogućuje radnim masama da direktno upravljuju ovim sistemom tokom svog svakodnevnog rada, a ne preko vrhova jedne monopolizirane političke stranke. Na taj način, putem direktnog učešća u organima društvene samouprave, radnici mogu direktno da odlučuju tko će ih predstavljati u vlasti...

Kratko rečeno, ovaj sistem omogućuje direktno učešće svakog radnika i svakog građanina u poslovima države. Iz toga proizlazi da princip samouprave svih proizvođača, sudeći po uspješnom jugoslavenskom eksperimentu, treba da bude početna tačka svake socijalističke demokracije«.

Talijanski list »Nuova Republica«, koji izlazi u Firenci, u svom broju od 11. rujna 1955. godine objavio je pod naslovom »Nepoznata planeta«, duži članak, u kome, između ostalog, piše:

»Nisam slučajno počeo sa zadrugama i tvornicama da bih zatim malo po malo prešao na druge stepenice, želeći da pokazujem da je političko uređenje nove Jugoslavije jasno orijentirano prema jačanju svih autonomija na taj način, da se hijerarhijsko uređenje završava ili da će se završiti time što će biti srušeno, čim se učvrsti osjećanje samouprave u svim slojevima stanovništva. Da bi se to istaklo, dovoljno je baciti samo jedan pogled na privrednu politiku... Decentralizacija je, u stvari, osnovni princip kojim su inspirirani jugoslavenski rukovodioci...«

Pod naslovom »Zemlja koja se uzdiže: Jugoslavija« pariski »Mond« u brojevima od 8. do 12. svibnja 1956. godine objavio je seriju članaka od svog specijalnog dopisnika, povodom posjete predsjednika Tita Francuskoj, u kojima, između ostalog, piše:

»Ono što svakako predstavlja suštinu jugoslavenske demokracije, to je sistem samoupravljanja narodnih masa koji

je vlada maršala Tita ustanovila posljednjih nekoliko godina... Činjenica je da je stvarno i praktično omogućeno svim Jugoslavenima da široko učestvuju u upravljanju vlastitim poslovima, kako na lokalnom tako i na profesionalnom planu.

Izvjesno je da rukovodioci u Beogradu ostvaruju originalan i uzbudljiv opit vodeći stalno računa o tome da nacionalni interes stave iznad sebe i da podignu životni nivo masa, nastojeći, takođe, da ove mase povežu sa upravljanjem njihovim vlastitim stvarima. Potpuno ukidanje ekonomskih zavisnosti, upravljanje poduzećima i lokalnim interesima i samih zainteresiranih lica, to su pak vidovi stvarne demokracije koji nisu za potcjenjivanje.

Na industrijskom planu, sistem radničkog samoupravljanja stalno se poboljšava, početna neizbjegna lutanja su nestala. U radničkim savjetima počinju da shvataju gdje leži njihov stvarni interes i interes njihovih poduzeća».

MEDUNARODNA PRIZNANJA NA PRVOM KONGRESU SAMOUPRAVLJAČA JUGOSLAVIJE

Na prvom Kongresu radničkih savjeta Jugoslavije održanom od 25. do 27. lipnja 1957. godine koji je bio, besumnje jedinstven događaj ne samo u povijesti naše radničke klase već i razvitku međunarodnog radničkog pokreta i u izvjesnoj mjeri potvrda samoupravne prakse u Jugoslaviji, prisustvovali su brojni predstavnici sindikalnih organizacija iz velikog broja zemalja svijeta. Oni su u svojim kraćim ili duljim izlaganjima potvrdili istinu da radničko samoupravljanje nije isključivo jugoslavenska pojava i da se ono javlja kao historijska nužnost, kao progresivna tendencija radnika širom svijeta, u zemljama sa različitim društvenim sistemima i uređenjima, s različitim uvjetima i mogućnostima za njegovo ostvarenje, i da u različitim oblicima probija sebi put manifestirajući specifičnosti prilika u kome živi društvo i radnička klasa dotične zemlje.

Evo samo nekoliko izvoda iz izlaganja pojedinih delegata — gostiju na prvom Kongresu jugoslavenskih samoupravljača.⁵⁷

Ignaci Longa, predstavnik poljske radničke klase:

»Zasjedanje vašeg kongresa pratimo s velikom pažnjom i interesom jer uviđamo njegov značaj za daljnji razvitak radničkog samoupravljanja u vašoj zemlji. Kod nas se s velikom pažnjom proučavaju vaša iskustva u toj oblasti, i to kako pozitivna dostignuća, tako i teškoće koje neizbjegno iskrasavaju pred svakim novim podhvatom... Vaš kongres će nesumnjivo imati ozbiljan značaj za daljnji razvitak socijalističke izgradnje u Jugoslaviji, za podizanje životnog standarda njenih naroda. Polj-

⁵⁷ Istorijski kongres radničkih savjeta, »Privredni pregled«, Beograd 1957.

ski radnici dobro znaju da svaki vaš korak naprijed predstavlja istovremeno i našu pobjedu, pobjedu svih socijalističkih zemalja, pobjedu svjetskog socijalizma.«

Predstavnik Konferencije biroa francuske Konfederacije rada *Moris Mikmild*:

»U borbi koju sindikalni pokret naše zemlje vodi da bi obezbjedio normalne životne uslove trudbenicima i oslobođio ih eksploracije, sa velikim interesiranjem pratimo rad vašeg Kongresa. On će nam omogućiti da kroz analizu iskustva radničkih savjeta i upravnih odbora koju će te izvršiti vidimo u kom vidu bi ovaj eksperiment mogao predstavljati pouku za nas.«

Sekretar za međunarodne veze Talijanske unije rada *Enzo de la Quieze*:

»... Cijenimo punu vrijednost ovog Kongresa zbog otvorenog načina istupanja i diskusije o osnovnim problemima radničkog samoupravljanja koje ste vi prvi u svijetu započeli i koje — bez pritiska centraliziranog i birokratskog — usavršavate kroz ukljanjanje prepreka i nedostataka koji još postoje i na koje i vi sami otvoreno ukazujete iako ste svjesni da te prepreke i nedostaci proizlaze iz potpunog nepostojanja sličnih ranijih iskustava. Poduhvat koji ste vi poduzeli veoma je značajan i velik ne samo za vas...«

»Iskustva zemalja su različita ali cilj svih nas je izgradnja socijalističkog, a zatim komunističkog društva« — rekao je između ostalog tadašnji predsjednik Centralnog vijeća Saveza sindikata SSSR-a.

Predstavnik Konfederacije rada Italije, *Fernando Santi*:

»... Iskustvo jugoslavenskih radničkih savjeta je, besumnje, stvar koja nagoni na proučavanje i privlači pažnju različitih radničkih pokreta koji, sa svojim vlastitim karakteristikama uslovjenim posebnim historijskim, ekonomskim i društvenim uslovima, obogaćuju vlastite puteve i akcije kroz raznovrsna originalna iskustva radnika svih zemalja.«

Vana Enr Tondaman, predsjednik Kongresa radnika Cejlona:

»... Potpuno je i na svome mjestu što je Jugoslavija pošla putem revolucionarnog eksperimenta prenošenja upravljanja privredom na same radnike. U svijetu u kome su radnici tako dugo smatrani sposobnim samo da slijede, a ne da rukovode, da rade a ne da planiraju, da slušaju bez pogovora a ne i da preuzimaju odgovornost, da prodaju svoju fizičku snagu da bi zadovoljili svoje osobne potrebe, ali ne i da koriste i svoje duhovne sposobnosti u skladu sa društvenim potrebama, Jugoslavija je smjelo krenula ovim jedinstvenim putem. Na taj način razbijen je mit da su samo izuzetno sposobni ljudi, koji pripadaju određenim povlaštenim klasama, sposobni da preuzmu zadatke upravljanja.«

Sekretar Oblasnog sindikalnog vijeća iz Liježa (Belgija) *Vili Sigens*, rekao je, između ostalog:

»Ukratko želim da vam kažem da je zakon od 1948. godine ustanovio u Belgiji tvorničke odbore koji su sastavljeni od predstavnika sindikal-

nih organizacija. Ovi odbori raspolažu izvjesnim prerogativima o socijalnim i tehničkim pitanjima, ali im u ekonomskom i financijskom pogledu poslodavci daju samo izvjesne informacije koje su daleko od toga da budu tačne. Logično, ne možemo ni da zahtijevamo pravo da radnici imaju izvjesne ekonomske odgovornosti dokle god nemaju stvarne vlasti nad finansijskim poslovanjem. Ustvari, jedna takva vlast se može izvojevati samo putem eksproprijacije, putem podruštvljavanja.«

Član Izvršnog komiteta Socijalističke partije Indonezije dr *Tadiano Manu*:

»Po učenju Marks-a i Engelsa oslobođenje radničke klase odražava se prvenstveno na njenim radnim mjestima, u radionicama. Ako je radnik oslobođen, on treba da bude gospodar svoje radionice, gospodar proizvoda svoga rada. Stoga mi imamo velike simpatije prema naporima koji se čine u Jugoslaviji da se ostvari i da se učvrsti radnička kontrola i radničko upravljanje putem radničkih savjeta.«

Potpredsjednik Svekineske federacije sindikata *Liu Čan Šen*, govorio je o kineskim iskustvima upravljanja poduzećima i rekao, između ostalog:

»Naša iskustva dokazuju da se u oblasti rukovođenja poduzećima, demokracija i centralizam moraju tjesno sjediniti, tj. da se demokracija u centraliziranom rukovođenju treba da poveže sa centralizacijom zasnovanom na demokraciji.«

Djerđ Varga, sekretar Sindikata NR Madžarske:

»I u Madžarskoj se ispituju mogućnosti povećavanja učešća radnih masa, u prvom redu samih radnika, u rukovođenju državnim životom i nacionalnom ekonomijom.«

»Raduje me što vam mogu reći da se u Indiji — počeo je svoju riječ predstavnik Nacionalnog kongresa sindikata Indije, *Mohedra Nat Sarmah* — već iznijeti prijedlozi da se usvoje zakonski propisi kojima bi se predvidjela mogućnost stvaranja raznih oblika konsultiranja između radnika i uprava poduzeća na različitim nivoima. Nama je stoga veoma stalo da se upoznamo s rezultatima iskustva o kojima raspravlja Kongres radničkih savjeta Jugoslavije.«

U susretima naših predstavnika sa stranim delegacijama, iz brojnih razgovora bilo je također mnogo spontanih i iskrenih priznanja našim samoupravljačima i izražen veliki interes za funkciju samoupravljanja u periodu od 1950. do vremena održavanja Kongresa.

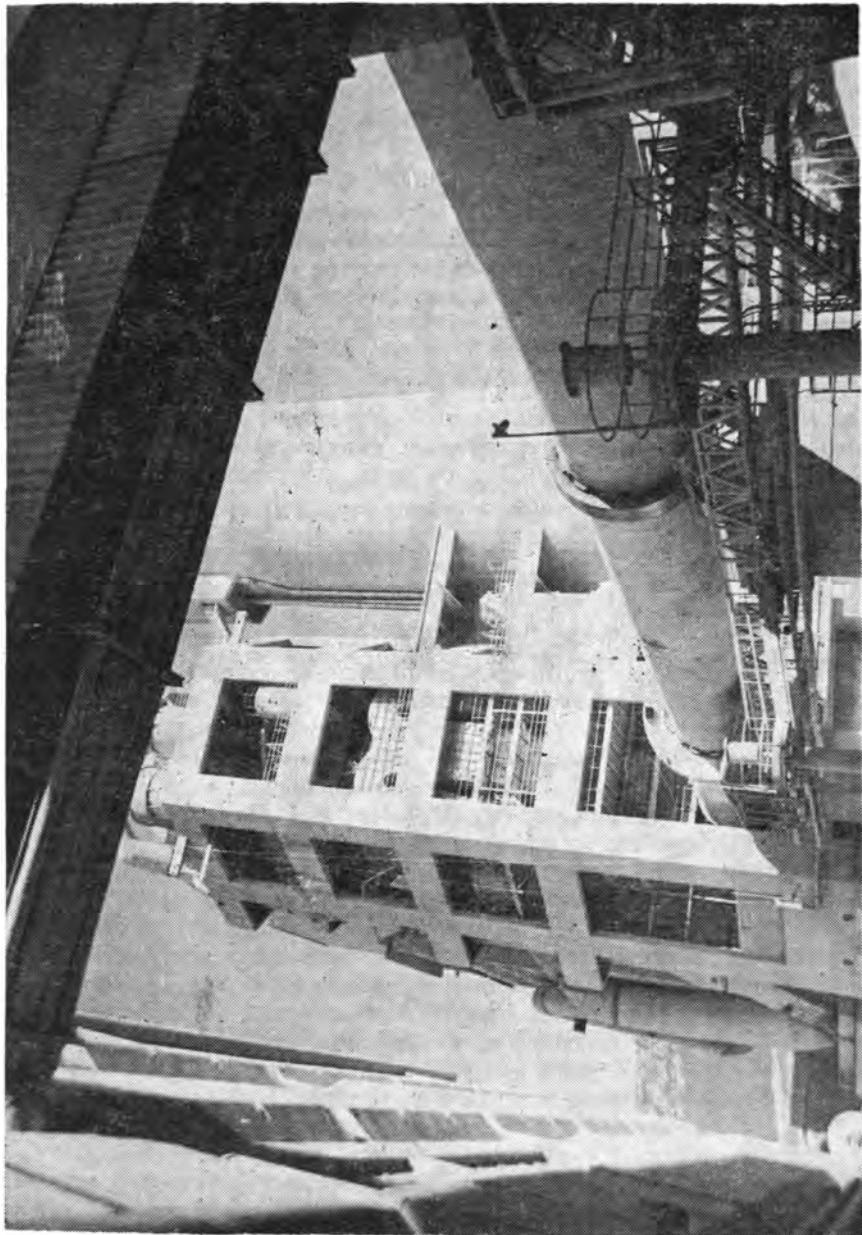
Od brojnih izjava izdvajamo riječi gosta Kongresa, laburističkog narodnog poslanika i generalnog sekretara Sindikata britanske kemiske industrije, *Bob Edwardsa*:

»Jugoslavenski sistem radničkog upravljanja pomalo studiram već od samog njegovog začetka. Dosad sam već dva puta bio u vašoj zemlji. Sada sam ovdje po treći put. Došao sam da bi proučio neka pitanja o vašem načinu upravljanja školama i ustanovama socijalnog osiguranja, sa kojima nisam bio potpuno načisto, kao i da bih prisustvovao Kongresu radničkih savjeta.«

U opširnijem iznošenju svojih zapažanja o radničkom upravljanju kod nas, istakao je:

»Mislim da radničko upravljanje nije važno samo za Jugoslaviju već za svjetski socijalizam. Trebalo bi naći nova sredstva kontrole ekonomskih uslova u svim zemljama. Čini mi se da je dosad jugoslavenski metod najbolji. Mada mi u Velikoj Britaniji imamo političku demokraciju, u našoj nacionaliziranoj industriji uopće nema unutrašnje demokracije. Ona je visoko centralizirana i njome upravljaju birokrati...«

... U Jugoslaviji, koliko vidim, vi imate centralizirano utvrđivanje političke linije, ali potpuno decentralizirano upravljanje. To je jedinstveno u svijetu. To je veliki događaj u razvoju socijalističkog demokratizma, koji je važan za radnike svih zemalja...«

Detaj rotacione peti supermoderne tvornice cimenta »Partizan« u K. Sućurcu

PRVI KONGRES RADNIČKIH SAVJETA JUGOSLAVIJE I PRVO PRIZNANJE PRVOM RADNIČKOM SAVJETU

Prvi kongres radničkih savjeta Jugoslavije održan je u Beogradu, sedam godina nakon donošenja Zakona o upravljanju privredom od strane radnike, tj. od 25. do 27. lipnja 1957. godine. Na njemu je potvrđeno da je Prvi radnički savjet u zemlji formiran u tvornici cementa »Prvoborac« u Solinu, 29. prosinca 1949. godine.⁵⁸

U knjizi »Istorijski kongres radničkih savjeta«⁵⁹ koja je sa cijelokupnim materijalom s tog skupa objavljena nakon njegova održavanja, piše, između ostalog:⁶⁰

»... Borbeni poklič »fabrike radnicima« — davnji san ne samo pariških komunara, već mnogih klasnih i revolucionarnih pokreta i okršaja — počeo je da biva stvarnost u jednoj maloj i do juče zaostaloj zemlji na Balkanu. Posejane ideje Marksа, Engelsа, Lenjina počele su bujno da klijaju na našem vjetrometnom tlu, šibanom u to vreme olujama sa svih strana.

Istina, nije to bilo tako davno, a ipak čini se da je daleko. Jer radnički saveti su samo za sedam godina postali način našeg življenja i mišljenja, nešto neotuđivo, pa ponekad izgleda da se i naš život bez njih ne može zamisliti. I, kada su počeli da se sumiraju bogati sedmogodišnji plodovi, nisu se mogli zaobići prvi počeci. I to počeci pre donošenja Zakona o radničkom upravljanju poduzećima. Jer nekoliko meseci pre toga — još decembra 1949. godine, doneto je Uputstvo o formiranju radničkih saveta, tada još kao savetodavnih organa u fabrikama. Na tom dokumentu, koji su zajednički doneli Privredni savet, Vlada FNRJ i Centralni odbor Saveza

---

⁵⁸ Cementaše solinskog industrijskog bazena na Kongresu predstavljali su: Marin Bonacin, radnik tvornice cementa »Partizan« (član Odbora za pripremu Kongresa i Marin Matijaca, član kolektiva tvornice cementa »Prvoborac«.

⁵⁹ Izdavač »Privredni pregled«, Beograd, 1957.

⁶⁰ Strana 38 do 40.

sindikata Jugoslavije, stoje potpisi Borisa Kidriča i Đure Salaja. I to je bio istorijski datum — dan kada je izabran prvi radnički savet u Jugoslaviji.

Dugo se tragalo za takvim podatkom, sve arhive su iznevjerile. Agencija »Tanjuga« navela je, sasvim slučajno, na trag. Ujutro 3. januara 1950. godine, ona je javila iz Splita kratku vest: »Radnici fabrike cementa »Prvoborac« u Solinu izabrali su radnički savet od 13 članova. Najveću pažnju savet će posvetiti uzdizanju kadrova, kontroli izvršenja go-dišnjih i mesečnih zadataka, sniženju pune cene koštanja i drugim pitanjima proizvodnje. Preko saveta radnici kolektiva moći će aktivnije da sudeluju u rešavanju svih problema poduzeća.

U savet su izabrani najbolji radnici ...«

»Agenciska vest međutim — piše dalje u pomenutoj knjizi — za kasnila je nekoliko dana. Radnički savet u »Prvoboru« bio je izabran već 31. decembra 1949.⁶¹ godine. O tome postoji i dokumenat »Zapisnik o izboru prvog radničkog saveta u tvornici »Prvoborac« u Solinu«. Bio je to istovremeno i prvi radnički savet u celoj zemlji. (Podvukao D. G.). Predstavljamo vam njegove tadašnje članove...«⁶²

U to vrijeme oni koji su tragali po arhivama nisu istina ništa našli. Navodno postoji »Zapisnik o izboru prvog radničkog savjeta...« Međutim autor ga do danas nije pronašao a niti ga autori navedene knjige pominju. Postoji Zapisnik od 17. siječnja 1950. g. koji se navodi u ovoj knjizi, a to je najvjerojatnije zapisnik sa prve radne sjednice Prvog radničkog savjeta. Međutim treba naglasiti da je dalmatinski regionalni dnevnik »Slobodna Dalmacija« u broju od 9. siječnja 1950. godine objavio opširniji napis o formiranju »po prvi put radničkog savjeta u tvornici cementa »Prvoborac« čiji smo faksimil i prijepis objavili u ovoj knjizi.

Te činjenice treba imati u vidu kada se istražuje početak nastajanja prvih samoupravnih organa u našim privrednim organizacijama.

U knjizi »Istoriski kongres radničkih saveta« nastavlja se dalje:

... Radnike u Solinu sledili su i drugi kolektivi. U Industriji motora u Rakovici, rudniku Brezi, fabrici hartije u Beogradu, u brodogradilištu »Tito« na Čukarici izabrani su takođe radnički saveti. Tada su to bili samo savetodavni organi — preteče stvarnog i punog radničkog samoupravljanja. U početku ovi organi izabrani su samo u 215⁶³ većih poduzeća iz raznih grana privrede, a birani su tajnim glasanjem

⁶¹ Nije točno. Treba da stoji: 29. decembar 1949.

⁶² U knjizi se navode imena trinaestorice koja su negdje pogrešno imenovana (Karlo Kuper umjesto Karlo Kuret, itd.).

⁶³ Ovo nije točan podatak. Naime 215 poduzeća u zemlji bilo je određeno da se u njima formiraju ogledni radnički savjeti. Spisak toga i tolikog broja radnih organizacija (poduzeća, tvornica i sl.) u zemlji izrađen je na osnovu njihovih iskazanih rezultata u borbi za izvršenje planskih zadataka, radničko-revolucionarnu i drugu naprednu tradiciju. U solinskom industrijskom bazenu, kolektivi tvornice cementa »Prvoborac«, »10. kolovoz« i »Partizan« bili su na tome spisku.

na skupu svih radnika i službenika. Broj poduzeća sa organima upravljanja, međutim, stalno se povećavao. Još pre doношења Zakona o radničkom samoupravljanju bilo je već oko 800 radničkih saveta. Iako savetodavnog karaktera, oni su odigrali veliku ulogu, postepeno su počeli da zamenjuju administrativno upravljanje u privredi. Njihovi zaključci, ukoliko su se saglasili direktori preduzeća, bili su odmah sprovedeni u život. Hroničari su zabeležili mnogo primera vitalnih i snažnih akcija prvih radnika - samoupravljača.⁶⁴ Sve je to jačalo veru ne samo u opravdanost radničkog samoupravljanja, već i u njegovu neophodnost za dalji razvitak proizvodnih snaga i socijalističke demokratije».

PRVI KONGRES RADNIČKIH SAVJETA

Prvi kongres radničkih savjeta Jugoslavije održan je u Beogradu od 25. do 27. lipnja 1957. godine — sedam godina nakon donošenja Zakona o uvođenju samoupravljanja u našoj zemlji. To je bio događaj od izuzetnog značaja i njegovo održavanje imalo je širok odjek u zemlji i inozemstvu.

Tri dana raspravljalo je 1745 delegata i gostiju o iskustvima koje su radnički savjeti postigli u toku proteklih godina. Među delegatima iz neposredne proizvodnje bilo je 60 posto radnika. Gotovo polovina delegata bili su učesnici u NOB, nosioci više odlikovanja i priznanja.

Sumirajući postignute rezultate, Kongres radničkih savjeta je konstatirao da je predeni put bio džinovska škola samoupravljanja kroz koju je prošlo više od šest tisuća radnika.

Iako su djelovali u vrlo teškim godinama za našu privrodu i zemlju u cjelini, radnički savjeti pokazali su svu svoju snagu i vrijednost. Funkcijom radničkih savjeta došla je do izražaja samoinicijativa i umještost neposrednih proizvođača, upravljački i stvaralački talent. Prvi kongres radničkih savjeta Jugoslavije pokazao je da radnička klasa jedne manje, nerazvijene zemlje može s punim uspjehom zamjeniti i kapitaliste i državni aparat. Privredno poslovanje prestalo je biti privilegija i tajna profesionalnog upravljačkog aparata.

Kongres je ukazao i na probleme i smetnje u razvoju samoupravne prakse. Iстикane su teškoće objektivnog karaktera koje su se manifestirale na bazi siromašne materijalne baze društva i niza subjektivnih slabosti.

Kongres je usvojio rezoluciju u kojoj se ističe zahtjev da se u poduzećima i njihovim organima upravljanja omogući veća samostalnost i veća prava u raspolaganju dohotkom i upravljanju osnovnim sredstvima i proširi domena demokratskog odlučivanja.

Prvi kongres radničkih savjeta (samoupravljača) donio je dosta opširnu i sadržajnu Rezoluciju.⁶⁵

⁶⁴ Vidi prijepis zapisnika prve radne sjednice Prvog radničkog savjeta u tvornici cementa »Prvoborac«, str. 163.

⁶⁵ Kongresne rezolucije (I, II i III) date su u prilozima.

DRUGI KONGRES SAMOUPRAVLJAČA JUGOSLAVIJE

Drugi kongres samoupravljača Jugoslavije održan je u Sarajevu od 5. do 8. lipnja 1970. godine.

Kongresu je prisustvovalo 3.301 delegat i 172 inozemna gosta.

Kongres je dodijelio Povelju samoupravljača Josipu Brozu Titu.

Ovaj drugi radni skup samoupravljača naše zemlje bio je posvećen, u to vrijeme najaktualnijoj temi iz domena razvoja samoupravne prakse u Jugoslaviji: »Ekonomski i politički odnosi u samoupravnom socijalističkom društvu.« Referent je bio Edvard Kardelj.

Ta glavna tema Kongresa bila je raščlanjena u četiri »podteme« o kojima se raspravljalo u posebnim komisijama kongresa.

U prvoj komisiji dominirao je referat »Daljnja izgradnja razvoja i unapređenje efikasnosti samoupravljanja u radnim organizacijama.

U drugoj: »Proširena reprodukcija i integracija na samoupravnim odnosima.«

U trećoj: »Razvoj samoupravnog društva i životni standard radnih ljudi«, i u

U četvrtoj komisiji: »Jačanje uloge udruženog proizvođača — osnova razvoja samoupravnog društveno-političkog sistema.«

Kongres je donio odluku o proglašenju 27. srpnja Danom samoupravljača u Jugoslaviji.

Drugi kongres je konstatirao da se samoupravljanje u Jugoslaviji snažno razvilo i potvrdilo svoju prednost kao društvenog sistema. U etapi razvoja između Prvog i Drugog kongresa primijećen je nesklad između naraslih proizvodnih snaga i samoupravljačke svijesti radničke klase te okvira društveno-političkog i ekonomskog sistema. Dolazi do pojava da zbog nedovoljne razvijenosti samoupravljanja radnici u mnogim kolektivima ne koriste prava koja im pripadaju. Posebno je podvrgnuto kritici otuđivanja dohotka od radnika i njihovih radnih organizacija.

Kongres je zahtijevao da se iz odnosa u društvenom radu uklone ostaci državносvojinskih odnosa koji očigledno sputavaju razvoj samoupravljanja. Kongres se posebno založio za izgradnju samoupravnih dohodovnih odnosa u radnim organizacijama čime se radničkoj klasi otvara put da ovlađa rezultatima svoga rada. Da bi udruženi proizvođači putem samoupravljanja ovladali procesom društvene reprodukcije i ostvarili samoupravnu kontrolu nad sveukupnim društvenim kretanjima; da bi osigurali racionalno i efikasno povezivanje mnogovrsnih radova — kaže se u rezoluciji Kongresa — nužno je da se samoupravljanje konstituira u sveobuhvatan i integralan sistem društva; da obuhvati i poveže sve dijelove i interesu društva od osnovnih radnih i teritorijalnih do globalnih zajednica. Potrebno je izgraditi efikasan mehanizam i demokratske postupke koji će osposobiti samoupravljanje da uspješno usklađuje interes, da utvrđuje zajedničke interese. Zauzimajući se za društvenu akciju koja ima cilj izgradnju samoorganizirane privrede i društva kao integralnog sistema samoupravnih odnosa.

Kongres je istakao da je tome svrha da radni čovjek postane odlučujući nosilac društvenih privrednih odnosa. Stečene su pretpostavke da se formiraju razvijeniji oblici udruženog rada u okviru kojih će radni ljudi neposredno odlučivati o svim pitanjima reprodukcije, uključujući i utvrđivanje oblika organizacije u kojima će udruživati rad i sredstva. Kongres je istakao potrebu ustavnih promjena koje su se uskoro počele provoditi, realizirati.

Novi Ustav SFRJ iz 1974. godine otvara novu etapu — samoupravno udruživanje rada.

Nešto kasnije donijet Zakon o udruženom radu bit će najznačajniji političko-pravni akt kojim se cijelovito razrađuje ustavni koncept samoupravnog društva u Jugoslaviji. Njime se dobiva kodeks o udruženom radu kojim se razrađuju konkretna rješenja za ovladavanje sredstvima, plodovima i uvjetima rada od strane udruženih neposrednih proizvođača, njihova vodeća pozicija u društvu, imajući u vidu njihovu ukupnu radnu i socijalnu egzistenciju.

TREĆI KONGRES SAMOUPRAVLJAČA JUGOSLAVIJE

Treći kongres samoupravljača Jugoslavije održan je u Beogradu od 17. do 19. lipnja 1981. godine.

U kongresnoj dvorani centra »Sava« bilo je prisutno 1.800 delegata i gostiju.

Ovom velikom trećem skupu jugoslavenskih samoupravljača predvodila je široka javna rasprava i obimne pripreme.

Osnovna tema kongresa bila je oličena u referatu Mike Šipljaka: »Udruženi rad u borbi za socijalističko samoupravljanje i društveno ekonomski razvoj«.

Kongres je radio u tri komisije: o stjecanju dohotka, samoupravnom povezivanju i funkcioniranju delegatskog sistema.

Osnovna nit kongresne rasprave potječe iz inicijativa radnika za sagledavanje iskustava i rezultata kao i smetnji u dosljednom primjenjivanju Ustava i Zakona o udruženom radu, a također i zahtjeva da Treći kongres bude radni i konkretni dogovor o mjerama za ovladavanje udruženog rada dohotkom i ukupnom društvenom reprodukcijom.

PORUKA PREDSJEDNIKA TITA NA DESETOGODIŠNJCU RADNIČKOG SAMOUPRAVLJANJA

U povodu 10-godišnjice radničkog samoupravljanja 25. lipnja 1960. godine, predsjednik Republike Josip Broz Tito uputio je poruku radničkoj klasi i svim narodima naše zemlje. Poruka glasi:⁶⁶

»Prije deset godina Savezna narodna skupština donijela je jedan od najznačajnijih zakona socijalističke Jugoslavije, kojim se prvi put u historiji ostvaruje akcionala parola radničkog pokreta »fabrike radnicima«. Uvođenjem radničkog samoupravljanja počela je etapa još bržeg i snažnijeg razvoja socijalističke demokracije i socijalističkih odnosa u našoj zemlji.

Desetogodišnji put razvoja radničkog upravljanja pokazuje, da možemo biti ponosni na ogromne rezultate, koje smo postigli. Naša desetogodišnja praksa je dokazala da je naša radnička klasa iako još mlada, bila sposobna da upravlja privredom i društвom.

Danas našim poduzećima uspješno upravlja oko 220.000 radnika i službenika izabranih u radničke savjete, a u toku proteklih deset godina prošlo je kroz organe upravljanja preko 800.000 proizvođača. Na bazi radničkog upravljanja izrasli su postepeno novi socijalistički društveni odnosi, razvio se sistem društvenog samoupravljanja u svim oblastима našeg života, tako da naši radnici i građani uopšte sve više sami odlučuju o društvenim poslovima tamo gdje žive i tamo gdje rade. Ono se proširilo i na komunu, gdje se rješavaju osnovna pitanja razvijka komune i društvenog standarda građana. Kroz vijeća proizvođača, od narodnog odbora opštine do Savezne narodne skupštine, naša radnička klasa učestvuje u rukovođenju državnim poslovima i čitavim društvenim sistemom.

Danas radni kolektivi u jugoslavenskom projektu, učestvuju u rasprodjeli oko 46 odsto sredstava društvenog proizvoda, a oko 40 odsto u rasprodjeli dohotka. To je jedini primjer u svijetu da radni ljudi samostalno odlučuju o raspodjeli dohotka, da sami određuju mjerila o nagrađivanju i odvajanju dijela viška rada za dalji razvoj. Mi smo naročito ponosni na činjenicu, da su naši radni kolektivi baš tim samostalnim raspolaganjem s tako krupnim sredstvima pokazali svoju sposobnost da uspješno rukovode privredom. Dosadašnji razvitak je u potpunosti potvrdio što smo mi stalno isticali — da prelazak na radničko i društveno upravljanje nije nikakva organizaciono-tehnička mјera, niti propagandna parola, već da je to duboko revolucionarni proces u kome radnik postepeno prestaje da bude najamni radnik i postaje svijestan, slobodan proizvođač i upravljač sredstvima za proizvodnju.

Radničko i društveno samoupravljanje ogromno je razvilo naše materijalne proizvodne snage. Za proteklih deset godina nikle su ne samo mnoge fabrike, električne centrale, velika poljoprivredna gazdinstva, škole i bolnice, već su nastale i čitave nove grane privrede. U nekim

⁶⁶ Tito — govori i članci, Knj. XV, »Naprijed«, Zagreb 1962.

granama privrede proizvodnja je višestruko povećana i proširenje materijalne baze našeg društva nastavlja se nesmanjenim tempom.

Socijalistički društveni odnosi, čiju osnovu čini radničko upravljanje, predstavljaju našu glavnu tekovinu u proteklom periodu. Radničko i društveno samoupravljanje predstavlja onu snagu, koja sve više učvršćuje i dalje razvija bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije, koje je ostvareno u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji. Ono čini našu socijalističku zajednicu snažnom i monolitnom.

U toku izvršavanja predstojećeg petogodišnjeg plana, u našu privrednu stope blizu 900.000 mlađih, novih proizvođača, koji će predstavljati novu snagu u daljem razvitku i jačanju našeg socijalističkog društva. Sadašnji stepen našeg razvijanja pokazuje da upravljanje postepeno prelazi na čitav radni kolektiv, a organi upravljanja sve više postaju izvršna tijela kolektiva, koja provode njegovu volju. Unutrašnja raspodjela u kolektivima, na osnovu novih oblika privređivanja i stimulativnog nagrađivanja, snažno podstiče čitav kolektiv da učestvuje u upravljanju svim poslovima svoje privredne organizacije.

Organi samoupravljanja, organizacije SKJ i sindikalne organizacije, kao i svaki član radnog kolektiva, treba neprekidno da ulazu zajedničke napore za što pravilnije socijalističke odnose u poduzećima i za dalji razvoj sistema radničkog samoupravljanja. Ovdje posebno želim da nagnasim ogroman značaj pravilne raspodjele dohotka i dosljednog provođenja principa nagrađivanja prema radu, što je bitan uslov za podizanje produktivnosti rada i za što veće uspjehe u socijalističkoj izgradnji zemlje. Potrebno je, dalje, da svi odgovorni faktori, i u poduzeću i u komuni, stalno brinu o podizanju opštег i stručnog obrazovanja radnika i o sve bržem stvaranju kvalificiranih kadrova, koji su neophodni u tako dinamičnom privrednom razvitku kao što je naš. Razumije se da je deset godina, iako su za to vrijeme postignuti ogromni rezultati, kratak period za ostvarenje zamašnijeg preobražaja u razvoju socijalističkih odnosa u jednoj zemlji. To je jedan proces, koji duže traje, ali već dosada stvorene su solidne osnove za daljnji i još svestraniji razvitak.

U toj borbi za daljnji napredak proizvodnje i produktivnosti rada, za podizanje životnog standarda i razvijanje socijalističkih društvenih odnosa, treba stalno otklanjati negativne pojave, koje se katkad ogledaju u birokratskim tendencijama i malograđanskoj stihiji, zbog čega se ponekad zanemaruju prava radnog čovjeka. Briga za radne ljude u našoj zemlji bila je i ostala osnovni zadatak naše socijalističke zajednice.

Neka uspjesi postignuti u desetogodišnjem periodu radničkog samoupravljanja budu podstrek za još veće stvaralaštvo i nove pobjede naše radničke klase i svih radnih ljudi u izgradnji socijalističkog društva u našoj zemlji.

Svim radnim kolektivima i njihovim organima upravljanja upućujem tople čestitke povodom desetogodišnjice uvođenja radničkog upravljanja u našoj zemlji i želim uspjeh u daljem radu.

Beograd, 25. juna 1960.

Ante Gabelić otkriva spomen-ploču na ulazu u tvornicu cementa »Prvoborac« posvećenu osnivanju Prvog radničkog savjeta u Jugoslaviji

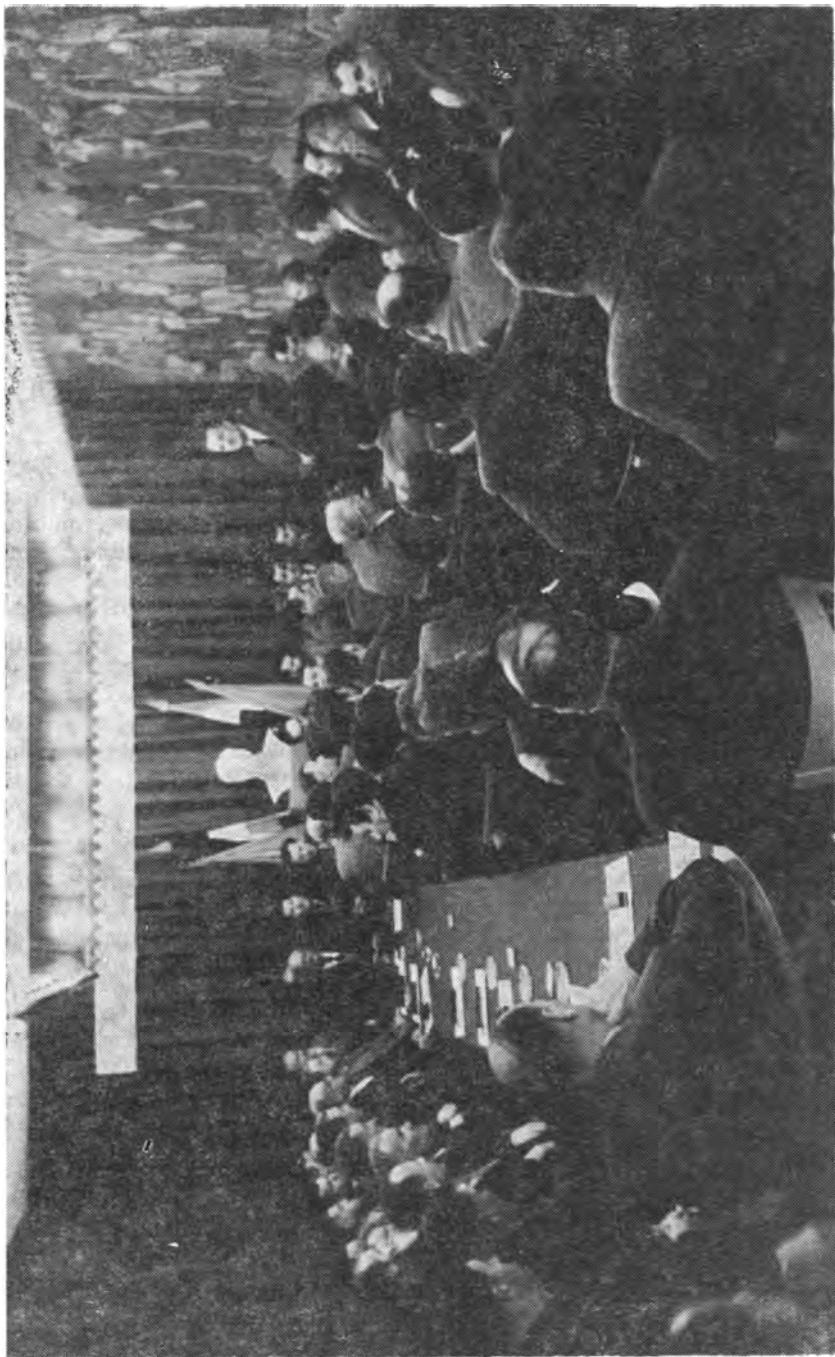
PROSLAVA DESETOGODIŠNICE PRVOG RADNIČKOG SAVJETA

Prva, zapažena proslava obljetnice Prvog radničkog savjeta održana je nakon deset godina od formiranja 29. prosinca 1959. godine, na desetgodišnjicu donošenju Zakona o samoupravljanju. Pola godine nakon toga u Solinu, kod Starina, priređen je impozantan zbor radnika i ljudi solinskog industrijskog bazena i okolice Splita na kome je govorio tadašnji predsjednik Saveza sindikata Jugoslavije, Svetozar Vukmanović Tempo. Među brojne uzvanike na obe ove, sigurno najveće proslave u cementnom industrijskom bazenu, našli su se na okupu i svi članovi Prvog radničkog savjeta birani 29. prosinca 1949. godine na zboru radnika kolektiva. Tada i tom prilikom njima je *po prvi put* odato javno priznanje kao pionirima samoupravljanja u našoj zemlji. Svi su dobili Spomenice i skromne poklone u znak priznanja kao prvim samoupravljačima u zemlji.

Na svečanoj sjednici prvog organa samoupravljanja u »Prvoborcu« istaknuto je da je u desetogodišnjem periodu samoupravne prakse u ovoj tvornici oko 200 radnika bilo izabранo u organe radničkog savjeta i upravnog odbora ne računajući učešće mnogih članova kolektiva u raznim komisijama i odborima.

Prvoborac Dalmacije, Vicko Krstulović koji je prisustvovao svečanoj sjednici kao član Izvršnog komiteta CK Saveza komunista Hrvatske, čestitajući kolektivu jubilej njihovih samoupravljača, rekao je između ostalog:

»Nije slučajno, što je baš u ovom kolektivu formiran prvi radnički savjet u našoj zemlji i što on danas zauzima istaknuto mjesto. Radnici Vaše tvornice, rame uz rame sa radnicima ostalih kolektiva sa ovog područja, bili su uvijek u prvim redovima borbe kada se trebalo obraćunati s klasnim neprijateljima, okupatorima njihovim slugama. Slavni put koji je prešao ovaj kolektiv obilježen je naporima, krvljem i znojem vaših radnika.«

Podjed na dio učesnika svečane proslave desetodišnjice Prvog radničkog savieta u „sali fresaka“ u zgradi tvornice cementa u Solinu, 29. prosinca 1959. godine. Govori Vicko Krstulović

IZVJEŠTAJ PRVOG PREDSJEDNIKA RADNIČKOG SAVJETA ANTE GABELIĆA

Drugovi i drugarice,

Prije deset godina, 29. prosinca 1949. godine u našoj tvornici cementa »Prvoborac« osnovan je prvi radnički savjet u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji.

Slijedeći želje radnih ljudi, u uslovima socijalističke izgradnje, akcioni odbori, koji su još u toku NOB-e rukovodili radom u našoj tvornici, razvili su se u prvi radnički savjet. Toga dana, po prvi put u historiji, radni ljudi su počeli upravljati privredom, kao slobodni proizvođači. Od tога značajnog historijskog datuma otvorena je nova epoha u razvitku socijalizma, epoha koja je probudila neviđene stvaralačke snage. Postavši slobodni proizvođači i samostalni upravljači proizvodnje, nekadašnji najamni radnici izmijenili su odnos prema sredstvima za proizvodnju, a sve je to stvorilo izvore novih neiscrpnih radnih poleta. Radnici su postali samostalni proizvođači i upravljači u oblasti privrednog života. Radničkim samoupravljanjem otvoreno je u našoj zemlji novo razdoblje daljnog izgrađivanja socijalističkih društvenih odnosa i stvaranja sve većih demokratskih prava proizvođača. Toga dana, rodio se jedan novi, do tada samo snivani i željeni svijet, svijet slobodnih proizvođača, koji je dao sadržinu i formu svim ljudskim dobrima, materijalnim i duhovnim, i svim vrednotama života — radu i društvenim odnosima.

Po prvi put u historiji radničkog pokreta, marksistička misao izražena sažeto u paroli, koju revolucionarni proletarijat već više od jednoga vijeka ima ispisano na svojim borbenim zastavama — tvornice radnicima! — postala je stvarnost.

Iako je ovaj skup radnika u našoj tvornici bio malen, malen u odnosu na naše nacionalne razmjere, ali velik i značajan po ideji i misli, kojoj je dao život, ipak je taj mali skup označio, da je otpočela nova era u razvitku socijalizma — era samoupravljanja.

Radnici istog ovog kolektiva bili su i u predratnoj Jugoslaviji pioniri i nosioci naprednih ideja i okosnica revolucionarnog radničkog pokreta, pa stoga i nije čudo da su oni bili prvi u svim borbenim akcijama za dobrobit radničke klase, pa i u osnivanju prvog radničkog savjeta.

Dvadesete stoljeće, koje je bogatije historijskim događajima od ma kojeg drugog stoljeća — narodnim revolucijama, pokretima otpora i oslobođilačkim pokretima, nazivaju još i »stoljećem čovjeka«, ili »stoljećem autonomije«.

Radničko upravljanje, plod je naše socijalističke demokracije i da je pravo jugoslavenskoj radničkoj klasi da ovo stoljeće nazove — stoljećem slobodne ljudske ličnosti i ljudskog dostojanstva. To obilježje dala je međunarodnom radničkom pokretu i historiji naša radnička klasa, i na to smo s pravom ponosni. Ljudi, stvaraoci prvog radničkog savjeta u našoj zemlji, nisu legendarni heroji, ili nadljudi, nego obični radnici, ljudi u sivim odijelima, posuti cementnom prašinom. To su ljudi, naj-

većim dijelom s crvenom partijskom knjižicom i njihovi drugovi iz borbenih juriša — s barikada, hrabri antifašistički borci i mali graditelji, koji su s velikom vjerom počeli poletno, bez kompromisa i bez iluzija, izgrađivati jedan novi, ljestvični i ljudskim vrednotama bogatiji svijet.

Naš prvi radnički savjet, kao i cijelokupan razvitak radničkog samoupravljanja, i sve tekovine, koje su radni ljudi Jugoslavije izvojevali i postigli, vezani su čvrsto uz ime i djelovanje druga Tita, uz Savez komunista i Centralni komitet.

Deset godina samoupravljanja u našem kolektivu dalo je mnogo pozitivnih rezultata. Usavršeni su demokratski oblici samoupravljanja a socijalistička demokracija, koju su naši radnici s ljubavlju njegovali i razvijali, bila je nepresušan izvor novog poleta, stvaralaštva i inicijative naše radničke klase.

Ako posmatramo proteklo razdoblje kroz postignute rezultate, onda možemo smjelo reći, da su kroz čitavo to vrijeme tekle dvije velike matice, koje nitko nije mogao zaustaviti, a niti će moći da ih zaustavi, a to su:

Uvjerenje, da socijalizam može značiti samo ostvarivanje pravog demokratizma i slobodnu ljudsku ličnost, te ogromno i postojano povjerenje u čovjeka, u njegovu snagu, hrabrost, razum i savjest, ljubav i izdržljivost.

Radničko samoupravljanje, koje se kod nas izgrađuje na principima marksističko-lenjinističkog učenja i u uslovima stvorenim u našoj sredini i od naših socijalističkih snaga, za društveni preobražaj, omogućili su radničkoj klasi da u punom smislu te riječi postane nosilac i stvaralac svoje vlastite sudbine — rukovodeća društvena snaga. Prva klica utjecaja radnika na upravljanje tvornicom bili su radnički povjerenici, koji su s radnicima, preko proizvodnih savjetovanja, sticali bogata iskustva i vršili određeni utjecaj na upravljanje tvornicom.

Još u jesen 1949. godine, komunisti tvornice »Prvoborac« mnogo su raspravljali o ideji da se u tvornici osnuje takvo tijelo, koje bi se brinulo o tvornici, njenom napretku i o ljudima u njoj.

No, komunisti nisu htjeli sami o tome donijeti odluku. Komunisti su bili inicijatori, oživjeli su ideju, propagirali je, oplemenili je svojim poletom i vjerom u stvaralačke snage naše radničke klase, a radnici su je prihvatali.

Bili su radosni, što će pripasti prvoj generaciji u svijetu, koja praktično ostvaruje vjekovnu težnju i geslo — *Tvornice radnicima!* Iako je naš prvi radnički savjet sticao svoje iskustvo u najtežim godinama, koje je proživiljavala naša privreda, on je dokazao svoju životnu snagu i vrijednost, jer su se preko tog društvenog organa svi radnici uključili u rješavanje privrednih problema. Prvi radnički savjet na sastancima nije samo raspravljao o tome, kako da se unaprijedi proizvodnja, već i o životnim potrebama radnika, o poboljšanju životnih uslova, o higijenskoj tehničkoj zaštiti na radu, otvaranju ambulante, restorana i kino dvorane, o izgradnji stanova itd. Jednom rječju, brinuo se za

ljude, njihovu sreću i dobrobit. Iako zaključci prvog radničkog savjeta nisu bili obavezni za upravu tvornice, ipak su se sprovodile preporuke radničkog savjeta, a direktor tvornice bi izvještavao radnički savjet što je učinjeno prema zaključcima prethodnog sastanka.

O zaključcima radničkog savjeta raspravljao je i kolektiv, a na tim sastancima mnogi su predlagali korisna rješenja i iznosili važna pitanja, te je tako jačala veza radničkog savjeta i kolektiva. Sve je to utjecalo na stvaranje još jačeg drugarstva, srdačnosti i uzajamne suradnje uprave tvornice i kolektiva.

Prvi radnički savjet mnogo je uradio, da bi unaprijedio proizvodnju i modernizirao proces proizvodnje, te uveo suvremeniju organizaciju rada i sproveo tehničke i tehnološke promjene.

Iako još uvijek osjećamo posljedice ratnih pustošenja u našim postrojenjima, uspjeli smo ne samo održati, već i znatno povećati proizvodnju, jer to od nas traži izgradnja naše socijalističke zemlje. Razvijajući radničko samoupravljanje, težimo ka rekonstrukciji i modernizaciji naše tvornice, da bi time podigli rad na suvremenu visinu, za sreću i blagostanje naših radnih ljudi, koji su najveća vrijednost našeg socijalističkog društva.

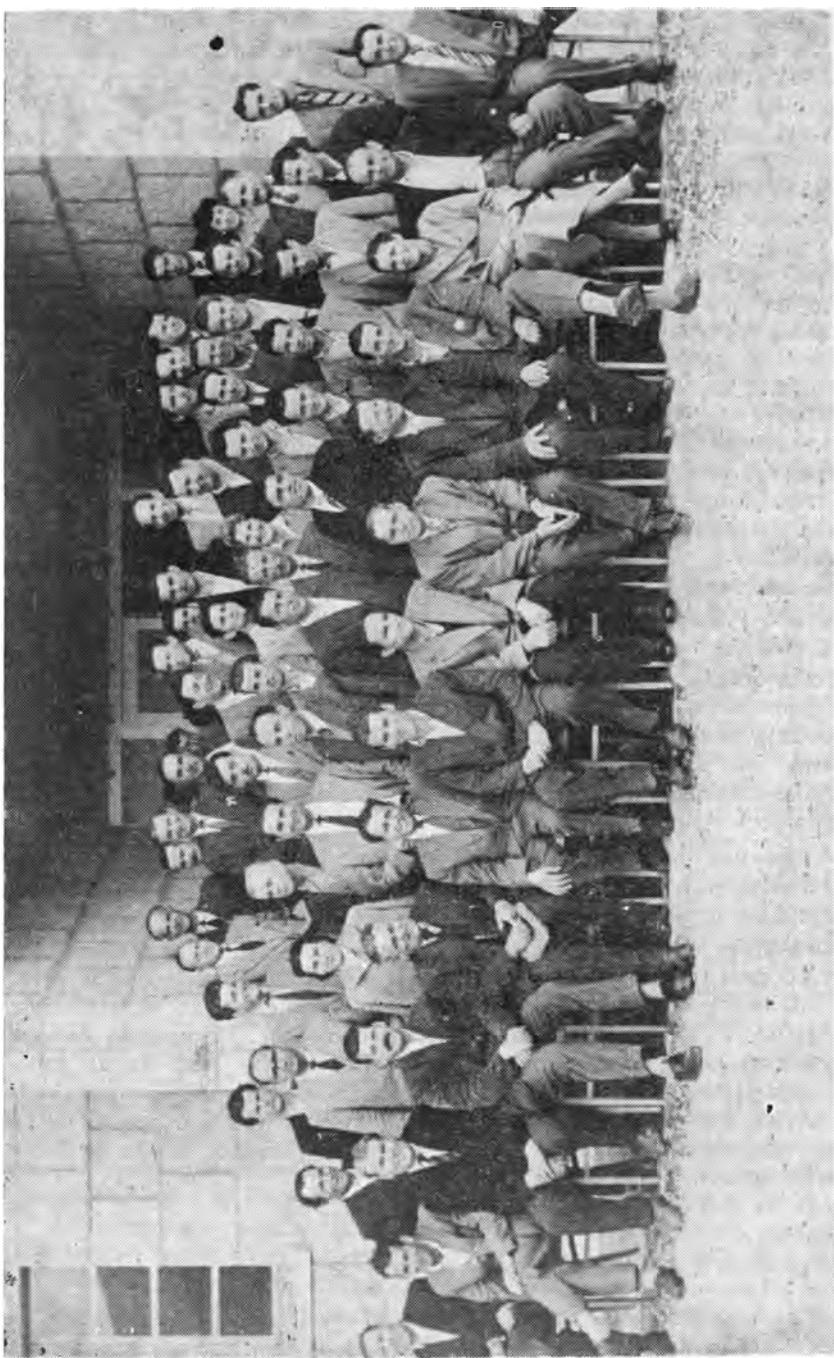
Vrijedno je napomenuti, da su relativno malim sredstvima postignuti veoma značajni rezultati u proizvodnji. Dok smo 1949. godine proizvodili 150.000 tona cementa, naša proizvodnja iznosi sada oko 250.000 tona godišnje.

Proizvodnost rada značajno se povećala. Tako smo 1949. godine imali proizvodnju od 330 tona po uposlenom radniku, a sada se ta proizvodnja povećala na preko 450 tona. Za sve ovo velike zasluge ima u prvom redu naš radnički savjet, organizacija Saveza komunista i sindikalna podružnica, koji su ujedinili sve svoje snage i napore i uspjeh nije izostao.

Mijenjajući lik tvornice, s njom su se mijenjali i ljudi. Kroz sistem samoupravljanja, oni su se borili za veće dostojanstvo čovjeka, za njegovu vodeću društvenu ulogu, za slobodnu ljudsku ličnost.

Historijske riječi druge Tita, izgovorene 26. lipnja 1950. godine prilikom podnošenja prijedloga Zakona o radničkom upravljanju u privredi, bili su nov, snažan podstrek našim radnicima za stvaralaštvo, samoinicijativu i napore za unapređenje proizvodnje. Primjenom Zakona o radničkom samoupravljanju, radnici »Prvoborca« nisu imali mnogo mijenjati u svom radu, jer ono, što su sadržavali novi propisi, radnički savjet naše tvornice već je u mnogome sprovedio u praksi. Naša praksa uskladena je tada s propisima, te je radnički savjet proširen i izabran upravni odbor.⁶⁷

⁶⁷ Govor u cijelosti objavljen u listu »Dalmacijacement«, siječanj 1960. godine.

Članovi »centralnog« radničkog savjeta i kolektiva Generalne direkcije »Dalmacijacementa« izabrani nakon integracije svih tvornica bazena u jedinstveno poduzeće (1957. godine)

Svetozar Vukmanović Tempo

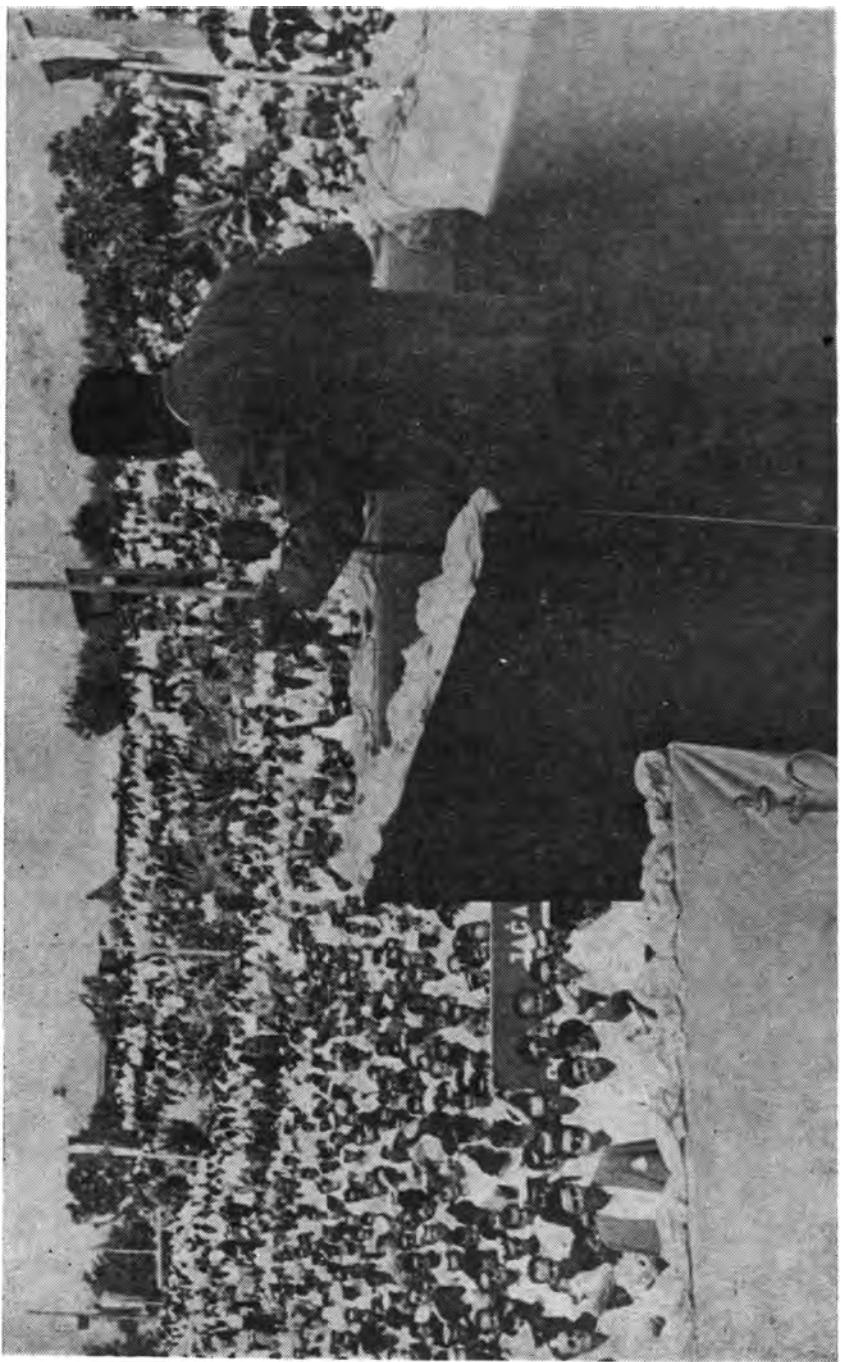
POČELO SE OSTVARIVATI NAČELO ZA KOJE SU SE BORILI PARIŠKI KOMUNARI

Impozantni radnički zbor u Solinu, u povodu 10-godišnjice uvođenja samoupravljanja u našoj zemlji, održan je 3. srpnja 1960. godine u Solinu. Zboru je prisustvovalo preko 25.000 radnih ljudi cementnog bazena, Splita i okolice i brojni uzvanici među kojima je bio i predsjednik Centralnog vijeća Saveza sindikata Jugoslavije, Svetozar Vukmanović Tempo.

»Vi se sjećate — rekao je na početku govora Tempo — s kakvim velikim oduševljenjem smo prišli obnovi naše zemlje poslije oslobođenja. Vi se sjećate i vrlo dobro znate, s kakvim smo se krupnim problemima susretali u periodu obnove. Vi znate, s kakvim zalaganjem smo prišli ostvarivanju Prvog petogodišnjeg plana, kako smo se iz zaostale pretvorili u industrijski razvijenu zemlju. Vi se također sjećate, pod kakvim smo uvjetima prije deset godina smjelo odlučili da tvornice predamo ljudima koji rade u njima — neposrednim proizvođačima.

Svetozar Vukmanović Tempo rukuje se s Antom Gabelićem prije početka velikog zbora radnika i naroda solinskog industrijskog bazena, ljeta, 1960.

Impozantan miting u Solinu u povodu proslave 10-godišnjice samoupravljanja u Jugoslaviji. Snimak za vrijeme govoru Svetozara Vučkmanovića Tempa, tadašnjeg predsjednika Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije

Bilo je to vrijeme, kada je drug Tito govorio narodima Jugoslavije, da se mora braniti pravo na nezavisnost, pravo da sami uređujemo i razvijamo naše unutrašnje odnose. Valjalo se tada osloniti na vlastite snage, izdržati do kraja. Pomoć iz inozemstva nismo mogli očekivati, a htjeli smo, da Jugoslavija prestane biti zaostala zemlja, da u inozemstvo ne izvozi samo sirovine...

Upravo u tim danima donesena je odluka da se izvrši predaja tvornica na upravu radnim kolektivima. Rukovodstvo Jugoslavije bilo je spremno da pomogne radnicima u tom grandioznom poduhvatu, dalo je radnicima mogućnost da kroz sistem radničkih savjeta svladaju teškoće u kojima smo se našli braneći pravo naših naroda na slobodu i nezavisnost. Počelo se ostvarivati načelo o kome je još Marks govorio i za koje su se borili pariški komunari prije 90 godina: princip da radnici upravljaju tvornicama, da građani upravljaju poslovima komune. A upravo to mi u Jugoslaviji i ostvarujemo. Taj proces je započet prije deset godina, i mi ćemo ga stalno razvijati, da bismo neposrednim proizvodačima osigurali da sami upravljaju svojim poslovima, a ne da netko drugi to vrši u njihovo ime.«

PRIZNANJA KOLEKTIVU »PRVOBORCA«

POVELJA CRVENI BARJAK SAMOUPRAVE

Krajem travnja 1971. godine Skupština opštine Kragujevac dodijelila je kolektivu tvornice cementa »Prvoborac« u znak priznanja za formiranje prvog radničkog savjeta u Jugoslaviji i uspješne samoupravne prakse, Povelju sa plaketom Crveni barjak samouprave.

Na slici: Izgled Plakete i tekste Povelje (desno).

Prvo ovakvo priznanje dobio je Predsjednik Republike Josip Broz Tito. »Prvoborac« je drugi po redu u našoj zemlji koji je nosilac tako visokog priznanja.

Na slici: tekst Povelje, i izgled Plakete.

У СЕКОНОЈ БОРБИ ЧОВЕКА ЗА ПРАВЛУ СЛОБОДУ И ЈЕДНАКОСТ.
У БОРБИ ЗА СРЕЋУ ЋУГАСКУ
Радници Крагујевца развили су

ЦРВЕНИ БАРЈАК САМОУПРАВЕ

15. Фебруара 1876. године

У спомен те прве политичке победе радника слободарског
Крагујевца и њихове борбе за самоуправу
којом радни људи наше земље стварају најхуманије
друштвене односе.

СКУПШТИНА ОПШТИНЕ КРАГУЈЕВАЦ

додељује

ПОВЕЉУ

СА ПЛАКЕТОМ

ЦРВЕНИ БАРЈАК САМОУПРАВЕ

РАДНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

ТВОРНИЦЕ ЦЕМЕНТА 'ПРВОБОРАЦ'

У СОЛИНУ

која је остварујући тежњу радничке класе да буде
стваралац услова и господар свога рада, прва у Југославији
изабрала раднички савет.

Крагујевац, 23. април 1971. године

председник
шабац борци

»PRVOBORAC« — DOBITNIK NAGRADE »EDWARD KARDELJ«

Prvu nagradu »Edward Kardelj«, koja se dodjeljuje za izvanredna ostvarenja i doprinos razvoju teorije i prakse socijalističkog samoupravljanja, dobila je 27. siječnja 1983. godine tvornica cementa »Prvoborac«.

Ovo visoko priznanje ustanovila je Skupština SFRJ radi trajnog obilježavanja imena i djela Edvarda Kardelja, revolucionara i velikog marksističkog teoretičara i borca za socijalističko samoupravljanje.

U obrazloženju odluke za dodjelu ove visoke nagrade stoji između ostalog:

»Radnicima »Prvoboraca« pripala je čast da formiraju prvi radnički savjet u Jugoslaviji, tog istorijskog 29. prosinca 1949. godine.

»Prvoborac« je izrastao u veliku tvornicu cementa koja proizvodi oko 900 tisuća tona cementa godišnje, što je u odnosu na 1946. godinu gotovo četiri puta više. Cementaši s ovog područja integrirani su u jedinstvenu organizaciju »Dalmacijacement«. I razdoblje od uvođenja radničkog samoupravljanja od udruživanja spada u najznačajniju etapu razvoja i rasta »Prvoboraca«.

SNAŽAN USPON »DALMACIJACEMENTA«

Složena organizacija udruženog rada »Dalmacijacement« u čijem je krilu izrastao i razvijao se »Prvoborac«, doživio je posljednju deceniju veoma snažan uspon koji, besumnje, osigurava generaciji budućih samoupravljača budućnost i poticaj dalnjem rastu. Takav uspon mogao se ostvariti samo primjenom samoupravne prakse i na striktnе solidarnosti samoupravljača i zajedničkom unosnom ulaganju za modernizaciju i rekonstrukciju postrojenja.

Izgradnja nove proizvodne linije u »Prvoboru«, rekonstrukcija i modernizacija tvornice cementa u Majdanu, proširenje i modernizacija tvornice salonita u Vranjicu, stvorili su povoljne uvjete da se pride izgradnji najveće i najmodernije tvornice cementa u sklopu postojeće cementare »Partizan« u Kaštel Sućurcu. Sa zajednički uloženih vlastitih sredstava od 264 milijarde starih dinara u roku od svega 30 mjeseci izgrađena je ta nova proizvodna linija koja osigurava godišnju proizvodnju od novih 1,200.000 tona cementa. Time je »Dalmacijacement« zaokružila kapitalni dio vlastitih investicija i zaokružila davnašnje želje svih cementaša industrijskog bazena za stvaranje solidne baze koja zasigurno osigurava prosperitet svih kolektiva udruženih u SOUR na principima ustavnih načela i Zakona o udruženom radu.

ODBOR ZA NAGRADU
EDWARD KARDELJ
DODJELJUJE

RADNOJ ORGANIZACIJI
TVORNICE CEMENTA
PRVOTORAC SOLIN

NAGRADU
EDWARD KARDELJ

KAO DRUŠTVENO
PRIZNANJE
ZA DOPRINOS
RAZVOJU
SOIJALISTICKOG
SAMOUPRAVLJANJA

CEMEX

Nagrada »Edward Kardelj«

Istina danas »Dalmacijacement« bije tešku bitku za otplate anuite-
ta, hrva se nizom objektivnih teškoća. No, radnici su svjesni toga da će
im se ogromna uložena sredstva i privremeno stezanje kajša višestruko
isplatiti jer nove, moderne proizvodne linije osiguravaju kvalitetniju i
kvantitetniju proizvodnju i održava ih na nivou najvećeg jugoslaven-
skog proizvođača cementa.

Zlatna značka »Prvi radnički savjet«. Prva ovakva značka bila je dodijeljena
Predsjedniku Republike SFRJ Josipu Brozu Titu

Zajedništvo i solidarnost kolektiva dalmatinske industrije cementa počivaju na principima istinske samoupravljačke prakse s najdužim stažom u zemlji. Otuda i niz priznanja kako njihovom najboljem kolektivu »Prvoborac« tako i ostalim kolektivima i SOUR-u u cijelini.

Priznanja ne proističu samo iz prakse i domena razvoja, modernizacije, produktivnosti rada i izvršavanja planskih zadataka već i njegovanja i razvijanja teorije i prakse samoupravljanja.

U povodu 110 godišnjice postojanja dalmatinske industrije cementa Predsjednik Republike SFRJ Josip Broz Tito odlikovao je organizaciju udruženog rada »Dalmacijacement« *Ordenom rada sa crvenom zastavom*. Udruženi kolektivi solinskog industrijskog bazena dobili su 1978. godine Nagradu grada Splita. Godinu dana kasnije kolektiv cementare »10. kolovoza« dobio je također to visoko priznaje grada Splita, a kolektiv tvornice salonita u Vranjicu »Zlatni grb grada Splita«.

Pored Crvenog barjaka samouprave iz Kragujevca, kolektiv »Prvoborca« dobija nagradu »Edvard Kardelj«, i tako dalje.

Njegujući teoriju i praksu samoupravljanja, SOUR »Dalmacijacement« uveo je priznanje: »Plaketu Prvi radnički savjet«. Već tradicionalni naučni skup »Prvi radnički savjet« dao je znatni doprinos razvoju teorije i prakse samoupravljanja (osnivači Marksistički centar u Splitu, »Dalmacijacement«, Skupština općine Split). Do danas su održana četiri skupa posvećena prvim samoupravljačima u Jugoslaviji.

P R I L O Z I

GOVOR MARŠALA TITA

POVODOM PRIJEDLOGA OSNOVNOG ZAKONA O UPRAVLJANJU DRŽAVNIM PRIVREDNIM PODUZEĆIMA I VIŠIM PRIVREDNIM UDRUŽENJIMA OD STRANE RADNIH KOLEKTIVA

»Drugovi i drugarice narodni poslanici,

Pred ovom Narodnom skupštinom nalazi se danas na pretresu projekt jednog od najznačajnijih zakona socijalističke Jugoslavije — projekt Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva. Donošenje toga Zakona biće najznačajniji historijski čin Narodne skupštine poslije donošenja Zakona o nacionalizaciji sredstava za proizvodnju. Preuzimanjem sredstava za proizvodnju u državne ruke još nije bila ostvarena akcionala parola radničkog pokreta »Fabrike radnicima«, jer parola »Fabrike radnicima«, »Zemlja seljacima« nije neka apstraktna propagandistička parola već takva koja ima u sebi duboko sadržajan smisao. Ona sadrži u sebi čitav program socijalističkog odnosa u proizvodnji, u pogledu društvene svojine, u pogledu prava i dužnosti trudbenika, — i prema tome može se i mora ostvariti u praksi, ako mislimo da zaista izgradimo socijalizam.

Taj naš Zakon o davanju na upravljanje radnim kolektivima fabrika, preduzeća itd. logična je posljedica razvitka socijalističke izgradnje naše zemlje. To je dosljedan nastavak u nizu mjera koje naša narodna vlast sprovodi na svom nepokolebljivom putu u socijalizam. Uslovi za to već su djelomično sazreli. Naši radni kolektivi svakodnevno pokazuju svoju zrelost, svoju visoku svijest, koju ispoljavaju u svojim herojskim naporima na izvršenju svojih planskih zadataka. Otuda taj elan i požrtvovanost naših trudbenika u takmičenju i izvršavanju planskih zadataka prije roka? Otuda što su naši trudbenici shvatili da izgradnja socijalizma u našoj zemlji zavisi samo od njih samih i da plodovi npora koje oni ulažu idu u njihovu korist. Naši trudbenici mogli su se do sada ubijediti da naša narodna vlast gaji prema njima puno povjerenje i brigu. S druge strane, naši radni ljudi pokazuju na

19
upozorjuje redovni kolektiv i a gva-
te, predviđice itd. jeste logička posledica
bezvrška našeg provedbe. To je dogoden
nestvarak u nizu nijera koje stvara
naša narodna vlast upravljačkim
ne vremenskim nepravilnostima, gde se vrsi
jam. Uspor za to vremena vježljivimo
zgredi. Naši radni kolektivi nekada nisu
u hozjaju svoje vrednosti, niti su imaju suradje
kojim izgrađuju ~~stalnosti~~ a program
izvođenja napravila da izvršavaju
njih planinskih zadataka. Otkuda ta
član i pojednostavljeni troske
na takmičenja i izbori. Ne, ne, pre
roka planinskih zadataka? Prouči što
se naši trešbenici da pitanje izg-
lije razglasili u našoj entit-
nosti, zato voljim, mi, mi, mi, mi, mi,
ne da prepričati koje uloge idu u svih
u borist. Naši su se trešbenici, bez
često rade rečjedili da gaši pravila u
našem vojnici, a tada, a tada
treba da se ~~postupi~~ potajno
čini da se spremi da se odvodi
činak u sredini Atline, Zar me

Bilješke predsjednika Tita prilikom pripremanja ekspozicije o Zakonu kojim
su tvornice date na upravljanje radnicima

djelu da su spremni da savladaju i najveće teškoće u svom radu. Zar, prema tome, ti trudbenici koji čine takve napore, koji s tolikim elanom i požrtvovnošću nastoje da proizvedu čim više raznih proizvoda, koji s tolikom energijom grade nove fabrike, nove objekte, nove željeznice i drugo, koji pokazuju ljubav prema tim svojim fabrikama, tim što nastoje svim silama usavršiti sredstva za proizvodnju putem novatorstva, — zar ti radni ljudi nišu sposobni da sami i upravljaju tim svojim fabrikama? Naravno da jesu, sposobni su da upravljaju — a novi radnici koji će dolaziti u fabrike, rudnike i druga preduzeća naučiće to od svojih drugova.

Možda neko misli da će taj Zakon biti preuranjen, da radnici neće moći da savladaju komplikovanu tehniku upravljanja fabrikama i drugim preduzećima. Ko tako misli taj se vara, a takvo gledanje na to pitanje značilo bi imati nepovjerenje u naše trudbenike, značilo bi ne vidjeti kakve će ogromne stvaralačke snage baš to upravljanje razviti kod naših trudbenika, jer će taj Zakon našim radnim ljudima još više otvoriti perspektivu za njihovu budućnost, za budućnost čitave naše zajednice. To dakle, ne samo da nije preuranjeno već je došlo i sa izvjesnim zakašnjenjem, a razloge za to zakašnjenje trebamo objasniti time što je naša Partija do donošenja famozne rezolucije Informbiroa gajila suviše iluzije i suviše nekritički primala i presadivala kod nas sve što se radilo i kako se radilo u Sovjetskom Savezu, pa i ono što nije bilo u skladu s našim specifičnim uslovima, ni u duhu nauke marksizma-lenjinizma. Htjeli su se gotovi recepti, koji su nam nameđani, ili smo i sami težili za njima; bilo je tendencije da se ide po liniji manjeg otpora.

Ali danas mi sami izgrađujemo socijalizam u našoj zemlji, ne upotrebljavamo više šablone, već se rukovodimo marksističkom naukom i idemo svojim putem, vodeći računa o specifičnim uslovima koji postoje u našoj zemlji. Šabloni su do danas nama nanijeli mnogo teškoća i još uvijek se osjećaju teške posljedice, jer je šablon ulazio upravo stihiski u praksu kod naših ljudi i sada ga se teško oslobađaju, iako i sami to žele, ali mi smo u posljednjem času preduzeli mјere da se prestane s takvom praksom po svim linijama. Zbog toga i postižemo svakog dana sve veće i veće uspjehe u izgradnji. Ta uspješna realizacija marksističke nauke u našoj praksi omogućava nam i uspješnu borbu protiv revizionizma u toj nauci, a za pobedu istine o našoj socijalističkoj zemlji. Mi smo se na praksi, u svojoj zemlji, ubijedili kako silno osvjetjava ta nauka i najzamršenija pitanja: ko želi i sposoban je da je shvati i razumije njen duh — tome nisu potrebni nikakvi drugi autoriteti, nikakvi tutori, nikakvi surogati marksističke nauke koji ga mogu samo skrenuti s pravilnog socijalističkog puta na put revizionizma.

Kod Marks-a, Engelsa i Lenjina nalaze se uglavnom odgovori na sva principjelna pitanja, a razradu i primjenu tih principa u svakoj zemlji posebice mogu vršiti samo oni koji su izrasli iz njedara naroda dotične zemlje, koji poznaju probleme svoje zemlje, koji poznaju njenu historiju, njene običaje, njene slabosti i pozitivne strane, koji mogu

budno pratiti sve pojave na licu mjesta, ali koji u isto vrijeme poznaju marksističku nauku, to jest shvataju njen duh i umješno rukuju njome i sprovode je u praksi. I danas, u jeku političkog i ekonomskog haosa u svijetu, u vrijeme idejnog i političkog haosa u zemljama koje imaju uslove da izgraduju socijalizam ali su u tome ometane izvana, bilo bi važnije nego ikad da se ne odstupa od osnovnih principa i duha te nauke, bilo bi važno da komunisti rukovodioci u tim zemljama imaju smjelosti da misle svojom glavom, bilo bi važno da se ta nauka zaista primjenjuje na djelu u zemljama u kojima za to već postoje uslovi, a naročito bi bilo važno da se ona primjenjuje u praksi u odnosima među socijalističkim zemljama, a ne da ta nauka služi ciljevima suprotnim socijalizmu, kao što je to slučaj sa sovjetskim rukovodiocima i vladama koje su pod njihovim uticajem u pogledu nesocijalističkih odnosa prema Jugoslaviji.

Razumije se, drugovi i drugarice, da meni nije samo cilj u ovom izlaganju da odbijam razne optužbe i da kritikujem Sovjetski Savez i druge istočne zemlje, već da pokušam objasniti, u vezi sa donošenjem ovog Zakona, u najgrubljim crtama da je naš put u socijalizam u skladu s marksističkom naukom, da ukažem na naše uspjehe koje smo postigli na osnovu toga učenja i na perspektive našeg daljeg razvitka. Ukoliko ču se osvrati na klevete naše socijalističke zemlje od strane Kominforma, na čelu sa rukovodiocima Sovjetskog Saveza, to će učiniti samo u vezi s teoretskim iskrivljavanjem te nauke i praktičnim sprovođenjem tog revizionizma kod njih samih i u odnosima među socijalističkim zemljama. To činim zbog toga što se kod nas bilo ustalilo mišljenje da je sve ono što se radi u Sovjetskom Savezu najbolje i jedino pravilno i da to samo treba prenijeti kod nas i primijeniti u našoj praksi, pa šta iz toga bude uspjelo. To nemarksističko shvatanje mi smo ipak na vrijeme opazili kod sebe i pošli svojim putem.

Kad govorim o našim uspjesima, onda to ne činim zbog toga da ih suprostavim uspjesima Sovjetskog Saveza, jer je Sovjetski Savez prvih 15—20 godina besumnje imao velike uspjehe u ekonomskom razvitku (ali za socijalizam ni to još nije sve). Činim to radi toga da odbijem nelojalnu, nepoštenu i skroz netačnu kritiku i propagandu koja hoće da obmane svijet o tome šta se dešava u našoj zemlji. Mi smo, drugovi i drugarice, donosili do danas masu raznih mjera i zakona, na osnovu kojih izgrađujemo socijalizam, ali se o tome nije mnogo ni pisalo ni govorilo, jer nam je to izgledalo samo po sebi razumljivo. Pokazalo se da imamo štete od toga što dovoljno ne populariziramo sve to izvan naše zemlje, a znamo da je svijet zagušen silnom drekom štampe i radio-emisijama Kominforma, čiji je cilj negiranje činjenica kod nas.

Drugovi i drugarice, danas nam rukovodioci Sovjetskog Saveza, a sa njima i svi poslušni rukovodioci drugih komunističkih partija osporavaju našu Revoluciju, našu tešku borbu, osporavaju nam ne samo da smo marksisti i da gradimo socijalizam, već čak kažu da smo i fašisti. Nema takve gádosti koju oni još nisu bacili na nas. Ali, to je samo obična nemoralna propaganda dostoјna fašističkih propagandista

tipa Gebelsa i sličnih. Razumije se da ona izaziva izvjesnu zabunu u zemljama u kojima se vrši i u svijetu u kome su činjenice o našoj stvarnosti još nedovoljno ili nikako poznate. Ali, ta propaganda ne može promijeniti našu stvarnost, ona to ne može jer ne zavisi od nje da nas učini onim što mi nišmo, a što ona želi; tom propagandom oni nikada neće postići da mi iznevjerimo sami sebe, da iznevjerimo učenje velikih misilaca Marksа, Engelsа i Lenjina. Da ne bi neko pomislio da se branimo samo golin rijećima, ja ću ovđe iznijeti samo neke od najvažnijih činjenica koje kazuju šta smo mi dosad izvršili i kakva je, prema tome, naša zemlja i kuda mi idemo.

Prvo: Još u toku Oslobodilačke borbe mi smo uništili staru državnu mašinu kao silu ugnjetavanja, i to: a) administraciju; b) policiju i žandarmeriju na koju se upirala vladajuća buržoazija i c) ostatak vojne organizacije emigrantske vlade u licu četnika Draže Mihailovića, ustašku vojnu organizaciju Pavelića i Rupnikovu vojnu organizaciju, takozvanu belu gardu. Taj revolucionarni posao mi smo izvršili dosljedno, u duhu principa koje su postavili klasici marksizma, jer smo u punoj mjeri primijenili njihovo učenje. Naša Armija je potpuno nova od oficira do vojnika; sastavljena od radnika i seljaka naoružanih u toku Oslobodilačke borbe u Narodnoj revoluciji. Njen komandni sastav sastoji se od, podoficira do generala, od radnika, seljaka i narodne inteligencije koja je učestvovala u ratu, u Narodnoj revoluciji. Milicija i organi bezbjednosti sastavljeni su od istog elementa. Državna administracija sastavljena je od radnika, seljaka i narodne inteligencije, narocito rukovodeći kadaš. Rukovodeća mjesta u privredi zauzimaju isto tako u većini provjereni ljudi iz redova narodne inteligencije, iz redova radnika i seljaka, tako da se zaista može kazati da svu vlast ima u rukama radni narod naše zemlje.

Na ovo će sigurno odgovoriti kominformisti da to nije istina, već da nas je oslobođila Crvena armija. Šta ćemo, činjenice govore drugo. One govore o tome da smo za vrijeme rata mi baš sa te strane bili ometeni u našem revolucionarnom radu na realizaciji tekovina Oslobodilačke borbe naših naroda. Činjenice govore o tome da su temelji naše narodne vlasti postavljeni već 1941. godine, kada su nas dijelile hiljade kilometara od Crvene armije, koja je u to vrijeme bila u povlačenju. Činjenice govore o tome da smo mi ne uz pomoć, već nasuprot politici naših kritičara u toku rata uništavali i sami uništili vojnu silu vladajuće klase, to jest profašističke reakcionarne buržoaske klase Jugoslavije. Činjenice govore o tome da smo mi sami prije dolaska Crvene armije na našu granicu, u jesen 1944. godine, uništili staru državnu mašinu. Činjenice govore o tome da su se narodi naše zemlje u borbi sami naoružali i na taj način stvorili svoju oružanu snagu od preko 700.000 naoružanih radnika i seljaka. Činjenice govore o tome da je u toj borbi na život i smrt palo stotine i stotine hiljada naših građana, koji su se borili protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Drugo: Čim je prestao rat, mi smo proglašili Jugoslaviju demokratskom federalativnom narodnom republikom. Činjenice govore o tome da

smo mi još u toku rata riješili nacionalno pitanje i na taj način likvidirali nacionalno ugnjetavanje u našoj zemlji. To je realizovano u stvaranju Narodne Republike Makedonije, Narodne Republike Crne Gore, Narodne Republike Hrvatske, Narodne Republike Bosne i Hercegovine, Narodne Republike Slovenije i Narodne Republike Srbije. To je bilo djelo naše Komunističke partije, koja se borila preko 20 godina za ostvarenje toga cilja. Mi smo tako temeljito riješili nacionalno pitanje, da to zaista može poslužiti kao primjer ne samo zemljama sa neriješenim nacionalnim pitanjem, već i samom Sovjetskom Savezom. Jer, kod nas narodi zaista upravljaju sami sobom, a ne nameću im se neki rukovodioći sa strane, od takozvane vodeće nacije, i to prosto zbog toga što mi negiramo neke rukovodeće nacije, samim tim neminovno dolazi i do nacionalnog ugnjetavanja i ekonomskog izrabljivanja sa strane jače nacije, koja ima monopol rukovođenja. To je tako prosta stvar, da zaista o njoj nije potrebno mnogo govoriti, jer se danas može vidjeti na praksi u Sovjetskom Savezu što znači rukovodeća nacija za razne druge nacionalnosti, do kakvih strahovitih posljedica dovodi takva praksa za pojedine narode koji se na silu i u cijelini dižu sa svojih, ne stoljetnih već hiljadugodišnjih ognjišta i prebacuju u krajeve sa ubistvenim klimatskim i drugim uslovima za njih. Prema tome, mi s pravom pretendujemo na to da smo mi jedini od svih socijalističkih zemalja pravilno riješili nacionalno pitanje, to jest u duhu marksističke nauke, jer nesocijalistički postupak prema raznim narodima u SSSR i nepravilni postupak prema nacionalnim manjinama u Bugarskoj, Mađarskoj, Rumunjskoj itd. to potvrđuje. Prema tome, neka se — ako želi — svako ubijedi na licu mjesta, ali ne samo kod nas već i u naprijed pomenutim zemljama, a o tome gdje ima elemenata rasizma i nacionalizma (da ne kažem fašizma) — da li kod nas ili kod onih koji nama prišivaju takve nazine.

Treće: Mi smo odmah poslije proglašenja Republike i donošenja Ustava izvršili najvažniji historijski akt — položili smo u osnovi temelje za likvidaciju eksploracije čovjeka čovjekom, uzeli smo sredstva za proizvodnju iz ruku privatnih kapitalista, u državne ruke, nacionalizovali smo sve fabrike, rudnike i druga preduzeća, transportna sredstva na vodi i na suhu, krupne posjede i trgovine (ne samo krupnu već svu uopće), hotele, sanatorije itd. itd. To smo izvršili najtemeljite, i danas kod nas nema više nijednog preduzeća ili rudnika i kakve druge ustanove javnog karaktera koja bi bila u rukama stranog ili domaćeg kapitaliste. Sva preklapanja kominformista o tobožnjem ponovnom infiltriranju stranih kapitalista u našu zemlju obična su drska izmišljotina i zlonamjerna kleveta. Kad u ovom domu sada donosimo rješenja o tome da radnički kolektivi učestvuju u upravljanju fabrikama, rudnicima, željeznicama i drugim — to je definitivan i najubjedljiviji odgovor svim klevetnicima; svi trudbenici naše zemlje odgovoriće na njihove klevete ubuduće još većim stvaralačkim poletom koji će razvijati u fabrikama i preduzećima kojima oni upravljaju; oni će sami govoriti čija su to preduzeća, fabrike, rudnici itd.

Cetvrti: Mi smo izvršili tako temeljito agrarnu reformu, da smo ostavili u rukama bogatih seljaka najviše do 25 hektara zemlje. Oko

700.000 hektara podijeljeno je bezemljašima i siromašnim seljacima iz fonda nacionalizovane zemlje veleposjeda i zemlje koja je oduzeta bogatim seljacima i crkvi na osnovu agrarne reforme.

Peto: Imajući u vidu činjenicu da je socijalizam nemogućno graditi i izgraditi u industrijski zaostaloj zemlji kao što je naša, a da se za to prethodno ne stvore i materijalni uslovi, mi smo uvezvi u ruke vlast i sredstva za proizvodnju poslije rata prišli ostvarenju uslova za pobjedu socijalizma u našoj zemlji: donijeli smo Petogodišnji plan za industrijalizaciju i elektrifikaciju naše zemlje. To je zapravo naš najteži zadatak, ali koji mi danas ipak s uspjehom izvršavamo, o čemu svjedoče stotine naših fabrika i preduzeća, nove željeznice, moderni putevi, nove škole, razne naučne ustanove i tako dalje.

O čemu sve to govori? Da li o fašizmu ili o socijalizmu? O čemu govore i ostali naši zakoni, kao što su: Zakon o zabrani izazivanja nacionalne rasne i vjerske mržnje i razdora, po kome se oštro kažnjavaju kršitelji toga zakona. Da li je ma koja fašistička zemlja imala ili ima takav zakon?

Dalje, o čemu govori Zakon o oduzimanju ratne dobiti stečene za vrijeme neprijateljske okupacije, Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća, Zakon o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine, — a taj neprijatelj nije bio samo saradnik okupatora već i klasni neprijatelj, — zatim Zakon o konfiskaciji neprijateljske imovine i izvršenju konfiskacije, Osnovni zakon o eksproprijaciji, Osnovni zakon o zadružarstvu, Zakon o prelazu na socijalističku privredu na selu, Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, Zakon o konačnoj likvidaciji zemljoradničkih dugova, dalje Zakon o osiguranju radnika i službenika i njihovih porodica koje je država na sebe preuzeila osiguranje, Zakon o narodnim odborima koji predstavljaju temeljnu vlast naroda; zatim Zakon o Petogodišnjem planu kao preduslov za izgradnju socijalizma u našoj zemlji? U tom duhu donijeti su manje više svi naši zakoni i sprovode se u život. Daju li ti zakoni i sa pravnog gledišta našoj zemlji socijalističko obilježje? Razumije se da daju i u isto vrijeme kao činjenicu pobijaju sve napade i klevete na našu zemlju.

Evo, to je nekoliko najvažnijih historijskih činjenica, koje u punoj mjeri osvjetljavaju karakter naše revolucije, karakter našeg društvenog uređenja. One pokazuju da je naš put u skladu s marksističkom naukom, da je on uspješan i pobjedonosan. Kad kažem da je naš put u skladu s marksističkom naukom, onda time ne mislim reći da je to jedini put u socijalizam i da se baš tako mora raditi u svim zemljama kako smo radili i kako radimo mi u Jugoslaviji. Ne, mi smatramo da je to jedini put samo za nas u Jugoslaviji. Različiti ekonomski, kulturni i drugovi uslovi u raznim zemljama traže i različite forme u radu; nikakvi recepti ili šabloni nisu preporučljivi u tom smislu. Imamo marksističku nauku kao osnovu i sami moramo znati da se rukovodimo tom naukom u praksi, da njen duh, njen smisao ostvarujemo u život. Iskustvo koje dolazi na osnovu te nauke najbolja je škola; razumije se, to iskustvo može poslužiti i drugima, ali ne u svim detaljima. Treba gledati pozitivne rezultate postignute u jednoj socijalističkoj zemlji, ali onda

tražiti i najbolji odgovarajući metod za postizavanje tih rezultata. Isto tako važno je vidjeti i negativne pojave i rezultate u jednoj socijalističkoj zemlji i onda nastojati da se to negativno iskustvo u svojoj zemlji izbjegne, da se nađe bolji način i bolje rješenje. S druge strane, kad komunisti kritikuju slabosti i nedostatke druge socijalističke zemlje, onda tu kritiku moraju zasnovati u prvom redu na posebnim uslovima koji postoje u dotičnoj zemlji, a ne u njihovoj sopstvenoj. Oni moraju vidjeti korjene takvih slabosti, odvojiti subjektivne od objektivnih slabosti i nedostataka i onda subjektivne podvrgnuti kritici, ako rukovodeći ljudi takve zemlje sami ne vide i ne ispravljaju takve nedostatke i grieške. To sam pomenuo radi toga, da i mi ne padnemo u istu griešku kao što je slučaj danas sa rukovodećim komunistima mnogih zemalja, i to ne samo istočnih nego i u čitavom svijetu.

Najveća tragedija ne samo za radničku klasu već i za čitav napredni pokret u svijetu uopće jeste u tome da su vode jedne partije, to jest SKP (b), uspjeli okovati mozgove rukovodećih ljudi drugih partija. Oni su to uspjeli na taj način što su se služili autoritetom velike Oktobarske revolucije — djelom velikog Lenjina. Razumije se da je tu po srijedi kao uzrok i dugogodišnja kriza, koja je vladala i prije rata i još i danas vlada u radničkim pokretima mnogih zemalja svijeta. Ali nikome od tih ljudi ne pada na pamet da traži korjene tih kriza. Uslijed slabosti u radničkim pokretima, rukovodeći ljudi gledaju sa sve većim strahopštovanjem na sve što govore i rade rukovodeći ljudi Sovjetskog Saveza, stvaraju sebi nedokučive autoritete i božanstva, onako kako je to nekad činio primitivni svijet, koji nije poznavao prirodne zakone već je u svakom dobru i zlu gledao ruku nekog božanstva, a ova danas može vidjeti i čuti. Oni očekuju pomoć toga autoriteta donesenu na tudim bajonetima. Kad bi se počelo smjelo ispitivati odnosno tražiti korjene tih slabosti, sigurno bi se dokazalo da je komandovanje i šabloniziranje u prošlosti i danas glavni razlog slabosti naprednih pokreta u svijetu. Evo, baš takvi »nepogrešivi« autoriteti predstavljaju kočnicu koja zadržava pravilan razvitak progresivnog svijeta uopće i skreće ljude u komunističkim pokretima na put revizionizma, dovodeći do slabljenja radničkog pokreta u svijetu.

Uzmimo kao primjer naše iskustvo. Dok je naša Partija dobijala direktive o tome šta i kako treba da radi, mi smo imali jednu slabu, malobrojnu partiju, razjedanu unutarnjim frakcijskim borbama, odvojenu ne samo od širokih narodnih masa nego i od većine radničke klase. Ali, čim smo mi od 1936. godine nadalje imali manje direktiva izvana, tim se brže i brže razvijala naša Partija i postajala voda širokih radnih masa naroda. Kad smo pripremali ustank, mi nismo dobijali direktive izvana, već smo to radili na svoju ruku, na osnovu vlastite procjene situacije — i u tome se nismo prevarili. Mi nismo nikog pitali, da li da dižemo ili ne dižemo ustank protiv fašista, već smo ga digli odmah — na osnovu vlastite procjene — čim smo vidjeli da je došlo vrijeme. Kad smo još 1941. godine u Užicu počeli stvarati našu narodnu vlast, mi na sreću nismo imali nikakvih veza s Moskvom, tako da smo nesmetano mogli stvoriti prve temelje naše narodne vlasti, s kojom evo

sada gradimo socijalizam. Kad smo poslije povlačenja iz Srbije, 1941. godine, počeli stvarati prve proleterske brigade, mi nismo nikoga pitali za dozvolu (a nismo ni mogli, jer nismo imali veza), ali čim smo bili u mogućnosti da o tome obavijestimo rukovodioce u Moskvi, oni su nas odmah napali i kritikovali što smo to učinili. Oni nisu htjeli da shvate da smo mi stvorili proleterske brigade onda kad je ustank u najvažnijim krajevima bio u opasnosti, nisu htjeli razumjeti da smo mi time željeli jače da podvučemo učešće radničke klase i ulogu Komunističke partije u ustanku, jer smo se na praksi ubijedili da bez masovnog učešća radničke klase i njenog samoprijegornog zalaganja nema uspjeha u ustanku. Baš u tim proleterskim brigadama najviše su bili zastupljeni radnici — komunisti i omladina. Radnička klasa je u njima vidjela svoje udarne odrede koji zajedno sa seljacima rješavaju i budućnost radničke klase. I umjesto da to zaplaši naše narode, kao što su oni mislili, desilo se obratno: to je još više ulilo povjerenje naroda u Komunističku partiju Jugoslavije, još više je približilo Partiju i narod u zajedničkim stradanjima. Mi nismo uzeli kritiku do znanja i dobro smo učinili što nismo, kako se to kasnije pokazalo. Kad smo pripremali drugu skupštinu AVNOJ-a u Jajcu, mi nismo nikoga pitali za dozvolu, jer smo znali da bi nam se pravile razne smetnje — i nismo se prevarili. A kad je sve bilo gotovo, mi smo ih obavijestili o gotovim činjenicama. Odgovorili su nam da smo im time zabili nož u leđa. Dakle, mi smo ostvarili jedno historijsko djelo naših naroda, djelo koje je došlo kao rezultat natčovečanske borbe naših naroda, protiv okupatora i domaćih izdajničkih vladajućih krugova, to jest reakcionarne buržoazije, osigurali smo time pobjedu naroda u ratu i realizaciju tekovina Oslobođilačke borbe, a oni su to nazvali zabijanjem noža u leđa. Takvih i sličnih stvari bilo je i kasnije, ali smo mi sve važnije akte činili na osnovu sopstvene procjene situacije i cjelishodnosti.

Bilo bi duboko netačno kad bi se iz toga stvorio zaključak da smo mi vodili računa samo o interesima naše zemlje, a ne i o interesima jačanja međunarodnog radničkog pokreta. Samo oni koji nastoje izvrnuti i na svoj način prikazati odnosno negirati herojsku borbu naših naroda mogu tako govoriti. Razumije se da smo mi često slušali i njih i to se negdje pokazalo donekle pravilno, a negdje nam se i osvetilo, jer je išlo na štetu naše socijalističke zemlje.

Drugovi i drugarice, prije svega želim tačno utvrditi u čemu je suština našeg puta u socijalizam, da li je to nešto novo što traži teoretsko obrazloženje, što bi negiralo pravilnost marksističke nauke na sadašnjoj etapi bar u nekim pitanjima? Razumije se da nije. Suština našeg puta u socijalizam, ili bolje reći u komunizam, može se definisati u svega nekoliko riječi: naš put u socijalizam sastoji se u tome što mi marksističku nauku primjenjujemo na datoj etapi u praksi u najtežnjem skladu sa specifičnim uslovima koji postaje u našoj zemlji. Za nas ta nauka nije dogma već sredstvo za rukovodenje, sredstvo za orijentaciju u svakoj konkretnoj situaciji, pa ma kako ona bila zamršena. Mi nastojimo da u sva naša djela unesemo duh te nauke, jer smo duboko uvjereni da je to pravilno i jer se to pravilno provjerava u praksi, —

da su principi te nauke, blagodareći genijalnim naučnim predviđanjima naših velikih učitelja i na današnjoj etapi međunarodnog zbivanja u punoj važnosti, i svako odstupanje od tih principa bilo pod kakvim izgovorom značilo bi revizionizam i izdaju stvari ne samo radničke klase već i čitavog progresivnog čovječanstva.

U čemu se mi razilazimo u teoriji sa Sovjetskim Savezom? Da bi se na to pitanje odgovorilo bar djelomično, potrebno je vidjeti njihovu i našu praksu u vezi s naukom marksizma-lenjinizma, i to: a) po pitanju uloge države u prelaznom periodu i njenom odumiranju; b) po pitanju uloge partije, odnosno njenog odnosa prema državi; c) po pitanju niže faze komunizma ili, kako se danas kaže, socijalizma; i d) po pitanju države ili socijalističke svojine.

Uzmimo najprije primjer naše zemlje. Mi smo, kao što je već naprijed rečeno, uništili staru državnu mašinu i stvorili novu, narodnu državnu mašinu, bez koje radni narod naše zemlje ne bi bio u stanju zadržati vlast u svojim rukama i izvršiti eksproprijaciju sredstava za proizvodnju i mnoga druga revolucionarna djela bez kojih se pobjeda socijalizma u jednoj zemlji ne može zamisliti.

Lenjin kaže: »Proletarijatu je nužna državna vlast, centralizovana organizacija sile, organizacija nasilja za ugušivanje otpora eksplotatora i za rukovođenje ogromnim masama stanovništva, seljaka, sitne buržoazije, poluproletarijata, a takođe i za uspostavljanje socijalističkog gospodinstva.« (Lenjin, »Država i revolucija«, strana 142, Izabrana djela na ruskom jeziku.) »Ali, ne treba zaboraviti — kaže Lenjin citirajući Marksа — da je proletarijatu nužna samo država koja odumire.«

Tako postavlja stvar Lenjin. A šta je nužno buržoaziji? Buržoaziji, eksplotatorskoj klasi potrebna je država kao trajna sila za održavanje u potčinjenosti izrabiljivih klasa, to jest većine naroda. Buržoazija ne misli na slabljenje svoje državne mašine, a kamoli na odumiranje, jer ona smatra svoj sistem, sistem eksplotacije, vječnim i savršenim. Prema tome, razlika između buržoaske države, ma kako se ona zaodijevala u demokratski plašt, i, recimo, naše države je u tome što buržoaska država, to jest aparat sile u rukama jedne manjine, odnosno klase eksplotatora, ugnjetava većinu naroda i ima tendenciju da se sve više pojačava, — dok kod nas, iako država ima zadatak da drži u potčinjenosti manjinu eksplotatora i neprijatelja nove Jugoslavije, ona postepeno odumire, jer njene funkcije, najprije privredne, postepeno prelaze u ruke trudbenika.

Prema marksističkoj nauci, država je produkt »klasnih sukoba« i ona će odumrijeti kad nestane klasa, kad više neće biti koga ni zašto držati u potčinjenosti.

U čemu je kod nas početak odumiranja države? Ja ću navesti samo ove primjere. Prvo, decentralizacija državne uprave, naročito privrede. Drugo, davanje fabrika i privrednih preduzeća uopće na upravljanje radnim kolektivima itd. Već sama decentralizacija ne samo privrede, nego i političkog, kulturnog i drugog života unosi u sebi ne samo duboko demokratski karakter, već i klice odumiranja ne samo centralizma nego i države uopće, kao mašine prisiljavanja. Evo, to je činjenica u čiju realnost se može uvjeriti svako kod nas, ako to želi.

A kako stoji stvar u Sovjetskom Savezu 31 godinu poslije Oktobarske revolucije? Oktobarska revolucija omogućila je da država uzme sredstva za proizvodnju u svoje ruke. Ali ta sredstva nalaze se i danas, poslije 31 godine, u rukama države. Da li se tu ostvarila parola »Fabrike radnicima«. Razumije se da nije. Radnici nemaju još ni danas nikakvog udjela u upravljanju fabrikama, već to vrše direktori koje je postavila država, to jest činovnici. Radnici imaju samo mogućnost i pravo da rade, ali se to ne razlikuje mnogo od uloge radnika u kapitalističkim zemljama. Razlika je za radnike samo u tome što u Sovjetskom Savezu nema besposlice — i to je sve. Prema tome, rukovodioci Sovjetskog Saveza nisu ni do danas izvršili jedan od najkarakterističnijih akata za jednu socijalističku zemlju, kao što je davanje fabrika i drugih privrednih preduzeća iz državnih ruku u ruke radnika radi upravljanja. Pošto rukovodioci SSSR smatraju državnu svojinu kao najviši oblik društvene svojine, onda to nedavanje sredstava za proizvodnju u ruke radnika na upravljanje proizilazi vjerojatno baš iz tog shvatanja o državnoj svojini. Osim toga, to je potpuno u skladu s jačanjem njihove državne mašine. To je činjenica u koju se također može svako uvjeriti, ako želi da upozna istinu.

Moramo da naglasimo da mi, kad govorimo o 31 godini otkako je izvršena revolucija, ne uzimamo kao glavni elemenat za kritiku Sovjetskog Saveza samo sporost ekonomskog razvijanja, sporost stvaranja materijalnih uslova za socijalizam. Ne, jer uzimati to kao glavno, a ne uzimati u obzir sve faktore koji uslovjavaju sporiji ili brži razvitak bilo bi nepravilno i nepravedno. Prvo, mi znamo da su klasici marksizma polazili od pretpostavke da neminovnost društvenog prebražaja, to jest socijalizam, dolazi u vrijeme kad su proizvodne snage razvijene do visokog stepena, kad su industrija, elektrifikacija i drugo na tako visokom stepenu da nužno zahtijevaju njihov prelazak u društvenu svojinu. Mi znamo i to da je sovjetska vlast naslijedila jednu od industrijski najzaostalijih zemalja i da je prema tome jasno da je tamo bilo potrebno stvaranje materijalnih uslova za socijalizam, koji već postaje u visoko razvijenim kapitalističkim zemljama, a što se ne može postići tako brzo. Ali, s druge strane, ne može se raditi o tome da država mora imati sve funkcije — i privredne — tako dugo u svojim rukama dok ne stekne taj visoki stepen industrializacije i stvari sve potrebne materijalne i druge uslove za socijalizam. Tako mogu postaviti stvar samo oni koji hoće da revidiraju učenje o odumiranju države, koji smatraju da se u socijalizam ide u skokovima i da se tačno mogu odrediti granice niže i više faze komunizma. Mi kritikujemo, u prvom redu, i najviše, nešto drugo: 1) mi kritikujemo način upravljanja koja sa svoje strane, između ostalog, smeta i bržem razvitku ekonomike u Sovjetskom Savezu, jer da je način bio bolji i uspjesi bi u ekonomskom razvitku SSSR-a do danas bili veći; 2) mi kritikujemo način vaspitavanja ljudi u SSSR; 3) mi kritikujemo njihove pojmove o ulozi velike nacije itd.

Kako stoji stvar sa odumiranjem države kao takve u Sovjetskom Savezu? (Ovdje se država uzima ne kao geografski ili nacionalni pojam, ona nije identična s upravljanjem). Da li tamo ima tendencije preno-

šenja državnih funkcija, bilo privrednih ili političkih, na niže — to jest da li ima znakova decentralizacije ili ne? Razumije se da dosad nema nikakvih znakova o svemu tome. Naprotiv, ide se sve krućem centralizmu koji je svojstven najizrazitijoj buržoaskoj birokratskoj centralističkoj državi. Kao najjači izraz te centralizacije jeste: a) koncentracija svih funkcija, privrednih, političkih, kulturnih i drugih u jednom centru; b) ogroman birokratski aparat; c) jačanje umjesto smanjenje oružanog unutrašnjeg državnog aparata, kao što su milicija, oružane snage ministarstva unutrašnjih poslova, NKVD, itd. Pri tome bih napomenuo da je jedina državna funkcija koja još ne može doći u obzir da odumire — funkcija armije, jer stepen njenog slabljenja ili jačanja zavisi od vanjskih okolnosti, od toga kolika opasnost prijeti jednoj socijalističkoj zemlji izvana, da bude spriječena mirna izgradnja socijalizma u njoj ili čak da bude ugrožen njen opstanak. Ali ta funkcija može doći u obzir samo za odbranu jedne socijalističke zemlje, a nikako za agresiju bilo protiv koga, jer u tom slučaju gubi socijalistički i dobija imperijalistički karakter, ako ide za osvajanjem tuđih teritorija i ugnjetavanjem drugih naroda.

Takov centralizam svojstven je i najizrazitijoj centralističkoj buržoaskoj državi. Lenjin kaže: »Centralistička državna vlast, svojstvena buržoaskom društву, nikla je u epohi pada apsolutizma«. (Lenjin, »Država i revolucija«, strana 144. rusko izdanje sabranih djela.)

Otkud taj centralizam i stagnacija u daljem razvitku Sovjetskog Saveza u socijalizam? To proizlazi iz interpretacije Marksovog i Lenjinovog učenja o državi, od strane sovjetskih rukovodilaca. Staljin ima drukčije gledište o odumiranju države. Marks, Engels i Lenjin uče nas da država počinje odumirati od časa kad proletarijat dođe na vlast. Razumije se, radi se o tome da proletarijat odista dođe na vlast u svakom pogledu. To odumiranje države počinje prvo u »njenim privrednim funkcijama«, u upravljanju proizvodnjom od strane proizvođača, u postepenom prenošenju privrednih funkcija sa države na radne kolektive, ne skokovito, odjedanput, već postepeno, jer bi inače došlo do anarhije.

»Kad ne bude više ni jedne društvene klase koju treba držati u potčinjenosti, kad skupa s klasnom vladavinom i s borbotom za individualni opstanak zasnovanog na dosadašnjoj anarhiji u proizvodnji budu uklonjeni sukobi i ekscesi koji otuda proističu, onda nema više ko da se tlači onda iščezava potreba za državnom vlašću koja danas vrši tu funkciju.

Prvi akt, akt u kome država stvarno istupa kao predstavnik cijelog društva — prisvajanje sredstava za proizvodnju u ime cijelog društva — ujedno je i njen posljednji samostalni čin kao države. Mijenjanje državne vlasti u društvene odnose postoje malo po malo suvišno i onda samo od sebe prestaje. Mjesto vladavine nad ljudima dolazi rukovanje stvarima i upravljanje procesom proizvodnje. »Država ne biva ukinuta, ona izumire.« (»Anti-Dühring«, strana 195, izdanje »Naprijed«.)

Eto, tako nas uče Marks i Engels. A kako je govorio Staljin na XVIII kongresu SKP(b) 1939. godine? Prvo, on je pitanje Engelsovih formulacija o odumiranju države stavio pod dva uslova i rekao: »Da li

je pravilan taj stav Engelsa? Da, pravilan je, pri jednom od dva uslova: a) ako se izučava socijalistička država samo sa tačke gledišta unutrašnjeg razvitka zemlje, apstrahirajući međunarodne faktore, izolirajući zemlju i državu od međunarodne situacije radi udobnosti njenog istraživanja, ili b) ako pretpostavimo da je socijalizam već pobijedio u svim zemljama ili u većini zemalja, da umjesto kapitalističkog okruženja imamo socijalističko okruženje, da nema više opasnosti napada izvana, da nema više potrebe za pojačanjem armije.« Odmah zatim on kaže da funkcija države »kao organizatora privrede« još ostaje i da funkcija sovjetske države prema unutrašnjim stvarima ne postoji nego samo prema spoljnjem svijetu. On je rekao: »Osnovna zadaća tog perioda (govori o drugom periodu sovjetskog razvijanja) jeste organizacija socijalističkog gazdinstva po čitavoj zemlji i likvidacija posljednjih elemenata kapitalističkih osta-taka, organizacija kulturne revolucije, organizacija potpuno savremene armije za odbranu zemlje. U skladu s tim izmijenila se i funkcija naše socijalističke države. Otpala je, odumrla funkcija oružanog (vojnog) ugušivanja unutar zemlje, jer je eksploracija uništena. Eksploracija više nema i više nema koga ni ugušivati...« I dalje: »Što se tiče naše Armije, naših kaznenih organa i obavještajne službe, njihova oštrica više nije okrenuta prema unutrašnjosti zemlje, već van nje, protiv vanjskih neprijatelja... Sačuvala se i dobila puni razvitak funkcija privredno-organizacionog i kulturnog-vaspitnog rada državnih organa.« Tako Staljin postavlja pitanje odumiranja države i izlaže stanje u Sovjetskom Savezu u 1939. godini. Za 1939. godinu zaista se moglo kazati da je Sovjetski Savez živio u punom smislu te riječi u kapitalističkom okruženju. Ali, poslije Drugog svjetskog rata, kad je nastao čitav niz novih socijalističkih zemalja baš oko Sovjetskog Saveza, ne može se ni u kom slučaju govoriti o kapitalističkom okruženju Sovjetskog Saveza. Govoriti da su funkcije države kao oružane sile, ne samo armije nego i takozvanih kaznenih organa, okrenute samo prema vani — znači govoriti nešto što zaista nije imalo nikakve veze sa stvarnošću, kao što nema veze ni s današnjom stvarnošću u Sovjetskom Savezu. Jer, šta radi ogroman birokratski centralistički aparat? Zar su njegove funkcije prema vani? Šta rade NKVD i milicija? Zar su njihove funkcije prema vani? Ko i pomoću čega deportira milione građana razne nacionalnosti u Sibir i na daleki Sjever? Valjda neće tvrditi da je to mjeru protiv klasnog neprijatelja, valjda neće reći da su čitavi narodi klasi za uništavanje? Ko ometa i onemogućava borbu mišljenja u Sovjetskom Savezu? Ne čini li to sve jedan najcentralizovaniji, najbirokratski državni aparat koji ni po čemu nije sličan državnoj mašini koja odumire? U jednome je Staljin ovdje u pravu, ako se primijeni na današnje vrijeme, a to je — da su tu zaista i funkcije te državne maštine prema vani, ali treba dodati i to, da su one usmjereni i tamo gdje treba i tamo gdje ne treba. One su usmjereni i ka miješanju u unutrašnje stvari drugih zemalja, a protiv volje naroda tih zemalja. Prema tome, to su najmanje funkcije jedne socijalističke odumirajuće države koja odumire, već više liče na funkcije imperijalističke državne maštine, koja se bori za uticajne sfere i podjavljivanje drugih naroda.

Dalje, kako Staljin postavlja pitanje uloge partije prema državi? U svojim djelima on nigdje nije odredio ulogu partije u prvoj fazi komunizma, to jest u socijalizmu; on svodi ulogu partije na to da ona rukovodi državnim aparatom na kome još stoji biljeg klasnog društva. Prema tome, nije nikakvo čudo što se partija u Sovjetskom Savezu sve više birokratizira i srasta u jednu cjelinu sa birokratskim državnim aparatom, to jest identificuje se s njim, postaje i sama dio birokratskog aparata i na taj način gubi vezu s narodom i sa svim što bi zaista bila njena dužnost. A to je: dužnost organizatora i najaktivnijeg učesnika u svim političkim, kulturnim i privrednim akcijama, dužnost masovne kontrole i neposrednog učešća na svim poljima društvene djelatnosti, dužnost dizanja poleta stvaralačkih masa svojim primjerom. Svesti ulogu partije na birokratski aparat, dio državne mašine za prisiljavanje, za sprovođenje raznih prinudnih mjera, — to je suprotno učenju Lenjina o ulozi partije u prvoj, prelaznoj fazi, kao rukovodioca i vaspitača, a ne onoga koji goni. Taj šablon se bio počeo i kod nas praktikovati, ali smo mi preduzeli potrebne mjere i strogo ćemo se čuvati takve prakse kod nas.

A kako postavljaju sovjetski rukovodioci razvitak u komunizmu? U marksističkoj nauci nigdje se ne govori o prelazu u komunizam u skokovima, iako se govori o dvije faze, o nižoj i višoj fazi komunizma, koje predstavljaju jednu cjelinu u kojoj se vrši postepeni prelaz ka komunizmu. Govori se o postepenom razvitu u višu fazu, komunizam, poslije zauzimanja vlasti od strane proletarijata. A ipak, sovjetski rukovodioci postavljaju stvar tako kao da oni mogu odrediti kad se može smatrati da se prešlo na višu fazu — komunizam. To nije nikakva šala već žalosna istina, jer je svima poznato da je Molotov već 1948. godine proglašio ulazak u višu fazu komunizma.

Evo kako je Marks definisao prelaženje u višu fazu: »U višoj fazi komunističkog društva, poslije toga kad iščezne porobljivačko za čovjeka potčinjavanje raspodjeli rada, kad iščezne zajedno s tim i razlika između umnog i fizičkog rada, kad rad prestane biti samo sredstvo za život, kad zajedno s približenjem razvita pojedinaca porastu i proizvodne snage, i svi izvori društvenog bogatstva presipaju se punim potokom, samo će tada biti mogućno potpuno preodoljeti uski horizont buržoaskog prava i društvo će moći da napiše na svojoj zastavi: Svaki prema sposobnosti, svakom prema potrebi.« (Kritika Gotskog programa. Izabrana dela Marksa i Engelsa, tom II, str. 15, izdanje na ruskom jeziku.)

Evo, tako se postavlja stvar s višom fazom komunizma, od toga je u Sovjetskom Savezu još vrlo, vrlo daleko, a razumije se i kod nas.

Bilo je ljudi i još uvijek ih ima koji su mislili i misle da je rukovanje sredstvima za proizvodnju riješeno time što se postavljaju kao direktori ili upravitelji najbolji radnici. To je dobra stvar, jer na taj način dolaze na tu dužnost ljudi u koje se može imati povjerenja i u koje država radnog naroda ima povjerenja, jer preko radnika direktora koji je i sam potekao iz redova trudbenika narodna država ima bolju kontrolu u poslovanje s jedne strane, a s druge strane — takav direktor bolje razumije razne potrebe radnika i više vodi računa o radnicima i o državnoj, to jest narodnoj svojini. No to je bila najpreča mjera pri uzi-

manju sredstava za proizvodnju u državne ruke i tako, razumije se, ne može ostati, ako hoćemo izbjegći mnoge nezgode koje bi kroz jedan dulji period mogle nastati iz toga. To je jedno, a drugo — na taj način još nije ostvarena parola »Fabrike radnicima« i na taj način ne bi se mogla ostvariti ideja odumiranja državnih funkcija u privredi.

Kao što sam već naprijed kazao, projekt zakona koji mi ovdje treba da usvojimo od vanredno je velike važnosti za dalji pravilan razvitak naše socijalističke zemlje, ali on još u potpunosti ne rješava to pitanje; on predstavlja samo još jedan korak dalje ka komunizmu. Državne funkcije u upravljanju privredom još u potpunosti ne prestaju, ali one više nisu potpune i isključive. One slabe uslijed toga što se na upravljanje privlače trudbenici. Oni ulaze postepeno, a ne odjedanput, u cjelini, u svoja prava da kao proizvođači i upravljaju tom proizvodnjom. Zašto trudbenici ulaze postepeno, a ne odjedanput? Da li će ta postepenosnost trajati dugo i koliko? Na ovo se ne može odgovoriti da će trajati toliko i toliko vremena, jer to zavisi od raznih okolnosti. Zavisi od toga kako će brzo napredovati kulturni razvitak, to jest svestrana naobrazba radnika, da bi oni bili u svakom pogledu sposobni da upravljaju uspješno, na korist zajednice, fabrikama, radnicima, transportom itd.; jer bez toga radnici neće moći da vrše evidenciju i kontrolu; bez kulturnog uzdizanja radnici neće moći da ovlađaju potpuno tehnikom upravljanja. To zavisi od tempa razvijanja proizvodnih snaga itd.

To kulturno uzdizanje trudbenika je tim važnije za nas i predstavlja jedan od najtežih problema zbog toga što je naša zemlja bila među najzaostalijim zemljama u Evropi u pogledu stepena razvijanja produktivnih snaga. Naša je industrija tek sada počela da se razvija punim zamahom. Prema tome, brže ili sporije prenošenje svih funkcija upravljanja u privredi na trudbenike zavisi kod nas i od bržeg ili sporijeg razvijanja produktivnih snaga. To zavisi u prvom redu od samih radnika, od njihove brige da se što prije i što više proizvede potrošnih sredstava, od brige radnika da se štedi a ne rasipa itd. Lenjin kaže: »Komunizam počinje tamo gdje se pojavljuje samopožrtvovanje savlađivanje teškog rada, briga običnih radnika o podizanju produktivnosti rada, o čuvanju svakog puda žita, uglja, željeza i drugih proizvoda koji su namijenjeni ne njima lično ili njihovim 'bližnjim' i 'daljinjim', već čitavom društvu.« (Lenjin, tom XXIV str. 142, Sabrana djela na ruskom.)

Zašto ja ističem na prvo mjesto nužnost kulturnog razvijanja. Ako pogledamo koliki je bio broj industrijskih radnika u staroj Jugoslaviji, a koliki je danas i koliki će još biti, onda nije teško pogoditi u čemu je stvar. Ko dolazi danas u industrijska i druga preduzeća? Seljaci. Dakle, ogroman broj seljaka i poluseljaka i poluradnika dolazi u preduzeća i njih najprije treba priučiti kao radnike, a onda vaspitavati kao radnike-upravljače. To nije kratak i lak posao i prema njemu se treba odnositi s najvećom ozbiljnošću i strpljenjem i energično ga savlađivati. Kod vaspitanja tih novih radnika imaćemo i danas imamo ne malo posla s tuđim shvatanjima kod velikog dijela radnika o njihovoj dužnosti kao radnika, o njihovom odnosu prema državnoj, to jest narodnoj svojini itd.

Uzmimo samo činjenicu da mi mnoge objekte, pa čak i neke najveće fabrike, rudnike i druge gradimo i stvaramo baš u najzaostalijim krajevima, kao što su najzaostaliji dio Bosne, Sandžak, Makedonija, Kosovo i Metohija, Lika, Crna Gora itd. dakle svuda gdje je dosad bilo vrlo malo ili skoro ništa industrije. A ko će raditi u tim fabrikama, rudnicima i drugim preduzećima? Seljaci iz tih zaostalih krajeva! Siromašni seljaci tih zaostalih krajeva treba da uđu i ući će u te fabrike i rudnike. Oni treba od siromašnih seljaka, čije su generacije stoljećima životarile na najnižem nivou kulturnog i životnog standarda, da postanu svijesni radnici, graditelji boljeg života za sebe i čitavu socijalističku zajednicu. To neće biti tako lak i brz proces, — mi smo toga svijesni, jer već danas imamo prilično iskustva u tome koliko je teško od poluseljaka — poluradnika vaspitati svijesnog i disciplinovanog industrijskog radnika. Da bi se to postiglo, potrebni su veliki napor, potrebno je uporno dokazivanje tim poluradnicima da oni u našoj socijalističkoj zemlji postaju ne samo proizvođači u industriji, rудarstvu itd., već i vlasnici sredstava za proizvodnju; treba im dokazati da su ulaskom u te fabrike, rudnike i druga preduzeća oni postali i njihovi vlasnici. Ne ono parče neplodne zemlje koje im nikad nije moglo dati mogućnost života dostoјnog čovjeka, već fabrike, rudnici i drugo mogu im osigurati bolji život no što su ga imali oni i njihovi preci. Zašto je potrebno da ti poluseljaci — poluradnici postanu svijesni industrijski radnici? Potrebno je u prvom redu zbog toga što mi gradimo mnogobrojne fabrike i preduzeća, otvaramo sve nove i nove rudnike, jednom riječju industrijaliziramo našu socijalističku zemlju da bi je učinili bogatijom, da bi neiskorišćena bogatstva bila pristupačna svim građanima naše zemlje, da bi se ljudi mogli tim bogatstvima koristiti itd. Da bi se te fabrike, rudnici itd. mogli pokrenuti, potrebni su radnici koji će biti sposobni da ovlađaju i pokreću novu, savremenu tehniku. Tom savremenom tehnikom neće moći da rukuje poluseljak koji više misli na svoje parče neplodne zemlje nego na savremena moderna sredstva za proizvodnju, koja sada kod nas nisu više privatna, kapitalistička, već društvena svojina čitave naše zajednice. Njima više ne upravljaju kapitalisti ili njihovi dobro plaćeni vjerni činovnici, birokratija, koja se brinula samo o interesima kapitalista, to jest o tome da se iz radnika iscijedi što više profita za kapitalistički džep, pri čemu bi mrvicu dobila i ta birokratija. Danas će kod nas upravljati tim fabrikama, rudnicima i drugim sami radnici. Oni će sami odrediti kako će se i koliko raditi, oni će znati zašto rade i na šta će se upotrebljavati rezultati njihovog rada. Da bismo to mogli postići svugdje u našoj zemlji, i u najzaostalijim krajevima, potrebno je uporno savladavati zaostalost, potrebno je dići poluseljake na nivo svijesnih industrijskih radnika, koji će shvatiti i svoje dužnosti i svoja prava graditelja socijalizma.

Iz gornjeg se vidi da postoje vanredno velike teškoće na putu izgradnje komunizma u jednoj zaostaloj zemlji, kao što je na primjer naša. Ali šta sada? Hoćemo li čekati da svi radnici budu jednako pametni i sposobni da upravljaju preduzećima? Razumije se da ne, jer bi u tom slučaju morali beskrajno dugo čekati. Baš u procesu upravljanja, u

neprekidnom procesu rada i upravljanja svi radnici će steći iskustvo. Upoznaće ne samo proces rada, već i sve probleme svoga preduzeća. Trudbenici će samo u praksi moći da nauče da se služe evidencijom, da se upoznaju s tim koliko materijala smiju utrošiti a koliko se može uštediti, upoznaće se na šta sve ide njihov rad, to jest kuda ide njihov višak rada i na šta se on upotrebljava. Upoznaće se s tim koliko mora biti akumulacija njihovog preduzeća kao dio opće planske akumulacije, a koliko mogu oni povećati svoj standard života. Oni moraju biti upoznati s tim koliko i kojim tempom oni moraju povećavati produktivnost rada itd. Oni se bezuslovno moraju upoznati s radnom disciplinom, jer od onog momenta kad trudbenici uzimaju na sebe odgovornost da učestvuju u upravljanju privredom otada pitanje radne discipline spada u njihovu prvu dužnost.

Naročito važna stvar biće za savjete radnih kolektiva da utiču da se čim racionalnije raspoređuje radna snaga, da ne dozvoljavaju da se u njihovim preduzećima ugnijezdzi neproduktivna radna snaga, odnosno suvišna birokratija u administraciji, jer će se na taj način samo povećati troškovi proizvodnje i smanjiti rentabilnost njihovih preduzeća, što će ići na štetu čitavog kolektiva. Treba znati razlikovati potrebu za specijalistima od suvišnog administrativnog, neproduktivnog aparata.

Predavanje fabrika, rудnika itd. na rukovođenje radnim kolektivima onemogućiće da se ugnijezdi u našoj privredi jedna zarazna bolest, koja nosi ime birokratizam. Ta bolest se nevjerovatno lako i brzo prenosi iz buržoaskog društva i opasna je u prelaznom periodu, jer kao polip svojim hiljadukrakim pipcima sputava i ometa pravilan i brz proces razvitka. Birokratizam spada među najveće neprijatelje socijalizma baš zbog toga što se uvlači neprimjetno u sve pore društvene djelatnosti i ljudi ispočetka ni sami nisu toga svjesni. Bilo bi pogrešno misliti da birokratizam već nije počeo i kod nas hvatati korijena. I kod nas se on već počeo uvlačiti u razne ustanove, u državni aparat i privredu, ali mi smo toga svjesni i zato smo već preduzeli čitav niz mjera da ga one-mogućimo. Tu nisu dovoljne kampanjske mjere, već neprekidna borba i vaspitanje ljudi.

Lenjin kaže da je tehnička i kulturna zaostalog najpovoljnije tlo da birokratizam uhvati svoj korijen, ali on ujedno kaže i kako je najlakše odnosno jedino moguće uspješno se boriti protiv birokratizma: »Boriti se s birokratizmom do kraja, do pune pobjede nad njom, moguće je samo tada ako sve stanovništvo bude učestvovalo u upravljanju. U buržoaskim republikama to je bilo ne samo nemogućno, već je tamo smetao i sam zakon. Najbolje buržoaske republike, pa ma kako one bile demokratske, imaju hiljade zakonskih smetnji koje spriječavaju trudbenike da učestvuju u upravljanju. Osim zakona postoji još i kulturni nivo koji ne možeš potčiniti nikakvom zakonu. Taj niski kulturni nivo čini da su sovjeti, koji na osnovu svog programa treba da budu organi upravljanja preko trudbenika, ustvari organi upravljanja za radnike preko naprednog sloja proletarijata, a ne preko masa trudbenika.« (Lenjin, tom 24, strana 145, izdanje sabranih djela, na ruskom.) To je zbog

kultурне zaostalosti o kojoj Lenin govori i u tome je opasnost birokratizacije upravljanja.

Po Lenjinu, vidi se da birokratizam cvate naročito tamo gdje je zaostalost veća. Ove riječi najjasnije govore o tome da moramo tražiti koriđene birokratizma. Zar to ne pokazuje da birokratizam cvate baš tamo gdje ljudi još nisu svijesni svojih prava kontrole i odlučne borbe protiv svakog birokratskog postupka, gdje ljudi još nisu svijesni da je birokratizam jedna štetna pojava za socijalizam, koja se ne može iskorijeniti samo dekretima odozgo, već je potrebno da se protiv njega bori svaki svijestan čovjek u svakodnevnoj praksi. Ne treba pri tome misliti da se birokratizam može da zacari samo u visokim ustanovama, a da je to dolje teže. I dolje do najnižih državnih i privrednih administrativnih ustanova birokratizam prodire, ako se protiv njega ne bori. Razumije se, tragedija je za jednu socijalističku zemlju ako se birokratizam ustali od najviših do najnižih ustanova, ako vrhovi ne vide ili neće da vide njegovu štetnost. Da bi se birokratizam s uspjehom pobijao, nije dosta da se preduzimaju mjere samo gore, u najvišim nadleštvinama, protiv njega, a dalje da se smatra da on, tobože, nije opasan. I te kako je on opasan i dolje, to je kod nas i praksa pokazala. Prema tome, i u administraciji raznih trgovinskih i drugih privrednih ustanova birokratizam je opasan i nužno je da se, uz pomoć najširih masa, borimo protiv njega, da ne dozvolimo da ta, za socijalizam štetna pojava uzme maha.

Danas, kada je ne samo državna administracija već i cijelokupna privreda u rukama naroda, narod je i kompetentan da budno kontrolira rad onih koji su postavljeni u administraciji da vrše svoje dužnosti na korist socijalističke zajednice. Radni kolektivi i njihovi savjeti koji će upravljati fabrikama, rudnicima itd. imaće vrlo važan zadatak da one moguće birokratske metode u upravljanju.

ULOGA SINDIKATA

Pitanje uloge sindikata pod novim uslovima, pod uslovima učešća trudbenika u upravljanju donekle se mijenja, jer se funkcija sindikata sada uglavnom usmjerava na ono što je najvažnije u radu sindikata — na vaspitanje, na svestrano kulturno uzdizanje trudbenika. Rad sindikata usmjerava se na to da se novopridošli radnici, to jest bivši seljaci, kroz uporan rad sindikata, a pod rukovodstvom Partije, čim prije otresu starih sitnosopstveničkih navika, da se čim prije uzdignu na nivo najsvijesnijih industrijskih radnika, radnika s novim, socijalističkim odnosom prema sredstvima proizvodnje, prema fabrikama, prema rudnicima, prema društvenoj svojini, prema radu. Te nove radnike treba čim prije vaspitati da budu neumorni i pozrtvovni graditelji komunističkog društva, tj. ljepšeg i sretnijeg života svih trudbenika.

U vezi s učešćem radnika u upravljanju preuzećima, odnosno s proizvodnjom, slabi onaj zadatak sindikata, koji su oni imali u vezi sa zaštitom interesa radnika, jer sada tu stvar radnici sami rješavaju preko svojih savjeta, odnosno upravnih odbora u proizvodnji. Time se ujedno

olakšava dvostruka uloga sindikata, koji su s jedne strane imali da štite interese radnika, a s druge strane morali isto tako da vode računa o interesima narodne države, o interesima cjeline, o interesima čitave zajednice. Upoznavanjem radnika u procesu upravljanja proizvodnjom sa svim problemima: s akumulacijom, s troškovima proizvodnje, s raznim mnogobrojnim teškoćama s kojima su se dosada morali boriti sami direktori, odnosno dosadašnje uprave i sindikati, biće olakšan i rad sindikata u tom pogledu. To će u svakom slučaju mnogo doprinijeti stabilizaciji radne discipline u fabrikama, rudnicima i drugim preduzećima.

Iz nacrta Zakona vidi se da trudbenici na najdemokratskiji način ulaze u svoje funkcije upravljanja. Radničke savjete biraju neposredno tajnim glasanjem radnici i službenici po fabrikama, rudnicima i preduzećima uopće. Ti radnički savjeti i upravni odbor, koji biraju članovi savjeta između sebe, moraju imati svestranu podršku sindikata. Da bi to bilo moguće, u upravne odbore ulaze i predstavnici sindikata radnika i namještenika u tom preduzeću, koji na taj način nose svoj dio odgovornosti u upravljanju, umjesto da budu samo savjetodavni organi bez naročite odgovornosti, odnosno odgovorne dužnosti.

Ovaj Zakon predstavlja jedan od najdemokratskih akata koje smo mi do danas donijeli; on po svojoj sadržini odražava našu socijalističku stvarnost. Uzimimo samo dužnosti i prava radničkih savjeta. U članu 23 kaže se: »Radnički savjet preduzeća: odobrava osnovne planove i završni račun preduzeća; donosi zaključke za upravljanje preduzećem i ostvarenje privrednog plana; bira, razrješava i smenjuje upravni odbor preduzeća ili pojedine njegove članove; donosi pravila preduzeća uz potvrdu upravnog odbora višeg privrednog udruženja; raspravlja o izvestajima o radu upravnog odbora i donosi zaključke o odobravanju njegovog rada; raspravlja o pojedinim meraima upravnog odbora i donosi zaključke o njima; vrši raspodelu onog dela akumulacije koji ostaje na raspolažanje preduzeću odnosno radnom kolektivu.«

Dalje, u članu 27 govori se o dužnostima upravnog odbora preduzeća i kaže: »Upravni odbor preduzeća: utvrđuje predloge osnovnih planova preduzeća; utvrđuje mesečne operativne planove; stara se o pravilnom poslovanju preduzeća; utvrđuje predlog unutrašnje organizacije preduzeća i predlog sistematizacije mesta; utvrđuje predlog pravila o radnom redu u preduzeću i donosi mere za učvršćenje radne discipline; rešava o postavljenju službenika na rukovodeće položaje u preduzeću; donosi rešenja povodom prigovora radnika i službenika na rešenje o otkazu i unutrašnjem rasporedu na poslove; preduzima mере за unapređenje proizvodnje preduzeća, a naročito za racionalizaciju proizvodnje, povećanje proizvodnosti rada, sniženje proizvodnih troškova, poboljšanje kvaliteta proizvoda, sprovođenje štednje, smanjenje otpadaka i škarta; rešava po pitanjima radnih normi u preduzeću; rešava o proglašenju udarnika i o racionalizatorskim i novatorskim predlozima, preduzima mere u pogledu stručnog uzdizanja radnika i službenika preduzeća, kao i u pogledu njihovog pravilnog raspoređivanja na pojedina radna mesta, stara se u pogledu pravilne primene propisa o radnim odnosima u preduzeću, o platama, nadnicama i unapređivanju radnika i službe-

nika, o zaštiti rada i socijalnom osiguranju, kao i o poboljšanju životnih uslova radnika i službenika u preduzeću; raspravlja i utvrđuje plan korišćenja godišnjeg odmora radnika i službenika u preduzeću; preduzima mere u pogledu zaštite i korišćenja opštenarodne imovine kojom upravlja preduzeće i mere za otkrivanje, sprečavanje i otklanjanje pojava štetočinstva, rasipništva i drugih oblika nesavesnog odnosa prema opštenarodnoj imovini. Upravni odbor preduzeća je odgovoran za izvršenje plana i pravilno poslovanje preduzeća.«

Ova dva člana Zakona govore o tome kakve se sve funkcije u proizvodnji prenose na radne kolektive, koje je dosad imala država i vršila ih sama preko svojih određenih predstavnika uz izvjesno učešće sindikata.

Otsada državna svojina sredstava za proizvodnju — fabrika, rudnik, željezница — prelazi postepeno u viši oblik socijalističke svojine. Državna svojina je najniži oblik društvene svojine, a ne najviši kao što smatraju rukovodioci SSSR-a. Evo, u tome je naš put u socijalizam i to jedino pravilan put kad se radi o odumiranju državnih funkcija u privredi. Neka zapamte kominformbiroovci da njihova klevetnička dreka ne može zatamniti naš svijetli put izgradnje socijalizma.

S druge strane, ovaj naš Zakon o učešću radnih kolektiva, to jest naših trudbenika, u upravljanju privredom naše zemlje predstavlja najsnazniji odgovor na pitanje gdje je istinska demokratija: ovdje kod nas, ili toliko hvaljena i opjevana zapadna demokratija. Kod nas je demokratija zasnovana na materijalnoj bazi za najšire mase trudbenika. Nju osjećaju mase, služe se njome za ostvarenje ljepše i sretnije budućnosti za sve trudbenike naše zemlje. To je odgovor onima na Zapadu, koji toliko pričaju o tome da kod nas nema prave demokratije, da je naša zemlja policijska država itd., koji vole da pričaju o našoj oskudici, o tome da nemamo to i to itd. Da, kod nas zaista postoji oskudica još u mnogo čemu, jer mi još nismo u stanju da stvorimo dovoljno sredstava, dovoljnih raznih predmeta za upotrebu, dovoljno svega onoga čime bi ljudi uljepšali sebi život, podigli svoj standard života. Ali, mi smo sada baš na putu da to ostvarimo i ostvarićemo za sve, a ne samo za jednu manjinu ljudi, kao što je to slučaj na Zapadu. Šta koristi na Zapadu što su magazini puni svega što čovjek samo može poželjeti; ko tamo danas može udovoljiti želji da to nabavi? Razumije se, samo jedan vrlo mali sloj ljudi. Vladajuća klasa može sebe zadovoljiti, a ne ogromna većina radnih ljudi. Prema tome, to je demokratija za jednu manjinu, jer radni ljudi koji zarade da jedva životare, ili besposleni radnici i činovnici nemaju ništa od takve demokratije, koja njima oduzima plodove njihovog rada, a njih održava samo zato da bi druge fizičke sposobne izdržavali, to jest osiguravali im bogate uslove života. Mi, međutim, radimo na tome da oni koji rade uživaju i plodove svoga rada i u tome i jeste materijalna suština naše demokratije.

Mi smo svijesni da ćemo imati ne malo muke dok naši radnici savladaju sve teškoće koje proističu iz naše zaostalosti, ali budimo uvjereni da će naši trudbenici pobjednosno proći kroz sve te teškoće, jer su svijesni da je pitanje izgradnje socijalizma njihova sopstvena stvar,

da to može biti ostvareno samo njihovim sopstvenim, upornim, požrtvovnim stvaralačkim elanom.

Naša narodna vlast je od samog svog postanka vodila i danas vodi najviše brigu o trudbenicima, o ljudima naše zemlje, jer inače ne bi bila narodna kad ne bi tako radila. Sve što se kod nas radi i gradi ima jednu svrhu: usrećiti naše trudbenike, stvoriti im bolje uslove života. Sami trudbenici grada i sela gospodari su svoje današnjice i svoje sretne budućnosti. Kako će brzo doći ta sretna budućnost, kad više neće biti potrebno da se ljudi toliko naprežu, zavisi od samih trudbenika grada i sela naše zemlje, zavisi od njihove upornosti, požrtvovnosti i strpljivosti. Zavisi od toga da se napregnu sve snage, da bude čim manje onih koji stoje po strani, da svaki da sve od sebe u svakodnevnoj borbi za izvršenje Petogodišnjeg plana, za podizanje produktivnosti rada, za proizvodnju čim više i čim boljih potrošnih predmeta za potrebe građana naše socijalističke zemlje. Seljaci u zadrunama, kojima sami upravljaju, i radnici u fabrikama, u kojima će otsad sami upravljati, imaju danas svoju sudbinu zaista u svojim sopstvenim rukama.

Možda neko misli da će ovaj zakon biti preuranjen, da radnici neće moći da savladaju komplikovanu tehniku upravljanja fabrikom i drugim preduzećima. Ko tako misli, taj se vara, a takvo gledanje, na to pitanje značilo bi nepovjerenje u naše trudbenike, značilo bi ne vidjeti kakve će ogromne stvaralačke snage baš to upravljanje razvijati kod naših trudbenika.«

Beograd, 27. lipnja 1950.

OSNOVNI ZAKON

o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva

U cilju postupnog ostvarenja upravljanja državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane samih radnih kolektiva prema socijalističkom načelu da društvenom proizvodnjom imaju upravljati neposredno sami proizvođači, u cilju daljeg razvijanja demokratskih načela narodnog samoupravljanja,

Narodna skupština Federativne Narodne Republike Jugoslavije donosi:

OSNOVNI ZAKON O UPRAVLJANJU DRŽAVNIM PRIVREDNIM PREDUZEĆIMA I VIŠIM PRIVREDNIM UDRUŽENJIMA OD STRANE RADNIH KOLEKTIVA.

I — OSNOVNA NAČELA

Član 1

Fabrikama, rudnicima, saobraćajnim transportnim, trgovackim, poljoprivrednim, šumskim, komunalnim i drugim državnim privrednim preduzećima, kao opštenarodnom imovinom, u ime društvene zajednice upravljaju radni kolektivi u okviru državnog privrednog piana, a na osnovu prava i dužnosti utvrđenih zakonima i drugim pravnim propisima.

Radni kolektivi ostvaruju ovo upravljanje preko radničkih saveta i upravnih odbora preduzeća i radničkih saveta i upravnih odbora viših privrednih udruženja, u kojima je udruženo više privrednih preduzeća.

Član 2

Radnički savet preduzeća i radnički savet višeg privrednog udruženja biraju i razrešavaju radni kolektivi.

U manjim preduzećima ceo radni kolektiv sačinjava radnički savet.

Član 3

Radnički savet bira se na godinu dana.

Radnički savet kao i pojedini njegovi članovi mogu biti opozvani i pre isteka vremena za koje su izabrani.

Član 4

Radnički savet kao predstavnik radnog kolektiva bira i razrešava upravni odbor i vrši druga prava određena Zakonom.

Član 5

Upravni odbor upravlja privrednim preduzećem odnosno višim privrednim udruženjima i odgovara za svoj rad radničkom savetu i nadležnim državnim organima, a upravni odbor preduzeća upravnom odboru višeg privrednog udruženja.

Saglasno ovoj odgovornosti upravni odbor radi na osnovu Zakona i drugih pravnih propisa, na osnovu zaključaka svog radničkog saveta, kao i naređenja i uputstava nadležnih državnih organa, odnosno upravnih odbora višeg privrednog udruženja.

Član 6

Upravni odbor bira se na godinu dana.

U novi upravni odbor može biti birana najviše jedna trećina članova upravnog odbora iz prethodne godine.

Nikto ne može biti član upravnog odbora uzastopno više od dve godine.

Članovi upravnog odbora za vreme trajanja mandata ne napuštaju svoje redovne dužnosti i poslove u preduzeću.

Za svoj rad u upravnom odboru članovi ne primaju platu.

Član 7

Članu upravnog odbora za vreme trajanja mandata ne može biti otkazan ugovor o radu odnosno služba, niti on može bez svoje saglašnosti biti premešten.

Član 8

Proizvodnjom i poslovanjem preduzeća rukovodi direktor preduzeća, a radom i poslovanjem višeg privrednog udruženja rukovodi direktor udruženja.

Dok Zakon drukčije ne odredi, a radi obezbeđenja pravilnog stručnog rukovođenja, preduzećem i višim privrednim udruženjem, direktora preduzeća će postavljati upravni odbor višeg privrednog udruženja odnosno nadležni državni organ ako preduzeće nije udruženo, a direktora višeg privrednog udruženja nadležni državni organ.

Radnički savet ili upravni odbor preduzeća mogu predložiti smenjivanje direktora preduzeća.

Član 9

Direktor je po svoj dužnosti član upravnog odbora.

Direktor preduzeća odgovara za svoj rad upravnom odboru preduzeća, upravnom odboru i direktoru višeg privrednog udruženja kao i nadležnom državnom organu, a direktor višeg privrednog udruženja upravnom odboru i nadležnom državnom organu.

II — RADNIČKI SAVET PREDUZEĆA

Član 10

Radnički savet preduzeća sastoji se od 15 do 120 članova.

Broj članova radničkog saveta svakog preduzeća određuje se pravilima preduzeća, a u zavisnosti od veličine strukture preduzeća.

Izbori za radnički savet održavaju se početkom svake godine. Vlada FNRJ može za pojedine grane privrede odrediti i drugo vreme za izbor radničkih saveta.

U preduzećima koja imaju manje od 30 radnika i službenika ceo radni kolektiv sačinjava radnički savet.

Član 11

Radnički savet preduzeća bira se opštim jednakim i neposrednim pravom glasa putem tajnog glasanja.

Biračko pravo za izbor radničkog saveta imaju radnici koji su, prema postojećim propisima, sklopili sa preduzećem ugovor o radu, kao i tehničko i inženjersko osoblje i drugi službenici preduzeća.

Član 12

Izbor za radnički savet preduzeća vrši se po pravilu na osnovu jedinstvene kandidatske liste za celo preduzeće.

Pravo predlaganja kandidatskih lista ima sindikalna organizacija, odnosno određeni broj radnika i službenika.

Član 13

U preduzećima koja imaju do 500 radnika i službenika kandidatsku listu može predložiti jedna desetina radnika i službenika koji imaju pravo glasa, s tim da broj predлагаča ne može biti manji od pet. U preduzećima koja imaju preko 500 radnika i službenika kandidatsku listu može predložiti onolik broj radnika i službenika koliko iznosi broj članova radničkog saveta koji se ima izabrati.

Među predлагаčima moraju biti ravnomerno zastupljeni pojedini izdvojeni pogoni i jedinice preduzeća.

Član 14

Kandidatska lista se podnosi pismeno i mora sadržavati imena onoliko kandidata koliko se bira članova radničkog saveta.

Kandidatsku listu potpisuju predлагаči.

Član 15

Kandidatske liste moraju biti objavljene u preduzeću najmanje 5 dana pre dana izbora.

Član 16

Izborima za radnički savet rukovodi izborna komisija koju postavlja sindikalna organizacija.

Glasanje se vrši na biračkim mestima.

Izborna komisija određuje biračka mesta i postavlja biračke odbore.

Član 17

Glasanje se vrši glasačkim listićima.

Na svakom glasačkom listiću su upisana redom imena kandidata koji su predloženi na odnosnoj listi.

Član 18

Svaki birač dobija onoliko glasačkih listića koliko ima predloženih kandidatskih lista.

Svaki birač ima pravo da na mesto predloženog kandidata na jednoj kandidatskoj listi, precrtajući njegovo ime, unese ime drugog kandidata iz reda radnika i službenika preduzeća koji imaju pravo glasa.

Glasačke listice koji se odnose na kandidatske liste za koje neće da glasa, birač stavlja na određeno mesto u zasebnoj prostoriji u kojoj popunjava glasački listić.

Glasački listić ove kandidatske liste za koju glasa, birač savija i stavlja pred biračkim odborom u glasačku kutiju.

Član 19

Izabranim za člana radničkog saveta smatraju se kandidati koji su dobili najveći broj glasova na onoj kandidatskoj listi za koju je glasala većina radnika i službenika.

Član 20

Radnički savet bira pretdsednika iz reda svojih članova.

Pretsednik radničkog saveta ne može biti član upravnog odbora.

Član 21

Zasedanje radničkog saveta saziva i njima pretdsedava pretsednik saveta.

Zasedanja radničkog saveta održavaju se najmanje jedanput u šest nedelja.

Pretsednik je dužan sazvati zasedanja radničkog saveta na zahtev upravnog odbora preduzeća, sindikalne organizacije, jedne trećine članova radničkog saveta ili direktora.

Član 22

Radnički savet odlučuje punovažno, ako je na zasedanju prisutno preko polovine članova.

Radnički savet donosi zaključke većinom glasova prisutnih članova.

Član 23

Radnički savet preduzeća

- odobrava osnovne planove i završni račun preduzeća;
- donosi zaključke za upravljanje preduzećem i za ostvarenje privrednog plana;
- bira, razrešava i smenjuje upravni odbor preduzeća ili pojedine njegove članove;
- donosi pravila preduzeća, uz potvrdu upravnog odbora višeg privrednog udruženja, odnosno nadležnog državnog organa;
- raspravlja o izveštajima, o radu upravnog odbora i donosi zaključke o odobravanju njegovog rada;
- raspravlja o pojedinim merama upravnog odbora i donosi zaključke o njima;
- vrši raspored onog dela akumulacije koji ostaje na raspolažanje preduzeću, odnosno radnom kolektivu.

Član 24

Sednicama radničkog saveta dužni su prisustvovati direktor i ostali članovi upravnog odbora.

Svaki član radničkog saveta ima pravo postavljati pitanja upravnom odboru i direktoru u pogledu na njihov rad.

Upravni odbor i direktor dužni su dati odgovor na zasedanju radničkog saveta.

III — UPRAVNI ODBOR PREDUZEĆA

Član 25

Upaljni odbor preduzeća sastoji se od 3 do 11 članova, uključujući u taj broj i direktora.

Broj članova upravnog odbora svakog preduzeća određuje se pravilima preduzeća, a u zavisnosti od veličine i strukture preduzeća.

Najmanje tri četvrtine članova upravnog odbora moraju biti radnici koji rade neposredno u proizvodnji, odnosno u osnovnoj privrednoj delatnosti preduzeća, a ostali članovi upravnog odbora biraju se iz reda tehničkog i inženjerskog osoblja i drugih službenika.

Član 26

Izbor upravnog odbora vrši radnički savet odmah po svom konstituisanju.

Izbor članova upravnog odbora vrši se na osnovu kandidatskih lista i tajnim glasanjem.

Zajedno sa članovima upravnog odbora bira se i određeni broj zamenika. Pravo predlaganja kandidatske liste ima jedna desetina članova radničkog saveta.

Mandat članova upravnog odbora preduzeća traje do izbora novog upravnog odbora.

Upravni odbor i pojedini njegovi članovi mogu biti smenjeni i pre isteka vremena za koje su izabrani.

Član 27

Upravni odbor preduzeća:

- sastavlja predloge osnovnih planova preduzeća;
- donosi mesečne operativne planove;
- stara se o pravilnom poslovanju preduzeća;
- sastavlja predloge osnovnih planova preduzeća;
- sastavlja predlog sistematizacije radnih mesta;
- sastavlja predloge pravila o radu u preduzeću, i donosi mere za učvršćenje radne discipline;
- rešava o postavljenju službenika na rukovodeće položaje u preduzeću;
- donosi rešenja povodom prigovora radnika i službenika na rešenja o otkazu i unutrašnjem rasporedu na poslove;
- preduzima mere za unapređenje proizvodnje preduzeća a naročito za racionalizaciju proizvodnje, povećanje proizvodnosti rada, sniženje troškova proizvodnje, poboljšanje kvalitete proizvoda, sprovođenje štednje, smanjenje otpadaka i škarta;
- rešava o pitanjima radnih normi u preduzeću;
- rešava o proglašenju udarnika i o racionalizatorskim i novatorskim predlozima;
- preduzima mere za stručno uzdizanje radnika i službenika preduzeća, kao i za njihovo pravilno raspoređivanje na pojedina radna mesta;
- stara se o pravilnoj primeni propisa o radnim odnosima u preduzeću, o platama, nadnicama i unapređenju radnika i službenika, o zaštiti rada i socijalnom osiguranju, kao i o poboljšanju životnih uslova radnika i službenika u preduzeću;
- raspravlja i donosi plan korišćenja godišnjeg odmora radnika i službenika u preduzeću;
- preduzima mere za zaštitu i pravilnu upotrebu opštenarodne imovine, kojom upravlja preduzeće i mere za otkrivanje, sprečavanje i otklanjanje pojave štetočinstva, rasipništva i drugih oblika nesavesnog odnosa prema opštenarodnoj imovini.

Upravni odbor preduzeća je odgovoran za izvršenje plana i pravilno poslovanje preduzeća.

Član 28

Upravni odbor bira presednika između svojih članova.

Direktor ne može biti presednik upravnog odbora.

Pretsednik upravnog odbora rukovodi sednicama upravnog odbora i priprema zajedno sa direktorom dnevni red sedница.

Član 29

Upravni odbor preduzeća radi kolektivno i donosi svoje zaključke samo na sednicama.

Sednice upravnog odbora saziva pretsednik.

Pretsednik je dužan sazvati sednicu upravnog odbora na zahtev direktora ili pojedinog člana upravnog odbora.

Član 30

Upravni odbor preduzeća punovažno donosi zaključke ako je na sednici prisutno preko polovine njegovih članova.

Zaključci upravnog odbora donose se većinom glasova prisutnih članova.

Član 31

Članovi upravnog odbora, za vreme dok su zauzeti poslovima upravnog odbora imaju pravo na naknadu u visini izgubljene zarade.

Član 32

Upravni odbor preduzeća ima pravo i dužnost dostaviti nadležnom državnom organu svoje prigovore i primedbe na rešenja, naređenja i uputstva upravnog odbora višeg privrednog udruženja, za koje smatra da nisu saglasna sa Zakonom ili da su štetna po interesu preduzeća, ali ne može obustaviti njihovo izvršenje dok nadležni državni organ ne donose svoje rešenje.

Član 33

Član upravnog odbora preduzeća koji se ne složi sa zaključkom upravnog odbora može saopštiti svoje primedbe upravnom odboru višeg privrednog udruženja, odnosno radničkom savetu preduzeća.

Član upravnog odbora može samo na sednici upravnog odbora i radničkog saveta izneti svoje primedbe na rad direktora.

Član 34

Članovi upravnog odbora dužni su čuvati državnu i službenu tajnu. Za svoj rad u upravnom odboru članovi odgovaraju kao službena lica.

Član 35

U cilju proučavanja pojedinih pitanja i pripremanja predloga u poslovima iz svog delokruga, upravni odbor preduzeća može obrazovati posebnu komisiju iz reda radnika i službenika preduzeća.

IV — DIREKTOR PREDUZEĆA

Član 36

Direktor organizuje proces rada u preduzeću i neposredno rukovodi ostvarenjem plana i poslovanjem preduzeća, izvršujući zakone i druge propise upravnog odbora preduzeća i naređenja i uputstva nadležnih organa, upravnog odbora i direktora višeg privrednog udruženja.

Direktor je neposredno odgovoran za izvršenje zakona, drugih pravnih propisa i naređenja nadležnih državnih organa i obezbeđuje njihovu primenu u preduzeću.

Član 37

Direktor preduzeća, u okviru privrednog plana i saglasno zaključcima upravnog odbora preduzeća, zaključuje ugovore i raspoređuje obrtna sredstva. Ugovor je punovažan, čim ga direktor zaključi.

Direktor zastupa preduzeće pred državnim organima i u pravnim odnosima s pojedinim fizičkim i pravnim licima.

On može ovlastiti drugo lice da zastupa preduzeće u određenim pravnim poslovima.

Član 38

Direktor preduzeća prima radnike na rad i postavlja službenike u preduzeću, izuzev one za koje je posebnim propisima drukčije određeno, i donosi rješenje o njihovim radnim odnosima s preduzećem.

Direktor preduzeća donosi rešenje o otkazima radnicima i službenicima, u koliko na osnovu opštih propisa to pravo nije preneseno na druga lica u preduzeću.

Protiv svakog rešenja o otkazu ili o rasporedu na drugi posao, radnici i službenici imaju pravo prigovora upravnom odboru preduzeća, koji donosi konačno rešenje.

Član 39

Direktor preduzeća vrši raspored radnika i službenika na pojedine poslove i određuje im dužnost.

Radnici i službenici preduzeća odgovorni su direktoru za svoj rad u preduzeću.

Direktor preduzeća obezbeđuje disciplinu u radu i poslovanju preduzeća.

Član 40

Ako direktor smatra da je zaključak upravnog odbora protivan Zakonu, pravnim propisima, planovima ili narednjima nadležnih državnih organa, dužan je o tome, bez odlaganja, izvestiti upravni odbor višeg privrednog udruženja, odnosno nadležni državni organ i privremeno zadržati izvršenje zaključka, dok upravni odbor višeg privrednog udruženja, odnosno nadležni državni organ, ne doneše konačno rešenje. Upravni odbor višeg privrednog udruženja, odnosno nadležni državni organ, dužan je doneti svoje rešenje odmah, a najdocije u roku od deset dana.

Direktor preduzeća može preduzeti mere potrebne za izvršenje plana i pravilan rad preduzeća iz delokruga upravnog odbora u slučaju da ih upravni odbor nije na vreme doneo. Direktor će o preduzetim merama izvestiti upravni odbor preduzeća na prvoj narednoj sednici.

V — RADNIČKI SAVET, UPRAVNI ODBOR I DIREKTOR VIŠEG PRIVREDNOG UDRUŽENJA

Član 41

Radnički savet višeg privrednog udruženja biraju radni kolektivi svih udruženih preduzeća srazmerno svom brojnom sastavu.

Radnički savet višeg privrednog udruženja sastoji se od 30 do 200 članova.

Član 42

Upravni odbor višeg privrednog udruženja sastoji se od 5 do 15 članova, uključujući u taj broj i direktora.

Najmanje tri četvrtine članova upravnog odbora moraju biti radnici koji rade neposredno u proizvodnji, odnosno u osnovnoj privrednoj delatnosti pojedinih preduzeća.

Član 43

Direktora višeg privrednog udruženja postavlja Prezidijum Narodne skupštine FNRJ, odnosno Prezidijum narodne skupštine narodne republike, odnosno narodni odbor.

Član 44

Posebnim zakonom doneće se propisi o načinu izbora, delokrugu i radu radničkih saveta i upravnih odbora viših privrednih udruženja, kao i o položaju i ovlašćenjima direktora.

VI — PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 45

Vlada FNRJ u saradnji sa vladama narodnih republika i Centralnim odborom Saveza sindikata Jugoslavije preduzeće mere da se izbori za radničke savete i upravne odbore preduzeća sprovedu odmah po stupanju na snagu ovog Zakona.

Član 46

Posebnim saveznim i republičkim zakonima i propisima Vlade FNRJ, a na osnovu načela ovog Zakona, doneće se dalji propisi o radničkim savetima i upravnim odborima preduzeća i viših privrednih udruženja.

Član 47

Do donošenja zakona iz prethodna člana, Vlada FNRJ može uredbom donositi propise o radničkim savetima i upravnim odborima viših privrednih udruženja, a Vlada i vlade narodnih republika — propise za sprovođenje ovog Zakona.

Član 48

Ovaj Zakon shodno će se primenjivati i na privredna preduzeća društvenih organizacija.

Vlada FNRJ može izuzetno propisati da se za pojedina vojna privredna preduzeća organi radnih kolektiva za upravljanje preduzećem obrazuju drukčije nego što je propisano ovim Zakonom, određujući ujedno i njihov delokrug.

U preduzećima koja još nemaju pravila, broj članova upravnog odbora odrediće radnički savet.

Član 49

Propisi Osnovnog zakona o državnim privrednim preduzećima i drugi propisi, u koliko su u suprotnosti sa ovim Zakonom, prestaju važiti.

Član 50

Ovaj Zakon stupa na snagu osmog dana po objavlјivanju u Službenom listu Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

RIJEĆ ĐURE SALAJA

»Drugovi i drugarice narodni poslanici,

U svom jučerašnjem govoru drug Tito je povodom predloga osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva istakao ogromnu revolucionarnu ulogu koju će radnički saveti i upravni odbori odigrati u socijalističkoj izgradnji naše zemlje, u borbi za dalji razvitak socijalističke demokratije i narodne samouprave i u daljem unapređenju naše privrede uopšte.

Ja bih se osvrnuo u najkraćim crtama na dosadašnji rad i uspehe radničkih saveta i na delatnost sindikata u ostvarivanju socijalističkog načela da proizvođači neposredno učestvuju u upravljanju privredom. Posle Narodne revolucije, koju su sproveli jugoslavenski narodi u Oslobođilačkom ratu, naši radni ljudi su uzeli puno učešće u privrednom životu, u obnovi ratom opustošene zemlje i u ostvarivanju zadataka za preobražaj naše zaostale privrede u naprednu, tehnički razvijenu socijalističku privrodu. Sindikalne organizacije pod rukovodstvom Partije razvijaju stvaralačku inicijativu trudbenika za povećanje proizvodnje, za poboljšanje kvaliteta proizvoda, za štednju potrošnog materijala, za socijalističku radnu disciplinu, za čuvanje narodne imovine itd. Sindikati vaspitavaju radničku klasu naše zemlje za aktivno učešće u privrednom životu i opštoj društvenoj kontroli.

Na proizvodnim savetovanjima fabričkih odeljenja i pogona i na proizvodnim savetovanjima ostalih aktiva preduzeća, radnici kolektiva su se upoznali sa pitanjima proizvodnje, pretresali mere za ostvarivanje proizvodnih zadataka i učestvovali u rešavanju aktuelnih pitanja rukovođenja preduzećem. Širokim učestvovanjem u proizvodnim savetovanjima hiljade i hiljade radnika naučili su da aktivno sudeluju u poslovima gospodovanja preduzećem, da razvijaju svoje stvaralačke sposobnosti u pronalaženju i primenjivanju boljih metoda rada, korisnije upotrebe materijala itd. Proizvodna savetovanja naših fabrika i preduzeća postala su zaista svestrana škola trudbeničkih masa za ovladavanje pitanjima proizvodnje i razvijanje njihove delatnosti u pravcu kontrole. U tim su zadacima sindikati odigrali značajnu ulogu i pomogli da su

proizvodna savetovanja postala u većini naših preduzeća opšti oblik učešća radnih ljudi u rešavanju pitanja proizvodnje i opšte društvene kontrole u proizvodnji.

Sredinom prošle godine Savezna vlada je dala inicijativu za osnivanje radničkih saveta u preduzećima sa zadatkom da preko njih radnici i službenici preduzeća aktivno učestvuju u rešavanju svih najvažnijih pitanja preduzeća, da sudeluju u unapređenju proizvodnje preduzeća. Privredni savet FNRJ i Centralni odbor SSJ izradili su uputstva za osnivanje radničkih saveta na osnovu kojih su u najvećim i najznačajnijim preduzećima formirani radnički saveti i otpočeli sa radom.

Radnici su oduševljeno pozdravili ovu novu meru demokratizacije upravljanja privredom i omogućavanja da se razvije još šira inicijativa masa. Ne posredno posle osnivanja prvih radničkih saveta mnogi kolektivi, koji nisu bili predviđeni da se u njima osnivaju radnički saveti, tražili su da se i u njihovim preduzećima formiraju radnički saveti. Gotovo u svim kolektivima izbori za radničke savete pretvorili su se u još jednu odlučniju mobilizaciju radnika na ispunjavanju planskih zadataka i u novo rasplamsavanje socijalističkog takmičenja. U radničke savete ulazili su najbolji radnici, koji su svojim predlozima za uvođenje novih metoda rada, racionalizatorstva i novatorstva pomagali da se savladaju mnoge teškoće u našoj privredi koje nam je nanela privredna blokada i ostali nesocijalistički postupci od strane rukovodilaca Sovjetskog Saveza i njima podređenih istočnoevropskih zemalja. Dosadašnje zalaganje i napor radničke klase omogućili su našoj zemlji da smo mogli postati nezavisni od uvoza mnogih proizvoda, koji su predviđeni da se nabave u inostranstvu. Radnički saveti osloboдиće našoj zemlji nove, dosada neiskorišćene ogromne snage koje sadrži u sebi stvaralačke inicijative masa. Dosadašnje iskustvo i rezultati rada gotovo 600 radničkih saveta očigledan su dokaz ne samo koristi koju radnički saveti pružaju unapređivanju naše privrede, već i pravilnog puta razvijanja socijalističke demokratije i likvidacije birokratizma u našem privrednom aparatu.

Dozvolite mi, drugovi i drugarice narodni poslanici, da samo ukažem na nekoliko između stotine i stotine primera uspešne delatnosti radničkih saveta.

Radnički savet Industrije motora u Rakovici sproveo je reviziju službeničkih mesta, pa je pronađen višak od 70 službenika.

Radnički savet fabrike mašina-alatljika »Ivo Lola Ribar« u Železniku prihvatio je predlog člana saveta Živote Konstantinovića za reorganizaciju rada livnica. Već posle šest dana nove organizacije rada pokazali su se prvi pozitivni rezultati, jer su livci prihvatali odluku koju su sami doneli. Posle tri nedelje, livnica je dala, pored povećanja proizvodnje za 9,2%, i odličan kvalitet. Blagodareći tome, kolektiv fabrike »Ivo Lola Ribar« premašio je svoj drugi tromesečni planski zadatka za 7%, iako ranije nije mogao ispunjavati svoje zadatke.

Primer dobrog i korisnog rada pokazuje i radnički savet Železare u Zenici, koji na svojim sastancima, pretresajući pitanja proizvodnje i

potreba radnika u snabdevanju, stanovima itd. donosi konkretnе odluke, određuje rokove za izvršenje odluka i određuje ko treba da izvrši te odluke. Na taj način obezbeđuje se puna kontrola kao bitni deo izvršenja zadataka.

Predlog osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva predstavlja dalje proširenje značaja i uloge radničkih saveta prerasla je u funkciju neposrednog upravljanja, koju novi zakon o radničkim savetima i upravnim odborima utvrđuje u cilju daljeg razvijanja socijalističke demokratije u našoj privredi. Radnički saveti imaju sada zakonsku mogućnost ne samo da daju inicijativu za rešavanje proizvodnih zadataka, preduzeća, već da preduzimaju i praktične mere za njihovo rešavanje, kao i da određuju ko će preduzeti te mere i da kontrolišu njihovo izvršenje. Na taj način, Zakon o radničkim savetima obezbeđuje radnim ljudima direktno učestvovanje u upravljanju svim poslovima preduzeća, kao i u svim pitanjima brige o ljudima, o njihovoj boljoj pravnoj zaštiti, o higijensko-tehničkoj zaštiti, o njihovom boljem snabdevanju itd.

Osnivanje radničkih saveta, osim u preduzećima, i u višim privrednim udruženjima, kao što predviđa predlog zakona, predstavlja proširivanje prava radnika u upravljanju privredom.

Predlog zakona utvrđuje »da radnički savet višeg privrednog udruženja biraju radni kolektivi svih udruženih preduzeća srazmerno svom brojnom sastavu«. Time se trudbenicima omogućuje da neposredno učestvuju u upravljanju i višim privrednim udruženjima. Učestvovanjem radnika u radničkim savetima viših privrednih udruženja i radne mase dobijaju mogućnost još šire i efikasnije delatnosti kako u upravljanju privredom tako i u suzbijanju i likvidiranju birokratskih metoda rukovođenja.

Predlog zakona predviđa da radni kolektivi ostvaruju upravljanje privredom preko radničkih saveta i upravnih odbora preduzeća i viših privrednih udruženja. Upravni odbori preduzeća, koje biraju radnički saveti preduzeća kao svoje izvršne organe, predstavljaju neposrednu upravu preduzeća, koja rukovodi svim poslovima u okviru državnog privrednog plana, kao i na osnovu zakona i ostalih pravnih propisa. Predlog zakona utvrđuje: »Upravni odbor preduzeća je odgovoran za izvršenje plana i pravilno poslovanje preduzeća«. Time je na jasan način formulisano demokratsko načelo narodnog samoupravljanja da radni kolektivi neposredno upravljuju proizvodnjom preduzeća.

Nesumnjivo je da predlog osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva obeležava novu, značajnu etapu u razvitku naše socijalističke zemlje, u procesu daljeg izgradњivanja demokratije u našoj privredi. I dok se u Sovjetskom Savezu i drugim njemu podložnim zemljama sve više učvršćuje birokratska kasta u državnom i privrednom aparatu, koja je ukočila i sputala svaki razvitak demokratizacije privrede — a to je bitni preuslov bez koga nema daljeg razvijanja socijalizma — dotle se u našoj zemlji vrši svestrana borba za uklanjanje birokratskog apa-

rata i metoda iz kapitalističkog nasledstva, za dalji razvitak socijalističke demokratije. Zato će, ja sam uveren u to, donošenje i ostvarivanje načela osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva, pored oduševljenog prihvatanja naših naroda, izazvati i radošć svih doslednih i nepokolebljivih boraca za socijalizam i svih istinskih naprednih ljudi u svetu.

Iz svih ovih razloga izjavljujem da ću s velikom radošću i ponosom glasati za prihvatanje osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radničkih kolektiva, koji omogućuje nove velike pobeđe na putu socijalizma, kojim nas vodi naša herojska Komunistička partija sa svojim Centralnim komitetom na čelu s drugom Titom.

Sindikat će razviti široku delatnost na sprovodenju u život novog zakona o radničkim savetima i upravnim odborima preduzeća i viših privrednih udruženja i pružiti im svu svoju pomoć. Oni će još odlučnije nego dosada uložiti sve svoje snage za svestrano kulturno uzdizanje naših trudbenika, da bi postali svesni graditelji socijalizma. Ja sam ubeđen da će radnička klasa i svi radni ljudi Jugoslavije oduševljeno pozdraviti i prihvati ovaj zakon, jer on predstavlja novu istorisku revolucionarnu tekovinu naših naroda na putu izgradnje socijalizma, na putu stvaranja boljeg i lepšeg života našim trudbenicima..

GOVOR BORISA KIDRIČA

O ZNAĆENJU REORGANIZACIJE DRŽAVNE UPRAVE

>Drugovi narodni poslanici,

Reorganizacione mere u našoj državnoj upravi, naročito u državnoj upravi na području privrede, ozvaničene ukazima Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, koji se danas podnose Narodnoj skupštini na potvrdu, imaju duboku vezu s istoriskim Zakonom o upravljanju državnim privrednim preduzećima koji smo danas primili. One ustvari znače pripremu za taj Zakon, to jest stvaranja takvih organizacionih uslova u našoj državnoj upravi na području privrede u kojima je moguće da se Zakon odmah počne da sprovodi u život.

Dozvolite mi da se upravo s te strane osvrnem na reorganizacione mere koje su vam predložene na potvrdu, oslanjajući se kod toga na osnovna teoretska objašnjenja koja su dali drug Tito i drug Kardelj povodom primanja Zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima.

Drug Tito je u svom referatu naročito istakao da novi Zakon o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva znači u našoj zemlji početak istoriskog procesa pretvaranja društvene svojine iz njene niže, državne forme u višu formu socijalističke imovine, to jest u upravljanje opšteno-narodnom imovinom od strane slobodne asocijacije neposrednih proizvođača.

Na prvi pogled jasno je da je ranija organizacija državne uprave u privredi odozgo do dole, kako po organizacionoj formi tako i po metodi rukovođenja, odgovarala čistoj državnoj svojini kao nižoj formi društvene imovine. Ako bismo dakle zadržali tu staru organizaciju državne uprave ili čak učvršćivali njen sistem, a ujedno uspostavljali radničke savete i radničke upravne odbore s onim pravima koja im daje primljeni Zakon, mi bismo nužno suprotstavili radničke savete i radničke upravne odbore kao izričiti i jasni elemenat budućeg — prezивelim

formama administrativnog, u suštini birokratskog socijalizma. Time bi nastali poremećaji i u samom rukovođenju privredom, od čega bi trpeo takođe razvitak proizvodnih snaga.

Trebalo je, dakle, državnu upravu u privredi unapred reorganizovati u takvom smislu i do takvog stepena da celoviti sklop državne uprave u privredi i novouspostavljenih radničkih saveta stvarno odgovara uporednom postojanju državnih svojinskih prava i privrednog upravljanja od strane neposrednih proizvođača. Reorganizacija državne uprave pridržavala se kod toga objektivnog stepena do kojeg su kod nas došli opšta socijalistička izgradnja, razvitak materijalnih produktivnih snaga i razvitak društvene svesti.

Uzevši u obzir te momente, analiza pokazuje — govoreći zbog ilustracije nešto šematski — da je zbog obezbeđenja opštih planskih proporcija u našoj socijalističkoj privredi i za koordinaciju privredne operative u smislu i u svrhu obezbeđenja tih proporcija još uvek neophodna državna uprava u privredi. Neposredna operativa u privredi može se, međutim, već u bitnoj meri prepustiti neposrednim proizvođačima. Kod toga državna uprava zadržava samo toliko operativnih, kadrovskih i regulativnih kompetencija koliko je potrebno, da se uz dati stepen materijalnih proizvodnih snaga, društvene svesti i opštih privrednih teškoća, kakve proizlaze iz napregnute borbe za Petogodišnji plan ne bi narušavale opšte planske proporcije. U odnosu na nesocijalistički sektor privrede administrativna i ekonomski funkcija države, naravno, ostaje po svom karakteru kakva je i ranije bila, pošto se kod privatnog sektora radi o elementu do socijalističke prošlosti.

Šta sve u dosad sproyedenoj reorganizaciji državne uprave u privredi omogućuje uspostavljanje, proširivanje i produbljivanje uprave od strane posrednih proizvođača?

Prvo, likvidirali smo čitav niz ranijih privrednih ministarstava, a u mesto njih stvorili s jedne strane savete, a s druge strane generalne direkcije.

Generalne direkcije već sada nisu više AOR-i u starom smislu reči nego u suštini predstavljaju objedinjena preduzeća, tj. višu formu privrednog udruživanja. Ta se viša forma privrednog udruživanja može bez organizacionih i ekonomskih teškoća u relativno kratkom vremenu staviti pod opštu upravu radničkih saveta i radničkih upravnih odbora, kao što to izričito predviđa danas primljeni Zakon. Dok su ranije generalne direkcije bile pre svega sastavni deo ministarstava tj. državne uprave, to će se sada u njihovom organizacionom karakteru momenat neposredne državne uprave sačuvati samo još u postavljanju generalnih direktora koje vrši prezidijum odnosne narodne skupštine.

Uporedo s takvom reorganizacijom generalnih direkcija prešla je velika većina naših privrednih preduzeća iz savezne upravne kompetencije u republikansku, a veliki deo ranije republikanskih preduzeća prelazi sada na lokalnu upravu. Ta decentralizacija samo po sebi znači približavanje uprave neposrednim proizvođačima, a to i jeste njen

osnovni smisao. Ona unosi u našu plansku privredu, koja dosledno centralizuje samo opšte proporcije, široku inicijativu odozdo i duboko demokratski karakter.

Saveti, koji su stvorenici za opštu koordinaciju privrednih poslova u kompleksnim privrednim granama kako unutar republičkih vlada tako i unutar savezne vlade, nisu više privredna ministarstva starog tipa koja su odgovarala isključivo državnim svojinskim pravima u socijalističkom sektoru i preko koje je upravni aparat u privredi dobijao sve veće i šire kompetencije. Saveti su, naravno, ostali organi državne uprave u privredi, ali oni su ujedno postali kolegijalna tela u kojima su neposredno zastupljene same generalne direkcije kao viša, u nedalekoj budućnosti uglavnom već nedržavna forma privrednog udruživanja.

Već sadašnjim reorganizacionim merama državne uprave se, dakle, čak u savetima kao organima vlade pojavljuje početni elemenat učešća neposrednih proizvođača. Naravno da se time otvaraju široke mogućnosti za dalje postepeno odumiranje državnih funkcija na području privrede.

Drugo, dok se za prvi period državnog socijalizma u našoj zemlji može kazati da su za njega bili karakteristični tendencija ka stalnom brojčanom porastu upravnog aparata i sve veće kompetencije aparata u neposrednom upravljanju privredom, a zajedno s tim i težnja ka birokratizovanju tog aparata — to su reorganizacione mere u državnoj upravi taj proces odlučno presekle. Aparat se u državnoj upravi privredom brojčano bitno smanjuje, ponegde je spao na 20—30 odsto, a pre svega se menja njegova uloga. On prestaje da bude naredbodavac i ima pre svega plansko-pripremne i analitske funkcije. Pravo naredivanja u državnoj upravi privredom sve više se ograničava samo na one funkcionere koje neposredno postavljaju prezidijumi narodnih skupština ili izvršni odbori narodnih odbora, odnosno na kolegijume takvih funkcionera. Aparat u našoj privredi, koji je bio počeo sve više dobijati karakter birokratske vlasti nad proizvođačima, počinje time stvarno da se pretvara u istinske službenike radnog naroda.

Treće, decentralizacija privrednog upravljanja, naime, decentralizacijom u smislu demokratizacije naše planske privrede i približavanja privredne uprave neposrednim proizvođačima stvorenici su organizacioni uslovi za sve odlučnije ukidanje žalosne i štetne pojave monopolizma, u našoj privredi. Ima mnogih koji misle da između pojave monopolizma i socijalističke planske privrede postoji neka dublja uzročna veza, međusobna uslovljenošć čak u smislu nekog identiteta. U tome se svakako kriju pogrešna shvatnja i slepo prakticističko prihvatanje sovjetske prakse. Ustvari monopolizam nema ništa zajedničkog sa socijalističkom planskom privredom niti sa socijalističkim demokratskim centralizmom nego je po svom objektivnom karakteru izričiti ostatak monopolističkog kapitalizma, ostatak koji je birokratski centralizam doveo do vrhunca. Svuđa, gde god on nastupi, predstavlja ne samo otrov protiv kvaliteta i asortimana nego i kočnicu opšteg napretka materijalnih proizvodnih snaga.

Četvrto, reorganizacione mere u našoj državnoj upravi na području privrede bitno menjaju i samu plansku metodologiju. Dok je za metodologiju prvih perioda naše socijalističke planske privrede karakteristično da su se najviši planski organi mnogo bavili katkada i smešnim pojedinostima, što je u suštini odgovaralo činjenici da isključivo država nastupa kao kolektivni vlasnik osnovnih sredstava za proizvodnju, to se sada državno planiranje ograničava sve više samo na opšte proporcije i izvjesne ključne pojedinosti koje sprečavaju anarhiju u privredi i raspodeli i obezbeđuju generalnu liniju plana. U okviru tih čvrstih generalnih proporcija koje su dovoljno jemstvo za stvarno socijalističku plansku privrednu, naša će planska metodologija ubuduće dati više mesta slobodnom delovanju onih objektivnih ekonomskih zakona koji su još neizbezni, obzirom na dati stepen razvijanja naših materijalnih proizvodnih snaga. To, naravno, ne znači nikakvo vraćanje na staro niti ima nešto zajedničko sa ruskim NEP-om. Radi se prosti o tome da na temelju socijalističke svojine i to njene već više forme dopustimo u našoj privredi stvarnu inicijativu i time obezbedimo kvalitet i asortiman u proizvodnji i brzinu u raspodeli, čuvajući generalnu liniju plana koji osiguravamo centralizovanim socijalističkim planiranjem opštih proporcija i ključnih pojedinosti.

Drugovi narodni poslanici, dosadašnje reorganizacione mere u državnoj upravi privredom predstavljaju, kao što sam već rekao, uvod u danas primljeni Zakon o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva. Ovo ujedno znači da one ne mogu u sadašnjem svom obimu da predstavljaju već zaključenu celinu, nego da će se reorganizacija državne uprave u privredi razvijati postepeno i dalje, odgovarajući opštem procesu pretvaranja državne svojine u višu formu socijalističke imovine. Već je danas jasno da ćemo morati uskoro da reorganizujemo i naš finansijski sistem. Drug Tito je juče naglasio da je uspostavljanje radničkih saveta nužno povezano s izvesnim učešćem neposrednih proizvođača u raspodeli akumulacije. U tom će pogledu reorganizacija našeg finansijskog sistema morati, s jedne strane, da i dalje obezbedi onu državnu akumulaciju koja je kao sadašnja forma društvene, to jest, socijalističke akumulacije potrebna za kapitalnu izgradnju i proširenu reprodukciju, a s druge strane, da omogući da se nadplanski višak iznad te akumulacije stvarno povrati u individualnu potrošnju samih neposrednih proizvođača. Bez toga bi stimulacija neposrednih proizvođača i njihovo stvarno upravljanje privredom ostali više-manje samo na papiru.

U vezi sa potrebotom slobodnijeg davanja objektivnih ekonomskih zakona na temelju socijalističke svojine nad osnovnim sredstvima za proizvodnju i u okviru opštih planskih proporcija moraćemo takođe da, s jedne strane, bitno ograničimo elemente budžetskog birokratskog centralizma u korist republičkih i samoupravnih budžeta kao i privrednih računa preduzeća, a s druge strane, da još ojačamo uslove za centralizovano obezbeđenje planiranog opticaja novca. U tom smo, pogledu već dosad postizavali prilične rezultate. Međutim, dalji razvitak naše

socijalističke privrede traži i na ovom području smelije korake napred. Biće, dakle, potrebno sprovesti kako reorganizaciju bankarskog sistema, tako i menjanje samog metoda rukovodenja sa strane ministarstva finansija.

Dozvolite mi na kraju drugovi narodni poslanici da se sa nekoliko reči osvrnem na uticaj koji će imati reorganizacija u upravljanju našom privredom na sam dalji razvitak materijalnih proizvodnih snaga. Kao što su nam administrativne forme državnog socijalizma u prvim periodima naše socijalističke izgradnje pomogle savladivati teško privredno nasleđe anarhičnog kapitalističkog gazdovanja u prošlosti i položiti temelje naše planske privrede te preći na Petogodišnji plan, tako isto su one u poslednje vreme, pre reorganizacionih mera u državnoj upravi privredom, počele postajati sve više kočnica za dalji napredak naših materijalnih produktivnih snaga, pa time i same izgradnje socijalizma. Mi se, naravno, ne služimo sovjetskim metodom objašnjavanja kada izvršimo neki preokret i ne kažemo: »Do danas u ponoć ranije forme i raniji metodi bili su pravilni, a od ponoći i unapred postaju nepravilni«. Kao što je drug Tito juče istakao, mi smo ka reorganizaciji mogli prići i ranije da smo se ranije i više počeli sopstvenom pameću služiti primenom marksizma-lenjinizma na naše uslove i da smo manje primali katkada i sasvim pogrešne i zastarele sovjetske recepte. Utoliko više su reorganizacione mere u državnoj upravi našom privredom koje smo sproveli u poslednjim mesecima i koje sprovodimo i sada zajedno sa danas primljenim zakonom — umesno i neophodno. Nema nikakve sumnje da će one veoma mnogo doprineti ne samo podizanju socijalističke svesti i samopouzdanja naših trudbenika nego i njihovojoj inicijativi i preko nje daljem napretku naših materijalnih proizvodnih snaga.

Stoga vas, drugovi narodni poslanici, molim da potvrdite ukaz Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ o reorganizaciji državne uprave našom privredom.«

U P U T S T V O

za sprovođenje prvih izbora radničkih saveta i upravnih odbora državnih privrednih preduzeća

Na osnovu člana 45. Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva, a u cilju sprovođenja izbora radničkih saveta i upravnih odbora koji će upravljati državnim privrednim preduzećima, do redovitih izbora ovih organa u 1951. godini Vlada FNRJ izdaje:

U P U T S T V O

za sprovođenje prvih izbora radničkih saveta i upravnih odbora državnih privrednih preduzeća

I — OPŠTE ODREDBE

1 Prvi izbori radničkih saveta državnih privrednih preduzeća izvršiće se najdalje do 15. septembra 1950. godine, a na način propisan u ovom Uputstvu.

2 Radnički saveti koji su izabrani do stupanja na snagu ovog Uputstva, smatraće se kao izabrani u smislu Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva (u daljem tekstu: Zakon o upravljanju) i preuzeće sve funkcije koje po tome Zakonu pripadaju radničkim savetima.

3 Izbori za radničke savete i upravne odbore državnih privrednih preduzeća vrše se tajnim glasanjem.

4 Izbori za radničke savete vrše se po spiskovima birača.

5 O pravilnoj primeni Zakona pri vršenju izbora za radničke savete rešava sreski sud.

6 Broj članova radničkog saveta za svako preduzeće određuje, na predlog sindikalne organizacije, izvršni odbor sreskog, gradskog, odnosno rejonskog narodnog odbora, a u granicama broja određenog u članu 10. Zakona o upravljanju (15—120), vodeći računa o broju uposlenih radnika i službenika u preduzeću i o važnosti preduzeća.

Ovo se određivanje ima izvršiti i svakom preduzeću saopštiti najkasnije za petnaest dana po stupanju ovog Uputstva na snagu.

7 Po odredbama ovog Uputstva izvršiće se i izbori radničkih saveta i upravnih odbora privrednih preduzeća društvenih organizacija.

8 U preduzećima koja imaju šest i manje radnika, ne bira se upravni odbor, a prava i dužnosti upravnog odbora vrši ceo radni kolektiv.

9 Materijal i tehničku pomoć u poslovima oko izbora radničkih saveta i upravnih odbora preduzeća obezbediće direktor preduzeća.

II — RASPISIVANJE IZBORA

10 Rok za raspisivanje izbora na teritoriji narodne republike određuje vlada narodne republike.

11 U toku roka koji odredi vlada narodne republike, izvršni odbor sreskog, gradskog, odnosno rejonskog narodnog odbora, po pribavljenom mišljenju sindikalne organizacije preduzeća, utvrđuje dan izbora za svako preduzeće na području narodnog odbora.

Izvršni odbor raspisuje izbore najmanje na petnaest dana pre izbora.

12 Raspisivanje izbora za preduzeća koja se prostiru na više srezova, vrši savez za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti vlade narodne republike, a za preduzeća koja se prostiru na teritorijama više narodnih republika, Savez za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti Vlade FNRJ.

Ovi organi nadležni su u odnosu na takva preduzeća i za ostale izborne radnje koje su ovim Uputstvom stavljene u nadležnost narodnih odbora.

III — IZBOR RADNIČKOG SAVETA PREDUZEĆA

A) Organi

13 Organi za sprovođenje izbora za radničke savete jesu: izborna komisija, komisija za izradu spiskova birača i birački odbori.

14 Izborna komisija ima pet članova, a komisija za izradu spiskova birača — od tri do pet članova. Ove komisije postavlja uprava sindikalne organizacije iz reda radnika i službenika preduzeća koji imaju biračko pravo.

Sindikalna organizacija je dužna postaviti ove komisije sutradan po raspisivanju izbora.

Izborna komisija bira između svojih članova predsednika i sekretara, a komisija za izradu spiskova birača samo predsednika.

15 Komisija za izradu spiskova birača sastavlja spisak birača, izlaže ga na uvid, prima prigovore i spisak sa primljenim prigovorima dostavlja izbornoj komisiji.

16 Izborna komisija rukovodi izborima za radnički savet i u sledstvu toga vrši ove poslove:

- a) potvrđuje spisak birača i rešava po prigovorima;
- b) prima kandidatske liste i potvrđuje ih;
- c) određuje koliko će u jednom preduzeću biti glasačkih mesta;
- g) postavlja za svako glasačko mesto poseban birački odbor;
- d) utvrđuje rezultat izbora i proglašuje ga i
- d) vodi zapisnik o svom radu.

17 Birački odbor, sastavljen od tri člana, rukovodi izborom na svom glasačkom mestu, vodi zapisnik o svom radu i izborni materijal predaje izbornoj komisiji.

Da li će u jednom preduzeću biti samo jedno glasačko mesto ili više i gde će ona biti, određuje se s obzirom na broj birača i udaljenost pojedinih pogona, radilišta i drugih jedinica pazeci da broj birača na jednom glasačkom mestu po mogućству ne pređe 300.

18 Sreski sud rešava po žalbama zbog odbijanja kandidatskih lista i zbog nepravilnosti pojedinih izbornih radnji ili izbora uopšte.

B) Spisak birača

19 Radi utvrđivanja biračkog prava za izbor radničkog saveta, komisija za izradu spiska birača u svakom preduzeću sastavlja spisak birača, u koji se upisuju radnici preduzeća koji su prema postojećim propisima zaključili ugovor o radu i ostali službenici preduzeća.

Radnici i službenici kojima do dana ili na dan izbora prestaje radni, odnosno službenički odnos, kao i oni koji su izgubili biračko pravo na osnovu sudske presude, nemaju pravo glasa i neće se unositi u spisak birača.

U spisak birača, koji se sastavlja u dva primerka, birači se upisuju po azbučnom redu prezimena, označujući samo prezime, ime i očevo ime.

Spiskovi birača imaju se izraditi u svim preduzećima najkasnije za tri dana po raspisivanju izbora.

Spisak birača overavaju svi članovi komisije za izradu spiska birača.

20 U preduzećima u kojima ima više glasačkih mesta, za svako glasačko mesto sastavlja se poseban spisak birača u dva primerka, i u njih se upisuju samo birači koji će glasati na odnosnom glasačkom mestu.

21 Kada je spisak birača sačinjen i overen, komisija za izradu spiska birača izlaže ga na uvid. Ako preduzeće ima više glasačkih mesta, na svakom glasačkom mestu izlaže se samo spisak onih birača koji će glasati na tom glasačkom mestu.

22 Spisak birača ostaje izložen na uvid tri dana. U tom vremenu svako lice zaposleno u odnosnom preduzeću ima pravo da stavi prigovor bilo što ono samo ili neko drugo lice nije upisano u spisak, ili što je upisano. Pored prigovora mogu se stavljati i upozorenja zbog nepravilno ispisanih imena.

Prigovori se čine pismeno ili usmeno ma kome članu komisije za izradu spiska birača. Član kome je prigovor učinjen usmeno, sačiniće o tome belešku.

Komisija za izradu spiska birača rešava o primljenim prigovorima, pa ukoliko ih ne uvaži, dostavlja ih na rešavanje izbornoj komisiji.

V) Kandidovanje

23 Kandidatsku listu za izbor članova radničkog saveta može podneti sindikalna organizacija, a i određeni broj radnika i službenika preduzeća koji imaju biračko pravo.

24 Kandidatska lista koju podnosi sindikalna organizacija, utvrđuje se na sastancima članova organizacije, a potpisuju je predsednik i sekretar i broj predлагаča određen u tač. 25 ovog Uputstva.

Kandidatsku listu koju podnosi određeni broj radnika i službenika, moraju potpisati predлагаči.

25 U preduzećima koja imaju do 500 radnika i službenika, broj predлагаča mora iznositi najmanje jednu desetinu ukupnog broja radnika i službenika preduzeća koji imaju pravo glasa, no s tim da broj predлагаča ni u kom slučaju ne može biti manji od pet. U preduzećima koja imaju više od 500 radnika i službenika, broj predлагаča mora biti bar onoliki koliki je broj članova radničkog saveta koji se ima izabrati. Među predлагаčima moraju biti ravnomerno zastupljeni radni kolektivi pojedinih pogona i drugih jedinica preduzeća.

26 Kandidovati se može za člana radničkog saveta samo lice koje je upisano u spisak birača odnosnog preduzeća.

Kandidati ne mogu biti članovi izborne komisije. Ako je član izborne komisije kandidovan, postavlja se nov član izborne komisije.

27 Predлагаči moraju predložiti onoliko kandidata koliko se bira članova radničkog saveta.

Sastav kandidatske liste mora biti takav da se očuva srazmerni odnos između radnika koji rade u osnovnoj proizvodnji, odnosno u osnovnoj privrednoj delatnosti i ostalih radnika i službenika preduzeća, u smislu Zakona.

Na jednoj kandidatskoj listi ne može biti više od jedne polovine kandidata koji su kandidovani na kojoj drugoj kandidatskoj listi.

28 Kandidatske liste predaju se izbornoj komisiji najmanje sedam dana pre izbora. Uz kandidatsku listu mora se podneti i pismena, a izuzetno dati i usmena izjava svakog kandidata da se prima kandidacije. Ova izjava može biti zajednička.

Izborna komisija, odmah po podnošenju, pregleda svaku kandidatsku listu koja joj bude podneta i utvrđuje da li je pravilno sastavljena, da li je dovoljan broj kandidata i da li imaju biračko pravo. Ako izborna komisija pri pregledu kandidatske liste primeti kakve neurednosti, neće primiti listu, već će obavestiti predлагаče u čemu se neurednost sastoji, uputiti ih kako da je otklone i saopštiti im da ispravljenu listu mogu predati najkasnije sutradan.

29 Kad je kandidatska lista uredna, izborna komisija prima i stavlja na nju potvrdu, u kojoj se označuje ko je listu predao, koga dana i u koliko časova, i da li je lista uredna. Istu takvu potvrdu komisija predaje licima koja su donela listu.

U slučaju kandidatske liste koja je bila neuredna, pa naknadno podneta, urednost se ceni prema onim ranijim nedostacima, na koje su predлагаči bili upozorenji pri prvom podnošenju liste.

Ako je kandidatska lista koja se prvi put podnosi neuredna, izborna komisija će je odbiti, navodeći razloge neurednosti. Svoje rešenje komisija će ispisati na samoj listi i predati je podnosiocima liste.

30 Žalbu zbog odbijanja kandidatske liste može podneti svaki predлагаč te liste. Žalba se podnosi sreskom sudu neposredno u roku od 24 časa otkada je odbijena lista vraćena podnosiocima.

Povodom žalbe zbog odbijanja kandidatske liste, sud može poništiti rešenje izborne komisije kojim je kandidatska lista odbijena, pa rešiti da se ona primi i potvrditi je, ili odrediti da podnosioci liste otklone nedostatke liste i predaju je izbornoj komisiji u roku od 24 časa.

Rešenje o žalbi sud donosi u roku od 24 časa od prijema žalbe i dostavlja ga izbornoj komisiji.

Protiv rešenja sreskog suda nema mesta žalbi.

31 Kandidatsku listu koju je potvrdila izborna komisija ili sreski sud, izborna komisija umnožava u potrebnom broju primeraka.

Potvrđene kandidatske liste izborna komisija ističe na svim mestima gde će se vršiti glasanje, a i na drugim mestima koja su lako pristupačna biračima, i to najmanje na pet dana pre izbora.

32 Kada je kandidatska lista izložena na uvid, ili pre izlaganja, može se podnjeti dopuna te kandidatske liste novim kandidatima za radnički savet, no s tim da broj ovako predloženih kandidata ne može biti veći od jedne trećine ukupnog broja kandidata. Predлагаči ove dopune ne mogu biti lica koja su predložila samu kandidatsku listu, a njihov broj mora iznositi bar polovinu broja predviđenog u tač. 25 ovog Uputstva.

Ovu dopunu kandidatske liste potvrđuje izborna komisija i ističe uz kandidatsku listu najkasnije jedan dan pre dana izbora. Dopuna kandidatske liste mora biti izričito označena kao dopuna.

Protiv rešenja izborne komisije kojim se odbija dopuna kandidatske liste, predлагаči imaju pravo žalbe sreskom sudu.

G) Glasanje

33 Glasanje za izbore radničkog saveta vrši se na glasačkim mestima koja je odredila izborna komisija. Vreme izbora određuje izborna komisija u saglasnosti sa sindikalnom organizacijom, tako da istog dana mogu da glasaju radnici koji rade u pojedinim smenama. Vreme određeno za glasanje po pravilu ne može biti duže od 12 časova.

34 Glasanju i prebrojavanju glasova prisustvuje po jedan predstavnik svake kandidatske liste.

35 Uoči dana izbora ili na sam dan izbora, što zavisi od udaljenosti glasačkog mesta, izborna komisija predaje biračkom odboru izborni materijal i spisak birača za odnosno glasačko mesto. Birački odbor rukovodi izborom na svom glasačkom mestu.

36 U prostorijama gde se vrši glasanje, mora biti namešten sto sa izbornim materijalom, birački spisak, za svaku kandidatsku listu onoliko glasačkih listića koliko ima birača za dotično glasačko mesto i glasačka kutija u koju se spuštaju glasački listići kandidatskih lista za koje se glasa.

Na svakom glasačkom listiću moraju biti ispisana kako imena kandidata te liste, tako i imena dopunskih kandidata. Za svaku kandidatsku listu moraju biti izrađeni posebni glasački listići. Svi glasački listići moraju biti iste boje i veličine.

37 U prostoriji gde se vrši glasanje, mora se urediti bar jedan, a po mogućству i više prostora tako ograđenih da se u njih ne može videti iz ostalog dela prostorija. U tom prostoru treba da bude namešten sandučić za bacanje lista za koje se ne glasa, izgrađen tako da se obezbedi tajnost glasanja.

38 Kad birač ulazi u prostorije gde se vrši glasanje, kazuje svoje ime predsedniku biračkog odbora.

Predsednik proverava u spisku birača da li je birač upisan u spisak. Ako nije upisan, predsednik ga neće pustiti da glasa, sem ako podnese potvrdu da je upisan u spisak birača drugog glasačkog mesta istog preuzeća.

Predsednik daje biraču po jedan glasački listić za svaku kandidatsku listu i upućuje ga na koji će način glasati.

39 Sa dobijenim glasačkim listićem ili sa više listića, ako ima više kandidatskih lista, birač ulazi u ograđeni prostor. Kandidatske liste za koje neće da glasa, birač uništava, a zadržava glasački listić one kandidatske liste za koju želi da glasa.

Na glasačkom listiću kandidatske liste za koju želi da glasa, birač može precrtati imena lica za koja ne želi da glasa, a mesto njih upisuje imena lica koja nisu na listi, a za koja on želi da glasa. Potom presavija glasački listić, izlazi iz određenog prostora i prilazi stolu gde se nalazi predsednik. Birač pokazuje predsedniku da ima samo jedan glasački listić i spušta ga u kutiju za glasanje. Potom birač napušta glasačko mesto.

40 Ako je birač nepismen može doći na biralište sa drugim licem koje je pismeno. U takvom slučaju predsednik će dopustiti da u ograđeni prostor uđe, pored birača, i ovo lice, ali će glasački listić imati da spusti u kutiju sam birač.

D) Utvrđivanje rezultata glasanja

41 Po zaključenom glasanju birački odbor najpre prebrojava koliko je birača bilo na spisku, koliko ih je glasalo ukupno, zatim, koliko je koja kandidatska lista dobila glasova i na kraju, koliko je na kojoj kandidatskoj listi dobio svaki pojedini kandidat. Ove činjenice birački odbor utvrđuje zapisnički i sa ostalim izbornim materijalom dostavlja izbornoj komisiji.

42 Izborna komisija, kad dobije materijal sa svih glasačkih mesta, utvrđuje rezultat izbora prema podacima iz zapisnika sa svih glasačkih mesta.

Ako u preuzeću ima više glasačkih mesta, izborna komisija sabira glasove koji su dati za svaku kandidatsku listu i za svakog kandidata. Zatim utvrđuje koji su kandidati izabrani.

Izabranim kandidatima smatraju se oni koji imaju najviše glasova na listi što je dobila većinu glasova. Utvrđivanje koji su kandidati dobili najviše glasova na toj listi vrši se tako da se sa liste koja je dobila najviše glasova ispisuju kandidati po redu prema broju dobijenih glasova, idući od kandidata koji je dobio najveći broj glasova. Kao kandidati smatraju se i lica čija su imena birači sami ispisali na glasačkim listićima. Od tako poređanih kandidata smatraju se izabranim onoliko kandidata sa najviše glasova koliko se članova bira za radnički savet.

Ako su dva ili više poslednjih kandidata dobili isti broj glasova, smatra se izabranim onaj kandidat koji je upisan na kandidatskoj predloženoj listi ispred drugih.

43 Ako su bile istaknute tri ili više lista, a nijedna nije dobila absolutnu većinu glasova, izborna komisija određuje nove izbore najkasnije za osam dana posle prvog izbora. Za ponovne izbore mogu se podnositi nove kandidatske liste.

44 Izborna komisija proglašava odmah rezultat glasanja i svakom izabranom kandidatu izdaje uvjerenje o tome da je izabran.

O rezultatu glasanja izborna komisija će obavestiti sindikalnu organizaciju, narodni odbor i direktora preuzeća.

45 Žalba zbog nepravilnosti pojedinih izbornih radnji ili izbora uopšte podnosi se sreskom sudu neposredno u roku od tri dana po proglašenju rezultata glasanja.

Žalbu može podneti izvršni odbor nadležnog sreskog, gradskog, odnosno rejonskog narodnog odbora, javni tužilac, sindikalna organizacija preduzeća, a i svaki kandidat i predlagač kandidatske liste.

Povodom žalbe sud može poništiti izbor na svim glasačkim mestima, ili samo na nekim, ako su nepravilnosti bile od uticaja na rezultat izbora.

Sud donosi rešenje u roku od 24 sata od prijema žalbe, i protiv njegovog rešenja nema mesta žalbi.

Ako sud poništii izbor, izvršni odbor sreskog, gradskog, odnosno rejonskog narodnog odbora raspisuje ponovni izbor najdalje za deset dana od dana prvog izbora.

IV — SAZIV PRVOG ZASEDANJA RADNIČKOG SAVETA

46 Prvo zasedanje radničkog saveta saziva uprava sindikalne organizacije preduzeća najdalje za deset dana od izvršenog izbora.

47 Na svom prvom zasedanju radnički savet:

- a) saslušava izveštaj predsednika izborne komisije o izvršenom izboru, rešava o pravilnosti izbora i utvrđuje mandate članova radničkog saveta;
- b) bira predsednika saveta;
- v) saslušava izveštaj direktora preduzeća o dosadašnjem radu preduzeća;
- g) Utvrđuje broj članova upravnog odbora i
- d) bira upravni odbor preduzeća.

48 U cilju utvrđivanja ispravnosti mandata svojih članova radnički savet bira iz svoje sredine verifikacionu komisiju od tri do pet članova.

Verifikaciona komisija ispituje pravilnost uverenja izdatih od strane izborne komisije o tački 44. ovog uputstva i svoj izveštaj podnosi radničkom savetu, koji o njemu rešava.

49 Do izbora predsednika, prvim zasedanjem radničkog saveta rukovodi najstariji član saveta.

50 Na svakom zasedanju biraju se zapisničari i overači zapisnika.

V — IZBOR UPRAVNOG ODBORA PREDUZEĆA

51 Izbor članova upravnog odbora preduzeća vrši se po kandidatskim listama. Kandidatsku listu ima pravo da predloži jedna desetina članova radničkog saveta.

Svaka kandidatska lista mora da sadrži onoliko kandidata koliko se ima izabrati članova upravnog odbora i isti broj zamenika.

Najmanje tri četvrtine kandidata za članove upravnog odbora, kao i za zamenike moraju biti radnici koji rade neposredno u proizvodnji, odnosno u osnovnoj privrednoj delatnosti preduzeća.

U preduzećima u kojima nije osnovna delatnost proizvodna, transportna i slična, nego komercijalna, izdavačka i slična, kao radnici, u smislu čl. 25 stav 4. Zakona o upravljanju, smatraće se ona lica koja rade neposredno u osnovnoj privrednoj delatnosti preduzeća, bez obzira da li su radnici ili službenici.

52 Predsednik radničkog saveta ne može biti kandidat za člana upravnog odbora.

53 Radnički savet bira izbornu komisiju od svoja tri člana, koja će rukovoditi izborom za članove upravnog odbora.

Glasanje za članove izborne komisije vrši se javno dizanjem ruku, ukoliko radnički savet drukčije ne odluči.

54 Izborna komisija objasniće članovima radničkog saveta da desetina članova radničkog saveta ima pravo predlaganja kandidatske liste za izbor članova upravnog odbora i pozvati ih da predlože kandidatske liste.

Predsednik radničkog saveta može prekinuti sednicu radi sastavljanja i podnošenja kandidatskih lista.

55 Na kandidatskoj listi najpre moraju biti ispisana imena kandidata koji su radnici u proizvodnji, odnosno osnovnoj privrednoj delatnosti preduzeća, a potom imena ostalih kandidata.

56 Posle predaje jedne ili više kandidatskih lista, izborna komisija ih pregleda i utvrđuje da li su pravilno sastavljene, to jest da li je listu potpisala najmanje jedna desetina članova radničkog saveta i da li kandidatska lista odgovara propisu člana 25 Zakona o upravljanju.

57 Kandidatske liste koje ne odgovaraju propisanim uslovima, izborna komisija vraća odmah predlagачima radi izmene, odnosno dopune.

Ukoliko u pitanju pravilnosti podnete kandidatske liste dođe do neslaganja između predlagачa liste i izborne komisije, odluku o tome doneće radnički savet.

58 Pošto je utvrđila pravilnost podnetih kandidatskih lista, izborna komisija objavljuje kandidatske liste i imena kandidata. Ako se pojedini kandidati ne prime kandidature, izborna komisija pozvaće predlagache da dopune odnosnu kandidatsku listu.

59 Posle ovoga, jedna dvadesetina članova radničkog saveta, a najmanje pet članova, može predložiti dopunu kandidatske liste, no s tim da predloženi broj kandidata ne može biti veći od jedne trećine ukupnog broja kandidata. U dopuni kandidatske liste mesto kandidata iz predložene kandidatske liste stavlja se drugi kandidat, ali tako da se mesto kandidata koji je zaposlen neposredno u proizvodnji, odnosno u osnovnoj privrednoj delatnosti preduzeća može staviti samo isti takav kandidat.

Po predloženoj dopuni kandidatske liste izborna komisija utvrđuje pravilnost liste na prethodnim tačkama i objavljuje dopunu liste.

60 Konačno utvrđene kandidatske liste sa eventualnom dopunom, izborna komisija ističe na jasno vidljiv način u prostoriji u kojoj se održava sednica radničkog saveta, označujući ih rednim brojem prema redu kojim su bile podnete.

61 Glasanje se vrši glasačkim listićima:

Na svakom glasačkom listiću moraju biti ispisana imena kandidata sa jedne kandidatske liste i imena dopunskih kandidata. Za svaku kandidatsku listu moraju biti izrađeni posebni glasački listići, koji moraju biti iste boje i veličine.

Izborna komisija razdeliće svim prisutnim članovima radničkog saveta po jedan glasački listić za svaku kandidatsku listu.

62 Glasanje se vrši na način koji je propisan za radnički savet, s tim da birači mogu, mesto prectanog kandidata — radnika u proizvodnji, odnosno osnovnoj privrednoj delatnosti, staviti samo takvog drugog radnika. Ukoliko bi se postupilo drugčije, neće se uzeti u obzir glas dat za takvog kandidata. U ostalom delu glasački list važi.

63 Po završenom glasanju izborna komisija prebrojava glasačke listiće i utvrđuje koliko je glasova dato za kandidata.

Izabranim se smatraju kandidati koji su dobili najveći broj glasova sa liste koja je dobila većinu.

Ako su dva ili više kandidata dobili isti broj glasova, za njih se ponavlja izbor.

Rezultate glasanja objavljuje izborna komisija, čitajući imena izabranih kandidata i zamenika.

64 U zapisnik sednice radničkog saveta unose se ovi podaci o izboru članova upravnog odbora: imena članova izborne komisije, broj prisutnih članova radničkog saveta, koliko je članova radničkog saveta glasalo, koliko je glasova dobio koji kandidat, koji su kandidati izabrani, kao i eventualni prigovori protiv pravilnosti izbora.

Savet izdaje izabranim kandidatima uverenje o izboru za člana upravnog odbora, koja potpisuje i predsednik radničkog saveta.

VI — PREDAJA UPRAVLJANJA PREDUZEĆEM RADNOM KOLEKTIVU

65 Po izvršenom izboru upravni odbor preuzima dužnost upravljanja preduzećem u smislu Zakona. To će se izvršiti na taj način što će direktor preduzeća izložiti upravnom odboru materijalno i finansijsko stanje preduzeća, dati pregled osnovnih i obrtnih sredstava, bankovnih računa preduzeća, procenat izvršenja plana u novčanim i materijalnim pokazateljima itd. Pored toga, direktor preduzeća izložiće teškoće, kao i pozitivne rezultate o došađašnjoj upravi preduzeća.

O ovome se vodi zapisnik, koji potvrđuje upravni odbor i direktor preduzeća.

Posle toga, a najkasnije u roku od osam dana, predsednik saziva radnički savet, na kome upravni odbor i direktor preduzeća izlažu tok preuzimanja dužnosti.

Preuzimanje dužnosti od strane upravnog odbora je konačno kad ga potvrdi radnički savet preduzeća.

VII — PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

66 U preduzećima u kojima već postoje radnički saveti, izbor upravnog odbora izvršiće se najdalje za mesec dana posle stupanja na snagu ovog Uputstva.

Kako za prvo zasedanje tako i za preuzimanje dužnosti uprave preduzeća važe odredbe tač. 47—65 ovog Uputstva.

67 U preduzećima u kojima je zaposleno 30 radnika, to jest u kojima ceo radni kolektiv čini radnički savet, savet se sastaje u roku koji odredi vlada narodne republike, a najkasnije 1. oktobra 1950. godine. Na tom zasedanju izvršiće se izbor upravnog odbora i predaja uprave preduzeća prema odredbama tač. 51—65 ovog Uputstva.

68 Narodni odbor može za preduzeća sa manje od 60 radnika i službenika odrediti kraće rokove za pojedine izborne radnje predviđene ovim Uputstvom, ali tako da od raspisivanja izbora pa do dana izbora mora proteći najmanje pet dana.

69 Ovlašćuje se predsednik Saveta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti Vlade FNRJ da daje objašnjenja za primenu ovoga Uputstva i da propiše posebna uputstva za izbor radničkih saveta o onim granama privrede u kojima se zbog specifičnosti organizacije ne može u potpunosti primeniti ovo Uputstvo.

Objašnjenje za sprovođenje izbora na teritoriji jedne narodne republike, a u okviru saveznih propisa, daje predsednik saveta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti vlade narodne republike.

Ovo Uputstvo stupa na snagu danom objavljivanja u »Službenom listu Federativne Narodne Republike Jugoslavije«.

REZOLUCIJE KONGRESA SAMOUPRAVLJAČA

REZOLUCIJA PRVOG KONGRESA RADNIČKIH SAVJETA JUGOSLAVIJE

Kongres radničkih saveta, kao prvi jugoslovenski skup pretstavnika radničkih organa samoupravljanja u privredi, izražava ponos i zadovoljstvo čitave radničke klase što se u Jugoslaviji, kao plod socijalističke revolucije i neprekinutog napretka u razvitku socijalističkih odnosa, već sedam godina ostvaruje pravo samoupravljanja neposrednih proizvođača.

Predajom preduzeća na upravljanje radnim kolektivima i izgrađivanjem sistema samoupravljanja neposrednih proizvođača, dosledno je oživotvoren davnašnji borbeni zahtev revolucionarnog radničkog pokreta; istovremeno, formiranjem radničkih saveta i veća proizvođača prišlo se rešavanju osnovnih društveno-ekonomskih problema i protivrečnosti u uslovima društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju, bez čijeg rešavanja naše društvo na putu socijalističkog razvijanja ne bi moglo da izbegne poremećaje i tendencije deformisanja socijalističkih odnosa.

Radnički saveti su demokratski politički organi, preko kojih slobodni proizvođači na društvenim sredstvima za proizvodnju neposredno ostvaruju svoja demokratska prava u upravljanju preduzećima. Radnički saveti nisu pretstavnici sopstvenika ni kolektivni sopstvenik sredstava za proizvodnju, već sastavni deo političkog sistema socijalističke demokratije. Kroz njih dolazi do izražaja jedinstvo interesa zajednice i interesa pojedinih proizvođača.

Pravi interesi radničke klase i radničkog samoupravljanja imaju svog neprijatelja kako u birokratizmu, tako i u svakom egoističkom individualizmu, koji ne vodi računa o interesu svih radnih ljudi naše zemlje. Radničko samoupravljanje u Jugoslaviji uspešno se razvijalo i jačalo upravo zbog toga, jer su se sve svesne socijalističke snage naše zemlje istražno i beskompromisno borile i protiv jedne i protiv druge tendencije, protiv deformisanja socijalističkih odnosa uopšte i radničkog samoupravljanja napose. Upravo zato je ostvarivanje radničkog samoupravljanja zakonita pojava socijalističkog razvijanja i sastavni deo borbe za socijalizam u našoj zemlji. Radničko samoupravljanje je na delu dokazalo životnu snagu i ispravnost teorije marksizma o podruštvljavanju proizvodnih sredstava, po kojoj sredstvima za proizvodnju moraju upravljati sami proizvođači, čime se ostvaruju demokratski i socijalistički odnosi u proizvodnji.

Radnički saveti omogućuju da društveno-ekonomski interes radničke klase, odnosno socijalističkih proizvođača postane osnovna pokretačka snaga mate-

rijalnog razvijanja u uslovima društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju, koja stalno i automatski reproducira socijalističke odnose na višem nivou. Svaki radni čovek i svaki radni kolektiv naše zemlje treba da bude slobodan u svom radu i da sebi stvara materijalni položaj prema svom radu. Radnički saveti omogućuju da se usklade samostalnost i stimulacija pojedinog proizvođača i kolektiva sa planskim usmeravanjem privrede i privrednog razvijanja. Društvenim planom se obezbeđuje planski razvoj privrede, ukida anarhični razvitak u privredi, uskladjuju unutarnji materijalni odnosi i usmerava razvitak proizvodnih snaga, a zakonima i opštим propisima se obezbeđuju jedinstvo našeg socijalističkog sistema, jednaki uslovi privređivanja za sve kao i opšti politički i materijalni interesi naše socijalističke zajednice. Stvaranjem radničkih saveta društvena svojina prelazi u razvijeniji oblik, za koji je karakteristično društveno upravljanje, odnosno nastajanje zajednice proizvođača na društvenim sredstvima za proizvodnju.

U radničkim savetima i u komunalnom sistemu ogleda se proces slobodnog udruživanja proizvođača, počev od preduzeća i komune sve do državne celine, koja i sama postepeno i sve više postaje zajednica slobodnih socijalističkih proizvođača.

Stvaranjem radničkih saveta i veća proizvođača odrazilo se na proširivanje prava i promenu položaja radničke klase, na njen odnos prema radu i sredstvima za proizvodnju, na demokratizaciju čitavog našeg društvenog i političkog uredjenja, na učvršćenje jedinstva radničke klase i uspostavljanje demokratskih ravnopravnih unutrašnjih odnosa u radnim kolektivima, na oslobođanje privrednog sistema od birokratskih stega, na razmah stvaralačkih sposobnosti i samoinicijative širokih slojeva radnih ljudi na svim područjima društvene delatnosti, na ekonomičnije poslovanje privrednih organizacija.

Radnički saveti i veća proizvođača predstavljaju jedan od najjačih izvora političke snage našeg socijalističkog društva, u kome neposredni proizvođači imaju vodeću društvenu ulogu i odlučujuće pozicije u svojim rukama. Od pravilnog određivanja mesta i uloge radničkih saveta i komuna u opštem političkom i ekonomskom mehanizmu našeg socijalističkog društva, kao i od njihovog učvršćenja i neprekidnog izgrađivanja i ospozobljavanja da bi mogli uspešno vršiti svoje zadatke, u prvom redu zavisi dalja demokratizacija našeg političkog i društvenog života, dalje razvijanje formi neposrednog upravljanja na svim područjima društvenog života, kao i drugih demokratskih tečajeva radnih ljudi.

II

Ekonomski uspon ostvaren u toku proteklih sedam godina izraz je sposobnosti, stvaralaštva i energije radničke klase i radničkih organa upravljanja koji su uspešno upravljali preduzećima i jačali proizvodne snage zemlje, ostvarivali nov privredni sistem i s uspehom doprinosili izgradivanju i realizaciji smernica opšte privredne politike.

Delegati Kongresa, svesni opštih materijalnih okvira i nivoa naših proizvodnih snaga, ističu da je borba za otklanjanje naše zatećene privredne zaostalosti i očuvanje naše nacionalne nezavisnosti tražila takav tempo investicionog izgradnje i nivo opšte potrošnje — koji je onemogućavao širu materijalnu osnovu samoupravnosti radnih kolektiva i time ograničavao veću aktivnost organa samoupravljanja. Uvereni smo da će se dosledno ostvarivanje sadašnje ekonomske politike — na osnovu postignutih rezultata izgradnje i u datim međunarodnim uslovima, sa skladnijim razvojem proizvodnih snaga, iskorišćavanjem prirodnih uslova za što brži privredni razvoj, povećavanjem produktivnosti rada i postizanjem što punije zaposlenosti, kao i sa realnom perspektivom podizanja životnog standarda — pozitivno odraziti na dalju afirmaciju sistema samoupravljanja neposrednih proizvođača. Istovremeno, proširivanje prava neposrednih proizvođača u oblasti proizvodnje i raspodele društvenog produkta, sa svoje strane, umnogome će doprineti porastu

proizvodnje i produktivnosti rada, odnosno jačanju i proširenju materijalne osnove našeg društvenog razvijanja u celini.

Polazeći od toga da su okviri ekonomske politike uslovjavali aktivnost radničkih organa upravljanja, a da od privrednog sistema u velikoj meri zavisi dalji rad radničkih saveta, Kongres smatra da buduća ekonomska politika i dalje izgrađivanje našeg privrednog sistema treba, u interesu samoupravljanja neposrednih proizvođača i proširivanja njihovih kompetencija, da obezbede:

1. slobodniju raspodelu dohotka, kroz koju treba što direktnije u proizvodnji da se realizuje pravo neposrednih proizvođača na zaradu prema radu. Za ostvarenje tog principa neophodno je: izmeniti sadašnji sistem plata, naročito u industriji; status proizvođača, na društvenim sredstvima za proizvodnju, u sistemu raspodele treba trajnije utvrditi, tako da pojedinac može da predviđa zadovoljavanje svojih životnih potreba na duži rok i da može svojom inicijativom i svojim radom da utiče što više na svoj sopstveni položaj;

2. ostvarenje što je moguće ujednačenijih uslova privređivanja za sve kolektive, kako bi njihovo veće ili manje učešće u raspodeli dohotka bilo rezultat ostvarene proizvodnje i produktivnosti rada i uspeha u ukupnom poslovanju; osim toga, treba izjednačiti preduzeća u pogledu režima osnovnih sredstava i otkloniti dosadašnje razlike u tretiranju starih i novih osnovnih sredstava; izvršiti ponovno i tačno procenjivanje vrednosti osnovnih sredstava, kao nužan preduslov realnog izdvajanja odgovarajućih sredstava kako za prostu tako i za proširenu reprodukciju;

3. jačanje samostalnosti preduzeća, u okviru planskog usmeravanja proizvodnje, potrošnje i razvoja proizvodnih snaga. U tom cilju potrebno je: da se prošire prava neposrednih proizvođača u upravljanju osnovnim sredstvima i amortizacijom, da nivo fondova na samostalnom raspolažanju i za investicije raste u zavisnosti od razvijene proizvodnje i ostvarene produktivnosti rada, kao i da proširena reprodukcija bude u većoj meri pod uticajem samih proizvođača; da se otklone neopravdane razlike, dispariteti cena, osim toga, korišćenje formiranih fondova privrednih organizacija osloboditi dosadašnjih ograničenja, proširujući pravo organa radničkog samoupravljanja da fondove koriste prema potrebama preduzeća; neophodna je potreba da se dosadašnji način utvrđivanja fonda stalnih obrtnih sredstava preduzeća i sadašnji sistem kreditiranja obrtnih i investicionih potreba učine jednostavnijim i prilagođenijim stepenu razvijenosti samoupravljanja proizvođača;

4. razvijanje samoinicijative proizvođača, poticanje boljeg upravljanja, zadovoljavanje potreba tržišta, proširenje proizvodnje i povećanje produktivnosti rada, kao i stvaranje odgovarajućih ekonomskih uslova za dalju raspodelu rada na bazi specijalizacije proizvodnje i kooperacije, povezivanja, ujedinjavanja, i udruživanja preduzeća, zasnovanog na unapređenju proizvodnih snaga, na materijalnim interesima i potrebama slobodnih proizvođača i njihovim neokrnjenim pravima upravljanja.

Kongres posebno poziva radničke savete da ostvaruju najširu saradnju i traže različite oblike udruživanja, povezivanja i ujedinjavanja preduzeća. Udruživanje otvara nove mogućnosti za saradnju proizvođača na razvijanju proizvodnih snaga, na koordinaciji proizvodnih programa, na široj raspodeli rada u zajedničkoj investicionoj politici, u zajedničkom korišćenju fondova itd. Potičući razvoj privrede, a time i proces daljeg podruštvljavanja proizvodnje, privredno udruživanje treba da bude zasnovano na neokrnjenim pravima samoupravljanja proizvođača. Na toj osnovi ono će doprineti jačanju uloge neposrednih proizvođača u demokratskom rukovođenju privredom u celini.

III

Pošto se ostvarenje radničkog samoupravljanja neizbežno odražava i na ulogu i funkcije pretstavnicih organa vlasti i državnog aparata, Kongres smatra:

- da treba i dalje jačati demokratizam u odlučivanju privrednim problemima;
- da je zadatak pretstavnicih organa da određuju opšte uslove za privredovanje preduzeća da planski usmeruju proizvodnju i potrošnju i stvaraju povoljne uslove za slobodan razmah socijalističkih snaga;
- da treba stvarati uslove za smanjenje administrativnih zahvata u privredi, kojih će nužno, u interesu efikasnog sprovođenja planskih proporcija, morati biti i dalje, razvijajući u isto vreme veće mogućnosti uticaja neposrednih proizvođača na odlučivanje o tim pitanjima;
- da treba pojačati društvenu kontrolu ne narušavajući samostalnost i samoupravljanje proizvođača u preduzećima.

U odnosu na komunu, koja zajedno s radničkim savetima pretstavlja osnovicu našeg društveno-ekonomskog sistema i osnovnu zajednicu proizvođača, preko koje se najuspešnije dovode u sklad opšti i lični interesi i u kojoj se ostvaruje društveno-ekonomска povezanost individualnih proizvođača u rešavanju niza zajedničkih problema društvenog i ličnog standarda, Kongres smatra da je nužno i opravdano:

- da prihodi komune namenjeni budžetu i opštoj potrošnji budu u prvom redu zavisni od visine ličnih dohodataka proizvođača i svih građana, čime će društveno-ekonomska povezanost individualnih proizvođača i komuna dobiti novu sadržinu;
- da se preciziraju prava komuna u odnosu na preduzeća, kako bi se isključili razni oblici pritiska komune na preduzeća i mešanja u one funkcije preduzeća, koje bi morale biti njihovo neprikosnovenno pravo;
- komunama i preduzećima treba omogućiti da se, u okviru sredstava koja su na njihovom raspolaganju, slobodno sporazumevaju o zajedničkom rešavanju, odnosno finansiranju određenih komunalnih potreba, na kojima su zainteresovani i pojedini proizvođači i radni kolektivi kao celina;
- da organi vlasti u opština i srezovima ubuduće održavaju čvršću vezu s preduzećima preko radničkih organa upravljanja.

U sistemu radničkog samoupravljanja neposredne veze između samih proizvođača i njihovih pretstavnicih organa u upravljanju privredom sve se više ostvaruju u raznim oblicima direktnog povezivanja, pre svega preko veća proizvođača, komora, zajednica, udruženja. Istovremeno, u tim odnosima sve više slabi uloga državnog upravnog aparata u upravljanju privredom.

S obzirom da direktno učešće radničke klase u vlasti treba da se ostvara i van preduzeća, Kongres smatra da je veća proizvođača nužno i dalje jačati i razvijati, kao demokratsku formu realizovanja vodeće uloge radničke klase u društvenom razvitku, neposrednog učešća proizvođača u raspodeli dohotka i raspolaganja viškom rada, u određivanju ciljeva ekonomske politike, kao i rešavanja svih socijalno-ekonomskih uslova i potreba trudbenika. Oseća se potreba:

- da veća proizvođača samostalnije razmatraju privredne probleme preduzeća, utiči na koordiniranje njihove delatnosti i zadovoljavanje ekonomskih i socijalnih potreba proizvođača; veća proizvođača bi trebalo da imaju jači uticaj i samostalne funkcije u potvrđivanju pravila, statuta i drugih unutrašnjih instrumenata preduzeća, udruženja i zajednica, u potvrđivanju završnih računa, investicionoj politici, prilikom izbora i postavljanja direktora, u politici upotrebe izvesnih sredstava za društveni standard i poboljšanje radnih uslova, itd.;

— da se veća proizvođača kao sastavni deo sistema samoupravljanja neposrednih proizvođača formiraju u opština.

Udruživanje u privredi pretstavlja put daljoj demokratizaciji i deetatizaciji privrede, čime se stvaraju uslovi za afirmaciju radničkog samouprav-

ljanja u širim okvirima. Postojeće forme udruživanja u komorama i udruženjima pokazale su pozitivne rezultate i bile su značajan faktor u povezivanju pojedinačnih i opštih interesa, u potsticanju i jačanju socijalističke orientacije u delatnosti privrednih organizacija. Dosadašnje iskustvo ukazuje na potrebu što tešnjeg povezivanja komora i udruženja sa većima proizvođača u srežu, republici i savezu, čime će se ostvarivati njihov neposredni uticaj na celokupni sistem demokratskog upravljanja privredom.

Odajući priznanje političkim i društvenim organizacijama — u prvom redu Savezu komunista, Socijalističkom savezu, sindikatima i Narodnoj omladini — za dosadašnju ulogu i delatnost na učvršćenju sistema radničkog samoupravljanja, Kongres se obraća ovim organizacijama da i ubuduće svoju pažnju usmere na aktiviranje što većeg broja proizvođača u upravljanju. Društvene organizacije, pogotovo sindikalne podružnice u preduzećima, treba da budu organizatori društvene kontrole nad radom organa upravljanja, kako bi proizvođači u celini osigurali uvid u delovanje i aktivnost svog samoupravnog mehanizma, obezbedili se i zaštitili od narušavanja interesa pojedinaca, grupa i kolektiva. Polazeći od interesa socijalističkog razvijanja, društvene organizacije imaju i funkciju uskladljivanja zajedničkih i pojedinačnih interesa, ličnih i kolektivnih interesa radničke klase. Posebna je uloga Saveza komunista, sindikata i omladinske organizacije na stvaranju povoljnih uslova za samoupravljanje u preduzećima, kroz demokratizaciju unutrašnjih odnosa u radnim kolektivima i suzbijanje birokratskih ostataka u svesti, navikama i metodima rada. Tome treba dodati brigu svih društvenih organizacija za opšte, stručno i društveno-ekonomsko vaspitanje proizvođača i njihovo ospozobljavanje za aktivno i svesno učešće u organima samoupravljanja.

Društvene organizacije su sastavni deo i neophodna komponenta našeg samoupravnog mehanizma, vršeći ulogu organizovane društveno-političke snage na koju se oslanja sistem radničkog i društvenog samoupravljanja.

IV

Kongres konstatuje da je većina radničkih saveta u proteklom periodu pokazala razumevanje za modernizaciju procesa proizvodnje, za otkrivanje unutrašnjih rezervi i sniženja troškova proizvodnje, za proširenje kapaciteta, povećanje proizvodnje i produktivnosti rada, za poboljšanje komercijalnog i finansijskog poslovanja, za podizanje stručnosti kadrova, za proširenje asortimenta i poboljšanje kvaliteta proizvoda itd., tako da postignuti privredni rezultati u celini dokazuju zrelost radničke klase i efikasnost sistema radničkog samoupravljanja.

Međutim, kako su izvesni nedostaci — objektivne i subjektivne prirode — ometali postizanje još boljih rezultata, Kongres smatra da je neophodno:

— donošenjem dugoročnih privrednih planova i programa trajnije fiksirati smernice i obezbediti širu ekonomsko-političku perspektivu za aktivnost organa samoupravljanja u preduzećima;

— otkloniti poteškoće preduzećima koje nastaju zakašnjenjem u donošenju društvenih planova i čestim menjanjem privrednih instrumenata;

— uskladiti funkcije banaka sa sistemom samoupravljanja, poboljšavajući njihovo poslovanje;

— izgrađivati uprošćeniji sistem i mehanizam obračuna sa zajednicom kao i knjigovodstvenu evidenciju, kako bi radničkim organima upravljanja osigurali bolji uvid i više služili za donošenje odluka, otkrivanje problema i skrivenih rezervi.

Kongres poziva radničke savete:

— da se mnogo više bave organizacijom preduzeća i organizacijom rada, da obezbede korišćenje i uvođenje što savremenijih metoda rukovođenja, unutrašnje kontrole i formiranja potrebnih službi i biroa za pojedine delatnosti u preduzećima;

— da kroz merenje učinka, uvođenje individualne i grupne stimulacije za zalaganje i produktivnost, kao i sistem premija, obezbeđe raspone u zarađama prema stručnosti i ostvarenoj produktivnosti u radu; da izvrše analitičku procenu radnih mesta i koriste je za organizaciju posla, a posebno da usavršavaju sistem raspodele zarada u kolektivima prema uspehu u radu i težini posla svakog proizvođača;

— da sistematski i šire nego dosad rade na stručnom sposobljavanju postojećih i pripremanju mlađih kadrova: formiranjem škola pri velikim preduzećima, stipendiranjem, upućivanjem na specijalizaciju, organizovanjem kurseva, seminara, stručnih klubova itd.;

— da, razvijajući komercijalnu službu, posvete još veću pažnju izučavanju domaćeg i stranih tržišta u cilju što efikasnijeg prilagođavanja proizvodnje potražnji;

— da se efikasnije i odlučnije zalaže za poboljšanje odnosa između preduzeća, za otklanjanje međusobnih sporova, za suzbijanje nesolidnosti u poslovanju i za izvršavanje ugovornih obaveza, kao i za svesno ispunjavanje obaveza prema zajednici;

— da se daleko više nego dosad bave zaštitnim sigurnosnim merama, da odvajaju više sredstava za higijensku i tehničku zaštitu, da svakodnevno preduzimaju mere za sprečavanje nesreća na poslu i profesionalnih oboljenja.

Kongres konstatiše da su u mnogim preduzećima direktori i stručni rukovodioci znatno doprineli razvoju i usavršavanju prakse radničkog samoupravljanja, te predlaže svim radničkim savetima da rade na jačanju konstruktivne saradnje između radničkih organa upravljanja i stručnih rukovodilaca preduzeća, kao i da potstiču stvaranje kvalifikovanog stručnog aparata preduzeća, neophodnog za funkcionisanje svakog savremenog, naprednog preduzeća, kao i za sam sistem radničkog samoupravljanja.

U našim preduzećima treba još jačati svest da razvitak privrede u celini zavisi od uspešnog rada svakog pojedinog preduzeća i da podizanja standarda i boljeg života nema bez veće produktivnosti rada. Pozivamo radne kolektive i radničke savete da najveću pažnju obrate:

— uvođenju moderne tehnike i savremenih tehnoloških postupaka u proizvodnji; da važe slede napredak nauke i tehnike kod nas i u svetu i šire saraduju sa ustanovama za unapređenje proizvodnje;

— štednji sirovina, pogonske energije, novčanih sredstava i radne snage, kao i sniženju materijalnih troškova;

— radnoj disciplini i organizaciji rada u preduzećima, fluktuaciji i nepotrebnom rasipanju radne snage;

— suzbijanju pojava monopolističkih tendencija i dogovora preduzeća na štetu zajednice i potrošača;

— kvalitetu proizvoda i assortimanu;

— unutrašnjoj kontroli u preduzećima, što oštريјој осуди svih koji štete interesima kolektiva i privrede u celini.

V

Imajući u vidu da upravljanje preduzećima od strane radnika izaziva neizbežne posledice i promene u položaju proizvođača i unutrašnjim odnosima u radnim kolektivima, Kongres ističe:

— radničko samoupravljanje stvara podlogu istinske slobode čoveka, s obzirom da proizvođači direktno upravljaju i sami sve više učestvuju u formiranju svojih proizvodnih odnosa i svojih uslova rada i života;

— radničko samoupravljanje likvidira ne samo najamni radni odnos, nego je potstaklo proces izrastanja novih odnosa na bazi udruživanja slobodnih proizvođača.

Kongres smatra da bi, uporedo sa stvaranjem materijalnih mogućnosti za otklanjanje ostataka centralizma u rešavanju uslova rada, ubuduće trebalo na osnovu jedinstvenih društvenih normi omogućiti radnim kolektivima da

postepeno sve slobodnije i samostalnije regulišu unutrašnje odnose i uslove rada, kao i da samostalnije koriste povećanu produktivnost za poboljšanje radnih i životnih uslova članova kolektiva.

Kongres, takođe, smatra da novi odnosi u proizvodnji traže da primanje na posao, otpuštanje s posla, održavanje radne discipline, preuzimanje disciplinskih mera, bude što je moguće više stvar samih proizvođača odnosno njihovih predstavnika organa. U skladu sa materijalnim mogućnostima ubuduće treba jačati ulogu radničkih saveta u regulisanju i drugih uslova rada, kao što su: radno vreme, odmor, stambeno pitanje, društvena ishrana, kulturne i druge potrebe.

Istovremeno je potrebno službu za posredovanje rada organizaciono i funkcionalno pojačati, uspostaviti organe društvenog upravljanja i razvijati je kao službu samih proizvođača, koja će se u svom radu sve više oslanjati na veća proizvođača, organe samoupravljanja u preduzećima i na sindikate.

Dosadašnja iskustva pokazuju da su u preduzećima stvoreni novi, slobodniji i demokratski odnosi, iz kojih izrasta svesna disciplina i povećana samoinicijativa prozvodača. Obzirom da u pojedinim preduzećima ima još ostatak starih odnosa, Kongres poziva radničke savete:

- da ne dozvoljavaju kršenje prava, nezakonite i nehumane postupke u odnosu na pojedince;
- da se odlučno suprotstavljaju svim nedemokratskim pokušajima gušenja kritike i slobodnog iznošenja mišljenja i predloga;
- da istovremeno suzbijaju manifestacije birokratskih, anarhističkih, sitnosopstveničkih i individualističkih shvatana;
- da doprinesu otklanjanju mestimičnih pojava zastarelih gledanja i shvatana odnosa između radnika i rukovodećih službenika;
- da se u većoj mjeri založe za pravilnu primenu propisa o zasnivanju i raskidanju radnog odnosa;
- da posvete više brige za osposobljavanje i upoznavanje radnika sa uslovima rada na radnim mestima na kojima će raditi, razvijanju zaštitnih mera pri radu, uslovima rada radne žene, invalida i radničke omladine.

Najsigurnija baza za uspostavljanje drugarskih, ravnopravnih ljudskih odnosa u preduzećima — jeste samoupravljanje radnih kolektiva. Polazeći od te osnove i koristeći je u punoj meri, trebalo bi posvetiti veliku pažnju negovanju i razvijanju što povoljnijih unutrašnjih uslova za upravljanje, novih etičkih normi i takvih radnih uslova u kojima će da dođu do punijeg izražaja ravnopravnost, sloboda i sposobnost svakog pojedinca.

VI

Radnički saveti i upravni odbori su kroz praksu upravljanja usavršavali svoju organizaciju, stil i metod svoga rada. Protekli period njihovog poslovanja protekao je u poboljšavanju kvaliteta i metoda rada, kao i u proširivanju uticaja kolektiva na rad organa upravljanja.

Polazeći od toga da je kolektiv proizvođač osnovni nosilac prava upravljanja, Kongres smatra da je potrebno osigurati radnom kolektivu — pored izbora, opoziva i referendumu — i druge mogućnosti neprekidnog i direktnog uticaja na upravljanje preduzećem. Obavezno podnošenje izveštaja kolektivu o radu organa upravljanja u kraćim periodima i o svim osnovnim problemima, konferencije i zborovi radnika, proširivanje kruga problema o kojima će organi upravljanja obavezno konsultovati kolektiv pre donošenja konačnih odluka, itd., treba da budu forme stalnog jačanja uticaja kolektiva na upravljanje i rad radničkih saveta i upravnih odbora.

Pored pomenutih oblika neposrednog učešća kolektiva kao celine u upravljanju preduzećem, treba jače razvijati i individualnu inicijativu pojedinih članova kolektiva. U tom cilju propisima i pravilima preduzeća posebno regulisati odnos organa upravljanja prema predlozima radnika i korišćenje tih predloga, jer će uvođenje odgovarajućeg priznanja i materijalne stimulacije dati snažnog potstrelka za širu samoinicijativu proizvođača.

U cilju usavršavanja organizacije, metoda rada i podizanja odgovornosti u radu organa upravljanja, Kongres smatra da je potrebno:

a) mandat radničkih saveta produžiti na dve godine, a mandat upravnih odbora zadržati na godinu dana, čime će se obezbediti veća efikasnost u radu radničkih saveta;

b) šire primeniti način izbora po izbornim jedinicama kako bi prilikom izbora volja radnog kolektiva došla do potpunijeg izražaja u preduzećima koja u svom sastavu imaju pogone i poslovne jedinice sa većim brojem radnika;

c) za preduzeća sa sezonskim karakterom poslovanja potrebno je posebno regulisati način izbora organa radničkog samoupravljanja, vodeći računa o posebnim uslovima u pojedinim vrstama takvih preduzeća (gradevinarstvo, poljoprivredna dobra, sezonsko ugostiteljstvo itd.);

d) detaljnije razraditi, kroz propise i pravila preduzeća, način opoziva članova radničkih saveta i upravnih odbora;

e) jačati ulogu radničkih saveta u donošenju osnovnih odluka i smernica za rad privredne organizacije, a upravne odbore učiniti više izvršnim organima radničkih saveta;

f) propisima omogućiti veću elastičnost u određivanju delokruga radničkog saveta, upravnog odbora i direktora preduzeća, na taj način što bi se pravilima preduzeća pojedina ovlašćenja višeg organa mogla pod određenim uslovima prenositi na niži organ;

g) dalje razvijati i usavršavati rad stalnih i povremenih komisija radničkih saveta, odnosno upravnih odbora, kao forme rada ovih organa;

h) odlučnije pristupati širem formiraju organa radničkog samoupravljanja u pogonima i poslovnim jedinicama u svim preduzećima u kojima za to postoje uslovi. Pravilima preduzeća utvrditi prava ovih organa ne samo na podnošenje predloga po pojedinim pitanjima, nego i odlučivanje, bilo uz saglasnost organa upravljanja preduzeća, bilo u potpuno samostalnom delokrugu. Usavršavanjem organizacije preduzeća omogućiti utvrđivanje rezultata rada, ne samo preduzeća u celini, nego i pojedinih pogona, da bi se ostvarila odredena materijalna baza njihovog samoupravljanja.

i) suzbijati pojave neopravданog smanjivanja broja članova radničkih saveta, naročito u velikim preduzećima.

Kongres, takođe, smatra da specifičnosti pojedinih privrednih oblasti i grana treba ubuduće jače i doslednije da dođu do izražaja i u organizaciji radničkog samoupravljanja, a naročito da samoupravljanje proizvodača treba kombinovati s drugim oblicima društvenog upravljanja u privredi. U tom pogledu naročito se ističu sledeći zadaci:

— u nužno centralizovanim privrednim organima (kao što su željeznički i poštanski saobraćaj, elektroprivreda i sl.) dalje razvijati radničko samoupravljanje jačanjem funkcija, proširenjem sadržine rada i materijalne baze radničkih saveta u preduzećima i osnovnim jedinicama, kao i ostvarivanjem funkcija koje nužno moraju biti zajedničke preko radničkih organa upravljanja na višem nivou;

— preduzeća koja primaju dotacije trebalo bi da imaju mogućnost da tim sredstvima sama i raspolažu, što bi znatno uticalo na jačanje njihove materijalne baze i na postizanje veće stimulacije radnog kolektiva;

— u sezonskom pansionskom ugostiteljstvu ostvariti takve oblike društvenog upravljanja u kojima će doći do izražaja: stalno zaposleni radnici i službenici, sezonski radnici — meštani, kao i pretstavnici komune i za razvoj turizma zainteresovanih društvenih organizacija;

— kroz izmene propisa i društvenu aktivnost raditi na jačanju samoupravljanja kolektiva u radnjama sa paušalnim obračunom;

— s obzirom na ulogu trgovine, ugostiteljstva, turizma i komunalnih službi u našoj privredi, u ovim granama privrede treba i dalje razvijati razne oblike društvenog upravljanja, društvene kontrole i uticaja potrošača, koji treba da imaju i određena ekonomska prava na račun prometa i dobiti u trgovini i društvenoj ishrani;

— u privrednim delatnostima zadružnih i društvenih organizacija osigurati potpunu primenu osnovnih principa radničkog samoupravljanja; sistem privređivanja i raspodele dohotka treba i u tim delatnostima tako postaviti da zarade proizvođača budu direktno zavisne od njihovog rada i uspeha u poslovanju, kao i da se osigura potsticaj zadruga, zadružnih i društvenih organizacija da razvijaju odgovarajuće privredne delatnosti;

— u zanatstvu forme radničkog upravljanja prilagoditi njegovom uslužnom karakteru, a potsticaj osigurati kroz pojačani materijalni razvitak svih uslužnih delatnosti, odnosno kroz promenu investicione i kreditne politike u zanatstvu; tražiti nove oblike upravljanja u zanatskim radnjama sa društvenim sredstvima za proizvodnju, a u privatnom zanatstvu insistirati na ostvarenju učešća radnika u upravljanju i učešća u čistoj dobiti.

Kongres, takođe, smatra da je za usavršavanje metoda rada radničkih saveta neophodno: izgradnje čvršćih unutrašnjih formi rada, donošenje pravilnika i poslovnika u radu radničkih saveta i upravnih odbora, redovno vođenje zapisnika, formulisanje pismenih odluka zaključaka i drugih formi razvijene unutrašnje metodike rada. Sistemom redovnih informacija i konzultativnih sastanaka treba postići da članovi organa upravljanja budu uvek upoznati sa osnovnim zbivanjima u kolektivu i sa privrednim rezultatima, kako bi mogli biti aktivniji i kvalitetnije odlučivati.

Učešće u radu radničkih saveta i upravnih odbora preuzeća je društvena funkcija, koja ne treba da bude ni honorisana ni nagrađena.

VII

Polazeći sa stanovišta da je jedan od osnovnih faktora za uspešan razvoj samoupravljanja — sposobnost proizvođača za upravljanje, Kongres konstataju da je u dosadašnjem periodu pravilno shvaćen sav značaj društvene svesti, iskustva, sposobnosti, stručnosti i obrazovanja za uspešno i kvalifikovano učešće u radničkim savetima i većima proizvođača. Ispravno je ostvarena zamisao o učenju na praksi i kroz praksu upravljanja. Na području radničkog obrazovanja korenit preokret je nastupio uporedo s izgradnjom mehanizma samoupravljanja proizvođača. Novi uslovi i nove potrebe odrazile su se u pogledu sadržine, forme, institucija i metoda obrazovanja.

Kongres smatra:

— da naš školski sistem i školski program treba čvršće da izrastaju iz našeg društvenog sistema i smernica našeg društvenog i privrednog razvijnika, kao i da imaju više u vidu potrebe proizvođača za upravljanje preuzećima;

— da je neophodno usavršavati i razvijati naš sistem stručnog i tehničkog obrazovanja; stručno obrazovanje treba da dobije važnije mesto u sistemu obrazovanja u našoj zemlji i razvijati ga tako da omogući radnicima iz proizvodnje povoljnije uslove za sticanje najviše kvalifikacije i pristup na fakultete; uključiti veća proizvođača u rešavanje izvesnih problema stručnog školovanja i usavršavanja; stručno obrazovanje na svim nivoima treba da bude dopunjeno i društveno-ekonomskim obrazovanjem, jer stručni kadrovi treba da budu ne samo sposobni proizvođači, nego i sposobljeni za aktivno učešće u organima upravljanja;

— da je društveno-ekonomsko obrazovanje proizvođača neophodno i dalje sprovoditi preko sindikata i svih dosadašnjih formi i institucija, orijentujući se postepeno na uvođenje stabilnijih formi obrazovanja;

— da radničke univerzitete treba i dalje jačati i dosledno unapredijevati u ustanove sa unutrašnjim razvijenim sistemom koji će omogućiti proizvođačima obrazovanje i usavršavanje za vršenje raznih društvenih i proizvodnih funkcija;

— da centre za obrazovanje i obučavanje privrednih kadrova treba više nego dosad orijentisati na članove organa upravljanja i dalje osnovati kao institucije za intenzivno ospozobljavanje proizvođača za njihove funkcije u organima upravljanja;

— da treba prići osnivanju škola sa programima iz društveno-ekonomskih problematičkih, za društveno-ekonomsko sposobljavanje radnika-upravljača;

— da treba posvetiti posebnu pažnju obrazovanju rukovodećih kadrova u radničkim organima upravljanja radi usavršavanja metoda rada i rukovodeća sastanaca;

— da programi društveno-ekonomskog obrazovanja proizvođača treba da obuhvataju ne samo potrebna znanja nego i neke veštine i tehnike, kako bi članovi organa upravljanja mogli uspešno da donose opšte odluke, da ocenjuju izvršenje zadataka, da upravljaju preduzećem kao celinom i da su sposobni da koriste i kontrolišu stručne službe u preduzeću.

— da fabrički listovi, uz veću pomoć radničkih saveta, treba da posluže bržem i svestranijem sposobljavanju proizvođača i široj razmeni iskustava, kao i da je za obrazovanje radnika potrebna razvijena stampa i publicistika, posebna i prikladna literatura i filmska proizvodnja.

Neprekidno razvijanje društvenog upravljanja na različitim područjima i u novim vidovima nameće neophodnu potrebu da se sposobljavanje za funkcije upravljanja ne ograničava ubuduće na preduzeća, nego da se proširuje na sposobljavanje za samoupravljanje u komunalnim zajednicama, socijalnim osiguranjem itd.

Uloga preduzeća u društveno-ekonomskom i stručnom obrazovanju je nedovoljna, zato treba obezbediti jaču materijalnu zainteresovanost radnih kolektiva i pojedinaca za obrazovanje i proširivanje znanja, s tim da se radnički saveti više orientišu na razvijanje raznih formi svestranog obrazovanja, bilo samostalno, bilo više preduzeća zajedno.

Kongres podvlači da su finansijska sredstva i nastavni kadrovi za potrebe na ovom području u celini uvez nedovoljni i obraća se radničkim savetima, narodnim odborima i većima proizvođača i drugim društvenim faktorima da poboljšaju materijalne i kadrovske uslove za svestrano obrazovanje radničke klase.

Kongres preporučuje radničkim savetima u svim većim preduzećima da formiraju kadrovsu službu i učine je sposobnom da na savremen način radi na rešavanju složene problematike, primanja i uvođenja u kolektiv; ispitivanja sposobnosti, razmeštaja, brige za potrebe radnika, kao i na sposobljavanju kadrova za njihove kompleksne funkcije u preduzeću i društву.

Sistem učešća svih radnika u društvenom upravljanju jedan je od najsnaznijih doprinosova u formiranju socijalističke svesti i otklanjanju kapitalističkih ostataka u svesti, kao i u procesu postepenog nestajanja suprotnosti između manuelnog i intelektualnog rada. Sistematska, široko razvijena delatnost na društveno-ekonomskom obrazovanju radničke klase predstavlja jedan od značajnih i dopunskih faktora u tome procesu.

VIII

Razvoj socijalističkih odnosa i demokratskog upravljanja nameće potrebu kodifikacije osnovnih propisa, kao što su: osnivanje i konstituisanje preduzeća, organizacija i nadležnosti pojedinih organa u sistemu radničkog upravljanja. Oblici društvenog i privrednog udruživanja, odnosi privrednih organizacija prema državnim organima i ostalim faktorima društvenog i političkog života. Kodificiranje osnovnih odnosa doprineće bržem razvoju socijalističkih moralnih normi koje predstavljaju jedan od važnih elemenata društvenog razvoja.

Delegati smatraju da je stoga potrebno:

a) doneti nove propise o preduzećima u cilju davanja šire zakonske osnove dosadašnjoj praksi radničkih saveta i usmeravanja njihovog daljeg razvitka;

b) postepeno i u skladu s materijalnim mogućnostima menjati propise o odnosima proizvođača na društvenim sredstvima za proizvodnju, budući da

postojeće regulisanje radnih odnosa u privredi ne odgovara u potpunosti razvijenim uslovima samoupravljanja proizvođača i novom položaju radnika u proizvodnji;

- c) ubrzati donošenje novih propisa o udruživanju u privredi;
- d) s obzirom da je pravo samoupravljanja osnovno neprikosnoveno pravo svih proizvođačkih kolektiva, principe radničkog samoupravljanja dosledno sprovesti i u onim oblastima i granama privrede (šumarstvo, komunalne službe, razni servisi itd.) gde to dosad nije učinjeno, razvijanjem odgovarajućih formi samoupravljanja proizvođača ili kombinovanjem sa formama društvenog upravljanja, odnosno traženjem specifičnih formi za pojedine grane i oblasti.

Polazeći od društveno-ekonomskog značaja i iskustva stečenih kroz razvijanje sistema radničkog samoupravljanja, stojeci na stanovištu da nedostatak temeljnih analiza i uopštavanja bogatih iskustava predstavlja slabost dosadašnjeg perioda, smatrajući da je nužno efikasnije usavršavanje sistema i unapređenja praktične delatnosti radničkih saveta — Kongres predlaže:

1. osnivanje saveznog instituta ili slične ustanove za društveno upravljanje, kao naučno-istraživačke, organizaciono-instruktivne i pedagoške institucije za razna područja upravljanja proizvođača i radnih građana uopšte;
2. formiranje servisnih službi za pomoć preduzećima i radničkim savetima u rešavanju unutrašnjih i poslovnih problema, kao i za unapređenje organizacije rada;
3. intenzivnije izdavanje literature o radničkom samoupravljanju, priručnika za radničke savete i periodičnih publikacija namenjenih organima upravljanja.

* * *

Kongres izražava svoje duboko uverenje da će ostvarivanje ove Rezolucije pretstavljati krupan korak u daljem razvijanju mehanizma samoupravljanja i prava neposrednih proizvođača. Istovremeno, Kongres izražava uverenje da će svi radnički saveti i ostali organi samoupravljanja proizvođača, predstavnički i državni organi, komore i udruženja preduzeti potrebne mere, pokazati punu inicijativu i dati svoj doprinos kako bi svi zaključci, preporuke, zahtevi, predlozi i pozivi Kongresa bili što potpunije i uspešnije realizovani.

Delegati Kongresa, u ime proizvođača naše zemlje, izražavaju svoju spremnost da svim svojim snagama podrže organe svoje vlasti i čitav samoupravni mehanizam u izgradnji socijalističkog društvenog uređenja. Radnička klasa Jugoslavije će ubuduće, kao i dosad, biti osnovni nosilac i borac za ostvarivanje svih mera koje naša zajednica preduzima u interesu socijalizma, novih društvenih odnosa i demokratskog prava samoupravljanja proizvođača.

Kongres poziva čitavu radničku klasu naše zemlje da u dosadašnjim rezultatima sistema radničkog samoupravljanja crpi snage za njegovo neprekidno jačanje, usavršavanje i razvijanje. Učešće proizvođača u upravljanju privredom sastavni je deo borbe za socijalističko društveno uređenje i ostvarenje vekovnih oslobođilačkih težnji revolucionarnih i demokratskih snaga.«

REZOLUCIJE I ODLUKE DRUGOG KONGRESA SAMOUPRAVLJAČA

Polazeći od toga da u našoj zajednici, osim samoupravno udruženih radnih ljudi, nema druge društvene snage koja može uspešno, demokratskim putem, da razrešava društvene probleme i protivrečnosti i da bude nosilac naše revolucije u njenom stalnom kretanju

Drugi kongres samoupravljača Jugoslavije donosi sledeću

REZOLUCIJU O AKTUELНИМ ПОЛИТИЧКИМ ЗАДАЦИМА

1. Dajući punu podršku ustavnim promenama, Kongres naglašava potrebu da se, posle završene javne debate, predloženi amandmani usvoje i da angažovanjem svih društvenih snaga njihova suština dobije praktičan izraz u ostvarivanju samoupravnih društvenih odnosa. Izražavajući stremljenja radničke klase i svih radnih ljudi, Kongres naglašava odgovornost svih subjekata političkog i samoupravnog odlučivanja i svih nosilaca javnih funkcija da odlučno i dosledno primenjuju principе i sadržinu ustavnih amandmana u razrešavanju protivrečnosti i problema unutar udruženog rada, u međunalacionim odnosima, u afirmisanju prakse demokratskog sporazumevanja i samoupravnog i društvenog dogovaranja, u razvijanju integracije društva na samoupravnim osnovama, u daljem jačanju ravnopravnosti, bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije.

2. Kongres zahteva neodložnu i svestranu razradu i doslednu primenu onih ustavnih amandmana koji se odnose na neotuđivost prava radnih ljudi i njihovih samoupravnih organizacija u raspolaganju uslovima, sredstvima i rezultatima rada, koji vode jačanju odlučujuće uloge i uticaja udruženog rada na celinu tokova ekonomske i društvene reprodukcije, samoupravnom povezivanju i integraciji društvenih sredstava, rada i stvaranja, kao i doslednoj primeni principa raspodele prema radu i rezultatima rada u svim delatnostima. Istovremeno, Kongres odlučno zahteva da se spreče svi oblici sticanja i prisvajanja koji nisu u skladu sa raspodelom prema radu i rezultatima rada i neopravdane socijalne diferencijacije koje nastaju na toj ili bilo kojoj drugoj osnovi.

Ovo su ključna pitanja daljeg razvoja socijalističkog samoupravljanja. U socijalističkom i samoupravnom rešavanju ovih pitanja izražava se životni interes radničke klase i radnih ljudi svih naroda i narodnosti naše socijalističke zajednice. Na tome se proverava svaka politika, svako opredeljenje i svacije ponašanje u društvu.

U ostvarivanju ovog kursa neophodno je prevazilaziti odnose i praksu koji omogućavaju otudivanje rezultata rada u obliku državno-svojinskog i tehnokratsko-upravljačkog monopolja i koji vode jačanju od proizvodača otuđenih centara ekonomske i političke moći.

3. Kongres smatra da klasni, ekonomski, kulturni i drugi interesi radničke klase zahtevaju da se u međunacionalnim odnosima dosledno ostvaruju principi pune ravnopravnosti, podjednake odgovornosti i učešće svih republika i pokrajina u obavljanju zajedničkih poslova kao bitne pretpostavke za jačanje jedinstva i kohezije naše višenacionalne zajednice. S druge strane, ti isti interesi zahtevaju da se u međunacionalne odnose unosi humanistička sadržina, poverenje, duh bratstva i jedinstva, sve tešnjeg zblžavanja i solidarnosti. Zato će naši radni ljudi i dalje biti odlučni protiv svih tendencija narušavanja principa ravnopravnosti, samostalnosti, slobodnog razvoja svakog pojedinog naroda i narodnosti i protiv svih tendencija hegemonizma, namećanja interesa drugih. A oni će isto tako biti odučni u borbi protiv pokušaja da se od šovinističkog nacionalizma stvara platforma za političku borbu protiv socijalističkih samoupravnih i humanističkih tekovina naše revolucije.

4. Kongres ukazuje na značaj doslednog izgradnje političkog sistema sa stanovišta jačanja uticaja neposrednih proizvođača i samoupravne društvene baze na sve tokove, centre i nivoe političkog odlučivanja.

U tom cilju Kongres se zalaže za to da se celokupni politički, a posebno skupštinski sistem izgrađuje na samoupravnoj strukturi udruženog rada i samoupravno organizovanih interesnih zajednica i da postane što neposredniji izraz slobodno ispoljavanih i samoupravno usaglašavanih interesa radnih ljudi. Potrebno je odlučno suprotstavljanje svim tendencijama da se u našem skupštinskom sistemu zadržavaju odnosno jačaju oblici koji bi se oslanjali na osamostaljene političke grupacije otuđene od radničke klase i udruženog rada.

Zalažući se za podruštvljavanje politike, Kongres smatra neodrživim svako zatvaranje politike u forme i uske krugove i njeno pretvaranje u praktičističku igru trenutnih parcijalnih interesa, koja od politike pravi politikantstvo, od brige za čoveka brigu pojedinaca za poziciju u vlasti, a od politizacije masa manipulisanje njima. Kongres osuđuje svaki pokušaj da politikantstvo, karijerizam i borba među ljudima za ličnu poziciju dobiju pravo građanstva u političkom životu našeg samoupravnog društva.

5. Dajući punu podršku zaključima 17. sednice Predsedništva SKJ, a polazeći od sopstvenih opredelenja, posebno onih koja su sadržana u uvodnoj i završnoj reči druga Tita i referatu druga Kardelja, Kongres izražava opravданa očekivanja i zahteve radnih ljudi da se ovi zaključci efikasno i dosledno sprovedu na svim nivoima političkog i društvenog odlučivanja. Svako oklevanje i kolebanje u praktičnoj realizaciji tih stavova radni ljudi će oceniti kao ugrožavanje njihovih vitalnih interesa.

Kongres polazi od toga da bi slabljenje sopstvene revolucionarne i progresivne inicijative i jedinstva organizovanih socijalističkih snaga proširivalo prostor za delovanje onih reakcionarnih i konzervativnih snaga u zemlji i inostranstvu koje se suprotstavljaju socijalizmu, samoupravljanju i našoj nezavisnoj spoljnoj politici.

Kongres se zalaže za takvo ponašanje svih nosilaca javnih funkcija, koje podrazumeva slobodno iznošenje stavova u političkim i društvenim organima i demokratskim raspravama, ali i punu ličnu odgovornost pred tim organima i onima koji su ih delegirali za svoje javno delovanje i za sve konsekvence svojih opredelenja. Takvo odgovorno demokratsko ponašanje dobija poseban značaj u krupnim društvenim preobražajima koji su u toku. Nova situacija i veliki zadaci koji su pred nama traže nov način postavljanja i efikasnog delovanja svih svesnih organizovanih snaga radničke klase i radnih ljudi sa SKJ na čelu. U tome ima veliku ulogu pojačana i organizovana aktivnost Saveza sindikata.

6. Kongres daje punu podršku svim naporima za uspostavljanje veće stabilnosti na tržištu i za suzbijanje inflacije. Potrebna je puna angažovanost svih društvenih snaga u ostvarivanju stabilizacionog programa. Nitko nema pravo da troši preko raspoloživih sredstava, da investira bez pokrića, da uvozi ne vodeći računa o realnim mogućnostima plaćanja, da razvija opštu potrošnju mimo ostvarenog dohotka. Nedopustivo je kršenje zakona i propisa, nesprovođenje mera ekonomске politike, samovoljno odstupanje od društvenih

dogovora i poslovnih sporazuma. Kongres poziva sve organizacije udruženog rada, interesne i društveno-političke zajednice, da svoj rad, svoje obaveze i poslovnu politiku, te svoju koncepciju razvoja, saobraze stabilizacionoj politici.

7. Interes celokupne radničke klase i svih radnih ljudi je da se dosledno uspostavljaju uslovi koji obezbeđuju izgrađivanje i efikasno funkcionisanje jedinstvenog jugoslovenskog tržišta i slobodno povezivanje organizacija udruženog rada kao i ekonomskih i drugih potencijala društva.

8. Uzimajući na neraskidivu povezanost našeg samostalnog, samoupravnog puta socijalističkog razvoja i nesvrstane politike za koju se zalaže socijalistička Jugoslavija, Kongres naglašava značaj istrajne i dosledne borbe za dalje jačanje ravnopravnih odnosa i demokratske saradnje među narodima i državama, za razvijanje solidarnosti i međusobne podrške radničkih oslobođilačkih i drugih progresivnih pokreta u borbi za mir, društveni progres i socijalizam. I dalje ćemo se zalagati za punu otvorenost Jugoslavije prema svim progresivnim tokovima i uticajima u svetu, a daćemo odlučan otpor svim pritiscima i pokušajima delovanja sa pozicija sile, neravnopravnosti, narušavanja suvereniteta i prava na samostalni razvitak.

* * *

9. Odajući puno priznanje velikom revolucionaru i borcu za socijalističko samoupravljanje, Drugi kongres samoupravljača se pridružuje zahtevu svih radnih ljudi naših naroda i narodnosti da Josip Broz Tito bude doživotni predsednik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

* * *

Radni ljudi i socijalističke snage naše zemlje nalaze se u prelomnom trenutku borbe za veliku stvar — za dalje oslobođanje rada i čovekove ličnosti, za suštinsku ravnopravnost naših naroda i narodnosti, za jačanje snaga i stabilnost naše samoupravne socijalističke višenacionalne zajednice. Na dnevnom redu su neposredni zadaci u ostvarivanju dugoročne koncepcije našeg celokupnog društvenog razvoja, čiji su osnovi jasno postavljeni na II kongresu samoupravljača Jugoslavije. Zato su sve društvene organizacije, svi odgovorni društveni faktori, dužni da se angažuju na jedinstvenoj društvenoj akciji u sprovođenju ove političke koncepcije. Polazeći od toga i imajući stalno pred očima dugoročne zajedničke interese radničke klase i radnih ljudi svih naroda i narodnosti Jugoslavije, sve društvene snage, organi samoupravljanja, skupštine opštine, pokrajine, republike i Federacije, komore, društveno-političke zajednice i drugi imaju obavezu da sa visokorazvijenim osećanjem odgovornosti i discipline doprinose da se demokratskim putem brže i uspešnije nalaze rešenja za savladivanje postojećih teškoća i razrešavanje otvorenih problema, nesporazuma i sporova.

Drugi kongres samoupravljača zahteva da njegovi zaključci, koji su usmereni na dalje afirmisanje dominantne uloge radničke klase u zajednici zasnovanoj na samoupravljanju i nacionalnoj ravnopravnosti, postanu osnov za rad i ponašanje svih i svakog.

ODLUKA O PRIPREMI I DONOŠENJU KODEKSA SAMOUPRAVLJAČA

I

Razvoj samoupravljanja i oslobođanja rada, uspostavljanje novih demokratičkih društveno-ekonomske i političke odnosa i ekonomskog blagostanja radnih ljudi, podrazumeva i zahteva novu i posebnu, samoupravnu socijalističku odgovornost, odnosno nove odnose čoveka kao proizvođača i samoupravljača prema svojim individualnim i društvenim pravima i dužnostima, pre-

ma drugom čoveku i prema socijalističkoj zajednici. Najvrednija dostignuća samoupravnog razvijanja u ovom pogledu su se iskristalisala tokom dvadesetogodišnjeg razvoja samoupravljanja. Potrebno je da se ona sintetizuju i sistematišu u jedan kodeks koji bi, kao poseban dokument o društvenom položaju udruženog rada, o pravima, dužnosti, odgovornosti i etici samoupravljača, bio donet putem društvenog dogovora samoupravljača i njihovih asocijacija.

Razvijanje društvene i moralne svesti samoupravljača i članova samoupravnog društva, isticanje i širenje samoupravnih odnosa i na njima izgrađenih društvenih vrednosti, treba da doprinese jačanju i produbljivanju samoupravnog sistema i odlučujućoj ulozi radničke klase i radnih ljudi uopšte u našem društvu.

Kodeks samoupravljača treba, takođe, da bude izraz i sredstvo autonomnog samoupravnog regulisanja društvenih odnosa i akt svesnog samoobrazovanja svih koji u ime samoupravljanja i samoupravljača deluju.

II

Pri izradi Kodeksa treba polaziti od toga da sadrži prvenstveno:

1. *Osnovni društveno-ekonomski proizvodni odnos* udruženog rada i položaj radnika kao ličnosti i proizvođača u samoupravnom društvu zasnovanom na društvenim sredstvima za proizvodnju;

2. *Princip raspodele prema radu* i odnos radnika prema ukupnom društvenom proizvodu i ukupnom dohotku udruženog rada;

Položaj organizacija udruženog rada u procesu društvene reprodukcije i samoupravljača na osnovu doprinosa njihovog živog i minulog rada;

Odnose u kojima će biti onemogućeno otuđivanje viška rada od neposrednih proizvođača arbitraarnim odlukama, monopolističkim položajem i postupcima nespojivim sa samoupravnim društvenim odnosima;

3. *Društveno dogovaranje o merilima raspodele* i o kriterijumima i instrumentima u sferi raspodele (cene, kompenzacije, fondovi i sl.) kao i o kriterijumima i merilima raspodele u okvirima organizacije udruženog rada.

4. Odnose uzajamnosti i međusobne *solidarnosti* kao puta postepenog smanjivanja društvenih razlika i stvaranja uslova za zadovoljavanje potreba radnih ljudi u izvesnim oblicima potrošnje (zdravstvo, obrazovanje i dr.) u skladu sa perspektivama stvaranja jednog razvijenijeg društva zasnovanog na raspodeli prema potrebama;

5. Suština i oblik *odgovornosti* u samoupravnom društvu koja obuhvata i odnos prema radu (disciplina i disciplinske sankcije) prema poslovnoj i ekonomskoj efikasnosti organizacija udruženog rada, postupanje sa društvenim sredstvima sa pažnjom dobrog privrednika, poštovanje preuzetih ugovornih i drugih obaveza, odgovorno ponašanje u konfliktnim i sličnim situacijama radi očuvanja društvene imovine, sprečavanja svih oblika nasilja itd.

6. Prava i slobode koje imaju realan osnov i proizlaze iz neotuđivog prava na samoupravljanje (pravo na rad, slobodno profesionalno opredjeljenje, izbor radnog mesta prema sposobnosti i naklonosti, pravo na informisanost, kritiku, i druga prava što podrazumeva i pravo preduzimanja odgovarajućih aktivnosti kad su povredena prava i interesi samoupravljača, posebno njihova samoupravna prava);

7. Nove moralne norme ponašanja u samoupravnom društvu i vrednosti iza kojih stoji i na kojima samoupravno društvo počiva — ličnost čoveka, solidarnost, društvena jednakost i razlike zasnovane samo na radnom doprinosu i sposobnosti, drugarstvo, uzajamno poštovanje i dr.;

8. Kodeks mora sadržati i odredbe kojima se obezbeđuje sprovođenje njegovih pravila,

III

1. Radi priprema nacrta Kodeksa, organizovanja javne diskusije o njemu, utvrđivanja konačnog teksta Kodeksa, na osnovu prijedloga republika i pokrajina, Kongresa samoupravljača bira Komisiju za Kodeks samoupravljača, koju čine po šest članova iz svake republike i po tri iz svake pokrajine.

2. Komisija je ovlašćena i dužna da organizuje stručne grupe, izradu studija i analiza pojedinih problema radi adekvatne primene nacrta Kodeksa, da u zajednici s drugim zainteresovanim organizacijama i forumima organizuje i vodi javnu diskusiju o Kodeksu i da po završetku javne diskusije sačini tekst Kodeksa koji će biti podnet na usvajanje prema predviđenoj proceduri.

U republikama, pokrajinama i opštinama, kao i eventualno na međuopštinskom ili regionalnom, odnosno na profesionalnom i granskom osnovu mogu se formirati odgovarajuće komisije za Kodeks koje će u svom području vršiti koordinaciju i organizovanje rada na donošenju Kodeksa, odnosno prikupljanje i utvrđivanje primjedaba i predloga koji se odnose na sadržaj i druga pitanja u vezi sa Kodeksom.

3. Konačni tekst Kodeksa podnosi se na ratifikaciju radnim kolektivima i smatraće se da je prihvaćen onaj tekst koji usvoji više od polovine samoupravljača u svakoj republici odnosno pokrajini, što će biti potvrđeno i potpisivanjem Kodeksa od strane organa samoupravljanja organizacija udruženog rada.

Postupak ratifikacije mora se obnoviti pre narednog Kongresa SSJ; Kongres SSJ će proglašiti da je Kodeks stupio na snagu ako utvrdi da je u postupku ratifikacije dobio predviđenu podršku proizvodnogača.

Članovi komisije za izradu predloga Kodeksa samoupravljača su:

1. ANDRIĆ Josip — preduzeće »UTVA« — Pančevo;
2. BAKARIĆ dr Vladimir;
3. BOGDANOV Dušan — predsednik Veća Saveza sindikata Srbije;
4. BUKILIĆ Momčilo — željezara »Boris Kidrić« — Niškić;
5. CACA Đorđi — sekretar Sekretarijata za zakonodavstvo SR Makedonije;
6. CRVENKOVSKI Krste;
7. DAVKOV Pavle — predsednik Veća Saveza sindikata Makedonije;
8. ĐORĐEVIĆ dr Jovan — profesor Pravnog fakulteta, Beograd;
9. FEROVIĆ Abedin — predavač na Pravno-ekonomskom fakultetu, Priština;
10. GALEB Rade — član Centralnog komiteta Saveza komunista SR Bosne i Hercegovine;
11. GERŠKOVIĆ dr Leon — predsednik Zakonodavno-pravne komisije Savezne skupštine;
12. HRISTOV dr Aleksandar — predsednik Gradske konferencije SSRN Skoplje;
13. JOVANOVIĆ Vlado — predsednik Konferencije Saveza sindikata Crne Gore;
14. JURIĆIĆ ing. Ivan — inženjer u preduzeću »Rađe Končar« Zagreb;
15. KARDELJ Edvard;
16. KOSTIĆ Milica — Institut za društveno-ekonomска istraživanja Titograd;
17. KOŠIR Martin — poslanik Skupštine SR Slovenije;
18. KRAJGER Sergej — predsednik Skupštine SR Slovenije;
19. LUŠIĆ Nikola — inženjer u brodogradilištu »Treći maj«, Rijeka;
20. MAJOR Nandor — predsednik Opštinske konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda, Novi Sad;
21. OROŽEN Marjan — potpredsednik Skupštine, Ljubljana;
22. PERIŠKA Paško — predsednik Okružnog suda, Šibenik;
23. PETKOVSKI Boro — sekretar Vijeća sindikata Jugoslavije;

24. PETROVIĆ Dušan-Šane;
25. POJSKIĆ Sabrija — Željezara Zenica;
26. RADONJIĆ Radovan — predsednik Opštinske konferencije Saveza komunista Cetinje;
27. REFIK Agaj — potpredsednik Veća Saveza sindikata SAP Kosovo;
28. RUKAVINA Milan Sain — predsednik Centralnog odbora Sindikata radnika industrije i rудarstva Jugoslavije
29. SADIKOVIĆ dr Časim — skupština BiH;
30. SINĐIĆ Miloš, član Sekretarijata Centralnog komiteta SK Srbije,
31. SIMITČIEV dr Arsen — predsednik Republičke privredne komore SR Makedonije;
32. SMILJANIĆ Budimir — inženjer u preduzeću »Kosovo« — Priština;
33. SOŠIĆ ing. Draško — »Energoinvest«, Sarajevo;
34. SVAB Mitja — predsjednik Komisije za samoupravljanje SR Slovenije,
35. TOPALOVIĆ Branko — visokokvalifikovani radnik Rudarsko-topioničarskog bazena Bor;
36. TOS Petar — stručni saradnik Republičkog veća Saveza sindikata Slovenije;
37. VEKIĆ Đuro, predsednik Konferencije Saveza sindikata BiH;
38. VIDAKOVIĆ Petar — visokokvalifikovani radnik JAT, Beograd;
39. VLADISAVLJEVIĆ Predrag — predsednik Pokrajinskog veća Saveza sindikata Vojvodine;
40. VUKAŠINOVIĆ Boro — predsednik Opštinskog veća Saveza sindikata Ivograd;
41. ŽARKOVIĆ Vidoje — predsednik Skupštine SR Crne Gore;
42. HUSAGIĆ Rahman — ruder iz Kreke.

NA PREDLOG SAVEZNE KONFERENCIJE SOCIJALISTIČKOG SAVEZA RADNOG NARODA JUGOSLAVIJE I VEĆA SAVEZA SINDIKATA JUGOSLAVIJE II KONGRES SAMOUPRAVLJAČA JUGOSLAVIJE DONOSI SLEDEĆU

O D L U K U

27. JUN SE PROGLAŠAVA DANOM SAMOUPRAVLJAČA JUGOSLAVIJE.

O b r a z l o ž e n j e

Proslavljujući 20 godina samoupravljanja, radnička klasa i radni ljudi Jugoslavije tim povodom žele da 27. jun označe kao izuzetno značajan datum u borbi za emancipaciju ideje samoupravnog socijalizma, dana kada je u delo počela da se sprovodi ideja — fabrike radnicima.

U pripremi predloga za Kongres Savezna konferencija SSRNJ je konsultovala i dobila podršku od svih republičkih i pokrajinskih konferencija SSRN, političkih foruma i organa federacije i na svojoj VII sednici održanoj 16. i 17. marta t. g. donela ovaj zaključak:

»Na VI sednici Savezne konferencije SSRNJ pokrenuta je inicijativa da se 27. jun 1950. — kada je Narodna skupština FNRJ donela Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva — proglaši danom samoupravljača.

Sve republičke i pokrajinske konferencije SSRN dale su podršku ovom predlogu, ali se smatra da to ne bi trebalo da bude državni praznik.

Savezna konferencija SSRNJ usvaja mišljenje da 27. jun treba proglašiti Danom samoupravljača, ali ne kao državni praznik i predlaže II kongresu samoupravljača da ovaj predlog razmotri i domese svoju odluku.«

Prihvatajući u celiini inicijativu Savezne konferencije SSRNJ i veća Saveza sindikata Jugoslavije da se 27. jun proglaši Danom samoupravljača i da ne bude državni praznik, Kongres donosi ovu Odluku.
Sarajevo, 5. V 1971. god.

II KONGRES SAMOUPRAVLJAČA
JUGOSLAVIJE

REZOLUCIJA TREĆEG KONGRESA SAMOUPRAVLJAČA JUGOSLAVIJE

Treći kongres samoupravljača Jugoslavije prvi je veliki skup radničke klase Jugoslavije koji se održava bez vode naše revolucije druga Josipa Broza Tita, inicijatora i stratega socijalističkog samoupravljanja.

Kongres se održava i bez druga Edvarda Kardelja, koji je dao kruškim teorijski i praktičan doprinos razvoju sistema samoupravljanja.

U ime radničke klase i svih radnih ljudi, svih naroda i narodnosti naše zemlje, Kongres izražava jedinstvenu odlučnost da nepokolebljivo nastave veliko, istorijsko delo druga Tita i Saveza komunista Jugoslavije.

Treći kongres samoupravljača Jugoslavije sazvan je na inicijativu druga Tita sa ciljem da se ocene dosadašnji uspesi i problemi u razvoju socijalističkog samoupravljanja i da se podstakne njegov dalji razvoj i što doslednije ostvarivanje samoupravnog položaja radnika u udruženom radu.

Drugi kongres samoupravljača, Deseti i Jedanaesti kongres Saveza komunista Jugoslavije dali su odgovore na ključna pitanja samoupravne prakse i ukazali na pravce i perspektivu izgradnje socijalističkog samoupravnog društva zasnovanog na vladavini radnika u udruženom radu. Time je radnička klasa potvrdila svoju rešenost da i dalje učvršćuje i razvija tekovine naše Revolucije — nezavisnost naše zajednice, socijalističko samoupravljanje, bratstvo, jedinstvo i ravnopravnost naroda i narodnosti Jugoslavije.

U protekloj dekadi doneti su Ustav SFRJ i Zakon o udruženom radu i drugi sistemski zakoni. Otvoreni su procesi samoupravnog konstituisanja udruženog rada, od osnovne organizacije do najširih oblika njegovog samoupravnog organizovanja i povezivanja. Uveden je delegatski sistem kao oblik odlučivanja radnika, radnih ljudi i građana o svim društvenim poslovima. Uspostavljeni su i afirmisani novi odnosi u Federaciji na osnovu pune ravnopravnosti i zajedništva naroda i narodnosti i suverenosti republika i autonomnih pokrajina. Time su zaokružene idejno-političke, ustavne i institucionalne pretpostavke za dugoročan razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih i političkih odnosa i za dinamičan materijalni i kulturni razvoj zemlje i stvoreni uslovi da radnička klasa postane vladajuća ekonomска i politička snaga društva.

Uprkos mnogim ozbiljnim teškoćama, slabostima i otporima sa kojima se suočavamo, samoupravljanje je u proteklom periodu potvrdilo svoj istorijski značaj i postalo vladajuća svest radničke klase i radnih ljudi.

Ostvareni su krupni rezultati u jačanju društvene pozicije radničke klase, u razvoju materijalnih i proizvodnih snaga zemlje, u stalnom porastu ličnog i društvenog standarda radnih ljudi i građana.

Društveni proizvod povećan je u proteklih deset godina za preko tri četvrtine, a po stanovniku za preko 50%. Više od dva miliona novih rad-

nika stupilo je u udruženi rad. Osnovna sredstva u privredi društvenog sektora u ovom periodu su više nego udvostručena i po svakom radniku uvećana u realnoj vrednosti za oko 50%. Postignut je napredak i u zadovoljavaju ličnih i društvenih potreba radnih ljudi. Lična potrošnja i životni standard u celini uvećani su za dve trećine. Značajni rezultati su postignuti u obrazovanju i poboljšanju kvalifikacione strukture zaposlenih, unapređenju zdravstvene i socijalne zaštite i zadovoljavaju kulturnih potreba radnih ljudi i građana. Sve to predstavlja osnovu za naš dalji dinamičan materijalni i društveni razvoj.

U mnogim zemljama, u radničkom i progresivnom pokretu u svetu, raste interes za samoupravljanje kao objektivnu potrebu i zahtev progresivnog razvoja ljudskog društva. U različitim društvenim uslovima javljaju se različiti oblici samoupravljanja, saodlučivanja i participacije radnika u upravljanju preduzećima. To još više ističe odgovornost radničke klase, radnih ljudi i subjektivnih snaga Jugoslavije za dalji uspešan razvoj socijalističkog samoupravljanja.

Treći kongres samoupravljača Jugoslavije održava se u vreme veoma nepovoljne međunarodne politike i ekonomske situacije, opterećene krizom detanta, pojačanim nadmetanjem blokova, ratnim sukobima, u koje su uvučene i neke nesvrstane zemlje, ubrzanim trkom u naoružanju i mnogim opasnim pretnjama po mir u svetu. Međunarodne ekonomske odnose posebno karakteriše produbljavanje jaza između razvijenih i zemalja u razvoju, ekspanzija multinacionalnih kompanija i pritisak međunarodnih monopolija na svetskom tržištu, stagnacija proizvodnje i opadanje stope rasta međunarodne razmene. Ekonomска kriza, bremenita ekonomskim i socijalnim sukobima, zahvatila je sve zemlje i regije sveta. Ona ima dugoročan karakter kao kriza društvenih sistema zasnovanih na monopolu kapitala i državno-svojinskim odnosima i kao organska kritika savremenih međunarodnih ekonomskih odnosa. Sve to još više otežava i mogućnosti razvoja privredno nedovoljno razvijenih zemalja.

Nepovoljna kretanja u našoj privredi, na koja značajno utiče i međunarodna ekonomska situacija, ogledaju se, pre svega, u ozbiljno poremećenim tokovima društvene reprodukcije, u visokom stepenu inflacije i deficitu platnog bilansa. Tome su u značajnoj meri doprineli sporost u primeni sistemskih rešenja i zastoji u razvoju socijalističkih samoupravnih odnosa, jačanje volontarizma u odlučivanju o privrednim poslovima i privredi uopšte, potiskivanje objektivnih ekonomskih zakonitosti, autorizam, namušavanje jedinstvenog jugoslovenskog tržišta i prenebregavanje njegove uloge, zaostajanje u porastu produktivnosti rada, potrošnja van realnih mogućnosti, nepovoljna privredna struktura, povećana uvozna zavisnost i nedovoljna orijentacija na izvoz. Sve je to širilo prostor za delovanje birokratsko-tehnokratskih snaga i jačanje administrativnog intervencionizma.

Kongres ističe da su stvorenni osnovni društveni i ekonomski uslovi da radnici ovlađuju celinom dohotka. Nepovoljne ekonomske i političke prilike u svetu i nestabilnost i inflacija u našoj privredi, sa svoje strane, zahtevaju odlučno menjanje zatećenih odnosa u raspolaaganju dohotkom i posebno sredstvima namenjenim jačanju materijalne osnove rada. Bez ovih promena ne mogu se suzbiti inflacija i ostvariti program ekonomske stabilizacije.

Ovladavanje udruženog rada celinom društvene reprodukcije i ostvarivanje ekonomske stabilizacije dva su ključna zadatka koja stoje pred našim društvom. Bez stabilizacije privrednih tokova nema ni stabilizaciju društvenih odnosa, ali i obrnuto — nema trajnije stabilizacije privrednih tokova bez odlučujuće uloge radničke klase u upravljanju tim tokovima.

Polazeći od toga da se ovi zadaci mogu ostvariti samo istrajnom borbom samih radnika u njihovim samoupravnim organizacijama i zajednicama, kao i odlučnom i doslednom borbom svih organizovanih socijalističkih snaga, predvođenih Savezom komunista, Treći kongres samoupravljača donosi:

R E Z O L U C I J U

I

ZA OVLADAVANJE RADNIKA DRUŠTVENOM REPRODUKCIJOM

1. Treći kongres samoupravljača ističe da samoupravno organizovani radnici i radni ljudi, kao i sve organizovane socijalističke snage u društvu, moraju celokupnim svojim delovanjem u institucijama društveno-ekonomskog i političkog sistema da utiču da ponašanje svih činilaca u društvu bude u službi jačanja vlasti radničke klase, radnih ljudi i građana i da se stalno proširuju i razvijaju svi oblici samoupravljanja i socijalističke samoupravne demokratije, a naročito u oblastima društvene reprodukcije nad kojima radnici i drugi radni ljudi nemaju punu kontrolu. U tom cilju neophodno je:

— da se dosledno ostvaruje pravo i dužnost radnika da, zajedno i ravнопravno s drugim radnicima u udruženom radu, upravljaju poslovima i sredstvima društvene reprodukcije. To se prvenstveno odnosi na ovladavanje radnika u osnovnoj organizaciji udruženog rada celokupnim dohotkom, a posebno sredstvima namenjenim proširivanju i unapređivanju materijalne osnove rada i zadovoljavanju zajedničkih i opštih društvenih potreba van osnovne organizacije;

— da se aktivnošću svih organiziranih snaga društva odlučno prevazi-lazi praksa da faktori van udruženog rada u neformalnoj sprezi poslovodnih organa OUR-a, banaka, izvršnih organa društveno-političkih zajednica i organa društveno-političkih organizacija odlučuju o sredstvima proširene reproduc-kcije;

— da se ostvaruje pravo radnika da odlučuju o sredstvima za zadovoljavanje zajedničkih potreba i uspostavi njihova efikasnija kontrola nad sredstvima za zadovoljavanje opštih društvenih potreba u društveno-političkim zajednicama.

2. Kongres naglašava da je u cilju podsticanja daljeg razvoja samoupravnih odnosa u oblasti proširene reprodukcije neophodno:

— povećavati reprodukcionu sposobnost organizacija udruženog rada kao bitnu pretpostavku samofinanciranja i neposrednog odlučivanja radnika o razvoju materijalne osnove njihovog rada;

— stvarati uslove da se potreblja koncentracija i cirkulacija sredstava ostvaruje prvenstveno neposrednim samoupravnim udruživanjem rada i sredstava organizacija udruženog rada;

— transformisati banke u samoupravne financijske asocijacije udruženog rada, u kojima će o njihovom poslovanju odlučivati radnici preko svojih delegata u organima banaka, razvijati u njima i posredstvom njih i neposredno udruživanje sredstava organizacija udruženog rada i sprečavati tendencije regionalnog zatvaranja osnovnih i udruženih banaka;

— radi neposrednije kontrole radnika novčanim tokovima stvarati društvene uslove i otklanjati prepreke širem organizovanju internih banaka;

— onemogućiti da se institut samodoprinos ovih zajednica i subjekti van udruženog rada mimo svog ovlašćenja mešaju u donošenje odluka u organizacijama udruženog rada i bankama;

— onemogućiti da se institut samodoprinos koristi za prekomerno širenje fronta investicija a da se u sve većoj meri koristi za zadovoljavanje planom utvrđenih neposrednih zajedničkih potreba radnih ljudi i građana, te na osnovu stečenih pozitivnih iskustava obezbedi dalje unapređivanje demokratskog postupka u donošenju odluka o uvođenju samodoprinosa.

Ocenjujući da je depozitno-kreditni sistem i način emisije novca i njenog korišćenja jedan od značajnih uzroka dominacije bankarskih kredita i izvora finansiranja proširene reprodukcije, slabljenja reprodukcione sposobnosti organizacija udruženog rada, kao i faktor porasta obima potrošnje iznad naših stvarnih mogućnosti, a time i faktor inflacije i remećenja normalnih tokova društvene reprodukcije — Kongres se zalaže da se:

— preispitaju postojeća rešenja u zakonima o osnovama novčanog, kreditnog i bankarskog sistema i odgovarajući odnosi regulišu tako da radnici ovladaju odnosima i u ovoj oblasti, da se emisija novca i celokupna monetarna sfera stavi u službu udruženog rada i da se monetarno-kreditna politika utvrđuje i ostvaruje na samoupravnim osnovama;

— obezbediti da sistem i monetarno-kreditna politika doprinese nesmetanom odvijanju procesa društvene reprodukcije, i ostvarivanju ekonomskе stabilizacije;

— onemogući upotreba primarne emisije za finalnu potrošnju, prekine preterano selektivno kreditiranje i ubrza primena takvih oblika primarne emisije koji će biti neposredno zavisni od robnonovčanih tokova;

— radikalno ograničiti upotrebu inostranih kredita za dinarsko finansiranje proširene reprodukcije.

3. Kongres poziva radnike u materialnoj proizvodnji i društvenim delatnostima da svojim neposrednim angažiranjem putem slobodne razmene rada prevaziđu otuđenost odlučivanja o zajedničkim potrebama.

U vezi s tim, Kongres ističe potrebu da se:

— što veći deo zajedničkih potreba iz dohotka osnovnih organizacija udruženog rada zadovoljava u odnosima neposredne slobodne razmene rada i udruživanja rada i sredstava između organizacija udruženog rada na trajnim zajedničkim interesima i potrebama i zajedničkom ostvarivanju dohotka;

— kada priroda delatnosti i međusobna povezanost to zahtevaju, organizacije udruženog rada društvenih delatnosti u oblasti nauke, usmerenog obrazovanja i zdravstva, trajno udružuju sa organizacijama materijalne proizvodnje u zajedničke radne organizacije, složene organizacije udruženog rada, poslovne zajednice i dr.;

— značajniji deo zajedničkih potreba u oblasti životnog standarda radnih ljudi i građana ostvaruje iz ličnih dohodataka radnika i radnih ljudi na načelima solidarnosti i uzajamnosti u neposrednim odnosima u okviru i putem mesnih zajedница;

— u okviru interesnog organizovanja afirmišu osnovne zajednice i njihove jedinice i da se u njima ili putem njih ostvaruje slobodna razmena rada;

— u širim samoupravnim interesnim zajednicama i njihovim udruženjima i savezima putem usklađivanja planova i programa pretežno ostvaruju širi zajednički interesi i potrebe, pre svega, samoupravno dogovaranje standarda i nivoa šire solidarnosti za njihovo realizovanje, unapređenje slobodne razmene rada i sl.;

— onemogući odlučivanje u skupština samoupravnih interesnih zajednica o uvođenju doprinosu za pojedine zajedničke potrebe i o njihovoj visini, bez neposrednog odlučivanja radnika u osnovnim organizacijama i zajednicama;

— prekine praksa da se, umesto samoupravnim sporazumima, stope doprinos i namena sredstava za zajedničke potrebe utvrđuje odlukama skupština društveno-političkih zajednica. Takve odluke skupština mogu se primenjivati samo izuzetno, kao privremena mera prema onim subjektima koji putem samoupravnog sporazuma nisu prihvatali obavezu o udruživanju sredstava, i to samo za potrebe od posebnog društvenog interesa;

— izdvajanje i udruživanje sredstava za zadovoljavanje zajedničkih potreba iz ličnog dohotka radnika odražava na višinu čistog ličnog dohotka radnika, a ne da se automatski prebacuje na ostali deo dohotka osnovne organizacije udruženog rada;

— šire angažuju stručne i naučne institucije na unapredavanju planiranja i programiranja zajedničkih potreba i utvrđivanju kriterijuma za vrednovanje rezultata rada i pojedinim društvenim delatnostima;

— smanji administrativni aparat u samoupravnim interesnim zajednicama i obavljanje stručnih, administrativnih i drugih poslova u njima unapredi tako da se određeni poslovi povere organizacijama koje ostvaruju slobodnu razmenu rada, stručnim, naučnim i drugim organizacijama, kao i zajedničkim stručnim službama više samoupravnih interesnih zajednica.

4. U politici opšte potrošnje Kongres se zalaže da se:

- u svim društveno-političkim zajednicama preispitaju obim i strukturu budžetske potrošnje, da se ona svede na niži nivo, kao i da se programira njeno dalje smanjivanje u odnosu na rast dohotka;
- napusti praksa budžetskog finansiranja namena i potreba koje treba da se zadovoljavaju samoupravnim udruživanjem sredstava;
- onemogući da se putem fondova i na drugi način koncentrisana sredstva na nivou društveno-političkih zajednica kojima se finansira, odnosno kreditiraju proširena reprodukcija koriste na nesamoupravan način i tim putem stvaraju i reprodukuju anonimna sredstva;
- temeljito preispitaju poreski sistem i poreska politika sa stanovišta ostvarivanja samoupravnih prava radnika u udruženom radu i zahteva ekonomske i socijalne politike;
- smanje porezi na promet i drugi oblici posrednih poreza i drugih dažbina, koji su sve obimniji i sve manje u funkciji ekonomske i socijalne politike, a po načinu propisivanja su bez dovoljne kontrole udruženog rada i delegatskih skupština;
- dosledno primjenjuje ustavna odredba kojom se ograničiva pravo društveno-političkih zajednica da propisuju poreze i druge dažbine iz dohotka osnovnih organizacija udruženog rada nezavisno od njihovih sposobnosti da, u skladu sa opštim obavezama privrede, rezultatima rada i uspehom koji ostvare, zadovoljavaju lične i zajedničke potrebe radnika i potrebe proširene reprodukcije.

II

O STICANJU I RASPOREDIVANJU DOHOTKA I RASPODELI SREDSTAVA ZA LIČNE DOHOTKE PREMA REZULTATIMA TEKUĆEG I MINULOG RADA

1. Kongres samoupravljača ističe potrebu da se sve subjektivne snage i udruženi rad u celini energičnije angažiraju na stalnom podizanju produktivnosti rada i efikasnosti poslovanja kao trajnim osnovama povećanja proizvodnje i dohotka, podizanja standarda života i jačanja materijalne osnove udruženog rada. U tom cilju potrebno je:

- boriti se za takav položaj radnika u osnovnim organizacijama udruženog rada koji će ih motivisati za stalno povećanje produktivnosti rada i dohotka;
- udruživanjem rada i sredstava organizacija udruženog rada ostvariti uslove za povećanje dohotka i veću sigurnost u njenom sticanju;
- da radnici u osnovnim organizacijama udruženog rada planiraju takvu proizvodnju koja će odgovarati potrebama i zahtevima domaćeg i stranog tržišta;
- izborom moderne tehnologije i programa proizvodnje koji omogućuju visoku proizvodnost rada kao i optimalnim rokovima izgradnje, obezbediti racionalno investiranje;
- stalno unapređivati organizaciju i tehnologiju rada u cilju maksimalnog korišćenja sredstava rada i radnog vremena;
- uređivanjem društveno-ekonomskih odnosa i ekonomskom politikom, kao i podizanjem produktivnosti u svim oblastima društvenog rada stvara uslove da radnici u osnovnim organizacijama materijalne proizvodnje produktivnijim radom i efikasnijim poslovanjem stalno povećavaju dohodak.

U ostvarivanju svih ovih zadataka radnici u osnovnim i drugim organizacijama udruženog rada treba da se što više koriste naukom i da u tom cilju organizuju naučnoistraživački rad, udružuju napore sa drugim organizacijama udruženog rada, organiziraju i podstiču najširu aktivnost radnika na pronalazištu, novatorstvu i racionalizatorstvu.

2. Polazeći od prava radnika da odlučuju o uslovima sticanja dohotka, Kongres zahteva:

— da se brže doslednije i sa većom odgovornošću sprovedu opredeljenja da osnovni subjekti uređivanja odnosa u sticanju dohotka budu radnici u organizacijama udruženog rada;

— da se uređivanje ovih odnosa zasniva na samoupravnom sporazumevanju na dugoročnjim osnovama, uvažavajući ekonomske zakonitosti;

— da organi Federacije i drugih društveno-političkih zajednica, ako svojim propisima i merama narušavaju ravnopravnost organizacija udruženog rada pojedinih delatnosti u sticanju dohotka na jedinstvenom jugoslovenskom tržištu, treba da im, u skladu sa svojim ustavnim pravima i dužnostima, obezbeđuju odgovarajuću kompenzaciju.

Kongres ukazuje na potrebu jačanja jedinstva jugoslavenskog tržišta kao konstitutivnog elementa našeg zajedništva, jedinstvenog samoupravnog proizvodionog odnosa i ravnopravnosti naroda i narodnosti. Jedinstveno tržište umnožava snagu svih članova i delova naše socijalističke samoupravne zajednice i omogućuje uspešnije nastupanje naše privrede na svetskom tržištu.

Jedinstvu jugoslovenskog tržišta treba posebno da doprinese nesmetano samoupravno sporazumevanje, udruživanje rada i sredstava i zajedničko sticanje dohotka na celoj teritoriji SFRJ.

Zajednička ekonomska politika i društveni planovi Federacije, republika i pokrajina, kao i mere koje one donose radi ostvarivanja tih planova, moraju jačati jedinstvo jugoslovenskog tržišta.

Obaveza je i odgovornost svih samoupravnih i društvenih činilaca da se odlučno suprotstave svakom zatvaranju i monopolisanju tržišta koji izazivaju štetne ekonomske i društvene posledice, suprotstavljaju interesu pojedinih delova radničke klase i podrivaju naše zajedništvo.

3. Sticanje dohotka učešćem u zajednički ostvarenom dohotku treba sve više da postaje oblik sticanja dohotka u reproduktivno zavisnim organizacijama udruženog rada. Kongres ukazuje da je neophodno veće angažovanje subjektivnih snaga i udruženog rada u celini na podsticanju procesa udruživanja rada i sredstava u sticanju dohotka na principima učešća u zajedničkom prihodu i zajedničkom dohotku. U tom cilju je neophodno utvrđivati objektivizirana merila za učešće u zajednički ostvarenom dohotku, kao što su standardi tekućeg i minulog rada koji će izražavati doprinos organizacije udruženog rada u ostvarivanju zajedničkog prihoda i zajedničkog dohotka.

4. Sticanje dohotka putem slobodne razmene rada treba da se zasniva na zajedničkim, samoupravno utvrđenim potrebama i interesima korisnika i davalaca usluga.

Dohodak organizacija udruženog rada društvenih delatnosti mora zavisiti od programom dogovorenog obima i kvaliteta izvršenih usluga, kao i od doprinosa povećanju produktivnosti rada i dohotka korisnika njihovih usluga.

Dohodak radnika u radnim zajednicama treba da bude direktno zavisan od programom dogovorenog obima, vrste i kvaliteta izvršenog rada, a u radnim zajednicama u organizacijama udruženog rada i od poslovnog uspeha organizacija za koje obavljaju poslove i od njihovog doprinosa tom uspehu.

5. Kongres ističe obavezu da se društvenim dogovaranjem i samoupravnim sporazumevanjem na jedinstvenim osnovama uredi odnosi u utvrđivanju i raspoređivanju dohotka i čistog dohotka i raspodeli sredstava za lične dohotke. U tom cilju neophodno je:

— sprovoditi stalnu revalorizaciju ukupnih sredstava i realno utvrđivati amortizaciju osnovnih sredstava, kako bi se što realnije iskazivao dohodak svake osnovne organizacije udruženog rada i onemogućilo prelivajući dela vrednosti društvenih sredstava u dohodak i u potrošnju koja nema pokriće u realnom dohotku;

— da se dogovorom republika i pokrajina utvrde zajedničke osnove i merila za iskazivanje dela dohotka koji je rezultat izuzetnih pogodnosti i njegovo usmeravanje za proširenje materijalne osnove rada;

— pri raspoređivanju čistog dohotka, obezbediti da se sredstva za lične dohotke i zajedničku potrošnju utvrđuju zavisno od postignute produktivnosti rada, ostvarenog uspeha upravljanja i privređivanja društvenim sredstvima i drugih rezultata rada;

— obezbediti stalno povećavanje sredstava za proširenje materijalne osnove rada i sredstava rezervi u skladu sa povećanjem dohotka, obimom angažovanih društvenih sredstava, prirodnom delatnosti i njenom ulogom u društvenoj reprodukciji i zahtevima tehničkog progresa.

6. Kongres se odlučno zalaže da osnove i merila za raspodelu sredstava za lične dohotke podstiču povećanje dohotka i posebno rast produktivnosti rada. Osnove za raspodelu sredstava za lične dohotke treba da obuhvate i rezultate upravljanja radom i poslovanjem organizacija i posebno rezultate odlučivanja o društvenim sredstvima kojima, kao svojim i društvenim minulim radom, upravljaju radnici u osnovnim organizacijama.

Konkres odlučno zahteva da se proizvodni rad i rad pod težim uslovima više društveno ceni i materijalno vrednuje. Obavljanje poslova i zadataka u materijalnoj proizvodnji treba više materijalno vrednovati i društveno ceniti u odnosu na rad iste složenosti na administrativno-tehničkim i sličnim poslovima. I to treba da doprinosi opredeljivanju mlađih generacija za proizvodna zanimanja u skladu sa potrebama privrede.

Kongres se istovremeno zalaže da se više ceni i vrednuje stvaralaštvo, novatorstvo i racionalizatorstvo, dovodeći njihovo nagradivanje što doslednije u zavisnost od doprinosa koji daju povećanja dohotka. Pokrenuti inicijativu da se inventivni rad i stvaralaštvo tretira u sticanju ličnog dohotka kao jedna od osnova za utvrđivanje radnog doprinosa.

Kongres ističe da se rad na svakom poslu i zadatku može i mora meriti i ocenjivati a lični dohodak sticati u zavisnosti od radnog doprinosa.

U svakoj osnovnoj organizaciji i radnoj zajednici, u skladu sa zajedničkim osnovama i merilima utvrđenim samoupravnim sporazumima sa radnicima u drugim organizacijama i zajednicama, neophodno je utvrditi merila za vrednovanje radnog doprinosa po osnovi količine i kvaliteta izvršenog rada, racionalnog korištenja sredstava za proizvodnju, ušteda u radu i materijalu, rokova izvršavanja poslova i zadataka, kao i po osnovi ukupnih rezultata zajedničkog rada i poslovanja. U vezi s tim, treba sagledati i položaj organizatora proizvodnje i poslovanja i utvrditi odgovarajuće osnove i merila za utvrđivanje njihovog doprinosa ostvarivanju dohotka.

Takođe je potrebno dogovorom odrediti društvene pokazatelje za utvrđivanje sredstava za lične dohotke u zavisnosti od doprinosa radnika po osnovu upravljanja i gospodarenja društvenim sredstvima kao minulim radom radnika.

Poslovodni organi i stručne službe dužni su da redovno i objektivno informišu radnike o kretanju ličnih dohodataku u odnosu na kretanje dohotka, produktivnosti rada, troškova proizvodnje, angažovanih sredstava i drugih faktora od kojih zavisi veličina dohotka i visina ličnih dohodataku.

Kongres ističe da je dosledna primena raspodele prema radu i rezultatima rada brana protiv pojave uravnivilovke i drugih vidova sticanja ličnih dohodataku mimo rezultata rada, kao i protiv nerada, neopravdanih izostajanja sa posla, nediscipline i dr. Neophodno je odlučno iskorenjivati pojave privatizacije društvene svojine, korupcije, mita, privilegija itd. i preduzimati odgovarajuće zakonske i druge mere za njihovo suzbijanje.

III

SAMOUPRAVNO UDRUŽIVANJE, POVEZIVANJE I PLANIRANJE

1. Konstatujući da je, i pored ostvarenog napretka u samoupravnom organizovanju udruženog rada, organizaciona struktura naše privrede u znatnoj meri samo formalno prilagođena zahtevima Ustava i Zakona o udruženom radu i da se sporo odvija proces udruživanja rada i sredstava, Kongres se zalaže:

— za stvarni preobražaj odnosa kako bi oni svojom unutrašnjom logikom podsticali radnike u osnovnim organizacijama na saradnju, udruživanje i zajedničko poslovanje s radnicima u drugim organizacijama na osnovama reprodukcione zavisnosti i zajedničkih ekonomskih interesa;

— za samoupravno udruživanje rada i sredstava organizacija udruženog rada, kao osnove izgradnje jedinstvenog sistema udruženog rada i bitne pretpostavke uspešnog materijalnog i društvenog razvoja i samoupravnog rešavanja tekućih i razvojnih problema, što je, ujedno, i put ovladavanja stihijnim delovanjem tržišta i suzbijanja tendencija i pojava koje nisu u skladu sa sistemom samoupravljanja i koje koče njegov razvoj;

— za otklanjanje svih uzroka koji dovode do zatvaranja i autarhičnog ponašanja osnovnih i drugih organizacija udruženog rada; neprestano i odlučno angažovanje radnika i svih društvenih subjektivnih snaga na podsticanju šireg samoupravnog povezivanja i udruživanja organizacija udruženog rada i neprestanom kritičkom preispitivanju već stvorenih oblika njihovog samoupravnog organizovanja, udruživanja i povezanja;

— za otklanjanje iz privrednog sistema — iz sistema primarne raspodele, kreditno-monetarnog i bankarskog sistema i sistema deviznog i spoljnotrgovinskog poslovanja, carinskog i poreskog sistema — svega što vodi nepotrebnom administrativnom regulisanju odnosa u udruženom radu, odnosno što otežava samoupravno sporazumevanje, saradnju i udruživanje na trajnim osnovama i zajedničkom ostvarivanju dohotka;

— za takav režim obrazovanja cena proizvoda i usluga različitih dešavnosti koji će stimulativno delovati na samoupravno povezivanje i udruživanje rada i sredstava;

— za kritičko preispitivanje pojedinih rešenja o spoljnotrgovinskom i deviznom sistemu, a posebno platnobilansnih pozicija republika i pokrajina, sa stanovišta udruživanja i povezivanja organizacija udruženog rada i prava radnika da raspolažu rezultatima svoga rada; za dosledno sprovođenje politike realnog kursa dinara i razvijanje deviznog tržišta, što će radnike trajno motivisati da se samoupravno povezuju i udružuju rad i sredstva, zajednički planiraju sticanje dohotka i povećanje izvoza;

— za brže samoupravno povezivanje materijalne proizvodnje i prometa na osnovu zajedničkih interesa i uskladijenih programa rada i razvoja, zajedničkog prihoda i dohotka;

— za intenzivniju aktivnost organizovanih potrošača radi podsticanja saradnje i udruživanja rada i sredstava između proizvođačkih i organizacija udruženog rada koje se bave prometom na malo;

— za šire povezivanje rada radnih ljudi koji rade sredstvima u licnoj svojini sa radom radnika u organizacijama udruženog rada.

Kongres se odlučno protivi da se samoupravnim sporazumima stvaraju monopolске pozicije pojedinih proizvodnih ili prometnih organizacija. Organizacije koje, kao samostalne radne organizacije, obavljaju poslove prometa moraju biti otvorene za samoupravno sporazumevanje sa svim proizvođačima koji su spremni da s njima pod istim uslovima ostvaruju poslovnu saradnju i udružuju rad i sredstva.

Neophodno je iznalažiti kriterijume za raspodelu zajednički ostvarenog prihoda i dohotka na osnovu doprinosa koji su pojedine organizacije dale njegovom ostvarivanju, a posebno utvrđivati standarde, normative i druge osnove na kojima treba da se uređuju međusobni odnosi. Kongres,

u vezi s tim ističe potrebu pružanja pomoći organizacijama udruženog rada od strane nauke i drugih organizovanih socijalističkih snaga u iznalaženju rešenja za te probleme.

2. Ocenjuje se da je ostvaren izvestan napredak u društvenom planiranju, da su prilikom donošenja novih srednjoročnih planova više nego u prethodnom periodu poštovani postupci usaglašavanja interesa shodno zahtevima novog sistema samoupravnog planiranja. Kongres istovremeno konstatiše da planiranje još nije u dovoljnoj meri izraz samoupravne aktivnosti radnika, niti oblik samoupravnog uskladivanja međusobnih društveno-ekonomskih, socijalnih i drugih odnosa i interesa radnih ljudi i njihovih samoupravnih organizacija i zajednica. Društveni planovi društveno-političkih zajednica, a u vezi s tim i planovi mnogih samoupravnih organizacija i zajednica, zasnivali su se do sada, uglavnom, na nerealnim razvojnim ambicijama organa društveno-političkih zajednica i poslovodnih organa u organizacijama udruženog rada, koje nisu bile u skladu s mogućnostima privrede, niti su uzimale u obzir interesu i potrebe udruženog rada kao celine.

Kongres, stoga, smatra da je neophodan kvalitativan zaokret u pripremanju, donošenju i ostvarivanju planova razvoja svih subjekata društvenog planiranja. Posebno je važno razvijati planiranje u osnovnoj organizaciji udruženog rada.

Kongres ističe da se planiranje razvoja na samoupravnim osnovama može ostvariti samo ukoliko radnici u osnovnim organizacijama, na osnovu reprodukcione zavisnosti i zajedničkih ekonomskih interesa, samoupravnim sporazumevanjem uskladjuju svoje razvojne programe i planove i stvaraju uslove i pretpostavke za njihovo izvršavanje. Društveno-političke zajednice, posebno republike i pokrajine, kao i čitav delegatski sistem, moraju svojom aktivnošću i merama da podstiču i stvaraju uslove za udruživanje rada i sredstava i zajedničko planiranje na čitavom jugoslovenskom prostoru, polazeći od podele rada, tehnološke i dohodovne povezanosti i poslovne saradnje, a u cilju racionalne proizvodnje, razvoja i ospozobljavanja za uspešniji nastup na međunarodnom tržištu.

Osnovni predmet planiranja u osnovnim organizacijama udruženog rada treba da bude sticanje i raspoređivanje dohotka. To zahteva da se u procesu planiranja posveti veća pažnja korišćenju postojećih proizvodnih potencijala organizacija udruženog rada, kao i uvođenju više smena, što treba da doprinese povećanju zaposlenosti i većem dohotku po zapošljenom. Isto tako, planiranje u organizacijama udruženog rada treba sve više da obuhvata celinu radnikovih potreba u oblasti zdravstva, obrazovanja, nauke, kulture i dr.

Kongres ukazuje na potrebu većeg samoupravnog uskladivanja programa obrazovanja i vaspitanja sa planiranim potrebama udruženog rada i društva kao celine. Razvoj školske mreže i usmeravanje u obrazovanje, kao i nastavni planovi i programi moraju biti u skladu sa razvojnim potrebama udruženog rada i mogućnostima zapošljavanja. Na toj osnovi Kongres ukazuje na potrebu podizanja kvaliteta obrazovanja i blagovremenog završavanja školovanja.

Polazeći od toga da je stabilnost uslova privredivanja bitna pretpostavka za ostvarivanje sistema samoupravnog planiranja, Kongres upućuje zahtev svim organima društveno-političkim i samoupravnim interesnih zajednica, bankama i drugim društvenim subjektima da ne donose odluke kojim se u kratkim vremenskim periodima bez društveno-ekonomске opravdanosti menjaju uslovi privređivanja. Savez sindikata i privredne komore moraju u tom pogledu imati znatno aktivniji i kritički odnos.

Kongres ukazuje na sporost u razvoju samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa u velikim sistemima u oblasti privredne infrastrukture. Stoga je potrebna pojačana aktivnost radnika i subjektivnih snaga društva na prevazištaženju problema u ovim sistemima i odgovarajućim samoupravnim interesnim zajednicama na osnovama zajedničkog planiranja tih delat-

nosti od strane radnika u njima i korisnika njihovih proizvoda i usluga i na uspostavljanju odnosa među njima na načelima slobodne razmene rada i zajedničkog ostvarivanja dohotka.

U samoupravnom sporazumevanju i dogovaranju o osnovama planova treba sa punom odgovornošću da učestvuju, pored neposredno zainteresiranih organizacija udruženog rada, i svi drugi subjekti društvenog planiranja — banke, privredne komore, društveno-političke zajednice, naučnoistraživački instituti i drugi, koji treba da izraze šire interes radničke klase i društva u celini.

Treba napuštati praksu uskladivanja društvenih planova razvoja u društveno-političkim zajednicama bez oslanjanja na samoupravne sporazume o osnovama planova i na planove organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica, kao i donošenja planova ovih organizacija i zajednica bez njihovog usaglašavanja sa zajedničkim interesima i ciljevima razvoja utvrđenim na samoupravnoj osnovi u društvenim planovima društveno-političkih zajednica.

Kongres posebno ističe neophodnost uskladivanja planiranih ciljeva i zadataka sa stvarnim mogućnostima. Mora se bezuslovno poštovati ustavna zabrana da se u planovima predviđaju investicije, ili da se pristupa njihovom ostvarivanju, a da nisu na zakonom propisan način obezbeđeni materijalni i drugi potrebeni uslovi za njihovo ostvarivanje. U tom smislu mora se onemogućiti i praksa da se planovima društveno-političkih zajednica predviđaju investicije ili drugi ciljevi radi kojih se, mimo Ustavom utvrđenih uslova za to, propisuje obaveza udruživanja sredstava organizacija udruženog rada.

Radi realnijeg planiranja i u skladu sa načelom kontinuiranog planiranja, svi planovi se moraju uskladivati sa promenama nastalim na domaćem i svetskom tržištu i novim saznanjima o razvojnim mogućnostima. U tom cilju neophodno je da se sve samoupravne organizacije i zajednice za plansku i poslovnu saradnju, kao i društveno-političke zajednice, ospose za takvo palniranje.

Kongres zahteva povećanu odgovornost i dosledno izvršavanje obaveza preuzetih samoupravnim sporazumima i dogovorima o osnovama planova. To treba da bude opšte pravilo za sve obaveze preuzete i drugim samoupravnim sporazumima i društvenim dogovorima, koje moraju imati snagu zakonskih obaveza čije neizvršavanje povlači odgovarajuće sankcije.

IV

ZA DELEGATSKO ODLUČIVANJE I PODRUŠTVLJAVANJE POLITIKE

Treći kongres samoupravljača Jugoslavije ističe istorijski značaj delegatskog sistema u kojem radnici, radni ljudi i građani, organizovani u svojim samoupravnim organizacijama i zajednicama i društveno-političkim organizacijama, putem svojih delegacija i delegata neposredno i suvereno odlučuju o bitnim pitanjima svoga života i rada i o svim društvenim poslovima na osnovama socijalističkog samoupravljanja.

1. Polazeći od toga da su razvijeni samoupravni odnosi u osnovnoj organizaciji i u mesnoj zajednici uslov funkcionisanja delegatskog sistema Kongres ukazuje na potrebu:

— da radnici, radni ljudi i građani na zborovima i kroz druge oblike samoupravnog odlučivanja zauzimaju stavove i utvrđuju smernice o najznačajnijim pitanjima o kojima se odlučuje u radničkim savetima, skupština mesnih zajednica i delegatskom sistemu u celini;

— da se delegacije što bolje organizuju i ospozobljavaju kao samostalna tela osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica, koja u stalnoj povezanosti sa svojom izbornom bazom samoupravno i politički organizovane radne ljude i građane povezuju u delegatske skupštine, pri čemu je delegaciji neophodno obezbediti sve potrebne informacije i stručnu pomoć;

— da se napusti praksa da se radnički savet bavi samo pitanjima raspoređivanja čistog dohotka i raspodele sredstava za lične dohotke, a druge delegacije pitanjima udruživanja sredstava za zadovoljavanje zajedničkih i opštih društvenih potreba van osnovne organizacije udruženog rada;

— razvijanja delegatskih odnosa u mesnoj zajednici i neposrednjeg povezivanja organizacija udruženog rada i njihovih delegacija sa mesnim zajednicama, u kojem se ostvaruju brojni životni interesi radnika i građana i umnogome obezbeđuju njihov standard i socijalnu sigurnost.

2. Kongres samoupravljača naročito ističe značaj dalje borbe za afirmaciju opštine kao samoupravne i osnovne društveno-političke zajednice u kojoj se ostvaruje integralni sistem složenih samoupravnih i demokratskih odnosa i saradnje među radnim ljudima i građanima i njihovim osnovnim samoupravnim organizacijama i zajednicama. Polazeci od toga, Kongres smatra neophodnim:

— da se u narednom periodu još organizovanje i odlučno usmere društveni napor u pravcu stvaranja uslova i razvijanja samoupravne demokratske prakse koja će obezbediti da radni ljudi i građani, samoupravnim sporazumevanjem i društvenim dogovaranjem i putem delegatskog odlučivanja u skupštini opštine, u punoj mjeri ostvaruju svoja samoupravna prava i dužnosti;

— da se u opštini, kao prvom širem obliku teritorijalnog samoupravnog organizovanja udruženog rada i samoupravnoj zajednici mnoštva interesa radnika i radnih ljudi i građana, mora obezbediti da radni ljudi i građani ličnom aktivnošću i putem svojih delegata bitno utiču na utvrđivanje i ostvarivanje društvene politike na svim nivoima — od opštine do Federacije.

3. Da bi radnici u udruženom radu mogli odlučivati o celini dohotka, a posebno o onom delu svog dohotka koji izdvajaju i udružuju za zajedničke potrebe izvan osnovne organizacije i za opšte društvene potrebe, kao i o drugim pitanjima o kojima se odlučuje u delegatskim skupštinama — Treći kongres samoupravljača smatra neophodnim:

— da se dosledno sprovodi odredba Zakona o udruženom radu da se predlozi o izdvajajući i udruživanju sredstava za zajedničke i opšte društvene potrebe iznose na izjašnjavanje radnicima u osnovnim organizacijama udruženog rada u pravilu istovremeno i jednom godišnje;

— da delegati u delegatskim skupštinama deluju u skladu sa smernicama i osnovnim stavovima koje dobijaju i da, uz uvažavanje interesa drugih, stvaralački doprinose uspešnom rešavanju pitanja o kojima skupštine donose odluke, i da redovno obaveštavaju delegacije, a putem njih i radnike osnovnih organizacija, o svome radu. Takvoj praksi sve više treba da doprinose i društveno-političke organizacije svojom aktivnošću;

— da se šire primjenjuje i afirmaže institut promenljivog delegata radi podsticanja kolektivnog rada delegata i kvalifikovanog zastupanja interesa, inicijativa i predloga samoupravne društvene osnove;

— da delegacije razvijaju različite oblike međusobne suradnje, povezivanja i zajedničkog delovanja u okviru radnih i složenih organizacija, mesnih zajednica i drugih oblika međusobnog povezivanja. Neophodno je afirmisati konferencije delegacija kao oblik društvene konsultacije delegacija sa organizovanim snagama socijalističke svesti;

— da se delegacije i delegati suprotstavljaju praksi da se društveni problemi i nacrti odluka prezentiraju u glomaznim, nerazumljivim i suhoporno-stručnim elaboratima zahtevajući da im se dostavlja kratak i sažet materijal koji treba da sadrži suštinu problema i predloge rešavanja u varijantama;

— da se delegacije i delegati suprotstavljaju praksi preterane državne regulative i širenja samoupravne regulative kada nisu u funkciji razvoja socijalističkih samoupravnih odnosa.

4. Odlučivanje u delegatskim skupštinama društveno-političkih zajedница treba sve više da bude izraz samoupravnog odlučivanja radnika i drugih radnih ljudi u samoupravnim organizacijama i zajednicama.

Kongres energično ustaje protiv proširene prakse da se odluke koje su inače u nadležnosti samoupravnog i delegatskog odlučivanja, donose izvan samoupravnih i delegatskih organa u tzv. koordinacionim telima, komisijama i neformalnim grupama, čime se delegatski sistem odlučivanja svodi na formalnu saglasnost sa već ranije izvan njega donetim odlukama.

Polažeći od toga, Treći kongres samoupravljača ističe potrebu:

— da se skupštine svih društveno-političkih zajednica, u procesu utvrđivanja zajedničke politike i donošenja opšteobrazovnih normi, razvijaju kao radna tela, povezana sa svojom društvenom osnovom, koja donose odluke dogovaranjem i usaglašavanjem interesa i stavova samoupravnih organizacija i zajednica, a ne nadglasavanjem, prevazilazeći time elemente političko-predstavničkog načina odlučivanja;

— da se postignu veća efikasnost delegatskog skupštinskog sistema i blagovremeno donošenje odluka, time što će se skupštine koncentrisati na usaglašavanje stavova o suštinskim pitanjima društveno-ekonomskog razvoja;

— da se kroz veće udruženog rada i druga veća afirmišu odlučujuća uloga radničke klase u skupštinskom odlučivanju i da se dosledno ostvaruje ustavno opredeljenje da se bez odluke veća udruženog rada ne može doneti odluka o zahvatanjima iz dohotka i o nameni tih sredstava;

— da se dosledno ostvaruje ustavna funkcija skupština samoupravnih interesnih zajednica društvenih delatnosti da ravnopravno sa nadležnim većima skupština društveno-političkih zajednica učestvuju u donošenju odluka o pitanjima iz oblasti za koju je samoupravna interesna zajednica osnovana;

— da delegatske skupštine, dajući ovlaštenja svojim izvršnim i upravnim organima, što odredenije utvrđuju smernice i okvire za sprovođenje politike i izvršavanje propisa, uz stalno insistiranje na njihovoj odgovornosti za to;

— da izvršni organi i organi uprave i ostali predlagači odluka, kao osnovu za usaglašavanje stavova u skupštinama, pripremaju predloge sa alternativama i mogućnostima izbora.

5. Sve organizovane društvene snage socijalizma moraju se uporno boriti za novu praksu ostvarivanja funkcija državne uprave — izvršnih i upravnih organa — i biti uvek svesne opasnosti tendencija jačanja političke snage državnog aparata u pravcu njegove vlasti nad društvom.

Neophodno je da se obezbeduju takvi politički i pravni uslovi da država zaista efikasno i odgovorno i u interesu samoupravno udruženog rada obavlja svoje funkcije vlasti i regulative, doprinoseći jačanju društvene uloge i značaj organizacija udruženog rada, mesnih i interesnih zajednica.

U našim društvenim uslovima državna uprava mora sve više da postaje — direktno i preko delegatskih skupština — organizovana stručna služba koja služi udruženom radu i za svoj rad odgovara delegatskoj skupštini.

6. Kongres samoupravljača zahteva:

— da nosioci funkcija političke vlasti vrše ove funkcije dosledno u interesu samoupravljanja, radi zaštite samoupravnih prava radnika i drugih radnih ljudi i njihovih samoupravnih organizacija i zajednica, doprinoseći stvaranju uslova da se problemi i odnosi sve više rešavaju i uredaju na samoupravnoj osnovi, umesto aktima prinude;

— da se odluke od šireg društvenog interesa u društveno-političkim zajednicama, kad god je to moguće, donose putem društvenih dogovora u čijem su zaključivanju organi društveno-političkih zajednica samo ravnopravni učesnici;

— da se organi društveno-političkih zajednica javljaju i kao inicijatori samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja o odnosima koji se mogu urediti na toj osnovi, ne koristeći se ovlašćenjima da u samostalnoj nadležnosti donose opšteobavezna akta o tome pre nego se pokuša naći rešenje na samoupravnoj osnovi, ostavljajući učesnicima sporazumevanja, odnosno dogovaranja primeran rok za postizanje dogovora, a ukoliko do sporazuma ne dođe, prinudeni akt koji donosi skupština treba da u načelu bude privremen akt koji će se primenjivati samo do postizanja sporazuma, odnosno dogovora.

7. Kongres se zalaže za razvijanje uloge i funkcija društvenih saveta koji će doprinositi otvaranju organa društveno-političkih zajednica prema svim socijalističkim društvenim činiocima i, posebno, za uključivanje društveno-političkih organizacija, kao i naučnih i stručnih institucija u proces pripremanja odluka i njihovog sprovođenja.

Za uspešan rad društvenih saveta od velikog je značaja aktivno učešće svih društvenih faktora koji u rad tih saveta unose svoje iskustvo na osnovu sopstvene prakse i ostvarenja sopstvene uloge i odgovornosti u socijalističkom samoupravnom društvu.

8. Treći kongres samoupravljača ukazuje na nezamenljivu ulogu društveno-političkih organizacija, na čelu sa Savezom komunista, u razvijanju socijalističkog samoupravljanja i delegatskog sistema.

Kao unutrašnja snaga i organski deo delegatskog sistema, društveno-političke organizacije moraju da vode stalnu i upornu borbu protiv ostataka stare svesti i prakse koja još uvek živi u delegatskim odnosima. Posebnu ulogu u tome ima Socijalistički savez radnog naroda kao jedinstveni front organizovanih socijalističkih snaga i politička osnova delegatskog sistema.

Kongres posebno ističe ulogu Sindikata kao najšire klasne organizacije radničke klase i radnih ljudi u borbi za učvršćenje društvene pozicije samoupravno udruženih radnika kao vladajuće ekonomskе i političke snage društva.

Kongres takođe ističe izvanredan značaj angažovanja mlađih na daljem razvijanju socijalističkog samoupravljanja i u tome posebno mesto i odgovornost Saveza socijalističke omladine Jugoslavije.

Društvene organizacije, udruženja građana i drugi subjekti naučnog, stručnog, tehničkog, kulturnog i materijalnog i društvenog stvaralaštva, demokratski organizovani u delegatskom sistemu, treba još više da deluju kao njegova unutrašnja pokretačka snaga.

Nauka i naučna saznanja treba u mnogo većoj meri nego do sada da budu oslonac u radu i odlučivanju radnika i drugih radnih ljudi, radničkih saveta, delegatskih skupština, izvršnih organa, stručnih službi i svih drugih stvaralačkih socijalističkih snaga našeg društva.

9. Treći kongres samoupravljača ističe značaj istinskog, blagovremenog, jasnog i potpunog informisanja radnika i drugih radnih ljudi i njihovih delegata za kvalifikovano donošenje odluka i uopšte za funkcionisanje celog delegatskog sistema, smatrajući da sadašnje informisanje još ne odgovara njihovim zahtevima i potrebama.

Kongres smatra neophodnim izgradivanje jednog integralnog i unutrašnje povezanog informativnog sistema u službi radnih ljudi i njihovih samoupravnih organizacija i zajednica kojim se mora osigurati puna javnost rada i dostupnost izvora informacija.

Takođe je neophodno da i sredstva javnog informisanja svoj rad još više prilagode potrebama delegatskog odlučivanja.

10. Treći kongres samoupravljača se odlučno zalaže za dosledno oživotvorenje inicijative druga Tita o unapređenju kolektivnog rada, odlučivanja i odgovornosti u svim organima i institucijama političkog sistema, što će snažno doprineti daljem razvoju socijalističkog samoupravljanja i istovremeno efikasnom suzbijanju tendencija i pojava liderstva, karjerizma, higerarhijskih odnosa; reproducovanja političkog profesionalizma, kao i uzurpacije samoupravnih prava radnih ljudi i građana.

11. Kongres posebno ukazuje na potrebu dalje demokratizacije kadrovske politike i na značaj stalnog usavršavanja i doslednog sprovođenja društvenih dogovora o kadrovskoj politici, na potrebu proširivanja kadrovske osnove, kao i na potrebu javnog ocenjivanja rada kadrova kojima se poveravaju odgovorne društvene funkcije.

Kongres se odlučno suprotstavlja svim pojавама nedemokratskog i nesamoupravnog odlučivanja o kadrovima u neformalnim grupama, sektaštvu i manipulaciji ljudima, formalizmu u sprovođenju društvenih dogovora o

kadrovske politici, izigravanju konkursa i svim drugim negativnim pojавама koje su suprotne daljem istinskom područtvljavanju i demokratizaciji kadrovske politike u celini.

Imajući u vidu izuzetan značaj izbora delegata za skupštine društveno-političkih zajednica i samoupravnih interesnih zajednica, Kongres poziva radne ljude i građane i organizovane socijalističke snage da se u najvećoj meri angažuju za uspeh tih izbora, a posebno za blagovremeno i demokratsko evidentiranje i kandidovanje najboljih, uglednih i društveno afirmisanih radnika za delegate, vodeći računa o odgovarajućoj zastupljenosti žena i omiladine.

12. Polazeći od toga da su ustavnost i zakonitost bitna osnova sistema socijalističkog samoupravljanja, društvene svojine i ravnopravnosti radnih ljudi, neophodno je odlučno prevazilaziti raskorak između normativnog i stvarnog, između utvrđenih načela i prakse, što izaziva opravданo nezadovoljstvo radnih ljudi.

Ustavnost i zakonitost u našem samoupravnom društvenom poretku ne izražavaju se samo u obliku klasičnih pravnih normi, već u njihov sadržaj sve više ulaze samoupravne društvene norme koje postaju dominirajuće, a tako isto i moralne norme koje nastaju i razvijaju se kao sastavni deo društvene i posebno pravne svesti.

Polazeći od toga, Kongres smatra:

— da su za dosledno funkcionisanje i ostvarivanje ustavnosti i zakonitosti bitni: ostvarivanje ustavnog principa prema kojem je staranje o zakonitosti dužnost ne samo pravosudnih i drugih državnih organa, već i samoupravnih i svih drugih društvenih subjekata, a posebno društvenih pravobranilaca samoupravljanja i samoupravnih sudova; javnost rada i odgovarajući sistem informisanja; odgovornost kao utvrđeni sistem društvenih odnosa;

— da samoupravna radnička kontrola onemogućavajući razne deformacije i zloupotrebe, svoju aktivnost treba da usmeri na zaštitu društvene svojine, samoupravnih prava radnika, ostvarivanje zakonskih normi, društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma i drugih samoupravnih opštih akata, kao i sprovođenje odluka radnika i organa upravljanja.

13. Kongres smatra da je odlučna borba za jačanje odgovornosti životna potreba našeg društva; da je neophodna stalna i konkretna borba za otkrivanje individualne i kolektivne odgovornosti u svim sredinama i na svim nivoima, od osnovne organizacije udruženog rada i mesne zajednice do Federacije; da treba razvijati konkretni i efikasan sistem otkrivanja raznih deformacija i zloupotreba i primeniti zakonske mere protiv njihovih nosilaca; da je potrebno primenjivati i druge odgovarajuće mere, kao što su smena sa funkcijom, opozivanje i ostavka.

14. Kongres samoupravljača ističe značaj odbrambeno-zaštitnog organizovanja i ospozljavanja, koje se ostvaruje uz rad i upravljanje društvenim poslovima kao integralna funkcija samoupravljača.

Neophodno je da se svaka osnovna samoupravna organizacija i zajednica tako organizuje i ospozobi da može vlastitim snagama i sredstvima obezbediti svoju sigurnu zaštitu i odbranu u svim uslovima. Potrebno je stvarati i stalno proširivati uslove za ispoljavanje inicijative radnih ljudi u odlučivanju o pitanjima odbrane i društvene samozaštite i njihovo ostvarivanje.

V

BITNI ZADACI DALJEG MATERIJALNOG I SOCIJALNOG RAZVOJA I PROGRAM EKONOMSKE STABILIZACIJE

1. Kongres ističe da je uspešna borba za veću privrednu stabilnost životni interes radničke klase i bitan preduslov za dalji uspešan razvoj samoupravljanja i jačanje društveno-ekonomskog položaja radnika i za političku stabilnost u zemlji. U vezi s tim Kongres ističe:

— Ostvarivanje politike ekonomске stabilizacije i otklanjanje uzroka inflacije najznačajniji su zadatak svih društvenih subjekata i najneposredniji interes udruženog rada. Ekonomsku stabilnost treba ostvariti većom proizvodnošću rada, otklanjanjem strukturalnih neusklađenosti u privredi, uvažavajući potrebu optimalnog uključivanja u međunarodnu podelu rada, uspostavljanjem usklađenih odnosa u društvenoj reprodukciji, prevazilaženjem tendencija autarhičnog razvoja privrede republika i autonomnih pokrajina, povećavanjem efikasnosti investicija i boljim korišćenjem raspoloživih resursa.

— Neposredni zadaci u ostvarivanju ekonomске stabilnosti su povećanje proizvodnje koja će doprinositi uskladivanju robno-novčanih odnosa i povećanju izvoza, podizanje proizvodnosti rada i jačanja drugih kvalitativnih faktora privređivanja, uskladivanje svih oblika finalne potrošnje sa realno raspoloživim sredstvima, štednja i povećanje dohotka na tim osnovama. Ponašanje svih subjekata društva i ekonomski politika moraju biti u celini u funkciji ostvarivanja ovih zadataka.

— Razvojem nauke i naučnoistraživačkog rada doprinositi bržem i racionalnjem razvoju proizvodnih snaga i unapredovanju privređivanja društvenim sredstvima. Stvaralačkom primenom novih naučnih dostignuća, uskladivanjem obrazovanja sa potrebama privrede, uvođenjem novih tehnologija, razvojem samoupravne organizacije i drugim racionalizacijama doprinositi bržem rastu produktivnosti rada i ekonomije poslovanja.

— Saznanje da je moguće trošiti samo ono što je stvoreno mora postati svojina i način ponašanja svih, od osnovne organizacije udruženog rada do Federacije. Time se mora prilagoditi obim svih vidova potrošnje.

— Treba povećati učešće organizacija udruženog rada u raspodeli društvenog proizvoda i dohotka. Nužno je jačati akumulativnu sposobnost organizacija udruženog rada i smanjivati stepen njihove zaduženosti. Akumulacija osnovnih organizacija udruženog rada treba da raste brže, a sredstva za potrošnju sprije od rasta dohotka.

— Nužno je smanjiti učešće investicija u društvenom proizvodu, tako da se one kreću u okvirima realno raspoloživih sredstava. Efikasnost ulaganja mora biti bitno povećana. Korištenje sredstava za investicije iz inostranstva treba svesti u platnobilansne mogućnosti zemlje. U tom cilju neophodno je obezbediti efikasno usmeravanje investicionih sredstava i njihovu koncentraciju na samoupravnim osnovama. U skladu sa planovima razvoja i polazeći od zahteva domaćeg i inostranog tržišta, dogovoreno utvrditi kriterijume društvenog vrednovanja i ekonomski celishodnosti investicija i obezbediti njihovu primenu, kao i utvrditi obavezu evidentiranja investicija.

Skladnije robno-novčane odnose i bolju snabdevenost tržišta moguće je obezbediti jedino u uslovima funkcionisanja jedinstvenog jugoslovenskog tržišta. Radi toga su neophodne mere da otklanjanje uzroka koji narušavaju jedinstvo jugoslovenskog tržišta i njegov pozitivan uticaj na razvoj i ekonomsku stabilnost. Posebno treba onemogućiti uspostavljanje monopolja i ne-lojalnu konkurenčiju na jugoslovenskom tržištu. Radi stvaranja stabilnih odnosa na tržištu treba obezbediti brzi rast materijalnih i finansijskih rezervi u organizacijama udruženog rada i u društveno-političkim zajednicama.

Kongres ističe da je za dalji privredni razvoj i razvoj samoupravnih socijalističkih odnosa i za stabilniji rast životnog standarda u skladu sa porastom proizvodnosti rada od izuzetnog značaja bitno usporavanje sadašnjeg rasta cena. Energično treba suzbijati tendencije da se povećavanjem cena pokriva niska produktivnost rada i visoki troškovi poslovanja, promašaji u investicijama, loša organizacija rada, neefikasno korišćenje sredstava i radnog vremena, nedovoljna prilagodenost proizvodnje zahtevima tržišta i drugi elementi neracionalnog poslovanja. Istovremeno je neophodno intenzivirati aktivnost na doslednoj primeni novog sistema cena i ubrzati proces uspostavljanja skladnijih odnosa između cena pojedinih roba i usluga, kako bi se i po toj osnovi efikasnije otklanjale neopravdane razlike u položaju pojedinih delova udruženog rada.

Monetarno-kreditna politika i poslovna politika banaka treba da budu u funkciji ekonomske stabilizacije i uspostavljanja skladnijih robno-novčanih odnosa. Radi toga treba preduzimati mere za efikasnije uskladivanje i usmeravanje novčane mase i plasmana banaka sa potrebama društvene reprodukcije na stabilizacionim osnovama, svesti u realne granice emisije po osnovu bankarskih depozita, bitno smanjiti korišćenje kratkoročnih sredstava za dugoročne plasmane i obezbediti da se time ne podstiče inflacija i pogoršava likvidnost privrede.

2. Kongres smatra da je za ostvarivanje zajedničkih ciljeva i zadataka društveno-ekonomskog razvoja neophodno obezbediti uslove i sredstva i snositi odgovornost za realizaciju onih ciljeva i zadataka koji će odlučujuće doprineti poboljšanju nepovoljne strukture privrede, skladnjem regionalnom razvoju zemlje i sposobljavanju privrede za veću konkurentnost na međunarodnom tržištu.

— Jačanje izvozne sposobnosti naše privrede i njen organizovaniji i koordinirani nastup na inostranom tržištu je jedan od najznačajnijih zadataka, planova i dugoročne razvojne orientacije zemlje. Ona zahteva da se utvrdi odgovarajuća strategija na području ekonomskih odnosa sa inostranstvom i jasna konцепција vlastitog tehnološkog razvoja i boljeg korišćenja i transfera uvezene tehnologije, kako bi se smanjivala sadanja tehnološka zavisnost od inostranstva. Stvarali uslovi za veći izvoz domaće tehnologije i razvijali viši oblici saradnje na osnovama udruživanja rada i sredstava organizacija udruženog rada na zajedničkim projektima.

— Treba obezbediti brzi rast proizvodnje energije i osnovnih sirovina na domaćim izvorima radi smanjivanja uvozne zavisnosti privrede i većeg korišćenja domaćih resursa. Potrebno je utvrditi zajedničku politiku i program istraživanja energetskih, mineralnih i drugih sirovina i način obezbeđenja sredstava za finansiranje tih istraživanja. Merama ekonomske politike i drugim aktivnostima treba obezbediti racionalno korišćenje energije i sirovina i njihovu štednju.

— Razvoj poljoprivrede i proizvodnje hrane, kojom će se zadovoljiti rastuće unutrašnje potrebe i povećati izvoz kao trajna orientacija, zadatak i od prvorazrednog značaja za rast standarda, uravnotežnje platno-bilansne pozicije zemlje i uspostavljanje stabilnosti tržišta. Za povećanje poljoprivredne proizvodnje na društvenom sektoru i za njegovo jačanje poseban značaj imaju bolje i racionalnije korišćenje zemljišta; povećanje poljoprivrednih površina u društvenom sektoru; podizanje proizvodnje, uz pomoć nauke, na viši tehničko-tehnološki nivo. Sve to zahteva i veća ulaganja sredstava.

Potrebno je, takođe, učiniti organizovane napore da se u potpunosti koriste obradive površine i povećava prinos na individualnim gazdinstvima. Ostvarivanju ovih ciljeva doprinosiće samoupravno udruživanje rada, sredstava i zemljišta zemljoradnika, uz stalno razvijanje njihovih prava, obaveza i odgovornosti u zadružama, organizacijama kooperanata i drugim oblicima međusobne saradnje i saradnje sa društvenim sektorom privrede. Stvaranjem stabilnijih uslova u sticanju dohotka radom sredstvima u ličnoj svojini zemljoradnika i društvenom podrškom stvorice se uslovi za veću proizvodnju hrane za tržište i unapređenje socijalne sigurnosti zemljoradnika. Kongres se zalaže da se zemljoradnici preko svojih zadružnih organizacija i kooperanata, zajedno sa drugim radnim ljudima, u narednom periodu, na osnovi povećanja proizvodnje i dohotka, više angažuju za ostvarivanje svog društveno-ekonomskog položaja u skladu sa Ustavom i Zakonom o udruženom radu, kao i na unapređivanju sela u celini.

Bitna prepostavka za stabilan razvoj proizvodnje hrane i snabdevnosti tržišta je samoupravno povezivanje proizvodnje i prometa i uspostavljanje neposrednih veza proizvođača sa samoupravno organizovanim potrošačima, u čemu značajnu ulogu imaju zadruge i zadružni savezi, interesne zajednice za snabdevanje i zajednice za međusobnu plansku i poslovnu saradnju.

Ostvarivanju ovih ciljeva i zadataka treba da doprinese i efikasnije delovanje podsticajnih mera razvojne i tekuće ekonomske politike.

— Politika bržeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i najbržeg razvoja SAP Kosova bitan je uslov za brži i skladniji razvoj zemlje u celini i za ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti republika i pokrajina. Samoupravno udruživanje rada i sredstava i u tom okviru dogovorenog dela sredstava Fonda federacije za brži razvoj privredno nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosovo podrazumeva veću odgovornost svih subjekata utvrđivanju i ostvarivanju zajedničkih planova razvoja, treba da omogući racionalniju podелу rada, promenu proizvodne strukture, veću zaposlenost i tešnju ekonomsku i tehnološku saradnju na jedinstvenom jugoslovenskom tržištu. Federacija, republike i pokrajine treba da svojim društvenim planovima i merama ekonomske politike podstiču ostvarivanje ovog cilja.

Kongres ističe da ostvarivanje najbržeg razvoja SAP Kosovo zahteva maksimalne napore radnih ljudi Kosova i posebnu brigu celokupne jugoslovenske zajednice. To u presudnoj meri zavisi od povećanja proizvodnje i efikasnosti privređivanja na već stvorenim materijalnim i drugim osnova-ma, uz odlučan zaokret u razvojnoj orientaciji SAP Kosovo u pravcu razvoja onih delatnosti koje će omogućiti veće zapošljavanje i veći dohodak, u odnosu na sredstva koja se ulažu. Bitan element razvojne politike treba da bude tehnološka i poslovna saradnja na bazi udruživanja rada i sredstava sa organizacijama udruženog rada sa drugih područja u zemlji. Dosledno treba ostvariti i primenjivati i podsticajne mere utvrđene u Društvenom planu Jugoslavije za period od 1981. do 1985. godine i u posebnom dogоворu o podsticanju najbržeg razvoja SAP Kosovo, kojima će se stvarati povoljniji materijalni i društveni uslovi za ostvarivanje ove politike.

3. Kongres ukazuje da je potrebno stvoriti šire mogućnosti produktivnog zapošljavanja u privredi i društvenim delatnostima. To je bitan element strategije razvoja i društveno-ekonomske položaje i socijalne sigurnosti radnika. Obaveza i odgovornost svih radnika je da stvaraju uslove za brže zapošljavanje, posebno mladih i stručno sposobljenih lica i radnika koji se vraćaju sa privremenog rada iz inostranstva, kao i za ospozobljavanje lica koja nisu potpuno sposobna za rad i njihovo odgovarajuće zapošljavanje. U istom cilju treba stvarati i uslove za veću pokretljivost radnika na teritoriji čitave zemlje.

Veće zapošljavanje treba postići boljim korišćenjem postojećih kapaciteta i radom u više smena gde god je to ekonomski opravdano, smanjivanjem dopunskog i prekovremenog rada i odlaskom u penziju kada se za to steknu uslovi.

Kongres ističe da je za stvaranje uslova za produktivnije zapošljavanje neophodno brže sprovođenju transformacije obrazovnog sistema, kako bi se otklonile značajne razlike između strukture obrazovanja omladine i potreba udruženog rada i društva u celini. Neophodna je čvršća i kontinuirana povezanost organizacija udruženog rada, samoupravnih interesnih zajednica za zapošljavanje i vaspitno-obrazovnih organizacija u cilju efikasnijeg rešavanja problema nezaposlenosti.

Većim materijalnim i društvenim vrednovanjem proizvodnog rada i drugim merama valja podsticati opredeljivanje omladine za deficitarna zanimanja i prekvalifikaciju nezaposlenosti radnika i za njihovu veću pokretljivost.

Radi bržeg i efikasnijeg ublažavanja veoma izražene nezaposlenosti u privredno nedovoljno razvijenim područjima, kao i u celoj zemlji, posebno je značajno utvrđivanje i sprovođenje takve razvojne politike koja će omogućiti znatno veće zapošljavanje i veći dohodak. Veoma je značajno u tom pogledu veće usmeravanje sredstava za izgradnju proizvodnih kapaciteta ka područjima sa većim brojem nezaposlenih i povezivanje udruženog rada razvijenih i nedovoljno razvijenih područja.

Neophodna je odlučna, dobro organizovana i stalna društvena akcija protiv svih negativnih pojava i tendencija u zapošljavanju, kao što su: zatvorenost dela udruženog rada za zapošljavanje novih, pre svega, mlađih školovanih kadrova; zaostajanje u planiranju kadrova; nepoštovanje dogovorenih prioriteta u zapošljavanju; izigravanje konkursa, otpori zapošljavanju pripravnika i žena; korišćenje rodbinskih i drugih veza pri zapošljavanju; zakidanje prava radnika koji rade kod vlasnika sredstava u ličnoj svojini građana, kao i sezonskih radnika.

Razvoj male privrede treba usmeravati na dugoročnu kooperaciju i poslovno-tehničku saradnju sa većim industrijskim i trgovinskim organizacijama, kao i na izradu proizvoda malih serija, na proizvodnju zasnovanu na korišćenju sekundarnih i lokalnih sirovina na proizvodnju nestandardnih proizvoda i proizvoda po porudžbini, na razvoj i bolji prostorni razmeštaj uslužnih kapaciteta.

Aktivnošću mesnih zajednica, opština i merama ekonomске politike treba usmeravati ulaganja sredstava građana, posebno radnika povratnika iz inostranstva, na ostvarenje novih i modernizaciju i proširenje postojećih kapaciteta male privrede, otvaranje zanatskih i drugih uslužnih radnji, razvoj ugovornih organizacija udruženog rada, udruživanje rada i sredstava u svojini građana u okviru zanatskih i drugih zadruga i organizovanje različitih oblika kooperacije i drugih vidova poslovne saradnje sa udruženim radom.

Kongres podržava spremnost naših radnika privremeno zaposlenih u inostranstvu da daju svoj doprinos ostvarivanju ekonomске stabilizacije i zalaže se za stvaranje društveno-ekonomskih uslova za njihov postepeni i kontinuirani povratak i zapošljavanje u zemlji.

4. Sadašnje stanje u stambenoj oblasti ne zadovoljava. Neophodno je stvarati potrebne materijalne i druge uslove za racionalniju i bržu izgradnju stanova. Od posebnog je značaja da se ekonomskim i drugim merama, a pre svega kreditom, poreskom, urbanističkom i zemljišnom politikom, kao i razvijanjem stambenog zadružarstva podstiče veće angažovanje ličnih sredstava radnih ljudi i građana, kao i njihovo udruživanje sa društvenim sredstvima radi rešavanja stambenih pitanja. Jedan od važnih zadataka u tom pogledu je i stvaranje ekonomski opravdanih odnosa u korišćenju i održavanju postojećeg stambenog fonda. Postepenim povećanjem stanarine treba obezbediti sredstva za amortizaciju i održavanje stanova. Promene stanarina moraju se sprovoditi uz politiku subvencioniranja stanarina radnika koji imaju niska primanja po članu porodice. Samoupravnim sporazumima i društvenim dogovorima utvrđiti kriterije za raspodjelu stanova i kredita za izgradnju stanova u svojini radnika, kako bi se otklonile nepravilnosti u ovoj oblasti.

Treba obezbediti da se odlučivanje o politici stambene izgradnje i o sredstvima udruženim u tu svrhu zasniva na samoupravnoj osnovi, tj. da o njima odlučuju oni koji ta sredstva udružuju, a zajedno sa stanarima da odlučuju i o održavanju postojećeg stambenog fonda. Kongres takođe upozorava na neophodnost da proizvodnja stanova, odnosno materijala i opreme za stambenu izgradnju dobije odgovarajući prioritet u razvojnim planovima organizacija udruženog rada, opština, pokrajina i republika i da se poboljša funkcionisanje interesnih zajednica stanovanja.

5. Koncentracija stanovništva u velike gradove i industrijske centre izazvala je velike troškove urbanizacije, koje privreda u tim centrima teško podnosi. Istovremeno su čitava područja zemlje ostala van neophodnog ekonomskog, socijalnog i urbanog razvoja, što je još više potenciralo prisik stanovništva na gradove i napuštanje sela i poljoprivrede. Kongres se zalaže za usporavanje rasta gradskog stanovništva, posebno velikih gradova, za svestraniji ekonomski, socijalni i urbani razvoj sela i mešovitih naselja.

6. Kongres ističe da je neophodno u skladu sa Ustavom SFRJ i programskim opredeljenjima SKJ dalje jačati i razvijati odgovarajuće oblike socijalističke solidarnosti i uzajamnosti. U vezi sa postojećim ekonomskim

teškoćama koje zahtevaju značajne napore radničke klase za njihovo prevezilaženje i duže prilagođavanje udruženog rada težim uslovima poslovanja, Kongres se zalaže:

- za primenu principa solidarnosti kada se pojedini delovi radničke klase iz objektivnih razloga nađu u ekonomskim teškoćama, suprotstavljajući se istovremeno, tendencijama da se pod solidarnošću podrazumeva i pokrivanje slabog i neodgovornog rada, poslovanja i promašaja u investicionim i drugim poslovnim odlukama;
- za samoupravno dogovaranje zaštite najnižeg ličnog i porodičnog standarda za radnike sa niskim ličnim i porodičnim prihodima, a u skladu s tim i zajamčenih ličnih dohodata. Takođe treba dogovoriti minimalne nivee zadovoljavanja pojedinih zajedničkih potreba;
- za preduzimanje mera radi smanjivanja i otklanjanja socijalnih razlika koje nisu rezultat rada i stvaralštva radnih ljudi i građana. Poreskom politikom, kao i doslednom i energičnim angažovanjem poreskih i drugih organa, obezbediti oporezivanje i prihoda koji do sada nisu evidentirani, a predstavljaju izvor neopravdanog bogaćenja;
- za obezbeđivanje šire društvene solidarnosti u ravnomernijem raspoređivanju troškova ostvarivanja funkcije materinstva i razvoja deteta;
- za bržu dogradnju i unapređivanje sistema penzijskog i invalidskog osiguranja na načelima solidarnosti, uzajamnosti, minulog rada i u skladu sa ukupnim materijalnim i socijalnim razvojem;
- za preduzimanje konkretnih i efikasnijih mera za obezbeđenje zaštite i sigurnosti na radu radi otklanjanja i sprečavanja uzroka invalidnosti, kao i za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida.

Treći kongres samoupravljača Jugoslavije obraća se radničkoj klasi i svim radnim ljudima i građanima u našoj zemlji, svim samoupravnim organizacijama i zajednicama, delegacijama, delegatima i delegatskim skupština ma i svim organizovanim snagama socijalističke svesti i akcije s uverenjem da stavovi i zaključci Kongresa, zajedno sa temeljnim opredeljenjima Saveza komunista Jugoslavije i našeg društva, predstavljaju osnovu za najširu akciju radničke klase i radnih ljudi, njihovih samoupravnih organizacija i organa društveno-političkih zajednica u rešavanju zadataka i problema pred kojima se danas nalazi naše društvo.

Takva akcija je neophodna tim pre što se ne može očekivati menjanje postojećih odnosa i rešavanjem društveno-ekonomskih problema spontanim razvojem, samo na osnovu postavljenih ciljeva. I do sada se socijalističko samoupravljanje razvijalo i proširivalo granice svoga delovanja borbom i neprekidnom svesnom aktivnošću radničke klase i svih radnih ljudi predvođenih svojom avangardom — Savezom komunista Jugoslavije.

Nezavisna, nesvrstana, socijalistička, samoupravna i federativna Jugoslavija postigla je krupne materijalne i društvene rezultate. Dostignućima u svome dinamičnom materijalnom razvoju i dubinom revolucionarnih preobražaja u društvenim odnosima stekla je istaknuto mesto u svetu. Danas imamo modernu, kvalifikovanu i obrazovanu radničku klasu, svesnu da svakim danom sve više postaje gospodar vlastitog rada i života, bez posredovanja države ili neke druge otuđene društvene sile. Imamo radne ljude, slobodne, darovite tvorce svih materijalnih i duhovnih dobara naše zemlje. Imamo jedinstven front organizovanih socijalističkih snaga predvođenih Savezom komunista Jugoslavije, bogato revolucionarno Titovo delo i iskustva u otvorenom i kritičkom sagledavanju svih problema i iznalaženju praktičnih mogućnosti njihovog savladavanja. Imamo slobodne, ravnopravne i zbratimljene narode i narodnosti koje povezuju zajednička sudsibina i jedinstveni istorijski interesi. Imamo savremene materijalne proizvodne snage, tehnologiju i nauku kadru da bude proizvodna snaga društva. Imamo moderne industrijske kapacitete koji sadrže ogromne rezerve i mogućnosti kvalitetne i visokokvalitetne proizvodnje.

Naše najveće i još neiskorišćene rezerve i naša najveća snaga su u samom istinski demokratskom i duboko ljudskom sistemu socijalističkog samoupravljanja, u njegovim istorijskim prednostima nad drugim društve-

nim sistemima, u njegovoj sposobnosti da na programskim opredeljenjima i politici Saveza komunista Jugoslavije, uz aktivno angažovanje svih ostalih subjektivnih snaga društva, razvija masovnu samosvesnu društvenu i radnu inicijativu samoupravljača — radnika, poljoprivrednih proizvođača, stručnjaka, organizatora proizvodnje, naučnih i kulturnih radnika i svih drugih stvaralaca na zajedničkom plemenitom poslu — izgradnji stabilnijih uslova sve bogatijeg i sve slobodnijeg života radnog čoveka.

Svaki pokušaj da se naruše revolucionarne tekovine naše radničke klase, bratstvo, jedinstvo i ravnopravnost naroda i narodnosti Jugoslavije i nezavisnost, teritorijalni integritet i nepovredivost granica Jugoslavije naići će na najodlučniji odgovor radnika i radnih ljudi naroda i narodnosti Jugoslavije.

Kontrarevolucionarna delatnost neprijateljskih elemenata na Kosovu sa pozicijom albanskog nacionalizma i iridentizma upozorava još jednom na potrebu svestrane akcije svih organizovanih socijalističkih snaga i svih radnih ljudi na daljem razvoju socijalističkog samoupravljanja, na jačanju svestranih veza među radnicima i radnim ljudima, na učvršćenju klasnog jedinstva i razvijanju međunarodnog odnosa na osnovi pune ravnopravnosti na povezivanju i jedinstvu svih naprednih snaga našeg društva.

Nacionalizam je reakcionarna ideologija, opasna za neposredne i dugočrone interese svih nacija i narodnosti. Ona vuče nazad, pothranjuje separatističke i unitarističko-centralističke tendencije, koči formiranje socijalističke samoupravne svesti, razbija jedinstvo radničke klase i zatvara socijalističku perspektivu. Stoga je borba protiv nacionalizma i njegovih korena i nosilaca, u prvom redu u sopstvenoj naciji, stalna i imperativna potreba progresivnih snaga svih naroda i narodnosti naše zemlje.

Radnička klasa Jugoslavije sa takvom materijalnom osnovom koju je stvorila i svojim položajem u društvu, predvođena Savezom komunista, uz svestrano angažovanje radnih ljudi i građana u Socijalističkom savezu radnog naroda, Savezu sindikata, Savezu boraca i Savezu socijalističke omladine i u svim drugim oblicima organizovane društvene akcije ima sve uslove i mogućnosti da razvija socijalističko samoupravljanje, jača bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti, nacionalnu ravnopravnost i odgovornost republike i pokrajina kao za sopstveni razvoj, tako i za svestrani napredak jugoslovenske zajednice.

Najširom društvenom akcijom svih društvenih subjekata na čelu sa Savezom komunista, u realizaciji stavova i zaključaka koji su prihvaćeni na ovom Kongresu, biće obezbeđen nov snažan prodror u pravcu daljeg jačanja socijalističkog samoupravljanja demokratskih sloboda i prava radnih ljudi naše zemlje i njenog svestranog napretka. Delegati na Kongresu posebno se obavezuju da budu inicijatori akcije za sprovođenje njegovih odluka.

Kongres izražava duboko uverenje da će Savez komunista na svojim predstojećim kongresima i konferencijama, a posebno na XII kongresu Saveza komunista Jugoslavije, obezbeđujući ostvarivanje neposrednih i dugočronih interesa radničke klase i svih radnih ljudi, naroda i narodnosti naše zemlje, otvoriti još šire perspektive borbe za socijalizam i socijalističko samoupravljanje.

Treći kongres samoupravljača Jugoslavije je još jedan snažan izraz jedinstva naše radničke klase i njene avangarde — Saveza komunista Jugoslavije. Kao što će poruke samoupravno organizovanih radnika i radnih ljudi naše zemlje sa ovog Kongresa predstavljati snažnu podlogu za dalju akciju Saveza komunista Jugoslavije, tako će i stavovi i zaključci XII kongresa Saveza komunista Jugoslavije i aktioni program koji će doneti taj najviši radni dogovor jugoslovenskih komunista i ovoga puta biti prihvaćeni od strane naše radničke klase i svih radnih ljudi i građana kao putokaz naše borbe za oslobođenje rada i čoveka u istorijskom kontinuitetu realizacije dela i poruka koje nam je ostavio drug Tito.

Beograd, 18. jun 1981. godine.

(Izvor: *Rezolucija Trećeg kongresa samoupravljača Jugoslavije*, »Sindikat«, biltan Veća saveza sindikata Jugoslavije, br. 5–6, 1981)

LITERATURA

Knjige i časopisi

- FABRIKE RADNICIMA, »Privredni pregled«, Beograd, 1965.
- 20 GODINA RADNIČKOG SAMOUPRAVLJANJA U JUGOSLAVIJI 1950—1970, »Privredni pregled«, Beograd, 1970. (i isto izdanje sa separatom »Prvoborac«, autor: Dragutin Grgurević).
- ISTORISKI KONGRES RADNIČKIH SAVETA, »Privredni pregled«, Beograd, 1957.
- »GRAĐEVINAR« br. 1 i 2, časopis Glavne direkcije građevinarstva NRH.
- ĐURO SALAJ, prilozi za biografiju i izbor radova. Istoriski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1968.
- Kongresi samoupravljača Jugoslavije, Eksport pres, Beograd.
- TITO — Govori i članci, »Naprijed«, Zagreb, 1962.
- O RADNIČKIM SAVJETIMA, »Glas rada«, Zagreb, 1950.
- ZBORNIK MATERIJALA O RADNIČKIM SAVETIMA, »Bratstvo-jedinstvo«, Novi Sad, 1950.
- KARDELJ, Sjećanja, NIRO »Radnička štampa«, Beograd i »Državna založba Slovenije«, Ljubljana 1980.
- Edvard Kardelj, Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, drugo dopunjeno izdanje, IC Komunist, Beograd, 1978.
- Zdravko Blažina: Tvornice radnicima, Lykos, Zagreb, 1960.
- Dr inž. Ivan Kukočić: Lokacija i problemi razmještaja naše cementne industrije, Ekonomski institut NRH, Zagreb, 1962.

Stampa

- »Borba«, Beograd
- »Šibenski list« (svibanj, 1979), Šibenik
- »Dalmacijacement«, list istoimene radne organizacije, Solin
- »Slobodna Dalmacija«, splitski dnevnik
- »Večernje novosti«, Beograd
- »Politika«, Beograd
- »Sindikat«, Bilten SSJ br. 5—6/1981.

Arhivska grada

Arhiv Jugoslavije, Beograd

Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta SRH, Zagreb

Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split

Arhiva OOURL »Prvoborac«, Solin

Arhiva poduzeća »Dalmacijacement«, Solin

Fotografije u ovoj knjizi snimili:

Snimke o posjeti Maršala Tita kolektivima dalmatinske industrije cementske 1946. godine — Josip Ercegović (Sudac). U to vrijeme fotoreporter »Borbe«.

Snimke članova Prvog radničkog savjeta i mitinga u Solinu u povodu 10-godišnjice uvođenja samoupravljanja — Marjan Rebić, fotograf iz Splita.

Ostale fotografije: Vaso Bubanja i Mate Bratinčević, fotoreporteri lista radnog kolektiva »Dalmacijacement«.

Fotografije iz predratnog perioda i one iz rata korištene iz privatnih arhiva i arhiva pojedinih tvornica.

S A D R Ž A J

Predgovor drugom izdanju	9
Ivan Perić: Radničko samoupravljanje — izraz prakse historijske usmjerenoosti i ostvarenja socijalističke revolucije u Jugoslaviji	11
Stipe Švar: Samoupravljanje od Prvog radničkog savjeta do stvaranja društva udruženog rada	33
Stipe Tonković: Četvrt vijeka radničkog samoupravljanja	43
Milka Planinc: Stvaralačka primjena marksizma	55
Mika Šipilja: Ideja samoupravljanja razvija se u cijelom svijetu	59
»Prvoborac« 1904—1983.	65
— Dvanaest decenija Solinskog industrijskog bazena	70
— Revolucionarni zanos u socijalističkoj izgradnji i prvi oblici samoupravljanja	75
— Primjer »Prvoborca«	78
— Kolektivi Tvornica dalmatinske industrije cementa u prvomajskom takmičenju 1946. godine	81
Poezija rada	
— Primjer udarnika i konstruktura Ante Ražena	83
— Nove cijevi iz »Salonita«	83
— »Bojićev filter«	85
— Vranjičami ne zaostaju	87
— Višestruki udarnici iz solinske cementare	88
— U cementari iz Kaštel Sućurca	90
— Dramatična 1949. godina	91
— Kretanje proizvodnje	93

PRVI RADNIČKI SAVJET

Prva principijelna odluka o uvođenju samoupravljanja u Jugoslaviji donijeta u Splitu 1949.	99
— Đuro Salaj o razvitku sistema upravljanja privredom	100
»Prvoborac« osniva prvi radnički savjet	103
— Osnivanje prvog radničkog savjeta	103
— Sjećanje sindikalnog instruktura	105
— Zbor radnika u »Prvoborcu«	109
— U traganju za starim kronikama	109
— Štampa je zakasnila	128
— Savjetovanje u Zagrebu	129
O zadacima radničkih savjeta	131
I drugi su htjeli biti prvi	135
— Formiranje radničkih savjeta u ostalih tvornicama dalmatinske industrije cementa i nekim kolektivima splitskog industrijskog bazena u Dalmaciji	137
— Predsjednici Radničkog savjeta »Prvoborca« (1949—1975)	140
Državna privredna poduzeća u Jugoslaviji u 1949. godini koja su bila određena da se u njima biraju radnički savjeti	141
— Spisak kolektiva u kojima treba osnovati radničke savjete	142
— Prvi radnički savjeti u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Makedoniji	148
Brojno stanje i sastav prvih radničkih savjeta u tvornicama dalmatinske industrije cementa	151
Traganje za prvim radničkim savjetom u Jugoslaviji	153
— Prva iskustva i prvi spoticaji	156
— Dokumentat o prvom radnom sastanku radničkog savjeta »Prvoborca«	163
Odjek uvođenja samoupravljanja u svjetskoj štampi	173
— Međunarodna priznanja na prvom kongresu samoupravljača Jugoslavije	180
Prvi kongres radničkih savjeta Jugoslavije i prvo priznanje prvom radničkom savjetu	185
— Prvi kongres radničkih savjeta Jugoslavije	187
— Drugi kongres samoupravljača Jugoslavije	188
— Treći kongres samoupravljača Jugoslavije	189

Poruka predsjednika Tita na desetogodišnjicu radničkog samoupravljanja	190
Proslava desetogodišnjice prvog radničkog savjeta	193
— Izvještaj prvog predsjednika radničkog savjeta Ante Gabelića	195
— Govor Svetozara Vukmanovića	199
Priznanja kolektivu »Prvoborac«	
— Povelja Crveni barjak samouprave	202
— »Prvoborac« — dobitnik nagrade »Edvard Kardelj«	205
Snažan uspon »Dalmacijacementa«	205

PRILOZI

Govor maršala Tita povodom prijedloga Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva	211
Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva	233
Riječ Đure Salaja	241
Govor Borisa Kidriča o značenju reorganizacije državne uprave	245
Uputstvo za sprovodenje prvih izbora radničkih saveta i upravnih odbora državnih privrednih preduzeća	250
Rezolucije kongresa samoupravljača	
— Rezolucija Prvog kongresa radničkih savjeta Jugoslavije . .	259
— Rezolucije i odluke Drugog kongresa samoupravljača . .	270
— Rezolucija Trećeg kongresa samoupravljača Jugoslavije	276
Literatura	297

Iz d a v a č

INSTITUT ZA HISTORIJU RADNIČKOG POKRETA DALMACIJE

Za izdavača

MIROSLAV ĆURIN

Tehnički urednik

ALEKSANDAR STOJKOVIĆ

Tisak u 1500 primjeraka

Tisak: NITRO »SLOBODNA DALMACIJA« — S P L I T